

1

2018
Ročník II.

REFLEXIE

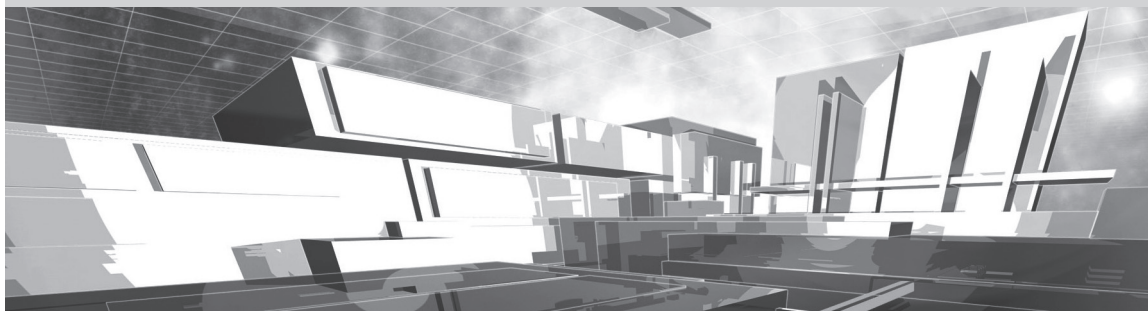
Kompendium teórie a praxe podnikania

TEORETICKÉ ZÁKLADY
A PODMIENKY FUNGOVANIA
PODNIKOVEJ FINANČNEJ POLITIKY

REDAKCIA

**REFLEXIE Kompendium teórie a praxe podnikania
Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej
finančnej politiky**

Číslo 1/2018, ročník II., dátum vydania: 29. marec 2018

Vychádza štyrikrát ročne

EV 5549/17

Odborné texty

© Dr.h.c. prof. PhDr. Ing. Štefan Kassay, DrSc.
© Ing. Jana Klencová, PhD.

Redakčná rada

Ing. Anna Diačiková, PhD. – vedúci redaktor
Mgr. Karol Čarnogurský, PhD.
prof. Ing. Alena Daňková, CSc.
Mgr. Anna Chochoľáková, PhD.
Ing. Lucia Kassayová, MBA
doc. ThDr. PaedDr. Anton Lisník, PhD.
Mgr. Peter Madzík, PhD.

Recenzenti

prof. Ing. Wanda Lieskovská, PhD.
Ing. Kamil Mikulič, CSc.

Grafický dizajn

Dušan Ščepka
Mgr. Milan Pudiš

Jazyková úprava

Ing. Gabriela Smerigová

Vydala a vytlačila

Katolícka univerzita v Ružomberku
VERBUM – vydavateľstvo KU
Hrabovská cesta 5512/1A
034 01 Ružomberok
IČO 37 801 279

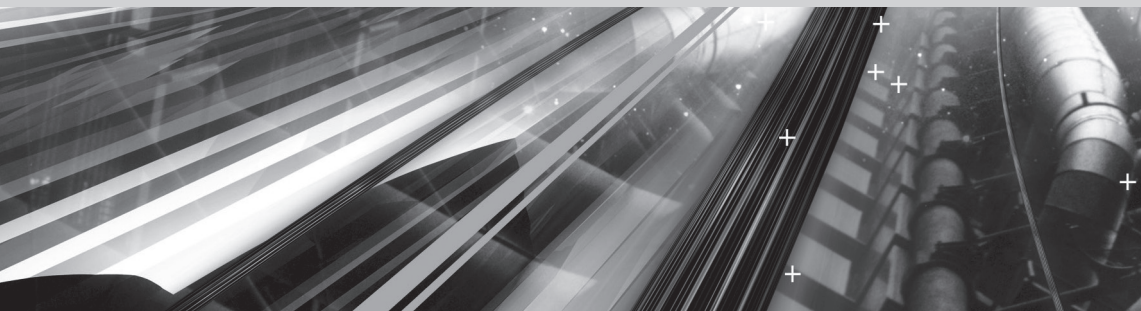
ISSN

2585-7428

Cena

5,- Eur

OBSAH

PREDSLOV Anna Diačiková 9

Jana Klencová: Štruktúrna transformácia slovenskej ekonomiky a dosah technologických zmien na odvetvia ekonomiky vplyvom štvrtej priemyselnej revolúcie

Koreferát k 5. časti edície Štefana Kassaya RIADENIE – Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej finančnej politiky 10

1. kapitola

Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej finančnej politiky 27

Ekonomický mechanizmus v podmienkach prevažujúceho štátneho vlastníctva 31

Transformácia ekonomiky a ekonomický mechanizmus 34

Privatizácia v podmienkach Slovenska 34

Malá privatizácia 35

Veľká privatizácia 36

Štátne zasahovanie a jeho zohľadnenie v modeloch tvorby cien 38

Prednosti trhového ekonomického mechanizmu 45

Príloha 1

Vývoj ekonomického myslenia 48

Prehľad názorov o vývoji ekonomického myslenia 48

Súčasný smery ekonomického myslenia 52

Monetarizmus 52

Ekonomia strany ponuky 53

Teória racionálnych očakávaní 53

O súčasných názoroch 53

2. kapitola

Finančný a daňový systém v trhovej ekonomike 57

Fungovanie monetárneho a finančného sektora ekonomiky 58

Základný pojmový aparát v oblasti finančnej vedy 66

Sústava finančných kategórií 67

Charakteristika peňazí, ich význam a funkcie 69

Teoretická definícia peňazí 69

Empirická definícia peňazí 71

Peniaze a mena 73

Emisia peňazí a peňažný obeh 74

Devízový kurz 76

Teória parity kúpnej sily 77

Teória parity úrokovej miery 78

Daňový systém v trhovej ekonomike 81

Daňová politika 82

Ciele zdanenia 83

Všeobecná charakteristika daní 84

Daňová únosnosť 85

Daňové zaťaženie 86

Spôsoby merania daňového zaťaženia 87

Nominálne daňové sadzby 87

Podiel dane k HDP	87
Priemerné daňové sadzby	88
Hraničné účinné daňové sadzby	89
Daňová kvóta	89
Lafferova krivka.....	90
Vplyv zavedenia rovnej dane v SR na daňové príjmy štátu..	91
Dôvody pre daňovú reformu	92
Sústava daní Slovenskej republiky.....	93
Štruktúra daňových príjmov.....	95
Daň z príjmov	98
Daň z príjmu právnických osôb	99
Celkové daňové zaťaženie v Slovenskej republike	102
Štruktúra daňového zaťaženia na Slovensku	106

Príloha 2

Medzinárodná komparácia daňového zaťaženia ... 108

Daňové zaťaženie kapitálu	110
Zmeny v daňovom zaťažení a očakávané tendencie vývoja daní v krajinách EÚ.....	111

Opatrenia prijaté v colnej politike vstupom SR do EÚ .. 112

Charakteristika a funkcie cla.....	112
Členenie cla (druhy ciel)	112
Funkcie cla	113
Tarifné opatrenia.....	113
Colné kvóty	114
Integrovaná tarifa spoločenstva	114
Preferenčné clá voči rozvojovým krajinám.....	114
Netarifné opatrenia	115

Príloha 3

Legislatívny proces v oblasti daní..... 116

Proces zblížovania daňových sústav štátov EÚ.....	116
Princípy zdaňovania uplatňované v EÚ	118
Daňová koordinácia a harmonizácia v rámci prístupového procesu SR do EÚ.....	120
Priame dane a proces aproximácie	121
Nepriame dane a proces harmonizácie	123
Harmonizácia DPH v EÚ.....	123
Harmonizácia spotrebných daní v EÚ	125

3. kapitola

Globalizačné trendy v trhovej ekonomike..... 129

Ekológia v procese globalizácie

Príčiny poškodzovania životného prostredia	131
Ochrana životného prostredia.....	133

Integračný proces v podmienkach slovenskej ekonomiky.. 137

Menová politika Slovenska v podmienkach ERM II.....	137
Inflácia – kľúčové kritérium menovej politiky.....	142
Očakávané vplyvy z prijatia spoločnej meny eura	152
Organizačný aspekt prechodu na spoločnú menu euro..	157

Recenzia publikácie „Diktát času je nezadržateľný“ autora Štefana Kassaya

Recenzia vysokoškolskej učebnice „Nástroje systematického riešenia problémov“ autora Petra Madzika.....

Životopis Dr. h. c. prof. PhD. Ing. Štefan Kassay, DrSc. ...

Informácie o časopise Reflexie – o jeho histórii, vzniku, poslaní, podrobnom obsahu a ďalších aktualitách je možné získať na www.manazmentpp.sk

PREDSLOV

Anna Diačiková, vedúci redaktor časopisu *Reflexie*

Odborný časopis **REFLEXIE – Kompendium teórie a praxe podnikania** prináša, ako je zrejme z jeho titulu – praxou overenú teóriu, resp. teóriu overenú v praxi – dielo *Podnik a podnikanie* – od renomovaného autora a úspešného slovenského podnikateľa, vedca a pedagóga, Dr.h.c. prof. PhDr. Ing. **Štefana Kassaya, DrSc.**

Doma i v zahraničí (dielo vyšlo v piatich jazykoch – slovensky, anglicky, rusky, poľsky, maďarsky) je známe jeho 5-zväzkové dielo *pentalógia Podnik a podnikanie* (4 500 strán textu), ktoré sa snaží zrealizovať teoretické prístupy o podnikaní a tým zjednodušiť štúdium študentov vysokých škôl a postgraduálneho štúdia, doktorandov, ale je tiež využiteľné pre pedagógov, manažérov, či samotných akcionárov podnikov.

Uľahčiť dostupnosť tejto literatúry a priblížiť sa predovšetkým slovenským a českým študentom a ich pedagógom, vznikol v spolupráci s Katolíckou univerzitou v Ružomberku unikátny projekt, ktorý formou časopisu *REFLEXIE* prinesie *pentalógiu* všetkým, ktorí prejavia záujem a to prijateľnou formou. *Pentalógia* je štruktúrovaná do 18 hlavných tém a vychádza zo známej metodiky *Balanced Scorecard (BSC)* vypracovanej **Robertom Kaplanom** a **Davidom Nortonom**. Výkonnosť podniku je aplikáciou tejto metodiky hodnotená prostredníctvom štyroch vyvážených perspektív (finančnej perspektívy, zákazníckej perspektívy, perspektívy interných podnikových procesov a perspektívy učenia sa a rastu) a v *pentalógii* je rozšírená o perspektívu podnikateľského prostredia, od ktorej sa ďalej odvíjajú *BSC* perspektívy podniku.

Časopis *Reflexie* vám postupne prinesie všetkých päť perspektív v nasledovnom logickom poradí:

1. Perspektíva podnikateľského prostredia:

• Vodcovia a manažéri • Rozhodujúce hľadiská manažérskej praxe • Podniková stratégia • Organizačné štruktúry

2. Finančná perspektíva:

• Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej finančnej politiky • Finančné riadenie podniku • Analýza ziskovosti trhu • Investičná stratégia a investičné projekty

3. Zákaznícka perspektíva:

• Teória komunikácie a jej využitie v podnikovej praxi • Komponenty viacprerezovej komunikácie (A) • Komponenty viacprerezovej komunikácie • Starostlivosť o zákazníka

4. Perspektíva interných podnikových procesov:

• Základy projektovania inovatívneho podniku • Projektovanie globálne koncipovaného podniku (A) • Projektovanie globálne koncipovaného podniku (B) • Realizácia projektov v priemyselnej praxi

5. Perspektíva učenia sa a rastu:

• Človek, znalosti a znalostná spoločnosť • Prípady štúdie • Nový svet, nové príležitosti • Prílohy, záverečné konštatovania

Pentalógia bola spracovaná na prelome miléníí, v neustále sa ekonomicky, spoločensky a politicky meniacom prostredí, avšak generalizujúce závery, overené časom, sú platné aj v súčasnosti. Každá téma je v úvode časopisu doplnená aktuálnym odborným príspevkom pedagógov z Katedry manažmentu v Poprade.

Ing. Anna Diačiková, PhD.

Štruktúrna transformácia slovenskej ekonomiky a dosah technologických zmien na odvetvia ekonomiky vplyvom štvrtej priemyselnej revolúcie

Koreferát k 5. časti edície Štefana Kassaya
RIADENIE – Teoretické základy a podmienky fungovania
podnikovej finančnej politiky

Jana Klencová, Katedra manažmentu, Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Inštitút Štefana Náhaluku v Poprade

*„Jediné, čo sa nezmení nikdy je fakt, že zmena je jav trvalý a nekonečný.“
Štefan Kassay*

Úvod

Slovenská ekonomika prechádzala neľahkou fázou štruktúrnej adaptácie na podmienky trhovej ekonomiky, nakoľko dedičstvo hlbokých štruktúrnych deformácií v mnohých oblastiach ekonomiky si vyžiadalo razantné zmeny, ktoré prebehli na začiatku transformačného procesu. Veľké zmeny nastali najmä po deväťdesiatych rokoch a dotýkali sa predovšetkým oblasti tvorby HDP a zamestnanosti. Je dôležité podotknúť, že k zmenám vo vnútornej skladbe sektorov a odvetví dochádza nepretržite najmä v súvislosti s meniacimi sa podmienkami na domácom a svetovom trhu.

Problematike transformácie s osobitným zreteľom na proces štruktúrnej transformácie sa venuje veľké množstvo autorov. Štruktúrna transformácia predstavuje proces, ktorý si zo strany ekonomiky, v ktorej prebieha, vyžaduje náležité množstvo zdrojov a súčasne je náročný z hľadiska dĺžky jeho realizácie. Opatrenia zo strany hospodárskej politiky a realizácia rozsiahlych reforiem tvoria významné impulzy, ktoré podmienili proces štruktúrnej transformácie v slovenskej ekonomike.

Viaceri autori, ktorí sa venujú skúmaniu transformačného procesu¹ sa nestotožňujú s názorom, že Slovenská republika predstavuje ekonomiku plne zabezpečujúcu a spĺňajúcu podmienky trhovej ekonomiky, nepovažujú proces transformácie za ukončený. Zovšeobecnenie nazerania na proces transformácie z centrálne plánovanej ekonomiky na ekonomiku trhovú neexistuje. Rozdielnosť chápania vyplýva z odlišných východiskových podmienok a z existujúceho potenciálu transformujúcich sa krajín. Príspevok sa venuje priebehu štruktúrnej transformácie

¹ Jednotlivé etapy vývoja transformačného procesu popísala A. Diačiková (2017) vo svojom príspevku pod názvom „Niektoré aspekty podnikateľského prostredia Slovenska po vstupe do EÚ“ publikovanom v časopise Reflexie č. 2.

v podmienkach Slovenskej republiky s osobitným zreteľom na zmeny v jej odvetvovej štruktúre s využitím metódy ekonomickej analýzy. Prínosom príspevku okrem zhodnotenia procesov štruktúrnej transformácie v Slovenskej republike by mohlo byť súčasne poukázanie na dosahy vedeckých a technologických zmien na hospodárstvo, pracovnú silu a spoločnosť v kontexte štvrtej priemyselnej revolúcie, t. j. na štruktúrnu adaptáciu ekonomiky na nové trendy.

Štruktúrna transformácia slovenskej ekonomiky v rokoch 2004 – 2016

Pri analýze odvetvovej štruktúry ekonomiky Slovenskej republiky sa v súčasnosti využíva klasifikácia pod názvom **Štatistická klasifikácia ekonomických činností SK NACE Rev. 2**, predtým označovaná ako klasifikácia OKEČ (Odvetvová klasifikácia ekonomických činností). Podľa uvedenej klasifikácie je možné odvetvia rôzne agregovať a analyzovať v nich štruktúrne zmeny v čase. Pre potreby analýzy je v príspevku uplatnené ich rozdelenie do piatich skupín odvetví, (ktoré sú označené ako odvetvie A, odvetvie B, odvetvie C, odvetvie F a odvetvie S), uvedené v nasledujúcej tab. 1.

odvetvie A	odvetvie B	odvetvie C	odvetvie F
A – Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov	Priemysel spolu: B – Ťažba a dobývanie, C – Priemyselná výroba, D – Dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu, E – Dodávka vody; čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov	C – Priemyselná výroba (Spracovateľský priemysel)	F – Stavebníctvo
Odvetvie S			
G – Veľkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidiel a motocyklov, H – Doprava a skladovanie, I – Ubytovacie a stravovacie služby, J – Informácie a komunikácia, K – Finančné a poisťovacie činnosti, L – Činnosti v oblasti nehnuteľností, M – Odborné, vedecké a technické činnosti,		N – Administratívne a podporné služby, O – Verejná správa a obrana; povinné sociálne zabezpečenie, P – Vzdelávanie, Q – Zdravotníctvo a sociálna pomoc, R – Umenie, zábava a rekreácia, S – Ostatné činnosti, T – Činnosti domácností, U – Činnosti extrateritoriálnych organizácií a združení	

Tab. 1. Štatistická klasifikácia ekonomických činností SK NACE Rev. 2 – agregované odvetvia
Zdroj: vlastné spracovanie

Jedným zo základných nástrojov hodnotenia ekonomického vývoja používajúci sa pri analýze ekonomických procesov vrátane procesov štruktúrnej adaptácie ekonomiky na meniace sa podmienky je Systém národných účtov (System of National Accounts). Prvé práce na moderných národných účtoch boli vykonané vo Veľkej Británii začiatkom 40. rokov s cieľom odhadnúť mobilizovateľné zdroje pre vojenské hospodárstvo. Systém národných účtov spolu so systémom INPUT – OUTPUT vzťahov (tabuliek) predstavuje podstatnú časť makroúčtovníctva (Macro-Accounting) (Vincúr, 2000).

Práce na vytváraní a postupnom zavádzaní Systému národných účtov do štatistickej praxe sa začali práve v etape transformácie ekonomiky na trhové podmienky po roku 1989 (Hajnovičová, 1996).

V súčasnosti krajiny EÚ zostávajú svoje národné účty podľa metodiky Európskeho systému národných a regionálnych účtov (ESA 2010), ktorá tvorí podklad pri kvantifikovaní štruktúrnych zmien v základných odvetviach národného hospodárstva Slovenskej republiky v oblasti tvorby HDP a zamestnanosti. Údajová základňa zahŕňa údaje zo Štatistického úradu Slovenskej republiky (databáza SLOVSTAT), ktorý vychádza zo Systému národných účtov ESA 2010, ktorý predstavuje ucelený systém informácií, a teda umožňuje vzájomnú prepojenosť a porovnateľnosť skúmaných ukazovateľov.

Európsky systém národných a regionálnych účtov ESA 2010 je najnovší medzinárodne porovnateľný účtovný rámec EÚ pre systematický a podrobný opis ekonomiky, ktorý je implementovaný od 1. septembra 2014. Zmeny v metodike systému národných účtov ESA 2010 oproti doteraz používanej ESA 95 sú orientované na zachytenie zmien ekonomickej reality v podmienkach narastajúcej globalizácie (ŠÚ SR, 2015). Najvýznamnejšie zmeny v tejto metodike sú popísané Eurostatom v dokumente **Manual on the Changes between ESA 95 and ESA 2010** (European Commission, 2013). Systém ESA 2010 umožňuje napríklad aj v podmienkach slovenskej štatistiky pracovať s detailnejšími údajmi.

Dopad transformácie na štruktúru ekonomiky Slovenskej republiky z hľadiska tvorby HDP a zamestnanosti

Slovenská republika po roku 1989 prešla, ako sa uvádza v **Národnom strategickom referenčnom rámci na roky 2007 – 2013** (Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, 2006), politickými, ekonomickými a sociálnymi zmenami, ktoré mali významný dosah na jej hospodárstvo.² Rok 2003 predstavoval rok, kedy sa Slovenská republika nachádzala a svojim podmienkami a zmenami, ktoré prebehli v ekonomike spĺňala Kodanské kritériá, ktoré sú nevyhnutné pre členstvo v Európskej únii, spĺňala teda podmienky trhovej ekonomiky. Vrcholom zmien, ktoré prebehli v ekonomike bola integrácia Slovenskej republiky do Európskej únie 1. mája 2004.

Analyzované obdobie zahŕňa obdobie rokov 2004 – 2016. Rok 2004 bol zvolený ako východiskový rok pre analýzu dopadov štruktúrnej transformácie na vybrané oblasti ekonomiky z dôvodu začlenenia Slovenskej republiky medzi krajiny EÚ.

Neoddeliteľnú súčasť transformačného procesu tvorí **štruktúrna transformácia**, ktorá zároveň tvorí jeden z jeho kľúčových predpokladov.

Podľa E. Fifekovej (2000) štruktúrna transformácia ekonomiky predstavuje proces, ktorý umožnil spájať riešenie vecných problémov reštrukturalizácie ekonomiky s vybudovaním inštitucionálnych a systémových mechanizmov, navodzujúcich podmienky pre neustále štruktúrne-adaptačné procesy ekonomiky a jej jednotlivých subjektov. Ako ďalej uvádza autorka, základom štruktúrnej transformácie je línia globálnych trendov vo svetovom hospodárstve v zmysle rozvoja odvetví a odborov založených na vede, vývoji, výskume, ľudskej tvorivosti, rozvoji informačných a komunikačných technológií.

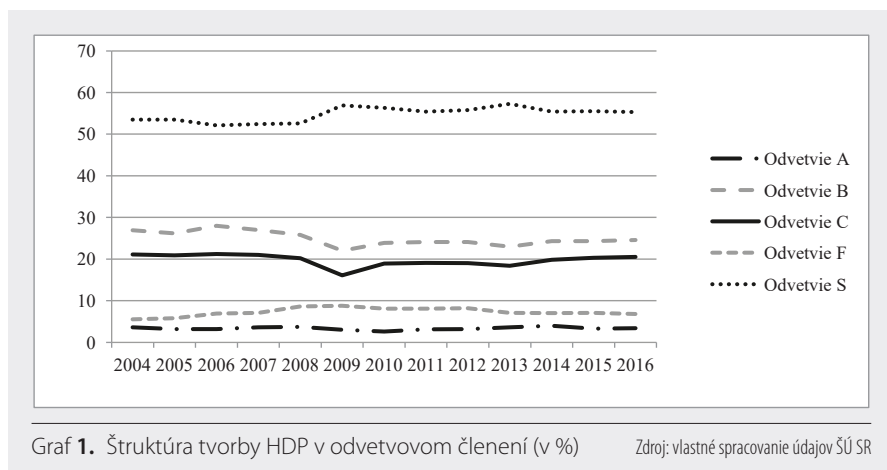
Na začiatku transformačného procesu, v období rokov 1989 – 1995 sa zmeny uskutočnili v tých častiach ekonomiky, ktoré sú mobilnejšie – v štruktúre vytvoreného produktu a v štruktúre

² prof. Š. Kassay vo svojom diele (Kassay, 2015), prezentovanom v edícii Riadenie – Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej finančnej politiky, ktoré je publikované v časopise Reflexie č. 5, podrobnejšie rozoberá privatizáciu v podmienkach Slovenska v 1. kapitole v časti „Transformácia ekonomiky a ekonomický mechanizmus“.

zamestnanosti. Menšie zmeny nastali v jej málo mobilných vrstvách: vo výrobných zariadeniach a v uplatňovaných technických a technologických postupoch. Inak povedané, štruktúrne zmeny priniesli kladné výsledky v tých segmentoch ekonomiky, ktoré sa prispôbili zmenám vonkajšieho a vnútorného dopytu. Segmenty ekonomiky, ktoré nereflektovali na tieto zmeny boli potlačené. Mali teda charakter predovšetkým **pasívnej štruktúrnej adaptácie** (Gabrielová, 1996).

Zmeny v štruktúre tvorby HDP patrili medzi jeden z významných cieľov transformačného procesu, pričom hlavný dôraz bol kladený najmä na rast podielu sektora služieb. Vývoj v ukazovateli HDP bol počas celého obdobia ovplyvňovaný uplatňovanou hospodárskou politikou.

V štruktúre vytvoreného HDP najvyšší podiel dlhodobo patrí službám ako zobrazuje graf 1. Spomedzi všetkých odvetví, služby – (v grafe 1 označené ako odvetvie S) dosiahli počas obdobia rokov 2004 – 2016 v priemere takmer 55 % z HDP. Druhým najlepšie sa vyvíjajúcim odvetvím bolo odvetvie priemysel spolu (odvetvie B), v ktorom sa podiely pohybovali v rozmedzí od 22 % (v roku 2009) do 28 % (v roku 2006). Najnižší podiel na HDP malo odvetvie A, do ktorého spadá poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov a odvetvie F – stavebníctvo, ktorého podiel na HDP vzrástol v roku 2009 oproti východiskovému obdobiu o 3,3 p. b., na úroveň 8,8 %.

Z grafu 1 je možné ďalej vyčítať, že vývoj HDP v odvetviach poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov, priemysel spolu a priemyselná výroba (spracovateľský priemysel) zostal počas celého sledovaného obdobia pomerne stabilný s výnimkou roku 2009, kedy bol v odvetviach B a C zaznamenaný mierny pokles. Najvyššie zmeny sú viditeľné v odvetví stavebníctva a služieb.

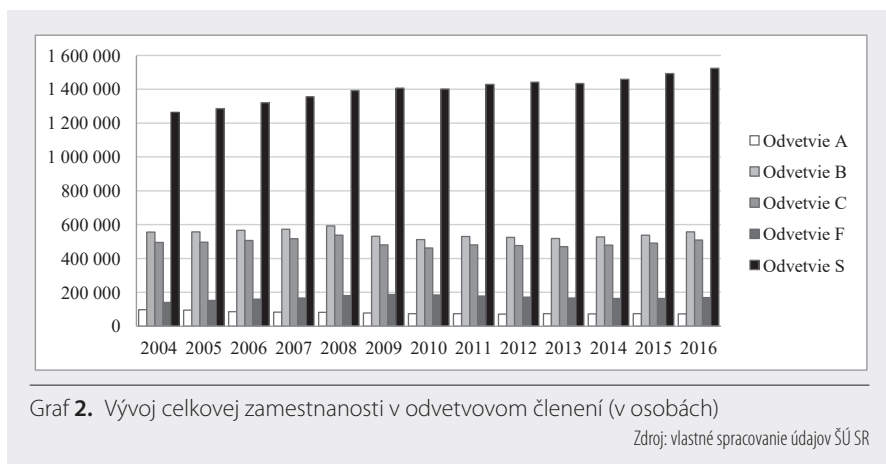
Situácia na trhu práce prechádzala rôznymi štruktúrnymi a inštitucionálnymi zmenami. Údaje v tab. 2 a v grafe 2 poukazujú na obdobný smer vývoja v oblasti zamestnanosti ako bolo v prípade HDP.

V odvetví A – poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov je od roku 2004 (96 476) po rok 2016 (72 362) badať výrazný zostup v danom ukazovateli, pričom v roku 2012 celková zamestnanosť v tomto odvetví dosiahla hodnotu iba 70 558 (3,2 %). Došlo k úbytku pracovných síl, ktoré sa premiestňovali do odvetvia S – služieb, ktorých podiel na celkovej zamestnanosti stúpil z 61,5 % v roku 2004 na 65,6 % v roku 2016, t. j. o 4,1 p. b. Rozdielny trend bol príznačný pre

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Priemer
Odvetvie A	4,7	4,6	4,0	3,8	3,6	3,5	3,4	3,3	3,2	3,4	3,3	3,2	3,1	3,6
Odvetvie B	27,0	26,6	26,5	26,3	26,3	24,1	23,6	24,0	23,8	23,6	23,7	23,7	24,0	24,9
Odvetvie C	24,1	23,7	23,7	23,7	23,9	21,8	21,3	21,7	21,6	21,4	21,6	21,6	22,0	22,5
Odvetvie F	6,8	7,3	7,5	7,6	8,1	8,5	8,5	8,0	7,8	7,6	7,4	7,2	7,3	7,6
Odvetvie S	61,5	61,5	62,0	62,3	62,0	63,9	64,6	64,7	65,3	65,4	65,6	65,8	65,6	63,9

Tab. 2. Podiel odvetví na celkovej zamestnanosti v rokoch 2004 – 2016 (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie údajov ŠÚ SR

odvetvie B – priemysel spolu, s výnimkou niekoľkých rokov, kedy nastal mierny nárast. Pokles v odvetví B – priemysel spolu v roku 2016 bol oproti východiskovému roku 2004 o 3 p. b.

Priemerné hodnoty za uvedené odvetvie počas celého analyzovaného obdobia boli na úrovni 24,9 %, hneď za odvetvím služieb, ktorých priemer činil 63,9 %. Na druhej strane odvetvie služieb počas sledovaného obdobia vykazovalo neustály vzrast zamestnanosti.

Európa 2020 – stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu

Ťažiskové oblasti štruktúrnej politiky sa stále viac sústreďujú na tvorbu podmienok pre rast konkurenčnej schopnosti ekonomiky a jej subjektov, na oblasti a faktory, ktoré sú schopné zabezpečiť dlhodobú a udržateľnú konkurenčnú schopnosť a ekonomickú výkonnosť krajiny. Za rozhodujúcu oblasť rastu konkurenčnej schopnosti sú považované technológie, vlastná inovačná činnosť krajiny, podmienky pre transfer technológií, rýchlosť preberania a zvládania technológií zo zahraničia, technologická absorpcia podnikového sektora, informatizácia spoločnosti a rozsah výdavkov na vedu a výskum (Lukáčik a kol., 2013).

Schopnosť podnikov inovovať predstavuje jeden z kľúčových faktorov pozitívnej štruktúrnej zmeny. Cieľavedomé použitie nových (progresívnych) poznatkov vo všetkých podnikových činnostiach sa pozitívne prejavuje v raste produktivity práce, raste pridanej hodnoty produkcie a zvyšovaní konkurenčnej schopnosti (založenej na kvalite produkcie), a to nielen na podnikovej ale i národnej úrovni (Morvay, 2014).

Politika konkurencieschopnosti môže byť teda definovaná ako štruktúrna politika v tom najširšom slova zmysle.

Predchodkyňou dnešnej dlhodobej stratégie Európa 2020 bola komplexná stratégia rastu konkurenčnej schopnosti EÚ – **Lisabonská stratégia** z roku 2000. Cieľom tejto stratégie bolo vytvoriť z EÚ do roku 2010 najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu poznatkovo-orientovanú ekonomiku sveta schopnú trvalo udržateľného rastu, s väčším množstvom pracovných miest a väčšou sociálnou súdržnosťou. V roku 2005 bola Lisabonská stratégia revidovaná pod názvom **Stratégia rastu a zamestnanosti**, resp. obnovená Lisabonská stratégia. Dôvodom boli neuspokojivé výsledky implementácie stratégie v predchádzajúcom období. Plnenie cieľov stanovených v Lisabonskej stratégii bolo limitované vplyvom finančnej a hospodárskej krízy.

Na tomto mieste je dôležité podotknúť, že v marci 2017 vydala Európska komisia ďalší dôležitý strategický dokument pod názvom **Biela kniha o budúcnosti Európy – Úvahy a scenáre pre štáty EÚ 27 k vývoju do roku 2025**. Dokument popisuje päť možných scenárov budúceho smerovania EÚ. Nasledujúca časť príspevku je však zameraná na stále platný dokument Európa 2020, ktorý vytvoril základný rámec pre zvládnutie regionálnych a globálnych problémov.

Stratégiu Európa 2020 vydala Európska komisia v marci 2010 a cieľ tejto stratégie bol nakoncipovaný ako vymaniť sa z krízy a pripraviť hospodárstvo EÚ na nasledujúce desaťročie. Uvedená stratégia určuje víziu pre európske sociálne trhové hospodárstvo a umožňuje monitorovať vývoj hospodárstiev jednotlivých národných ekonomík z hľadiska naplňania piatich základných cieľov.

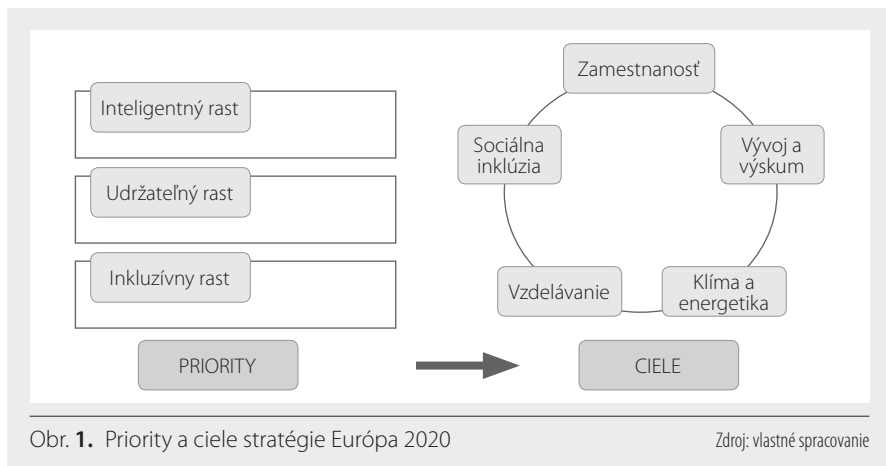
Medzi päť hlavných cieľov stratégie Európa 2020 patrí:

- **zamestnanosť:** miera zamestnanosti obyvateľov vo veku 20 – 64 rokov by sa mala zvýšiť na 75 %, vrátane väčšieho zapojenia žien, starších pracovníkov a lepšieho začlenenia migrantov medzi pracovnú silu (cieľ SR: 72 %),
- **výskum a vývoj:** zvýšiť úroveň investícií do výskumu a vývoja na 3 % HDP (cieľ SR: 1 %, od Národného programu reforiem Slovenskej republiky 2013 zvýšenie na 1,2 %),
- **klíma a energetika:** (tzv. ciele 20/20/20) znížiť emisie skleníkových plynov najmenej o 20 % v porovnaní s úrovňami z roku 1990 (alebo o 30 % za priaznivých podmienok) / zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na konečnej spotrebe energie o 20 % / zvýšiť energetickú účinnosť minimálne o 20 % (cieľ SR: znížiť nárast emisií skleníkových plynov mimo sektora ETS tak, aby nepresiahli úroveň z roku 2005 o viac ako 13 % / zvýšiť podiel energie z OZE na hrubej konečnej spotrebe energie na 14 % / zvýšiť energetickú efektívnosť prostredníctvom úspory 11 % konečnej spotreby energie v porovnaní s priemernou spotrebou v rokoch 2001 – 2005),
- **vzdelávanie:** znížiť mieru predčasného ukončenia školskej dochádzky pod 10 % a zároveň zvýšiť podiel obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním na minimálne 40 % (cieľ SR: 6 % a 40 %),
- **sociálna inklúzia:** vymaniť najmenej 20 miliónov obyvateľov EÚ z rizika chudoby a sociálneho vylúčenia (podiel Európanov žijúcich pod hranicou chudoby jednotlivých krajín by sa mal znížiť o 25 %, čím by sa viac ako 20 miliónov ľudí malo dostať nad hranicu chudoby), merané kombináciou ukazovateľov: riziko chudoby + materiálna deprivácia + domácnosti s nízkou intenzitou práce (cieľ SR: 170 tisíc ľudí).

Jednotlivé vlády v rámci **európskeho semestra**, ktorý predstavuje každoročný cyklus koordinácie hospodárskych a fiškálnych politík, vypracovávajú svoje **národné programy**. Tieto programy im majú pomôcť pri napĺňaní stratégie Európa 2020 a uľahčiť koordináciu hospodárskych politík a tvorbu národných rozpočtov.

Slovenská republika v rámci európskeho semestra predkladá Európskej komisii **Národný program reforiem** a **Program stability**. Národný program reforiem sa týka makroekonomickej koordinácie, dlhodobého výhľadu, prekážok pre rast, národných cieľov a opatrení a dôsledkov. Program stability sa zameriava na fiškálnu politiku.

Obrázok 1 zobrazuje tri základné priority, (resp. kľúčové faktory rastu) a päť cieľov obsiahnutých v stratégii Európa 2020. Pod prvou prioritou **inteligentný rast** je chápaná podpora vedomostí, inovácie, vzdelávania a digitálnej spoločnosti. Druhý faktor rastu, tzv. **udržateľný rast** zahŕňa zefektívňovanie produkcie pri súčasnom zvyšovaní konkurencieschopnosti. Zvyšovanie účasti na trhu práce, získavanie zručností a boj proti chudobe je obsahom poslednej priority pod názvom **inkluzívny rast**.

Obr. 1. Priority a ciele stratégie Európa 2020

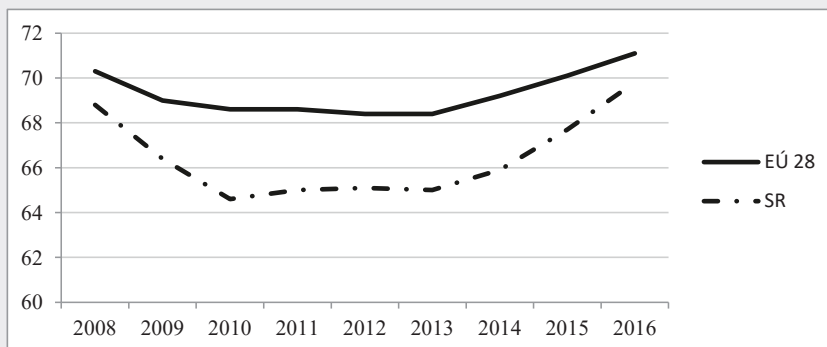
Zdroj: vlastné spracovanie

Zhodnotenie plnenia cieľov stratégie Európa 2020 v Slovenskej republike v komparácii s krajinami EÚ 28

Na stránke Európskej komisie je možné zistiť priebežné plnenie cieľov strategického dokumentu Európa 2020 pod označením **Europe 2020 targets: statistics and indicators for Slovakia** v grafickom vyobrazení. Podľa uvedeného zdroja, miera zamestnanosti (vo vekovej skupine 20 – 64 rokov) v roku 2016 v Slovenskej republike bola na úrovni 69,8 % a v EÚ 28 bola 71,1 %. V uvedenom ukazovateli krajiny EÚ 28 aj Slovenská republika konvergujú k stanovenému cieľu.

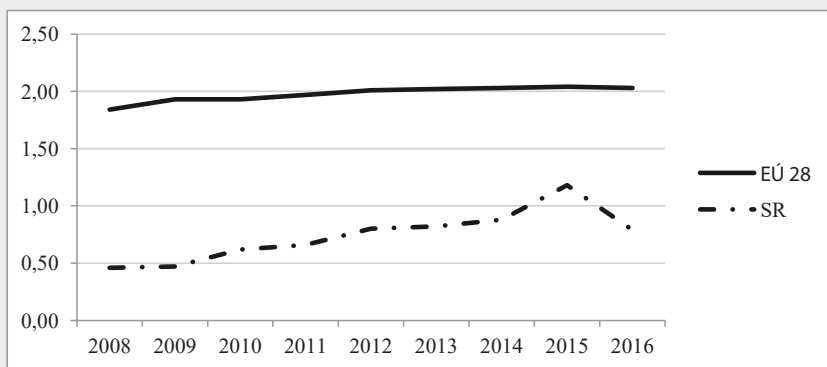
Druhý cieľ v oblasti výskumu a vývoja, ktorý je zobrazený v grafe 4, sa podľa údajov Európskej komisie zatiaľ nepodarilo naplniť ani v krajinách EÚ 28, kde tento ukazovateľ v roku 2016 dosiahol úroveň 2,03 % (druhý rok po sebe) a takisto ani v Slovenskej republike, kde sa dokonca do tejto oblasti investovalo v roku 2016 menej (0,79 %) ako v roku 2015 (1,18 %).

Z hľadiska cieľov v oblasti klímy a energetiky ako vidieť z grafu 5, sa podiel obnoviteľných zdrojov energie na hrubej konečnej spotrebe energie počas sledovaného obdobia neustále

Graf 3. Miera zamestnanosti obyvateľov vo veku 20–64 (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie údajov European Commission, 2017

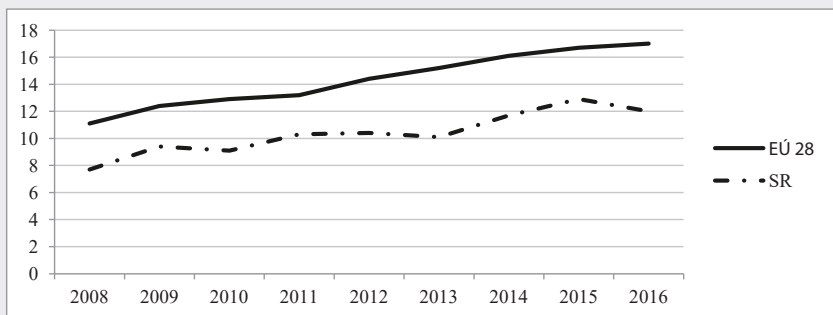

Graf 4. Podiel investícií do výskumu a vývoja z HDP (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie údajov European Commission, 2017

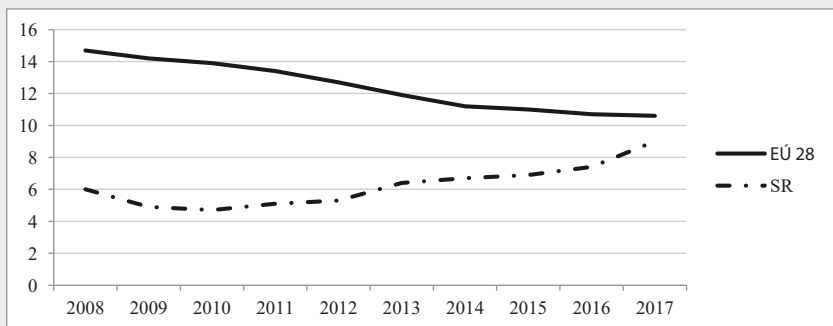
zvyšoval. V krajinách EÚ 28 nadobudol v roku 2016 hodnotu 17 % a v Slovenskej republike sa tento podiel oproti predošlému roku síce o 0,9 p. b. znížil, ale aj napriek tomu dosiahol hodnotu 12 %, čím sa priblížil k národnému cieľu, ktorý je 14 %.

Cieľ v oblasti vzdelávania je zobrazený na dvoch grafoch, a to v grafe 6 a v grafe 7. Graf 6 prezentuje predčasné ukončenie školskej dochádzky, kde krajiny EÚ 28 zaznamenali v roku 2017 úroveň 10,6 %, čím sa výrazne priblížili cieľu stratégie Európa 2020 v tejto oblasti. Na druhej strane Slovenská republika tento cieľ spĺňala už v roku 2008 (6 %), v nasledujúcom období ho dokonca prekročila. Najlepšiu hodnotu mala v roku 2010 (4,7 %), v posledných rokoch sa nám však nedarí tento cieľ naplňať (2017 – 9 %).

Graf 5. Podiel obnoviteľných zdrojov energie na hrubej konečnej spotrebe energie (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie údajov European Commission, 2017

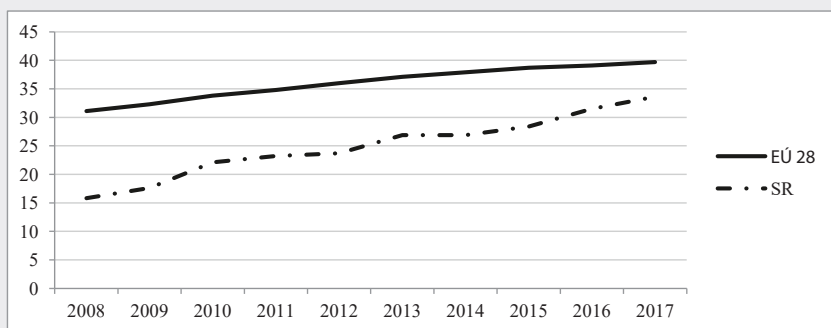

Graf 6. Predčasné ukončenie školskej dochádzky vo vekovej skupine 18–24 rokov (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie údajov European Commission, 2017

Ako je možné vyčítať z grafu 7, krajiny EÚ 28 tento cieľ v roku 2017 takmer dosiahli (39,7 %). Počet obyvateľov s ukončeným terciárnym vzdelaním pribudol aj v Slovenskej republike. Ich podiel sa počas celého obdobia zvyšoval a v roku 2017 sa dostal na hodnotu 33,6 %.

Údaje ani grafické zobrazenie posledného, piateho cieľa stratégie Európa 2020 zameraného na sociálnu inklúziu a jeho plnenia za predchádzajúce obdobie neboli na stránke Európskej komisie dostupné. Pri zhodnotení plnenia tohto cieľa príspevok vychádza z údajov uvedených v **Národnom programe reforiem Slovenskej republiky 2017**. Podľa spomenutého dokumentu cieľ v oblasti sociálnej inklúzie, t.j. populácia ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením by v krajinách EÚ 28 mala byť na úrovni 19,4 %. V roku 2015 dosiahol tento podiel 23,7 %, pričom priemerná hodnota od roku 2008 bola 24,05 %. Národný cieľ je pre Slovenskú republiku definovaný ako populácia ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením by sa mala do roku 2020 znížiť na úroveň 17,2 %. V poslednom vykazovanom roku 2015 bol tento podiel 18,4 %, v porovnaní s rokom 2008 sa znížil o 2,2 p. b. z hodnoty 20,6 %, čo je pozitívne konštatovanie.

Graf 7. Obyvatelia s ukončeným vysokoškolským vzdelaním vo vekovej skupine 30 – 34 rokov (v %) Zdroj: vlastné spracovanie údajov European Commission, 2017

Politika súdržnosti EÚ dlhodobo patrí medzi významné nástroje sociálno-ekonomického rozvoja Slovenskej republiky a napĺňania cieľov stratégie Európa 2020. Fondy politiky súdržnosti sú hlavným zdrojom financovania verejných investícií na Slovensku, s podielom viac ako 80 % (MF SR, 2017).

Dosah technologických zmien na odvetvia ekonomiky vplyvom štvrtjej priemyselnej revolúcie

V doterajšom vývoji môžeme charakterizovať tri priemyselné revolúcie. **Prvá** priemyselná revolúcia (prvá vlna) sa datuje koncom 18. storočia a znamenala prechod od ručnej výroby v manufaktúrach k strojnej výrobe s využitím vodného pohonu a parných strojov. Začiatkom 20. storočia sa zavádzala masová výroba na základe delby práce a stroje boli poháňané elektrickou energiou. V tejto súvislosti hovoríme o **druhej** priemyselnej revolúcií. Zavádzanie elektroniky a informačných technológií (počítačom riadená výroba) pre budúcu automatizáciu výroby charakterizujú **tretiu** priemyselnú revolúciu, ktorou sa označuje obdobie od začiatku 70. rokov minulého storočia.

Hlavný trend rozvoja, ktorému v súčasnosti musí čeliť aj priemysel Slovenskej republiky a je spojený s rýchlym technologickým pokrokom dostal označenie **štvrtá** priemyselná revolúcia alebo Industry 4.0, resp. Industrie 4.0, nakoľko koncept má pôvod v Nemecku a namiesto angličtiny používa nemčinu. Číselný údaj v názve nasvedčuje tomu, že prichádza **štvrtá etapa priemyselnej revolúcie**, ktorej základom je tzv. **internet vecí**.

Pre pojem Industrie 4.0 zatiaľ neexistuje presná definícia. Ide o rozsiahly koncept a jeho obsah sa mení s vývojom technológií. Prvýkrát v histórii ide o pomenovanie priemyselnej revolúcie, ktorá ešte nenastala. Nositeľom týchto zmien je **digitalizácia a optimalizácia** všetkých podnikových procesov, vrátane služieb.

Koncept Industrie 4.0 vznikol na podnet nemeckej vlády, keď analyzovala dôsledky nových technológií na hospodárstvo krajiny. Hlavným cieľom tohto konceptu je posilniť priemyselnú výrobu v Európe, ktorá v porovnaní so zvyškom sveta začína zaostávať.

Súčasťou tohto rozvojového procesu je aj **globalizácia**. Globalizácia svetovej ekonomiky ovplyvňuje ekonomiku Slovenskej republiky významnou mierou.

V rámci globalizácie má už niekoľko rokov dominantné miesto vznik a funkcia **informačných systémov**, ktoré sa stávajú doslova surovinou každého procesu vo výrobe, podmienkou zhodnocovania vstupov, ktoré determinujú jej parametre efektívnosti. Svetové hospodárske trendy vývoja determinujú transformáciu Slovenskej republiky a budú veľmi významne zasahovať do nášho vývoja aj v budúcnosti (*Vincúr, Fífeková, 2004*).

Informačné a komunikačné technológie predstavujú zároveň primárnu technológiu štvrtej priemyselnej revolúcie.

Podľa Š. *Kassaya* je dopad globalizácie voči tvorcom materiálových hodnôt neúprosný. Intelektualizácia pracovných procesov akceleruje všetko dianie vo fabrikách, pretvára zamestnaneckú štruktúru, vyžaduje veľké znalosti a smeruje od špecializácie ku generalizácii. Požiadavky na špecializáciu sú však vysoké. Z makroekonomického hľadiska dochádza k paradoxnému javu. Zvyšuje sa výkonnosť strojov, rastú nároky na znalosti zamestnancov, súčasne sa zvyšuje spotreba a zároveň sa zvyšuje nezamestnanosť. Inak povedané, čím vyššia produktivita, tým vyššia nezamestnanosť a menšia kúpyschopnosť obyvateľstva, a tým aj zbytočná nadprodukcia. Je to novodobý hlavolam, ktorý je riešiteľný iba novou ekonomickou paradigmou (*Kassay, Košturiak, 2015*).

Vplyv štvrtej priemyselnej revolúcie na slovenskú ekonomiku

Nemecký program rozvoja technológií a inovácií v priemysle, ktorý je aplikovaný v Slovenskej republike v programe pod názvom Priemysel 4.0 obsahuje **automatický logistický systém**. Podľa R. *Tribulu* (2016) systém predstavuje komplexné riešenie automatizácie logistiky určené pre priemysel. Systém ako celok zvyšuje automatizáciu a produktivitu logistiky a súčasne znižuje náklady. Podniky na menia na tzv. **inteligentné**.

Hlavnými technológiami novej revolúcie sú:

- kyberneticko-fyzikálne systémy (CPS),
- komunikačná sieť,
- internet vecí (IoT),
- komunikačný interface (HMI),
- Big data a Cloud computing,
- umelá inteligencia, robotika, senzorika, digitálny podnik, virtuálna realita, senzorické siete,
- virtuálna továreň,
- digitálna továreň (*Tribula, 2016*).

Okrem termínu Priemysel 4.0 sa využívajú aj niektoré synonymá napr. priemyselný internet, Internet 4.0, Internet všetkého, Priemyselný internet vecí. V podmienkach Slovenskej republiky sa zaužívalo označenie **Inteligentný priemysel (Smart industry)**.

Koncept Industrie 4.0 je postavený na tom, že ľudia, stroje, zariadenia, logistické systémy a produkty, dokážu navzájom priamo komunikovať a spolupracovať. **Digitálny podnik** je cieľový stav firmy nachádzajúcej sa dnes v Industrie 4. 0. V tomto podniku budú digitálne prepojené a riadené všetky podnikové procesy. Cez tzv. SMART prístup budú digitálne komunikovať so zákazníkmi, s dodávateľmi, s ostatným prostredím, budú pritom využívať inteligentné siete, SMART budovy, SMART logistiku, a budú produkovať produkty v úplne inej kvalite (*Macko, 2017*).

Prvé aplikácie technológie digitálneho podniku boli uplatnené v leteckom a kozmickom priemysle. Nástroje digitálneho podniku je možné pozorovať najmä v automobilkách, ale postupne prenikajú aj do iných odvetví spracovateľského priemyslu.

Digitálna ekonomika si bude vyžadovať podľa *J. Janičkovej* (2017) nové vymedzenie podnikania a zavedenie inteligentných zdieľaných platforiem.

Predpokladá sa, že výroba získa schopnosť **samoriadenia a samoorganizácie**. Pôjde o systém s decentralizovaným riadením a autonómnym rozhodovaním vznikne tzv. **kyberneticko-fyzikálny systém** (*Ješko*, 2016).

Koncepty Industrie 4.0 už dnes prenikajú do výrobného sveta slovenských firiem aj do života každého jedného z nás. Typickým príkladom takýchto konceptov v Slovenskej republike je technologický koncept Industrie 4.0 – **Digitálne dvojča**, ktorý je spoločným projektom spoločnosti SOVA Digital a Strojníckej fakulty STU v Bratislave. Podstatou tohto konceptu je, že je postavený na priamej interakcii reálneho a digitálneho sveta. Zozbierané dáta z reálnej výroby slúžia ako podklad na digitálnu optimalizáciu procesov v paralelnom digitálnom dvojčati.

Niektoré z prvkov – technológie, najmä v oblasti digitalizácie, sú už dnes integrálnou súčasťou hospodárskych politík. Európska komisia využíva na hodnotenie úrovne digitalizácie **Index digitálnej ekonomiky a spoločnosti (DESI – Digital Economy and Society Index)**. Index hodnotí päť dimenzií: internetové pripojenie, ľudský kapitál, používanie internetu, integráciu digitálnych technológií a digitálne verejné služby.

Aj v prípade Slovenskej republiky zohráva oblasť digitalizácie nezastupiteľné miesto. Jedná sa predovšetkým o digitalizáciu verejných služieb (**e-Government**). Jej súčasťou je snaha o digitalizáciu veľkej časti procesov vo fungovaní verejnej správy, ale aj v oblasti zdravotníctva (**e-Health**) alebo vzdelávacieho systému (**e-Education**). Dochádza k postupnému prenikaniu technológií štvrtej priemyselnej revolúcie do slovenskej ekonomiky (*Jeck*, 2017).

Koncept Priemysel 4.0 je v slovenskej ekonomike orientovaný na **nové technologické trendy v oblasti spracovateľského priemyslu**. Ako je uvedené v príspevku, podiel odvetvia spracovateľského priemyslu bol v roku 2016 na úrovni 22 %. Uvedené odvetvie tvorí v štruktúre ekonomiky Slovenskej republiky pomerne relevantnú úlohu, a preto zmeny, ktoré prinesie nový koncept budú mať na slovenskú ekonomiku výrazný dosah.

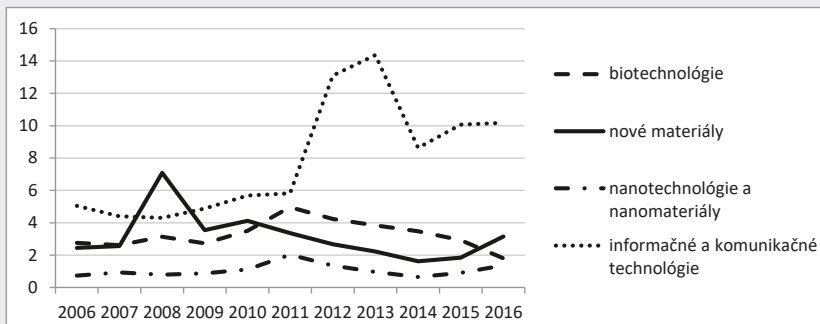
Koncept Industie 4.0 tak vytvára príležitosť pre Slovenskú republiku, kde má spracovateľský priemysel podobne ako v Nemecku vyššie zastúpenie v hospodárstve ako vo vyspelých štátoch EÚ 15 a vo výrobe automobilov priemer vyspelej Európy dvojnásobne preyšuje (*Ješko*, 2016).

Produktivita priemyslu sa vplyvom týchto zmien bude rýchlo zvyšovať (očakáva sa, že porastie o 30 až 40 %). Skráti sa čas uvedenia nového produktu na trh na viac ako polovicu a výrobcovia budú schopní flexibilne reagovať na požiadavky trhu. Zákazníci získajú individualizovaný tovar („kustomizácia produkcie“) bez navýšených nákladov.

V EÚ sa v súčasnosti hovorí aj o tzv. **reindustrializácii**. Európska komisia stanovila cieľ, podľa ktorého by mal byť do roku 2020 podiel priemyslu na HDP Európy vo výške 20 %. Na priemysel pripadá viac než 80 % európskeho vývozu a súkromnej výskumnej a inovačnej činnosti a jeho význam je oveľa väčší ako ukazuje jeho podiel na HDP (Európska komisia, 2014).

Nevyhnutný determinant štvrtej priemyselnej revolúcie predstavuje oblasť **výskumu a vývoja**. Investície do oblasti VaV boli podľa údajov Európskej komisie v stratégii Európa 2020 v roku 2015 na úrovni 1,18 % HDP. Rok 2015 bol zároveň posledným rokom čerpania zdrojov zo štrukturálnych fondov EÚ a Kohézneho fondu, preto ich intenzita vzrástla (medziročne o 38 %). Následne v roku 2016 sa percento financovania VaV znížilo na 0,79 % HDP.

Medzi technológie, ktoré majú v etape štvrtej priemyselnej revolúcie najväčší potenciál patria: biotechnológie, nové materiály, nanotechnológie a nanomateriály a informačno-komunikačné technológie. Vývoj ich financovania v Slovenskej republike v rokoch 2006 – 2016 zachytáva nasledujúci graf 8.

Graf 8. Výdavky na výskum a vývoj technológií v Slovenskej republike (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie údajov ŠÚ SR

Z grafu 8 je vidieť, že najväčší podiel výdavkov na výskum a vývoj smeroval v analyzovanom období do oblasti IKT. V roku 2011 vzrástlo financovanie biotechnológií a nanotechnológií a nanomateriálov. Po tomto roku však ich podiel na financovaní VaV kontinuálne klesal.

Ďalšou oblasťou, do ktorej sa neodmysliteľne premietnu dosahy štvrtej priemyselnej revolúcie je oblasť slovenského trhu práce, v rámci ktorého sa budú formovať požiadavky na nové profesie a bude dochádzať k substitúcii živej práce automatizovanými systémami. Vzniká riziko **automatizácie práce** a s tým spojený rast tzv. **technologickej nezamestnanosti**. Procesy automatizácie práce sa veľkou mierou premietnu aj do štruktúrnych zmien v slovenskej ekonomike.

Automatizácia práce sa bude dotýkať až 56 % pracovných činností v Slovenskej republike. Autorky *I. Pauhofová* a *B. Stehlíková* (2017) vo svojom príspevku predpokladajú, že pôjde predovšetkým o činnosti v priemysle (automobilový, elektrotechnický, potravinársky priemysel) a obchod. Spomínané autorky zostavili **prognózu vývoja zamestnanosti v jednotlivých odvetviach hospodárskej činnosti na obdobie 2017 – 2022**. Podľa uvedenej prognózy sa do roku 2022 zamestnanosť zvýši o 30 % v odvetví administratívne a podporné služby a v odvetví odborné, vedecké a technické činnosti o 25 %. Pre odvetvie informácie a komunikácia je prognóza zvýšenia podielu iba o 15 %.

Záver

Počas analyzovaného obdobia rokov 2004 – 2016 z hľadiska tvorby HDP v s. c. 2010 možno spozorovať nasledujúce trendy: v štruktúre vytvoreného HDP najvyšší podiel dlhodobo patril službám. Spomedzi všetkých odvetví služby dosiahli počas sledovaného obdobia v priemere takmer 55 % z HDP. Druhým najlepšie sa vyvíjajúcim odvetvím bolo odvetvie priemysel spolu,

v ktorom sa podiely pohybovali v rozmedzí od 22 % do 28 %.

Situácia na trhu práce prechádzala rôznymi štruktúrnymi a inštitucionálnymi zmenami. Analyzované údaje poukazujú na obdobný smer vývoja v oblasti zamestnanosti ako bolo v prípade HDP. Došlo k úbytku pracovných síl, ktoré sa premiestňovali do odvetví služieb, ktorých podiel na celkovej zamestnanosti stúpol zo 61,5 % (v roku 2004) na 65,6 % (v roku 2016), t. j. o 4,1 p. b. Rozdielny trend bol príznačný pre odvetvie priemysel spolu, s výnimkou niekoľkých rokov, kedy nastal mierny nárast.

Z hľadiska plnenia cieľov dlhodobej stratégie Európa 2020 v Slovenskej republike v porovnaní s krajinami EÚ 28 je možné urobiť viaceré závery. V ukazovateli miera zamestnanosti krajiny EÚ 28 aj Slovenská republika konvergujú k stanovenému cieľu. V oblasti investícií do výskumu a vývoja sa zatiaľ nedarí tento cieľ naplniť, v Slovenskej republike sa tieto investície dokonca v roku 2016 znížili na úroveň 0,79 % HDP. Cieľ v oblasti klímy a energetiky sa postupnými krokmi v krajinách EÚ 28 aj v Slovenskej republike zlepšuje, t. j. podiel obnoviteľných zdrojov energie na hrubej konečnej spotrebe energie sa zvyšuje. V oblasti vzdelávania (4. cieľ) – predčasné ukončenie školskej dochádzky, Slovenská republika vytyčených 6 % spĺňala už v roku 2008, v roku 2017 však naopak tento cieľ už nedosahovala. Na druhej strane krajiny EÚ 28 sa priblížili k cieľu stanoveného v stratégii Európa 2020 pre túto oblasť. Taktiež sa zvýšil počet obyvateľov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním, čo je pozitívne z pohľadu dosiahnutia daného cieľa v oblasti vzdelávania. V poslednom ciele, týkajúceho sa sociálnej inklúzie, Slovenská republika zaznamenala v roku 2015 hodnotu 18,4 %, čím sa priblížila k cieľovej hodnote 17,2 %.

Technológie štvrtej priemyselnej revolúcie ako je uvedené v poslednej časti príspevku, vytvárajú silné impulzy na štruktúrne zmeny v odvetviach a sektoroch a sú tiež podstatným nositeľom zmien v spoločnosti. Tieto technológie sa budú aj naďalej rozvíjať a budú mať dosah na všetky oblasti nášho života. Slovami J. Košturiaka (2015) táto zmena však nemá iba technologický a ekonomický fundament, ale aj sociálny, ekologický, duchovný a morálny.

Pápež František sa vo svojej encyklike *Laudato si'* vyjadruje k oblasti technológie takto: „*Ľudstvo vstúpilo do novej éry, v ktorej nás moc technológie priviedla na križovatku. Sme dedičmi dvoch storočí enormných zmien: parný stroj, železnice, telegraf, elektrina, automobil, lietadlo, chemický priemysel, moderná medicína, informatika a v nedávnej dobe digitálna revolúcia, robotika, biotechnológie a nanotechnológie. Je správne mať radosť z týchto pokrokov a nadchnúť sa pre široké možnosti, ktoré sa pred nami otvárajú týmito neustálymi novinkami, pretože veda a technológia sú obdivuhodným produktom ľudskej kreativity, ktorá je darom Božím.*“

Zároveň však pápež František na druhej strane upozorňuje na skutočnosť, že nesmierny rozmach technológie nebol sprevádzaný rozvojom človeka, pokiaľ ide o zodpovednosť, hodnoty a svedomie. Z tohto dôvodu je možné, že ľudstvo dnes nepozoruje vážnosť výziev, pred ktorými stojí, „*a stále rastie nebezpečenstvo, že človek užije moci nesprávne.*“

Literatúra

Diačiková, A. 2017. Niektoré aspekty podnikateľského prostredia Slovenska po vstupe do EÚ. In: *Reflexie : kompendium teórie a praxe podnikania*. Roč. 1, č. 2, 2017, s. 12 – 24. ISSN 2585-7428.

Duchoň, F. 2016. *Štvrtá priemyselná revolúcia – slogan pre Európu*.

European Commission. 2013. *Manual on the Changes between ESA 95 and ESA 2010*.

European Commission. 2017. *Europe 2020 targets: statistics and indicators for Slovakia*.

- European Commission. 2018. *The Digital Economy and Society Index (DESI)*.
- Európska komisia. 2014. *Tlačová správa – Komisia požaduje, aby sa okamžite podnikli kroky na obnovenie európskeho priemyslu*.
- Európska komisia. 2017. *Biela kniha o budúcnosti Európy. Úvahy a scenáre pre štáty EÚ-27 k vývoju do roku 2025*.
- Fífeľková, E. 2000. Základné príčiny nedostatočnej štruktúrnej adaptácie a pomalého rastu konkurenčnej schopnosti slovenskej ekonomiky v transformačnom období. In: *Transformácia ekonomiky Slovenskej republiky*. Bratislava: Sprint vŕa, 2000, s. 21 – 33. ISBN 80-88848-75-X.
- Gabrielová, H. 1996. Vývojové tendencie v štruktúre slovenskej ekonomiky. In: *Ekonomický časopis*, roč. 44, 1996, č. 10, s. 780–800. ISSN 0013-3035.
- Hajnovičová, V. 1996. *Systém národných účtov a väzba na odvetvové štatistiky*. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 1996, 31 s. ISSN 0862-9137.
- Janičková, J. 2017. Sharing and doing business. In: *Knowledge for Market Use 2017 [elektronický zdroj] : People in Economics – Decisions, Behavior and Normative Models: international scientific conference 7. – 8. September 2017, Olomouc, Česká republika*; ed. Pavla Slavičková. 1st ed. Olomouc : Palacký University, 2017. Online, p. 409 – 414. ISBN 978-80-244-5233-3.
- Jeck, T. 2017. *Slovenská ekonomika a štvrtá priemyselná revolúcia: faktory a predpoklady*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2017. 26 s. ISSN 1337-5598.
- Ješko, V. 2016. *Štvrtá priemyselná revolúcia*.
- Kassay, Š. 2015. *Riadenie. Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej finančnej politiky*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015. ISBN 978-80-224-1409-8.
- Kassay, Š., Košturiak, J. 2015. *Dialógy – o živote, priateľstve a tvorbe*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015. ISBN 978-80-224-1472-2.
- Košturiak, J. 2015. *Od produktivity ku šťastiu*.
- Lukáčik, J. a kol. 2013. *Hospodárska politika – Teória a prax*. Bratislava: Sprint dva, 2013, 313 s., ISBN 978-80-89393-86-2.
- Macko, O. 2017. *Industry 4.0 – štvrtá priemyselná revolúcia*.
- MF SR, 2017. *Národný program reforiem Slovenskej republiky 2017*.
- Morvay, K. 2005. Stratégia a priebeh ekonomickej transformácie na Slovensku. In: *Ekonomický časopis*, roč. 53, 2005, č.1, s. 5 – 32. ISSN 0013-3035.
- Morvay, K. a kol. 2014. *Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky II. = Insights into the structural problems of the Slovak economy II / Karol Morvay a kolektív*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2014. 197 s. ISBN 978-80-7144-237-0.
- Pápež František. 2015. *Laudato sí'. Encyklika Svätého Otca Františka o starostlivosti o náš spoločný dom*. Spolok svätého Vojtecha 2015.
- Pauhoľová, I., Stehlíková, B. 2017. *Identifikácia vzťahu zamestnanosti, demografického vývoja a miezd v SR*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2017. 60 s. ISSN 1337-5598.
- Vincúr, P. 2000. *Makroekonomická analýza a prognóza*. Bratislava : Sprint vŕa, 2000, 293 s. ISBN 80-8884865-2.
- Vincúr, P., Fífeľková, E. 2004. *Stratégia sociálno-ekonomického rozvoja*. Bratislava: Sprint vŕa, 196 s. ISBN 80-89085-30-X.

Staněk, P., Ivanová, P. 2016. *Štvrtá priemyselná revolúcia a piaty civilizačný zlom*. Bratislava: Elita, 2016, 216 s. ISBN 978-80-970135-8-5.

Šikulová, I. a kol. 2014. *Slovenská ekonomika: Desať rokov členstva v Európskej únii – Vybrané témy a problémy*. Bratislava :VEDA, vydavateľstvo SAV, 2014. ISBN 978-80-7144-229-5.

Tribula, R. 2016. Záznam z prednášky Veda v CENTRE: *Revolúcia v priemysle. Automatické logistické systémy*. 28. apríl 2016.

Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, 2006. *Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013*.

ŠÚ SR. 2011. *Vysvetlivky SK NACE Rev. 2*.

ŠÚ SR. 2015. *Nová metodika pre národné účty – ESA 2010*.

Úrad vlády Slovenskej republiky. 2018. *Stratégia Európa 2020*.

1. kapitola

Teoretické základy a podmienky fungovania podnikovej finančnej politiky

Demokratické usporiadanie, rozvoj nových technológií, zásadné zmeny štruktúr v národných hospodárstvach, európska integrácia, tendencie v deregulácii a v miere štátnych zásahov do ekonomiky podstatne zmenili konkurenčné prostredie. Charakteristickou črtou vzájomného spolupôsobenia podniku a okolia v peňažnej ekonomike je, že sa uskutočňuje v rozhodujúcej miere prostredníctvom trhu. Miera súladu medzi podnikovými cieľmi a cieľmi okolia vplyva na celkovú vytvorenú hodnotu nielen na úrovni podniku, ale aj na celkovú úroveň vytvorenej hodnoty na úrovni národného hospodárstva. Východiskom pri hľadaní podmienok dynamického rovnovážneho stavu medzi podnikom a okolím je podniková finančná politika, ktorá tvorí rámec pre jeho finančné riadenie. Špecifickým subjektom v tomto spolupôsobení je sektor vlády. Jedným z najvýznamnejších nástrojov, prostredníctvom ktorého sa prejavuje jeho vplyv na finančnú politiku podniku, je hospodárska politika vlády.

Vznik globálnej ekonomiky a rozvoj ekonomickej integrácie, významné technologické zmeny ako výsledok akumulácie ľudských vedomostí výrazne ovplyvňujú podnik a jeho okolie. Neustále pokračujúci technologický pokrok, rastúca intenzita konkurencie, globalizácia trhov a ďalší rozvoj vedomostnej spoločnosti si vyžadujú hľadanie nových riešení pri alokácii vzácnych zdrojov v procese tvorby a rozdeľovania užitočných hodnôt. Tieto skutočnosti znamenali, resp. znamenajú veľkú výzvu pre ekonómia¹ pri formulovaní cieľov a nástrojov zabezpečujúcich optimálnu alokáciu spoločensky vzácnych zdrojov v hodnototvornom procese.

¹ Ekonómia je veda o tom, ako spoločnosť využíva vzácné zdroje na výrobu užitočných produktov a ako ich rozdeľuje medzi rozličné skupiny ľudí. Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.: Ekonómia Bratislava, Elita 2000, s. 4.

Vzhľadom na zložitosť a komplexnosť spomínanej problematiky disponuje ekonómia dvomi spôsobmi prístupov k jej riešeniu.

Prvý, ktorý je doménou makroekonómie, sa zaoberá analýzou správania ekonomiky národného hospodárstva² a jej fungovania ako celku. Hľadá možnosti optimálneho využitia ekonomických zdrojov tak, aby dosiahnutá úroveň efektívneho dopytu zodpovedala možnej plnej zamestnanosti pracovnej sily a stabilnej úrovni cien. Analyzuje vplyv jednotlivých ekonomických subjektov na celkovú hodnotu vytvoreného hrubého domáceho produktu. Osobitnú úlohu venuje sektoru vlády, ktorý má z pohľadu ostatných subjektov v makroekonomickej analýze špecifickú úlohu, pretože plní funkciu riadiaceho centra v národnom hospodárstve zodpovedného za realizáciu hospodárskej politiky.

V druhom prístupe pri cieľavedomom ovplyvňovaní národného hospodárstva za účelom riešenia spomínaných základných makroekonomických otázok sa v tvorbe hospodárskej politiky³ využívajú ekonomické nástroje, ktoré spolu tvoria konzistentný systém. Tento systém ekonomicky motivuje ekonomické subjekty (podniky) k želanému správaniu sa. Vzťahy medzi národným hospodárstvom a jednotlivým ekonomickým subjektom ako prvkom národného hospodárstva sú vzťahy medzi celkom a jeho časťou. Z týchto vzťahov vyplýva, že čo platí o národnom hospodárstve ako celku, platí aj o jeho jednotlivom subjekte, ale nie vždy platí aj opak, t. j. čo platí o jednotlivom subjekte, nemusí platiť aj o národnom hospodárstve ako celku.

Jedným z najvýraznejších prejavov zmien spôsobených rozvojom technologického pokroku je ich globálny charakter a vysoká dynamika. Z pohľadu zabezpečenia zlepšenia celkovej výkonnosti ekonomiky to znamená, že dosahované ekonomické výsledky na úrovni národného hospodárstva v dlhodobom časovom horizonte závisia od schopnosti podnikového sektora využívať pokrokové technológie vo svojej činnosti, ako aj od zručností a schopností pracovnej sily a kapitálového vybavenia podniku. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na nevyhnutnosť ochrany slobodného trhu, deregulácie, inovácie ekonomického mechanizmu, tvorby zodpovedajúcich legislatívnych pravidiel a podpory rozvoja vedy a výskumu ako hlavných úloh na úrovni riadiaceho centra, resp. vlády. Pri riešení uvádzaných vzťahov medzi celkom a časťou má nezastupiteľné miesto práve hospodárska politika vlády, ktorej priority a nástroje na ich dosiahnutie významným spôsobom vplyvajú na tvorbu nových hodnôt nielen na úrovni národného hospodárstva, ale aj individuálneho odvetvia alebo podniku. Táto skutočnosť je daná tým, že všetky finančné opatrenia vlády sa bezprostredne prejavujú tak v štruktúre, ako aj na úrovni disponibilných zdrojov podnikového sektora a ostatných ekonomických subjektov, čo má vplyv na ekonomický rast, zamestnanosť, investície a pod. Zároveň však finančné opatrenia vlády majú vplyv na peňažný obeh a celkovú peňažnú rovnováhu (dopyt a ponuku po peniazoch a kapitáli, úroveň menového

² V ekonomickej teórii má pojem ekonomika viaceré významy. Môže znamenať cieľavedomú hospodársku činnosť zameranú na výrobu, výmenu a spotrebu materiálnych i nemateriálnych statkov a služieb. Zaoberá sa odpoveďou na tri základné ekonomické otázky: Čo vyrábať – aký produkt vyrábať, o ktorý by mal zákazník záujem, ako vyrábať – aké technologické postupy zvolit' pri výrobe, pre koho vyrábať – určiť spotrebiteľa. Okrem spomínaného významu sa pojmom ekonomika veľmi často označuje národné hospodárstvo istej krajiny, resp. jeho štruktúra, organizácia a stav. V tomto zmysle hovoríme aj o makroekonómike.

³ Hospodárskou politikou možno nazvať všetky opatrenia štátu (verejnej moci, vlády) v určitom období, ktoré ovplyvňujú hospodársky život krajiny. Predstavuje súhrn cieľov, nástrojov, rozhodovacích procesov a opatrení štátu v jednotlivých oblastiach ekonomiky. Medzi základné ciele hospodárskej politiky sa v súčasnosti považujú hlavne: vysoká zamestnanosť, cenová stabilita, udržateľný ekonomický rast, rovnováha bežného účtu platobnej bilancie. Lisý, J. a kol.: *Ekonómia v novej ekonomike*. Bratislava, IURA EDITION spol. s r. o. 2005, s. 468. Ekonomika sa používa aj vo význame odvetvová ekonomika, t. j. vedná disciplína, ktorá skúma hospodársku činnosť konkrétneho odvetvia či úseku ekonomiky (napríklad ekonomika priemyslu, dopravy).

kurzu, veľkosť úrokovej sadzby, devízové rezervy, platobnú bilanciu a pod.). V trhovej ekonomike vymedzené inštitucionálne rámce prostredníctvom finančných nástrojov hospodárskej politiky ovplyvňujú dôchodky (výnosy) podnikov tak, aby sa tieto permanentne racionálne správali s cieľom efektívneho využitia výrobných zdrojov, v podmienkach minimalizácie inflačných alebo deflačných procesov a prirodzenej nezamestnanosti. Významnou súčasťou hospodárskej politiky vlády je finančná politika, ktorej rámec poznatkov je aplikovateľný v oblasti finančného riadenia⁴ jednotlivého podniku. Finančná politika vychádza z hospodárskej politiky, zároveň ale ako jej súčasť spätne ovplyvňuje hospodársku politiku. Pôsobenie financií ako objektívnej hodnotovej kategórie produktovej výroby sa môže prejaviť len prostredníctvom vedomej ľudskej činnosti, čiže prostredníctvom finančnej politiky. Finančná politika je v úzkom a vzájomnom vzťahu s cenou, mzdovou a sociálnou politikou a spoločne pôsobia a ovplyvňujú v reprodukčnom procese tvorbu, rozdeľovanie a použitie dôchodkov. Preto sa finančná, cenová, mzdová a sociálna politika spájajú do jedného pojmu dôchodková politika. Dôležitou súčasťou finančnej politiky je rozpočtová politika. Rozpočtová politika sa orientuje na tvorbu, rozdeľovanie a používanie centralizovaného peňažného fondu nenávratným spôsobom.

Rozhodujúcou podmienkou na vytvorenie optimálneho vzťahu finančnej politiky vlády voči podnikovému sektoru v bývalých krajinách s centrálnou riadenou ekonomikou bola kvalitatívna zmena povahy ekonomického mechanizmu, ktorej podstata spočívala v transformácii ekonomiky (z plánovej ekonomiky na trhovú, opierajúcu sa predovšetkým o podnikateľskú činnosť na základe súkromného vlastníctva) na bázu súkromného vlastníctva. Táto transformácia bola reálna alternatíva rozvoja spoločnosti, ktorá otvorila možnosti k nastoleniu a upevneniu liberálnej demokracie a zakotveniu jednoznačnej zahraničnopolitickej orientácie. Na poli ekonomiky to bol komplex systémových zmien, ktoré sa vykonali v historicky krátkom čase. Súčasťami tohto komplexu boli ekonomická deregulácia, zrealnenie menového kurzu, obnova konkurencie cestou liberalizácie cien a zahraničného obchodu, privatizácia štátnych podnikov, reštitúcie, udržanie inflácie v prijateľných hraniciach a vytváranie legislatívneho rámca. Do tohto komplexu nepochybne patrí daňová reforma. Všetky otázky vyplývajúce z uvedených makroekonomických tém sú úzko späté s obsahom tvorby národohospodárskej politiky a jej uplatňovania na úrovni podnikov. Pre budúcnosť každého podniku, možnosť jeho prežitia, je odôvodnená potreba aktívne sa adaptovať tak na prebiehajúce zmeny makroekonomických podmienok, ako aj zvládnuť včasnú prípravu na očakávané zmeny týchto podmienok, pretože intenzívne vplývajú na jeho ekonomiku. O správaní sa jednotlivých ekonomických subjektov, najmä podnikov, v trhovej situácii so všetkými jej atribútmi hovorí mikroekonómia.

Mikroekonómia zároveň predstavuje druhý prístup k riešeniu problematiky pri alokácii vzácnych zdrojov v procese uspokojovania rastúcich ľudských potrieb. Predstavuje časť ekonomie, ktorá skúma správanie sa jednotlivých hospodárskych subjektov, t. j. jednotlivcov, domácností alebo podnikov, vplyv monopolného postavenia jednotlivých subjektov na trhu, tvorbu cien individuálnych produktov na trhu, vplyv výšky daní zo mzdy na prácu atď. Osobitné miesto v tejto analýze má podnik. Mikroekonómia sa zameriava na poznávanie základných vzťahov medzi jednotlivými subjektmi z pohľadu tvorby hodnôt, ich rozdeľovania a spotreby na úrovni jednotlivých ekonomických subjektov.

⁴ Finančné riadenie podniku možno definovať ako riadenie finančných procesov v podniku, ktoré sa skladá z nasledujúcich činností: finančné plánovanie, finančné rozhodovanie, organizovanie finančných procesov, finančná analýza a kontrola. Kráľovič, J. – Vlachynský, K.: Finančný manažment. Bratislava, Elita 2006, s. 8.

Dichotómia nazerania na predmet záujmu ekonómiu vedie k rozlišovaniu ekonomiky na makroekonomiku a mikroekonomiku. Existuje dialektický vzťah medzi mikroekonomikou a makroekonomikou. Na jednej strane je mikroekonomika ako cieľavedomá hospodárska činnosť jednotlivých hospodárskych subjektov, ktorými môžu byť podniky, banky, individuálni podnikatelia, rôzne spoločnosti i domácnosti, t. j. súkromný sektor, ale aj vládny sektor. Na druhej strane je makroekonomika ako cieľavedomá hospodárska činnosť relatívne ucelených, vzájomne prepojených, od seba závislých a dopĺňujúcich sa hospodárskych subjektov tvoriacich národné hospodárstvo. Miera uspokojenia záujmov jednotlivých ekonomických subjektov je podmienená ich vzťahmi s okolím. Dosaiahnutie rovnováhy medzi záujmami konkrétneho ekonomického subjektu a požiadavkami ostatných ekonomických subjektov je dôležitým predpokladom na presadenia sa v náročných konkurenčných podmienkach. Podstatu vzťahov medzi makroekonomikou a mikroekonomikou vyjadruje aj obr. 1.

Obr. 1. Podstata dichotomických vzťahov tvorby hodnôt v ekonomike

Pre súčasnú etapu rozvoja národného hospodárstva je príznačné, že má dosahovať kritériá, ktoré súhrnne vyjadrujú charakteristiku požadovanej kvality tohto rozvoja, ako aj preukazovať jeho udržateľnosť za účelom prechodu na spoločnú menu – euro. Aj keď nastavené kritériá sú primárne určené pre ekonomiku ako celok, ich naplňovanie sa intenzívne dotýka fungovania jednotlivých podnikov. Základnou strategickou požiadavkou sa tak stáva, aby bol podnik schopný reagovať včas na zmeny vyplývajúce z požiadaviek okolia a prispôbiť sa za účelom rozvoja. Ide o koncept tzv. vitálneho podniku.⁵ Praktickým dôsledkom uvedenej situácie je vznik koalície teórie v oblasti podnikovej finančnej politiky.⁶ Podľa tejto teórie základná úloha finančnej politiky podniku spočíva v harmonizácii záujmov vlastníkov so záujmami ďalších účastníkov podnikania. To znamená, že základný cieľ podnikateľskej činnosti je nevyhnutné formulovať ako maximalizáciu trhovej hodnoty podniku, pričom sa rešpektujú obmedzenia vyplývajúce zo záujmov ostatných účastníkov podnikania. Vzhľadom na komplexnosť spomínaného cieľa je potrebné uviesť, že je nevyhnutné, aby sa v podniku rozvíjali moderné metódy finančného riadenia, ktoré umožnia manažmentu včas predvídať zmeny, navrhovať primerané opatrenia, aby sa prispôbili zmenám, vhodne reagovali aj v prípade nepredvídateľných zmien a prijímali opatrenia zabezpečujúce rozvoj podniku.

Na báze diametrálne odlišnej formy vlastníctva výrobných prostriedkov historicky vznikli dva rozdielne ekonomické mechanizmy – štátny a súkromný.⁷

⁵ Eschenbach, R. a kol.: Controlling. Praha, ASPI Publishing 2000, s. 37.

⁶ Finančnú politiku podniku možno definovať ako spôsob aplikácie princípov finančného riadenia v konkrétnom podniku v danom časovom období. Vlachynský, K. a kol.: Podnikové financie. Bratislava, Súvaha 2002, s. 42.

⁷ Historický prehľad vývoja ekonomického myslenia je podrobnejšie uvedený v prílohe 1 tejto kapitoly.

Ekonomický mechanizmus v podmienkach prevažujúceho štátneho vlastníctva

V etape systematického usporiadania ekonomických poznatkov došlo pod tlakom najmä naliehavosti riešenia sociálnych otázok k tvorbe diametrálne odlišných teoretických doktrín. Medzi takéto patrila marxistická doktrína, ktorá poskytla teoretické odôvodnenie vzniku radikálneho ekonomického mechanizmu na základe štátneho vlastníctva. Tento mal za cieľ odstrániť opakujúce sa ekonomické krízy z nadvýroby a zabezpečiť výkonnú ekonomiku pre dobro všetkých zúčastnených. Charakteristickou črtou financovania štátnych podnikov bola automatika, ktorá bola dôsledkom formálneho uplatnenia finančných nástrojov. Automatika v správaní sa štátnych podnikov bola výsledkom toho, že vznikalo protirečenie medzi dostatkom peňazí a obmedzenými možnosťami zaobstarania hmotných podmienok výroby. Podniky sa nestarali o peniaze, ale o obstarávanie materiálu a potrebných produktov za každú cenu. Toto správanie sa podnikov umožňovala absencia možnosti v systéme štátneho riadenia účinne uplatniť potrebné ekonomické stimuly na podporu ekonomickej efektívnosti. Táto absencia bola vedľajším produktom zrušenia reálnych podmienok fungovania trhu, čím sa znemožnilo objektívne pôsobenie hodnotových kategórií.

Uplatňovaním takéhoto mechanizmu sa reprodukoval nerovnovážny stav,⁸ v ktorom dominovala silnejšia pozícia dodávateľov v porovnaní s odberateľmi. Pretože dodávatelia disponovali s hmotou⁹, ktorej bol nedostatok, mohli zneužívať svoje postavenie na vnútornom trhu aj na úseku cien, kvality a sortimentu. Takéto podniky využívajúce svoje poslanie v ekonomike disponovali značnou vyjednávajúcou silou, ktorú využívali na vyjednávanie s plánovacím centrom. V porovnaní s inými, najmä s odberateľskými podnikmi, získavali privilégiá na poli investícií, sociálneho programu, raste priemerných zárobkov a pod. S diametrálne odlišným postojom pracovali tie isté podniky po ich zapojení do medzinárodného obchodu, najmä ak ich existencia bola od exportu závislá. Pretože na zahraničnom trhu fungoval rovnovážny stav, reálne pôsobili hodnotové kategórie a z nich najmä rovnovážne ceny, vyvážajúce podniky sa museli podrobiť režimu tohto trhu. Z toho vznikali konflikty.¹⁰ Aby podniky boli ochotné prekonávať zahraničné trhové tlaky, t. j. znášať dôsledky z reálne pôsobiacich hodnotových kategórií, štát v záujme obstarávania potrebných devíz trvale podporoval exportujúcich. Prevažujúcou formou tejto podpory boli dotácie, čiže administratívne zasahovanie. Zvláštnosťou takejto situácie na úrovni národného hospodárstva boli strety výsledkov z dvoch paralelne fungujúcich nezávislých, ale diametrálne odlišných ekonomických mechanizmov. Model riešenia týchto stretov viedol k používaniu nielen špecifických finančných nástrojov prerozdelenia (dotácií), ale aj k organizačnému vytvoreniu osobitného vyrovnávacieho miesta monopolu zahraničného obchodu so všetkými jeho mínusmi. Takto vytvorená oddeľujúca hradba mala aj vedľajší, časom mimoriadne nepriaznivý účinok, ktorý spočíval v tom, že sa vytratili ekonomicko-technické impulzy, ktorých nositeľom boli zahraničné ceny.

⁸ Namiesto opakujúcich sa predajových kríz v 19. a začiatkom 20. storočia, pri existencii prevažujúceho štátneho vlastníctva narastala a permanentne sa prehľbovala kríza z nedostatku výroby, ktorú sprevádzala nadmerná zamestnanosť v spoločnosti.

⁹ Vyjadrenie pre sumu naturálnej podoby produktov.

¹⁰ Na postavení takýchto exportujúcich podnikov bolo zaujímavé to, že štátne formy zásahov eliminovali priame vplyvy zahraničného obchodu na tieto podniky. Oddeľujúcu hradbu tvorili predovšetkým finančné nástroje. V prípadoch, keď bol vyvážajúci relatívne úspešný, dožadoval sa participácie na dosahovanom zahraničnom úspechu. Naopak, ak bol neúspešný, uspokojil sa s hodnotením jeho výkonov na báze vnútorných, relatívne mákších kritérií v porovnaní so zahraničnými.

Namiesto podpory získavania cenných informácií prostredníctvom zahraničných cien sa presadzovalo oddelenie vnútorných cien a ich rigidnosť. Na poznaní dôsledkov z tejto „informačnej straty“ danej nedostatočným využívaním zahraničných cien stavali aj niektorí reformátori systému štátneho riadenia cien. Navrhovali prevzatie zahraničných cenových relácií a iných foriem využívania zahraničnoobchodných cien napríklad pri konštruovaní stimulácie podnikov na technickom pokroku cenami. Takýto reformný prúd nachádzal podporu u progresívcov, ktorí „našli“ metódu na zachovanie predností socialistického zriadenia v kampani za technický pokrok a socialistickú vedu. Skeptici rýchlo rozpoznali, že keď administratívne riadenie negeneruje technický pokrok svojimi vlastnými vnútornými kritériami a nepretržite, potom preberanie jednotlivých západných projektov, hoci aj progresívnych novínok, neprebudí ekonomiku z letargie, na ktorú sa rokmi adaptovala.

Súhrnne môžu byť systémové črty rozoberaného mechanizmu charakterizované nasledujúco:

- prevažujúci záujem podnikov na splnení štátom určených plánov ich fakticky viedol k preberaniu najmenších ešte možných plánov,
- viazanie ich hmotnej zainteresovanosti na ukazovateľa hrubej výroby viedlo k odtrhnutiu od konkrétnych potrieb národného hospodárstva a vytvorili sa podmienky iba na formálne využitie hodnotových kategórií, ako sú cena, zisk, úver, úrok, clo, renta, penále a pod.

Malú funkčnosť finančných nástrojov konštruktéri tohto mechanizmu sústavne doplňovali rýdzo administratívnymi metódami. Boli to však neúčinné imitácie pôsobenia ekonomických kategórií. Jeden zo zásadných omylov nasledovníkov Marxa spočíval v očakávaní, že zo samotného zapojenia hodnotových kategórií do systému štátneho riadenia sa dostaví také ich pôsobenie, ktoré by sa zhodovalo s takým pôsobením objektívnych hodnotových kategórií, ako sú známe v konkurenčnom prostredí. Uplatnenie hodnotových foriem bez zabezpečenia ich adekvátneho trhového obsahu nebolo účinné.

Ekonomický rámec formálneho uplatňovania financií tvorili plánované ceny. Tieto boli vedome stanovované, čiže výrobné a spotrebné ceny určovali orgány s vymedzenou právomocou, ktoré sa pokúšali simulovať ponuku a dopyt ich agregovaním v plánovaní cien. Na plánovité rozdeľovanie zisku sa využíval mechanizmus anticipácie jeho priradovania na skupiny produktov najskôr prostredníctvom nákladov a neskoršie prostredníctvom typu výrobnej ceny. V matematickej forme možno opísaný model plánovitého určovania cien ľubovoľného produktu vyjadriť rovnicou:

$$N + Z = C \quad (1)$$

kde:

- N – priemerné náklady za všetkých výrobcov toho istého produktu (zúčastnené podniky) objektivizované napríklad vylúčením úrokov za bankové úvery,
- C – cena ľubovoľného produktu,
- Z – zisk bol priradovaný na základe modelu kvantifikácie priemernej miery zisku:

$$Z' = \frac{P + O + Ú}{VF} \times 100$$

kde:

- Z' – priemerná miera zisku v %,
- P – štátom uznané rozvojové potreby zúčastnených podnikov celkom (investície, prírastok obežných prostriedkov a tvorba stimulačných fondov po odrátaní sumy odpisov),

- O – odvod zo zisku do štátneho rozpočtu,
- Ú – úroky z bankových úverov,
- VF – výrobné fondy celkom, pričom podľa národohospodárskych odvetví sa prihliadalo na ich mieru využitia a v závislosti od výpočtu využitia sa ďalej diferencovala miera zisku.

Z modelu určovania cien vyplývalo, že na administratívne rozhodnutia o investovaní, o rozvoji tej-ktorej výroby, nadväzovali výpočty cien.

Všetci výrobcovia toho istého druhu produktu tvorili cenovú gesciu¹¹. V rámci cenovej gescie bolo výhodné pretlačiť svoje individuálne náklady do plánu a potom tieto náklady priaznivo pôsobili na určenie výšky cien ich produktov. Od takéhoto prístupu k stanovovaniu cien sa odvodil názov nákladové ceny.

Tento systém viedol k tomu, že namiesto propagovaného ideálne fungujúceho ekonomického mechanizmu na báze štátneho vlastníctva sa vyvinul z hľadiska dosahovania ekonomickej efektívnosti nereformovateľný mechanizmus. Omyl tvorcov takéhoto mechanizmu a neskoršie aj jeho všetkých reformátorov spočíval v tom, že napriek ich dobrej vôli zostrojiť efektívny ekonomický mechanizmus na báze štátneho vlastníctva, takýto mechanizmus zostrojiť nemohli. Pri rešpektovaní ideologických základov režimu boli v zdokonaľovaní ekonomického mechanizmu pre neho prijateľné iba jeho formálne, „kozmetické“ ekonomické reformy. Ale bez radikálnej zmeny štátneho vlastníctva ani iné podoby ekonomických reforiem nemali nádej uplatniť sa. O tom svedčí aj ekonomický experiment *Otta Šika*¹² nastolenia podnikového vlastníctva a dočasné nahradenie centrálného ukazovateľa hrubej výroby hrubým dôchodkom. Napriek tomu, že išlo o odvážny čin, mal aj v iných súvislostiach v r. 1968 vážne dôsledky, ktoré vyústili do všeobecne známej normalizácie. Zakaždým to bola absencia účinnej hmotnej stimulácie výrobcov na dosahovaní ekonomickej efektívnosti. Táto absencia sa vypomstila, najmä v ekonomickej súťaži počas éry studenej vojny. Na preteky v zbrojení bola potrebná silná tvorba zdrojov. Táto tvorba zdrojov v ekonomickom mechanizme na báze štátneho vlastníctva bola konkurenčne nedostatočná. Marxistický model ekonomického mechanizmu v tejto súťaži neuspel.

Vyčerpávajúci kritický opis mechanizmu administratívneho riadenia a jeho slabiny teoreticky dobre spracovali viacerí autori a preto k ich hodnoteniu netreba nič dopĺňovať. Za všetkých možno uviesť iba myšlienky *Václava Klause*, ktorými vystihol nielen kritiku, ale aj zdôvodnil nevyhnutnosť potreby transformácie ekonomiky.¹³ „Museli sme liberalizovať, deregulovať a privatizovať celú ekonomiku. Veľmi rýchlo sme pochopili, že predpokladom úspechu je do hĺbky idúca liberalizácia zahraničného obchodu. Urobili sme to prakticky za noc, 1. 1. 1991, bez akéhokolvek gradualizmu.“

¹¹ Zvláštny druh administratívnej monopolizácie v ekonomike.

¹² Šik, O. – významný ekonomický reformátor Pražskej jari 1968.

¹³ Klaus, V.: Na ceste k slobode a trhu. Prejav na Európskom bankovom kongrese vo Frankfurte nad Mohanom. Hospodárske noviny 17.11.2006.

Transformácia ekonomiky a ekonomický mechanizmus

Výsledkom súčasného ekonomického vývoja je vznik svetového ekonomického systému založeného na trhu a na voľnom obchode. Súčasťou tohto procesu je aj slovenská ekonomika, ktorá prešla od roku 1989 zložitým transformačným procesom. Základy transformácie ekonomiky na Slovensku, podobne ako v iných tranzitívnych ekonomikách, sa vybudovali reformami vlastníckych práv a reformami finančných inštitúcií.

V súvislosti s prechodom na trhovú ekonomiku je potrebné spomenúť predovšetkým nasledujúce opatrenia:

- cenová reforma, tvorba cien na základe ponuky a dopytu na trhu,
- privatizácia,
- reforma bankového systému,
- reforma verejných financií,
- otvorenie sa medzinárodnej ekonomickej súťaži,
- zavedenie kritéria prísneho ekonomického obmedzenia pri uskutočňovaní ekonomických rozhodnutí,
- tvorba legislatívy zodpovedajúcej podnikaniu v trhových podmienkach.

Jedným z najviac diskutovaných rozhodnutí v rámci uvádzaných základných opatrení, ktoré bolo nevyhnutné uskutočniť pri transformácii bývalých centrálné plánovitých ekonomik na trhovo orientované ekonomiky, bola privatizácia. Táto skutočnosť vyplývala predovšetkým z toho, že jej účinky sa prejavujú vo viacerých úrovniach, čím zásadne vplýva na efektívnosť celého procesu transformácie ekonomiky. V rámci foriem transformácie rozhodujúci význam a najväčší podiel na prevode majetku štátu na iné osoby má malá a veľká privatizácia.

Privatizácia v podmienkach Slovenska

Privatizácia je transformácia verejne vlastneného aktíva na súkromné vlastníctvo alebo sa uskutoční prevod výkonu niektorej aktivity, ktorá bola dosiaľ vykonávaná verejnou organizáciou, do súkromného sektora. Metódy uplatňované pri privatizácii možno rozdeliť na štandardné a neštandardné.

Štandardné metódy sú bežne používané a odskúšané metódy privatizácie. Pri výbere štandardnej metódy sa požaduje, aby spĺňala nasledujúce požiadavky:

- transparentnosť,
- možnosť prístupu širokého okruhu záujemcov,
- otvorenosť voči zahraničnému kapitálu,
- existencia rovnakých podmienok pre všetkých záujemcov,
- uplatňovanie zásad slobodnej a čestnej súťaže.

Medzi najfrekvencovanejšie formy štandardných metód, ktoré sa používajú v procese privatizácie možno zaradiť:

1. **Priamy predaj** (vopred určenému záujemcovi), ktorý je takou formou predaja majetku alebo obchodných podielov, kde dochádza k predaju na základe schválenia privatizačného projektu vládou alebo na základe rozhodnutia o privatizácii. Táto metóda má vysoké riziko netransparentnosti a nízku konkurencieschopnosť. Bola prijatá zásada, že túto formu mož-

no využiť v začiatkoch privatizácie, vtedy, keď nie je potenciálny záujemca o privatizáciu daného majetku či podniku inými štandardnými metódami. Táto forma bola použiteľná aj keď išlo o požiadavku reštituenta na odkúpenie zostávajúcej časti majetku, ak bola výhodná cenová ponuka na subjekt, ktorý bol pred likvidáciou. Využila sa aj ak išlo o predaj drobných podnikov, ich časti zamestnancom, resp. manažmentu v tých prípadoch, keď by organizácia ostatných metód bola neefektívna. Táto metóda patrí medzi nesúťažné metódy.

2. **Verejná dražba** je predaj privatizovaného majetku, ktorý je majetkom štátu, verejným spôsobom, vo vopred určenej dobe, neurčenému počtu záujemcov. Zájemcovia dávajú ponuky kúpnej ceny, pričom vyvolávajúca cena sa rovná účtovnej hodnote. Majetok sa predá tomu, kto ponúkne najvyššiu cenu. Je to súťažná metóda a uplatňuje sa výlučne v prípadoch, keď je jedným z najdôležitejších parametrov privatizácie dosiahnutie maximálneho finančného efektu. Výhodou metódy je rýchlosť a relatívna nenáročnosť realizácie. Nevýhodou je možnosť využitia len jedného kritéria (ceny). Dražby boli v rámci veľkej privatizácie najmenej používanou metódou.
3. **Verejná súťaž** je považovaná za najtransparentnejšiu metódu. Vďaka prvku súťaživosti a možnosti prístupu širokého okruhu záujemcov, ktorú poskytuje, sa považuje za najvýhodnejšiu metódu. Základné princípy verejnej súťaže sú:
 - povinnosť všetkých jej účastníkov postupovať pri jej realizácii v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi,
 - všetkým účastníkom musia byť poskytnuté rovnaké informácie a stanovené rovnaké podmienky,
 - výber najvhodnejšieho návrhu sa uskutoční podľa zásad slobodnej a čestnej súťaže a zásady rovnakého zaobchádzania so všetkými navrhovateľmi.

Neštandardné metódy sú tie metódy, ktorých aplikácia na rozdiel od štandardných prichádza do úvahy tam, kde neexistujú trhové inštitúcie, sústava cien je deformovaná, funkcia peňazí je obmedzená, nie sú primerané právne predpoklady a pod. Sú to metódy špecificky „šité“ na konkrétne podmienky určitého štátu. Príkladom uplatnenia neštandardnej metódy na Slovensku bola kupónová privatizácia, ktorú neskôr nahradila dlhopisová privatizácia. Paralelne s uvedenými procesmi sa vykonávali aj reštitúcie, t. j. vrátenie majetku bývalým vlastníkom, prechod vymedzeného majetku štátu do vlastníctva obcí, likvidácia neefektívnych štátnych podnikov, malá a veľká privatizácia.

Malá privatizácia

Privatizácia podľa zákona č. 427/1990 Zb. o prevodoch vlastníctva štátu k niektorým veciam na iné právnické a fyzické osoby v znení neskorších predpisov, tzv. malá privatizácia bola prvou etapou privatizácie a uskutočnila sa v rokoch 1991 až 1993. Išlo o časovo a rozsahom ohraničenú prvú etapu transformácie, ktorá však spolu s reštitúciami položila pevný základ súkromného sektoru v obchode, službách a v miestnom a malom priemysle. Jedinou metódou bola verejná dražba, pri ktorej na nadobúdateľa neprechádzali záväzky privatizovanej prevádzkovej jednotky. Finančné prostriedky získané z malej privatizácie boli príjmami osobitného účtu Ministerstva pre správu a privatizáciu národného majetku (MSPNM SR), ktorý nie je súčasťou zdrojov štátneho rozpočtu. Tieto finančné prostriedky boli v znení neskorších predpisov prevedené z osobitného účtu MSPNM SR na Fond národného majetku SR (FNM SR) v rokoch 1993 – 1998 v celkovom objeme 12,1 mld. SKK.

Veľká privatizácia

Veľká privatizácia bola rozdelená na prvú a druhú vlnu. Legislatívny rámec pre prevod majetku štátu počas veľkej privatizácie bol zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby. Tento zákon bol počas privatizácie 19-krát novelizovaný. V období rokov 1991 – 1993 sa uskutočnila prvá vlna privatizácie, ktorá zahrnula majetok 678 štátnych podnikov v celkovej hodnote 169 mld. SKK a týkala sa majetku štátnych podnikov z oblasti priemyslu, služieb a ostatných oblastí. Uplatňovali sa neštandardné metódy, hlavne kupónová privatizácia¹⁴. Druhá vlna veľkej privatizácie začala v septembri 1993 a podľa deklarovaného zámeru mala byť ukončená v roku 1996. Druhá vlna privatizácie bola oproti prvej vlne obsahovo poznamenaná niekoľkými zásadnými zmenami. Predovšetkým to bol prechod od neštandardných metód, akou bola kupónová privatizácia, k metódam štandardným, hlavne k priamemu predaju a nahradenie metódy kupónovej privatizácie metódou dlhopisovou. V tejto súvislosti významnou negatívnou zmenou bolo vydanie zákona č. 369/1994 Z. z. Týmto zákonom sa na FNM SR preniesli také kompetencie, na základe ktorých mohlo jeho prezídium vydávať rozhodnutia o priamom predaji a meniť už vydané rozhodnutia o privatizácii. Z hľadiska metód privatizácie prevládala predaj majetku štandardnými metódami. Neoddeliteľnou súčasťou transformácie štátneho majetku bol proces likvidácie štátnych podnikov. Aj v tomto prípade možno konštatovať, že proces likvidácie bol poznamenaný podobnými problémami ako ďalšie formy transformácie. Aj tu prevládali netransparentné metódy, často sa obchádzala povinnosť verejných dražieb, ktorá bola nahrádzaná súhlasmi s priamymi predajmi, nedostatočná kontrola likvidátorov a pod. To spôsobilo, že likvidácie boli často neefektívne, zdĺhavé a niesli znaky klientelizmu. Značné hodnoty majetku sa dostali do vlastníctva nových vlastníkov za ceny hlboko pod ich skutočnú hodnotu. Podiel na takomto stave v rôznej miere niesli zakladateľské rezorty, likvidátori, ale aj ministerstvo privatizácie.

V nadväznosti na politické rozhodnutia sa výsledkami privatizačného procesu nastolila prevažujúca forma a štruktúra súkromného vlastníctva a z neho vyplývajúceho uplatňovania vlastníckych práv. Týmto aktom sa zmenila pôsobnosť a právomoc všetkých inštitúcií, ktoré zabezpečovali reprodukčný proces na báze prevažujúceho štátneho vlastníctva. Z prechodu na súkromné vlastníctvo vyplynula nevyhnutnosť liberalizovať trh a obnoviť slobodu podnikania.¹⁵

Doktrína odôvodňujúca rovnovážnu hospodársku politiku, vyradila v dirigistickom modeli ekonomického mechanizmu fungujúcu samoobsluhu na úseku financií a využívaný princíp tvorby nákladových cien. Ponechaním tohto princípu by sa poskytovala vo výrobnej sfére úniková cesta na zvyšovanie cien, čím by sa stupňoval inflačný vývoj. Tým by sa znemožnili rozhodujúce zámery obnovenia funkcií menovej a tvrdej rozpočtovej politiky. Prax z uplatňovania nákladového princípu tvorby cien ukázala, že takto tvorené ceny nedostatočne odrážali užitočnosť produkcie. Bez jej objektívneho zohľadňovania cenami sa brzdila potreba obnovy mikroštruktúrálnej a sortimentovej rovnováhy na trhu.

¹⁴ Teoretické odôvodnenie, s ktorým sa vstupovalo do fázy kupónovej privatizácie, sa nenaplnilo. Značná časť takto privatizovaných podnikov, nech boli na to akékoľvek dôvody, prevažne skončili vo vlastníctve zahraničných investorov.

¹⁵ Nevyhnutnosť realizácie transformačného celku odôvodnil Václav Klaus takto: „...hlavné piliere (či stavebné kamene) transformácie: ■ ekonomická deregulácia, teda likvidácia inštitúcií riadenej ekonomiky, zrušenie stoviek či tisícov príkazov a zákazov, otvorenie vstupu na trh pre súkromné a zahraničné subjekty, ■ liberalizácia cien a zahraničného obchodu, ■ privatizácia štátnych podnikov pri vedomí nevyhnutnej prítomnosti dvoch sprevádzajúcich predpokladov úspešnosti týchto zmien: ■ kontrola makroekonomickej situácie a vyhnutie sa vysokej inflácii (či dokonca hyperinflácii), ● postupné vytváranie trhovej infraštruktúry, a to tak jej hardvéru, teda inštitúcií, ako aj softvéru, čiže legislatívy.“ Klaus, V.: *Ekonomie a ekonomika. Texty z rokov 1996 – 2006*. Knižný klub 2006, s. 167.

Nové kvality ekonomického mechanizmu v trhovom hospodárskom systéme definoval Vlachynský¹⁶ nasledujúco: Podnikanie v podmienkach trhového hospodárskeho systému sa vyznačuje rešpektovaním troch základných princípov:

- princíp súkromného vlastníctva, ktorý je jednoznačne dominujúci a dáva právo vlastníkovi priamo alebo sprostredkovanne riadiť podnik,
- princíp autonómie rozhodovania vlastníka o všetkých otázkach podnikania v zásade bez administratívnych zásahov štátnych orgánov, rozhodnutia sa prijímajú na základe znalostí potrieb trhu,
- princíp zhodnocovania kapitálu, keď sa podnikateľ svojimi autonómnymi rozhodnutiami snaží zachovať a zhodnocovať kapitál vložený do podniku. Súčasne však znáša podnikateľské riziko.

Uvedené podmienky rozvinuli reálne fungovanie trhových vzťahov a dosiahol sa tak výrazný pokrok pri obnovení funkcií peňazí ako všeobecného a objektívneho ekvivalentu vo všetkých sférach reprodukčného procesu. Všeobecne možno potvrdiť, že uvedené fungovanie trhových vzťahov umožnilo využiť menové nástroje a vytvárať tvrdé rozpočtové obmedzenia pre všetky druhy ekonomických subjektov, tvoriacich agregátny dopyt. Keďže sa vrátila skutočná ekonomická povaha hodnotovým kategóriám, a v ich rámci aj finančným, preto im pripadla nezastupiteľná úloha vo fungovaní ekonomického mechanizmu v trhovom hospodárskom systéme.

V tomto systéme môže byť tvorba cien v matematickej podobe vyjadrená takto:

$$C - Z = N \quad (2a)$$

kde:

- C – objektivizovaná cena liberalizovaného trhu,
- Z – hrubý zisk ako výsledok jeho maximalizácie overený trhom,
- N – náklady produktu ako zostatková veličina.

(2b)

$$C - N = Z$$

kde:

- C – objektivizovaná cena liberalizovaného trhu,
- N – náklady produktu, ktoré vyjadrujú podmienky jeho výrobcu. K týmto nákladom sú priradené aj náklady vynútené štátnym zásahom,
- Z – hrubý zisk produktu ako zostatková veličina.

Z porovnania medzi cenovým modelom, vyjadreným rovnicou (1) a modelmi (2a a 2b) vyplýva zásadný rozdiel: kým v cenovom modeli (1) boli náklady východiskovým bodom určenia cien, potom v modeli (2a) sú reziduálnou veličinou a v (2b) je reziduálnou veličinou zisk, pričom obidva posledne uvedené modely sa realizujú pod trvalým tlakom podnikateľského prostredia, v ktorom dominuje záujem na dosahovaní zisku. Cenové modely uplatňované v trhovom hospodárskom systéme (2a a 2b) v porovnaní s modelom (1) vyjadrujú zásadný kvalitatívny rozdiel v prístupoch k tvorbe cien. Práve uvedený kvalitatívny rozdiel je v reálnych podmienkach liberálnej ekonomiky určujúci v tvorbe takého ekonomického mechanizmu trhového hospodárstva, ktorý integruje „ťah“ súkromných podnikov na dosahovaní rastu ich ekonomickej efektívnosti.

¹⁶ Vlachynský, K. a kol.: Podnikové financie. Bratislava, IURA EDITION spol. s r. o. 2006, s. 13.

Štátne zasahovanie a jeho zohľadnenie v modeloch tvorby cien

Na historicky danom stupni rozvoja spoločnosti je jestvujúci trh určený prevažujúcou formou vlastníctva a širšie jeho štruktúrou. Tomu zodpovedá určitý aplikovaný ekonomický mechanizmus a v jeho rámci prevládajúci model tvorby cien a formy rozdeľovania. Objektívne jestvujúcich trhov je celá škála od voľného až po viazaný – štátom regulovaný trh. Čím je spoločnosť viac organizovaná a čím viac sa rešpektuje princíp solidarity¹⁷ vo vzťahoch medzi skupinami a jednotlivcami tejto spoločnosti, tým je väčšia intenzita štátneho zasahovania aj do ekonomiky súkromných podnikov. Miera štátneho zasahovania do ekonomiky súkromných podnikov je medzi štátni rozdielna a závisí od zvolenej hospodárskej politiky štátu.

Zahraničné inštitúcie hodnotili a porovnali z hľadiska liberálnosti, resp. kooperatívnosti 30 národných ekonomík zaradených do OECD¹⁸ na základe ukazovateľov miery liberálnosti (resp. koordinovanosti) národných inštitucionálnych rámcov (trh práce, finančný systém, sociálny systém, úloha štátu v ekonomike) a ich vyjadrenie vo forme kompozitného indexu koordinovanosti. Z prehľadu o postavení jednotlivých štátov možno ukázať na niektoré zvláštnosti (obr. 2¹⁹):

Výsledkom privatizačných procesov v slovenskej ekonomike bolo sformovanie dvoch paralelných ekonomických sektorov²⁰, z nich jeden tvoria vysoko efektívne a exportne orientované a technologicky vyspelé pobočky multinacionálnych spoločností a druhý sektor možno zjednodušene nazvať ostatné podniky vo vlastníctve domácich vlastníkov, ktoré fungujú s výrazne nižšou ekonomickou efektívnosťou. Každá z multinacionálnych spoločností je špecificky vybavená v spravovaní svojho kapitálu a vlastnou podnikovou kultúrou. Navyše, lokalizácia týchto multinacionálnych spoločností v rôznych regiónoch Slovenska umocňuje oblastné rozdiely.

Na rozdiel od štátneho regulovania ekonomiky štátnych podnikov, ktoré malo za cieľ reprodúkovanie štátneho vlastníctva, štátne zasahovanie do ekonomiky súkromných podnikov má za cieľ finančne zabezpečiť chod štátu a zabezpečiť spoločnosťou zvolený princíp solidarity. Štátne zasahovanie obsahuje formy tak na podporu podnikania, ako aj na zabezpečenie princípu solidarity. Obr. 3²¹ uvádza schému foriem na podporu podnikania.

Štátne zásahy môžu mať dosah od obecnej úrovne až po nadnárodnú úroveň. Štát reguluje ekonomiku podnikov priamymi a nepriamymi formami podpory podnikania. Tieto sa následne prejavujú na zlepšovaní výsledkov podnikov, pôsobia na zníženie nákladov a zvyšujú konkurencieschopnosť podnikov.

Z princípu solidarity tiež vyplýva, že miera prerozdeľovania v štáte s reálnym prívlastkom sociálny je väčšia než v štáte, ktorý starostlivosť o zabezpečenie jednotlivca na seba neprebral. To však hovorí aj o tom, aký dominujúci charakter má transformovaný inštitucionálny rámec ekonomiky.

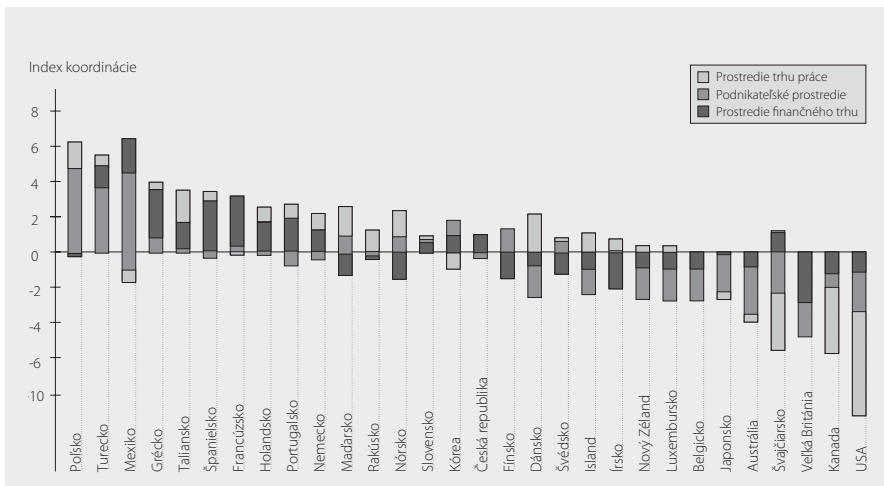
¹⁷ Centrum pre európsku politiku definuje princíp solidarity ako spoluúčasť bohatších a veľkých s malými a chudobnými. V ekonomickej oblasti sa prejavuje napr. regionálnou politikou, v politickej oblasti systémom vyvážených hlasov. Tento princíp je nosný v celej povojnovej histórii európskej integrácie. Dostupné na <http://www.cpep.sk>.

¹⁸ Organization for Economic Cooperation and Development – Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj. Slovensko je jej členom od 14.12.2000.

¹⁹ Baláž, V.: Aký je slovenský kapitalizmus. Hospodárske noviny 27.12.2006, s. 24.

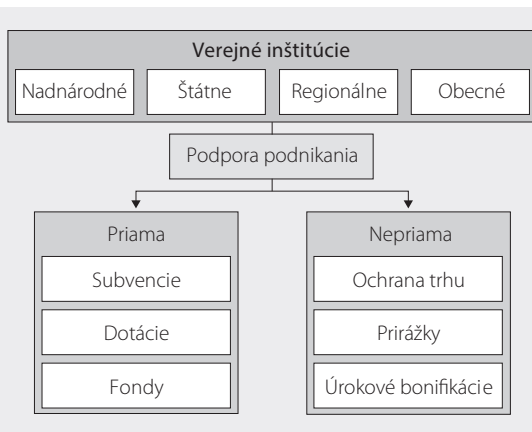
²⁰ Tamže.

²¹ Majcher, M.: Financie podnikateľskej sféry, teória, politika a prax. Bratislava, EUROUNION 1998, s. 146.

Obr. 2. Prehľad indexov koordinácie za štáty zaradené do OECD

Hodnotené štáty OECD boli na základe miery štátnych zásahov do ekonomiky podniku zoradené podľa výšky indexu koordinácie. Negatívne hodnoty indexu a jeho zložiek uvedené pod nulovou čiarou znamenajú liberálne prostredie, kým pozitívne hodnoty sú typické pre výrazné zasahovanie štátu. Na jednom konci spektra sa nachádzajú klasické liberálne ekonomiky, ktoré majú menej bariér v oblasti trhu práce, finančného trhu a podnikateľského prostredia a hodnoty indexu sú vo väčšine prípadov negatívne a na druhom konci spektra sa nachádzajú noví členovia OECD a južní členovia EÚ s tradične silnou úlohou štátu v ekonomike. Vo veľkej skupine krajín, nachádzajúcich sa v strede, je zaradené Slovensko. Všetky tri faktory (podnikateľské prostredie, prostredie trhu práce a finančné prostredie) sú len mierne nad priemerom krajín OECD.

Obr. 3. Priama a nepriama podpora podnikania

Štátne zásahy môžu mať dosah od obecnej úrovne až po nadnárodnú úroveň. Štát reguluje ekonomiku podnikov priamymi a nepriamymi formami podpory podnikania. Tieto sa následne prejavujú na zlepšovaní výsledkov podnikov, pôsobia na zníženie nákladov a zvyšujú konkurencieschopnosť podnikov.

Výdaje spoločnosti na zabezpečovanie klasických funkcií štátu sa rozrastajú o nové rozmery vyplývajúce z aktívneho zapojenia sa tak do riešenia problémov globalizácie, ako aj zo širšieho chápania princípu solidarity. Nároky na rozmery prerozdelenia novovytvoreného produktu sa zväčšujú v dôsledku zámerov v oblasti kvality života, reprodukcie rodu, sociálneho zabezpečenia, budovania infraštruktúry, ale aj vyrovnávania ekonomickej úrovne medzi

regiónmi, či dokonca medzi štátmi v rámci EÚ, obrany proti terorizmu a v oblasti ekológie aj medzi kontinentmi. Ide o viacrozmerné chápanie princípu solidarity, ktorý zabezpečuje štát. Ide najmä o oblasť sociálnej politiky²². Regulačné požiadavky na štát vychádzajú z predstáv o obnovovaní sociálnych istôt.

V sociálnej politike ide o účinné presadzovanie nového chápania sociálnej spravodlivosti s cieľom vytvoriť rovnaké šance na sebarealizáciu každého jednotlivca. Tieto rovnaké šance sa realizujú v spoločenskom prostredí, v ktorom sa prihliada na špecifiká životného cyklu populácie. Znamená to, že pre jednotlivca spoločnosť zabezpečuje určité minimum v každej fáze životného cyklu (povinné vzdelanie, zdravotná starostlivosť, minimálna mzda, sociálna starostlivosť a pod.). Už na dosiahnutej etape vývoja spoločnosti je badateľná výhoda z toho, že po nastavení ekonomických pravidiel je primárne rozdeľovanie vytvorených hodnôt v značnej miere samostatným dielom podnikateľskej vrstvy, čiže tieto procesy nie sú absolútne závislé od rozhodnutí politických orgánov. Z tohto konštatovania vyplýva, že na tvorbe HDP sa podieľajú tak rozhodnutia exekutívy, ako aj rozhodnutia podnikateľov. Rozhodnutia politických orgánov plnia niekoľko úloh, z ktorých významné sú dve nasledujúce. Prvou je určovanie stratégie dlhodobého vývoja a vytváranie atraktívneho prostredia pre podnikateľov. Z tejto úlohy sa efekty dostavujú s dlhším časovým posunom. Druhou úlohou je nastavovanie pravidiel znovurozdeľovania vytvorených hodnôt, aby sa zabezpečila spätná väzba pozitívne pôsobiaca na rozvoj ekonomiky. Z takéhoto nastavenia pravidiel sa efekty dostavujú pomerne rýchlo.

Analýza politického vývoja v postkomunistických krajinách ukázala, že presadzovanie stability postavenia exekutívy, ktorou by sa zabezpečovala vyváženosť jej poslania tak v oblasti stratégie, ako aj v oblasti tvorby pravidiel znovurozdeľovania, naráža na vytváranie relatívne nestabilných politických koalícií. Nestabilita koalícií je daná tým, že ich tvoria programovo rozdielne politické strany, ktorých záujmy nie sú zhodné, a preto nimi vytvárané koalície sú dočasné. Splnením cieľov sa koalície rozpadajú. To je aj ich prednosť, pretože umožňujú preskúpiť spoločenské sily v prospech nových myšlienok a tak riešiť nahromadené problémy v spoločnosti. Skúsenosti z tvorby koalícií ukazujú na to, že príprava a hlavne realizácia náročných reforiem v oblasti prerozdeľovania vytvorených hodnôt vyžadujú pomerne dlhý čas na vyjednávanie politických strán.

V štátnom zasahovaní do ekonomiky súkromných podnikov sa zriedkavo využíva priame určenie úrovne ceny vybranej komodity²³. V prevažnej väčšine sú však využívané zložky cien, t. j. spoluurčovanie nákladov a výdavov a účasti na zisku. Medzi týmito spôsobmi štátneho zasahovania sú rozdiely z hľadiska istoty centralizácie finančných prostriedkov. Ak sa štátne zasahovanie do podnikov rieši prostredníctvom nákladov, má štát väčšiu garanciu pri centralizovaní finančných zdrojov, čiže uplatňuje ním istejšiu formu centralizácie. Treba však vidieť aj to, že prostredníctvom tejto formy zásahov sa podnik informuje o úplnej cene ním používa-

²² Ďalší rozmer pojmu solidarita je podrobnejšie uvedený v kapitole Ekonomické otázky ochrany životného prostredia.

²³ Plošné zníženie cien liekov k 1.4.2007 ako štátny zásah do ekonomiky mal niekoľko zaujímavých aspektov:

- vlastníci lekární ho hodnotili ako nesystémové opatrenie a z pohľadu voľného trhu sa toto hodnotenie javilo ako odôvodnené. Pretože plošné zníženie ich spotrebných cien predchádzalo zavedenie diferencovanej dane z pridanej hodnoty, potom toto následné zníženie cien možno hodnotiť z pozície upraveného systému dane z pridanej hodnoty. Z tohto pohľadu sa nedá uvedené zníženie cien považovať za nesystémové,
- v uplynulom dlhšom období došlo k značnému zvýšeniu cien liekov. Spôsobila to aj skutočnosť, že na ceste liekov od výrobcov k spotrebiteľovi nebola dostatočná relevantná ekonomická sila, ktorá by čelila aj ich neodôvodnenému zvyšovaniu. Plošné opatrenie na zníženie cien liekov čiastočne vracia ich cenové vychýlenie. V tejto súvislosti možno uviesť nasledujúce dva poznatky: Daň z pridanej hodnoty sa začala využívať ako nástroj na riešenie sociálnych otázok, čiže prestala byť výhradne fiskálnym nástrojom. Štátnym orgánom zostáva úloha doriešiť distribučné cesty liekov k ich spotrebiteľom ako zložku systému verejného poskytovania služieb,
- keďže zníženie cien nebolo doplnené o bilancovanie cenového rozdielu skladových zásob, lekárne obmedzili nákupy liekov, znižovali stavý zásob, a preto sa prechodne prejavil ich nedostatok na trhu.

ného výrobného faktoru, akým je napríklad pracovná sila. Dosahuje sa to tým, že alikvotný diel výdavov spoločnosti na zabezpečenie tohto faktora zaťažuje ekonomiku podniku. Na rozdiel od štátneho zasahovania do nákladov, zasahovanie do hospodárskeho výsledku neposkytuje analogickú garanciu, pretože hospodársky výsledok sa pohybuje v intervale $-0+$. V prípade, že podnik nedosahuje kladný hospodársky výsledok, nevzniká mu povinnosť odvodu do štátneho rozpočtu. V tejto súvislosti však treba uviesť, že sa empiricky overilo, a to aj po zavedení rovnej dane, že ak aj podiel účasti štátu na rozdelení podnikového zisku klesol, tak výber dane z príjmu právnických osôb absolútne dokonca vzrástol.

Podnik má do značnej miery predurčenú ekonomiku používanými technológiami, základnými normami výroby, domácimi, a čím ďalej tým viac aj normami spoločenstva EÚ. Na podnik vplýva tiež miera štátneho zasahovania do jeho ekonomiky. Na obr. 4²⁴ je vyjadrená rozdielna intenzita štátneho zasahovania do ekonomiky podniku v závislosti od uplatňovaných variantov hospodárskej politiky. Intenzitu štátnych zásahov určujú ustanovenia zákonných noriem, ktoré vplývajú na:

- podnikové náklady a výdaje – určenie minimálnej mzdy, povinné odvody do poisťovní, určenie vymeriavacích základov a ich sadzieb, povinné poistenie majetku, výdaje na stravovanie zamestnancov, úhrady záväzkov vyplývajúcich z kolektívnej zmluvy a Zákonníka práce, dane a poplatky tvoriace súčasť podnikových výdavov, náklady a výdaje na ekológiu a pod.,
- rozdelenie zisku, a to buď pravidlami rozdelenia zisku prostredníctvom stanovenia daňového základu pre daň z príjmu právnických osôb a určením výšky jej sadzby vyjadrujúcej podiel na zisku, alebo dokonca určením pravidiel tvorby masy zisku – primeraného zisku.

Všeobecne platí, že spoločnosťou prijatý variant hospodárskej politiky určuje rad štátnych zásahov do ekonomiky podniku. Z pozície podniku tieto zásahy a ich rozdielna intenzita znamenajú obmedzovanie jeho autonómneho rozhodovania. Kvalitatívne rozdiely medzi variantmi hospodárskej politiky predurčuje uplatnená prevažujúca forma vlastníctva v spoločnosti a ňou uznaný a zabezpečovaný princíp solidarity.

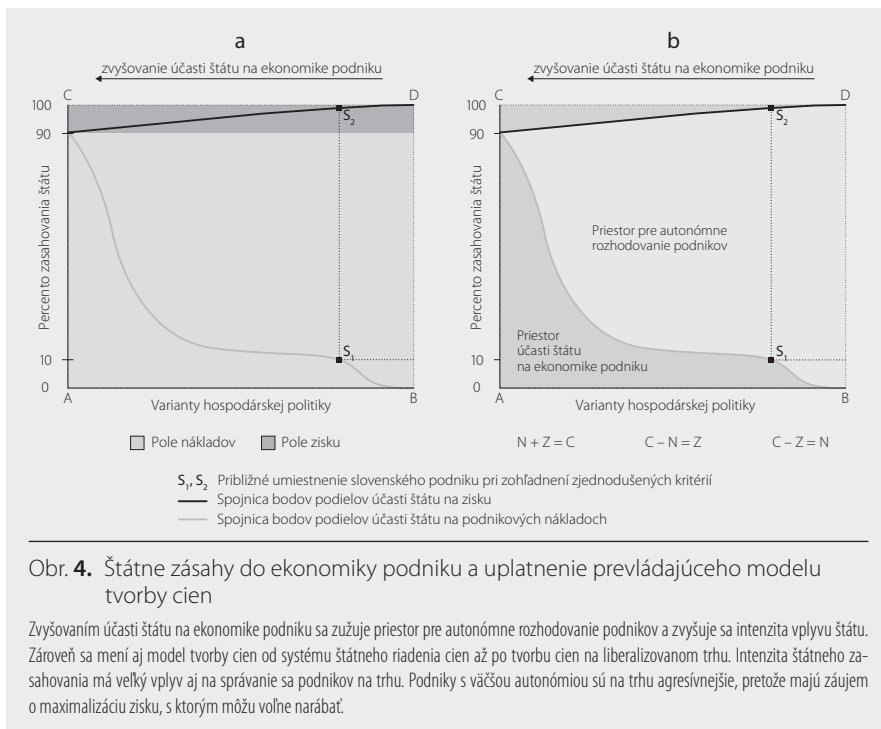
Pre ľahšiu interpretáciu obr. 4 a) obsahuje určité zjednodušenia:

- je zvolená 100 %-ná výška výnosov je rovná pre všetky varianty hospodárskej politiky,
- je zvolená rovná 20 %-ná mzdová náročnosť na výnosoch, ktorá tvorí vymeriavací základ na určenie odvodových povinností,
- je zvolený rovný 10 %-ný podiel zisku na výnosoch.

Na obr. 4 je znázornený vzťah medzi variantmi hospodárskej politiky a intenzitou štátneho zasahovania do ekonomiky podniku. K rozdielnym variantom hospodárskej politiky (obr. 4b) prislúcha aplikovaný model tvorby cien, pričom:

- Úsečka AB vyjadruje rozdielne varianty hospodárskej politiky, ktoré sa odlišujú veľkosťou intenzity štátneho zasahovania do ekonomiky podniku a tomu zodpovedajúcim modelom tvorby cien. Rozdielna intenzita štátneho zasahovania vyjadrená v % sa svojou úrovňou podieľa na vymedzení nákladov a tiež na rozdelení zisku. Z úrovni intenzity zasahovania štátu do ekonomiky podniku, ktoré sú usporiadané na úsečke AB, sú vytvorené krivky v poli nákladov a tiež zisku. Tieto krivky vymedzujú rozdielnu intenzitu štátneho zasahovania do ekonomiky podniku. Súčasne však vymedzujú priestor autonómneho rozhodovaniu podnikov.

²⁴ Baláz, V.: Aký je slovenský kapitalizmus. Hospodárske noviny 27.12.2006, s. 25.

Obr. 4. Štátne zásahy do ekonomiky podniku a uplatnenie prevládajúceho modelu tvorby cien

Zvyšovaním účasti štátu na ekonomike podniku sa zužuje priestor pre autonómne rozhodovanie podnikov a zvyšuje sa intenzita vplyvu štátu. Zároveň sa mení aj model tvorby cien od systému štátneho riadenia cien až po tvorbu cien na liberalizovanom trhu. Intenzita štátneho zasahovania má veľký vplyv aj na správanie sa podnikov na trhu. Podniky s väčšou autonómiou sú na trhu agresívnejšie, pretože majú záujem o maximalizáciu zisku, s ktorým môžu voľne narábať.

- Úsečka tvorená bodmi DC predstavuje hranicu výnosov podľa jednotlivých variantov hospodárskej politiky.
- Bod A a jeho blízke okolie vyjadruje 100 %-né štátne zasahovanie do ekonomiky podniku, ktoré fakticky obmedzuje autonómnosť jeho rozhodovania a zodpovedá kvalitatívne zmenenej forme vlastníctva t.j. prevládajúcemu štátnemu vlastníctvu. Táto oblasť predstavuje iné ekonomické vzťahy evokujúce atribúty viazaného trhu.
- Bod B a jeho blízke okolie je miesto pre charakteristiku ideálneho voľného trhu, pretože intenzita štátneho zasahovania sa na tomto mieste rovná nule. Autonómnosť podnikového rozhodovania nie je obmedzená. Takýto trh však univerzálne nie je dosiahnuteľný, výnimkou predstavuje nedovolené podnikanie.

Niektoré ďalšie súvislosti medzi intenzitou štátneho zasahovania do ekonomiky podnikov a aplikovanými modelmi tvorby cien sa dajú interpretovať na obr. 4 takto:

1. V bode A a v jeho blízkom okolí uplatňované podmienky hospodárskej politiky si vynucujú model tvorby cien $N + Z = C$ ²⁵, ktorý zodpovedá systému štátneho riadenia cien a ktorý je využitelný pre viazaný trh.
2. Nárastom intenzity štátneho zasahovania do ekonomiky podniku, ale aj uplatňovaním inej formy vlastníctva napríklad družstevnej formy vlastníctva sa vytvárajú podmienky na uplat-

²⁵ Ide o cenovú rovnicu 1 zo str. 14.

nenie hospodárskej politiky, v ktorej sa uplatňuje model tvorby cien podľa rovnice (2b²⁶). Ide o zisk ako zostatkovú veličinu, ktorá sa dosiahla po overení trhom, a to aj napriek tomu, že sa štátnym zasahovaním predurčili isté náklady podniku. Aj pri tomto stave sa zachováva možnosť rovných a konkurenčných podmienok pre podnikateľov. Takýto model tvorby cien zodpovedá variantom hospodárskej politiky, ktoré sa opierajú o úzku spoluprácu štátnych inštitúcií a podnikov. Takáto spolupráca má zásadný význam z hľadiska generovania kapitálu, ktorý má predovšetkým realizovať nefalšovaná domáca kapitálotvorná vrstva. Generovanie domáceho kapitálu sa významnou mierou podieľa na príprave kvalifikovanej pracovnej sily a na vytváraní podmienok jej uplatnenia. Je to tým, že domáci kapitál je regionálnejšie stabilnejším a má záujem o využitie regionálnych zdrojov. Preberanie ľubovoľného variantu hospodárskej politiky z iných geografických regiónov nemôže byť úspešné, pretože každý variant sa formoval a adaptoval na špeciálne národné podmienky štátu, v ktorom sa vyvíjal. Dlhodobo úspešná hospodárska politika má teda zohľadňovať národné špecifiká. V nich sa akceptuje zvolený princíp sociálnej solidarity. Ako veľká má byť intenzita štátnych zásahov, resp. ako silný má byť záujem podnikateľského subjektu na minimalizácii nákladov, aby sa zodpovedajúci model tvorby cien hladko uplatňoval, nie je jednoznačne definované.

3. V bode B a v jeho blízkom okolí sú podmienky na uplatnenie variantu hospodárskej politiky, ktorý v správaní podniku uprednostňuje maximalizáciu zisku. V tomto prípade prichádza do úvahy model tvorby cien zodpovedajúci rovnici (2a²⁷). Pretože v správaní podniku dominuje maximalizácia zisku, náklady sa stali reziduálnou veličinou. Toto však neplatí o nákladoch a výdajoch monopolných výrobcov a z časti aj dominantných podnikov a tiež o vynaložených nákladoch v prípadoch nedovoleného podnikania. Uvedený model tvorby cien zodpovedá voľnému pohybu kapitálu, pracovnej sily, vyjednávaniu o úrovni jej osobných nákladov a napokon, veľmi zúženej aplikácii princípu solidarity.

Súhrnne možno uviesť, že modely tvorby cien, uvedené v bodoch 2 a 3, nachádzajú uplatnenie v priestore fungovania voľného trhu. Voľný trh je potiaľ, pokiaľ v národnom hospodárstve prevláda súkromné vlastníctvo, vytvárajú sa rovné podmienky pre podnikateľov v prístupe na trh a podniky majú priestor na autonómne narábanie s reziduálnymi veličinami t.j. štátom neovplyvneným ziskom a nákladmi. Narastajúca centralizácia finančných prostriedkov v dôsledku štátneho zasahovania sama o sebe nemusí narušiť rovné podmienky pre podnikateľov, ale hrozí nebezpečenstvo, že takáto centralizácia tvorí potenciál k zväčšujúcemu sa objemu štátnych objednávok. K ohrozeniu rovných podmienok pre podnikateľov môže dôjsť z nerovnakých možností prístupu k štátnym objednávkam. Rozvinutie možností eliminovania spomínaných možností značne závisí od postavenia politickej opozície a ďalších v spoločnosti vytvorených objektívnych orgánov, najmä kontrolných, a umožnenie slobodného fungovania tak organizáciám tretieho sektora ako aj médiám.

Podnik operujúci na voľnom trhu s vysokou intenzitou štátneho zasahovania do jeho ekonomiky má v porovnaní so svojim postavením v prípade menšej intenzity zasahovania užší priestor na autonómne narábanie s reziduálnymi veličinami. Z toho sa dá dedukovať, že podniky s menšími štátnymi zásahmi do ich ekonomiky, (pretože majú väčší priestor na narábanie s reziduálnymi veličinami), budú svojim správaním agresívnejšie než podniky, ktoré takýmto priestorom nedisponujú. Barometrom kvality uplatneného ekonomického mechanizmu, čiže

²⁶ Rovnica (2b) sa nachádza na str. 37.

²⁷ Rovnica (2a) sa nachádza na str. 37.

hmotného zainteresovania podnikov na raste ich ekonomickej efektívnosti, je ich možnosť autonómne narábať s čo najväčšími reziduálnymi veličinami, ktoré však boli trhovo overené. Ich trhové overenie tvorí objektívny obsah využívaných hodnotových kategórií. Uvedenú myšlienku nepriamo potvrdzuje aj model tvorby cien uvedený v bode A a v jeho blízkom okolí ktorý tým, že neobsahuje možnosť vzniku rezídua objektivizovaného trhom, objektivne nevytvára hmotnú zainteresovanosť na dosahovaní ekonomickej efektívnosti.²⁸

Až doteraz sa uvažovalo o rovných podmienkach daných štátnym zasahovaním pre všetky podniky. Ak sa však vezme do úvahy aj špecifické postavenie jednotlivých podnikov na trhu, napríklad monopoly a dominantní výrobcovia, potom rovnaké pravidlá štátneho zasahovania sa realizujú pri ich nerovnakom postavení na trhu. Z postavenia monopolov by bez ich obmedzovania štátom vyplývala snaha automaticky premietat do cien svojich výstupov všetky nákladové a aj cenové vplyvy. Aby sa čelilo možnostiam takéhoto využívania monopolného postavenia na trhu, štát zriaďuje na ochranu ostatných účastníkov trhu objektívny orgán, ktorý overuje cenové kalkulácie monopolov a špecificky postavených podnikov.²⁹ Postavenie takéhoto orgánu má nahrádzať nedostatok relevantnej konkurencie. Ak sa upustí od zjednodušenej úvahy, že podnik pasívne prijíma štátne zasahovanie, potom možno ukázať na viaceré možnosti podniku čiastočne alebo úplne eliminovať tieto vplyvy na ekonomiku podniku:

- V prípade, že podnik má ekonomický záujem na udržaní svojej klientely, nepristupuje k okamžitému zvýšeniu cien svojich výstupov, ale podľa intenzity zmeny cien vstupov utlmuje zvyšovanie vo svojej ekonomike a to krátkodobo na úkor svojich rezerv a dlhodobejšie dodatočným rastom svojej výkonnosti.
- Pokiaľ pracuje so svojimi subdodávateľmi, tlačí na zníženie cien ich subdodávok. Koncový subdodávateľ následne tlačí na svojho subdodávateľa na znížení jeho ceny a tak sa táto informácia lúčovito šíri. Prvotný cenový impulz sa tak šíri v horizontále, čím sa šíria aj dôležité informácie o potrebe zabezpečovania nových technických a ekonomických parametrov dodávaných subdodávok.
- V prípade, že má významnejší vývoz, pokúsi sa o zlepšenie svojich vývozných podmienok, monopol sa bude vždy pokúšať každé zvýšenie nákladov na vstupe premietnuť do cien svojich výstupov.
- Reštrukturalizácia vo vnútri podniku zameraná na zvýšenie efektívnosti využitia vstupov, zvýšenie produktivity, využitie outsourcingu.³⁰
- Možnosti využitia presunu výroby na teritória s výhodnejšími výrobnými parametrami (nižšia sadzba dane, daňové prázdniny, štátne stimuly na podporu podnikania).

V každej národnej ekonomike sa uplatňuje určitá intenzita štátneho zasahovania do ekonomiky podnikov. Toto štátne zasahovanie sa realizuje sústavou ekonomických nástrojov, ktoré vyjadrujú zložité prerozdelenie procesy novovytvorených hodnôt. Tvorba týchto hodnôt prebieha prevažne na súkromnej báze, čomu zodpovedajú primárne rozdeľovacie procesy, užitie uvedených hodnôt má charakter uspokojovania spoločenských potrieb.

²⁸ Administratívne riadená ekonomika citelne zaostávala v porovnaní s riadením kapitalistickej ekonomiky. Vytvárala sa tak aj verejná mienka o potrebe reformovať ekonomický mechanizmus obsluhujúci prevažujúce štátne vlastníctvo. Práve absencia ekonomického rezídua overeného trhom neumožnila systémovo uplatniť hmotnú zainteresovanosť podnikov na raste ich ekonomickej efektívnosti. Ohlasované reformy administratívneho riadenia implementovali do systému štátneho riadenia neúčinné hodnotové generiká. Tieto nenahradili trhom objektivizované hodnotové rezíduá, ktoré sú nástrojmi ekonomického donútenia k rastu výkonnosti a hospodárnosti. Pretože v administratívnom riadení uvedené rezídua trvalo absentovali, chýbalo aj ekonomické donútenie. História takéhoto riadenia potvrdila, že produktívny proces sa nedá efektívne reprodukovať iba na báze neekonomických nástrojov.

²⁹ Problematika je podrobnejšie uvedená v kapitole Manažérske účtovníctvo.

³⁰ Outsourcing je podrobnejšie uvedený v kapitole Investičná stratégia a investičné projekty.

Prednosti trhového ekonomického mechanizmu

Ekonomika na báze súkromného vlastníctva využíva trhový mechanizmus na permanentné riešenie základných ekonomických problémov: aké produkty a ich množstvá sa majú vyrábať a dodávať na trh, ako užitočne využívať zdroje na výrobu týchto produktov a komu budú vyrábané produkty v sortimente a kvalite dodané na spotrebu. Každý z kupujúcich na základe informácií o trhových podmienkach a podľa svojich možností kúpou niektorého z ponúkaných produktov zvolil spôsob uspokojenia svojich potrieb, čiže realizoval svoj záujem. Rôznorodé potreby kupujúcich a ich zosúladenie so záujmami predávajúcich sprostredkuje trhový mechanizmus. O fungovaní trhového mechanizmu, ktorý obsluhuje reprodukčný proces na báze súkromného vlastníctva, platia tieto jeho aspekty:

- Stabilným výsledkom liberalizovaného trhu je sformovanie spoľahlivých ekonomických parametrov: menového kurzu, cien, zisku, úveru, úroku, cla, daní, ktoré vstupujú do nákladov, sadzieb odvodov, pravidiel rozdeľovania zisku, či dokonca pravidiel určovania úrovne primeraného zisku a pod., ako nevyhnutných predpokladov racionálneho kalkulovania podnikmi a vynucovania ich efektívneho správania sa. V podmienkach liberalizovaného trhu realizácia každého typu hospodárskej politiky sa opiera o generovanie spoľahlivých ekonomických kritérií, ktoré objektivizujú rast príjmov všetkých účastníkov reprodukčného procesu a súbežne využíva úverovo-menové nástroje najmä na udržanie minimálnej inflácie.³¹
- Keďže nastal voľný pohyb výrobných faktorov, produktov a osôb, prebiehajú nepretržite štruktúrne zmeny v rozšírenom ekonomickom priestore stále na vyššej úrovni. Tieto zmeny sa uskutočňujú rýchlejšie v priemyselnej výrobe a službách v porovnaní s poľnohospodárskou výrobou. V etape plnenia konvergentného programu popri zjednocovaní noriem EÚ ešte stále pomerne v značnom meradle uplatňujú najmä „staré krajiny“ pravidlá spomaľujúce slobodný pohyb pracovných síl. K týmto v praxi známym pravidlám pomerne v krátkom čase pribudne prevzatie eura, ktorým sa okrem iného posilnia tendencie na postupnú harmonizáciu európskej legislatívy, osobitne ekonomických pravidiel a daňových systémov. Od takto široko chápanej harmonizácie možno očakávať, že dôjde k výrazným zmenám v ekonomických vzťahoch medzi štátmi EÚ. V rozvíjaní takýchto vzťahov sú doteraz účinne využívané komparatívne výhody.³² Pri určovaní komparatívnych výhod sa tieto kvantifikovali s využitím národného menového kurzu. Prevzatím eura sa zmení spôsob ich kvantifikácie. Komparatívne výhody boli a aj stále sú inšpiratívnym zdrojom vzniku inovácií, pohybu kapitálu a vzniku nových obchodných väzieb a kooperácií.
- V zobrazovaní javov z liberalizácie trhu dominuje poznatok, že pri dnešnom stupni internacionalizácie výrobných síl je hodnota veľkej časti produktov svetovou hodnotou, kto-

³¹ Reprodukcia vyššie uvedených ekonomických parametrov vyžaduje od spoločnosti aj značné adaptačné úsilie. V podmienkach liberalizácie trhu sa totiž možnosti získané vstupom do EÚ prejavujú paradoxne. Na jednej strane do značnej miery odpadol brzdiaci register obchodných obmedzení, čo umožňuje zrýchliť rozvoj SR, na druhej strane táto liberalizácia rozšírila priestor pre ostrú konkurenciu s potenciálne silnejšími konkurentmi, s ich schopnosťou vytlačiť z trhu zaostávajúcích. To malo neprijemné sociálne dôsledky, pretože výskyt zaostávajúcích je na strane SR väčší. Odrazilo sa to v spoločenskej efektívnosti účastníkov trhu. Spoločenská efektívnosť je súhrnom kritérií, podľa ktorých spoločnosť hodnotí spoločenskú užitočnosť výrobcu z hľadiska potreby produktu, jeho pridanej hodnoty, kvality, ceny a ďalších kritérií.

³² Komparatívna výhoda je porovnanie medzi dvomi alebo viacerými štátmi na dvoch úrovniach a to vecnej a hodnotovej. Vo vecnej úrovni ide o porovnanie výrobných faktorov, ich dostupnosť, kvalitu, vhodnosť infraštruktúry, ekologické obmedzenia a pod. Hodnotovú úroveň komparatívnej metódy predstavujú ceny, menový kurz, náklady, odvody, dane, poplatky a pod.

rú modifikujú dopravné, ekologické, transformačné³³, regionálne a iné náklady v mieste spotreby týchto produktov. Prítom jednotlivé ekonomiky, resp. ekonomické zoskupenia sa musia vyrovnávať s dôsledkami extrémne vysokých rastov cien palív a energií, cien v závislosti od miery technického progresu produkcie a vývoja jej úžitkovosti a pokračujúcej svetovej delby práce. Značná časť sveta je zatažená finančnými výdavkami, ktoré sú odrazom jeho silnej a dlhodobej podkapitalizácie a ktoré sa premietajú do lokálnej vysokej úrokovej miery a deformovaných menových kurzov. Na ich zoslabenie tlačí v ekonomicky zaostávajúcích krajinách nedostatok devíz. Tento nedostatok pôsobí na zvýšenie cien, čiže aj nedostatok devíz spolupôsobí na zoslabenie ich menových kurzov. Na jednej strane sú krajiny s neuspokojenými potrebami devíz a na druhej strane sú ich enormné prebytky vo vyspelých krajinách. Aj z takéhoto napätia hrozia v dlhodobom časovom horizonte rozličné formy riešenia využívajúce aj násilie, ktoré sa môže prejaviť aj vo forme terorizmu.

- Dlhodobým nositeľom dynamiky svetovej výroby sa stali materializované výsledky vedeckého a technického rozvoja a skutočnosť, že značná časť spotreby produktov z tradičných výrobných odborov sa kryje dovozom, predovšetkým z krajín ďalekého východu. Svetovú špičku v nízkonákladovom výrobnom centre predstavuje Čína. V Ázii sa paralelne vytvárajú aj ďalšie podobné centrá. Z takýchto centier sa šíria silné vlny zmien vo svetovej delbe práce. Rýchlosť a intenzita ich zmien sa prejavuje diferencovane. Táto diferenciácia závisí od aplikačných možností a finančných síl mohutných ekonomických celkov a tiež od schopnosti ich jednotlivých účastníkov zvládnuť komplex výnimočných spoločenských a ekonomických javov. Kľúčom k riešeniu takýchto situácií sú reštrukturalizačné procesy vysoko náročné na znalosti a zručnosti.
- V týchto súvislostiach je cena výsledkom dynamiky trhových síl, ale súčasne tým, že je rozdeľovacou kategóriou pôsobí na racionalitu správania sa účastníkov trhu. To je alternatíva vnímania ceny, ktorá zodpovedá trhovým podmienkam. Netrhové ekonomiky sa vyznačujú inou alternatívou, t. j. negovaním ceny ako rozdeľovacej kategórie, a preto nemajú inú možnosť než cenu alternovať direktívou. Tvorbou takýchto pseudosociálnych cien (t. j. nákladových cien, v ktorých sú zohľadnené individuálne náklady a nie iba spoločensky nutné) sa dostávajú trvale pôsobiaci vedľajší produkt vo forme neželateľných efektov a tiež nemožnosť odstrániť výskyt takýchto efektov žiadnymi ekonomickými reformami vo vnútri systému. Ak sa v budovaní systému ekonomického riadenia uprednostňuje princíp rovnosti, tak jeho vedľajším efektom je nedostatočná zainteresovanosť podnikov, ale aj jednotlivcov, na ekonomickej efektívnosti. Na zoslabovanie vplyvov z neželateľných efektov sa využívala sústava finančných nástrojov.
- Ceny majú z dlhodobého hľadiska hodnotový základ, na ktorý už okrem uvedených skutočností vplýva výška ekologických nákladov, ale aj ich podiel na celkovej medzinárodnej

³³ Transformačné náklady sú také náklady spoločnosti, ktoré vyplynuli z politického rozhodnutia o prechode na trhovú ekonomiku. Proces transformácie, hoci svojou podstatou bol ozdravením ekonomiky, bol pre spoločnosť aj nákladný. Ide o vynaložené náklady spoločnosti súvisiace s vykonaním privatizácie, na nezamestnanosť, ktorá vznikla otvorením sa ekonomiky ako dôsledok konkurencie a štrukturálnych zmien ekonomiky. Uvedený prechod si vyžiadala sociálne kompenzácie v dôsledku nárastu spotrebných cien a nákladov na rekvalifikáciu pracovnej sily. Vzrástla intenzita sociálnych zmien, pretože došlo k zmenám v sociálnych garanciách. Miera sociálnych kompenzácií s nutnosťou valorizácie dôchodkov a sociálnych dávok sa zvýšila v dôsledku odbúrania dotácií k spotrebným cenám. K tomu sa priradila aktuálna spoločenská potreba riešiť špecifickú demografického vývoja. Zmyslom vykonaných sociálnych opatrení v etape transformácie bolo zmieriňovať jej dopady na sociálne najslabšie skupiny a dosiahnuť taký vývoj relácií v ekonomických procesoch prerozdelenia, ktorý by zvyšoval podiel pracovného príjmu (čistého zárobku) na príjme ekonomicky aktívneho jednotlivca.

hodnote produktov, ktorý má vzostupnú tendenciu. Je to z toho dôvodu, že v súčasnej dobe neboli ekologické náklady v tejto hodnote plne zohľadnené, čo malo za následok, že proces zhoršovania prírodného a životného prostredia v globálnom meradle sa nezastavil. Po industrializácii vyspelého sveta, ktorý ju dosiahol bez ekologických bariér, nastupujú rovnakú tendenciu rozvojové krajiny tretieho sveta. Tým sa len bude stupňovať ekologické zaťaženie prostredia a zvyšovať zaťaženie ekologickými nákladmi. Aby sa predišlo narastaniu ekologického dlhu, hľadajú sa na medzinárodnej úrovni finančné zdroje, ktoré by zabezpečovali kompenzáciu ekologických nákladov. Ako osobitná forma na získanie finančných prostriedkov, ktoré by sa centralizovali na účel regenerácie prírody, by bola vhodná daň³⁴.

Na rozdiel od dosiaľ uvedených nepriaznivých vplyvov, pôsobiacich na úroveň a štruktúru medzinárodnej hodnoty, je pravdepodobné, že významnejšie pri jej tvorbe neporastie podiel diferenciálnej a absolútnej renty. Dochádza totiž k oslabeniu podielu ťažobných odvetví na celkovej produkcii. Na druhej strane vzniká zber, separácia a využívanie odpadov, kde má finančná a cenová politika významné pole pôsobnosti.

V súvislosti s uvedením medzinárodného cenového základu vystupujú do popredia rozdiely z porovnania vývoja cien významných skupín produktov (uvádza sa to aj ako cenová disparita), ako sú suroviny a hotové produkty. Z rýchlejšieho rastu cien surovín za dlhšie obdobie vyplývalo, že ich rast si vynútil adaptovať sa v importujúcich krajinách. Táto ich adaptácia zahŕňovala nasledujúce možnosti: minimalizovať dovoz a lepšie ho zhodnocovať alebo zvyšovať svoj vývoz a uhrádzať drahší dovoz. Ak by sa nedali realizovať predchádzajúce dve možnosti, museli by sa importujúce krajiny zadlžovať. Naproti tomu v krajinách exportujúcich suroviny sa paralelne vytváral potenciál zlepšovania životnej úrovne. Keď vývoz surovín dominuje v menej vyspelých krajinách, v dôsledku uvedenej cenovej disparity nastalo prerozdelenie svetovej hodnoty v prospech krajín vyvážajúcich suroviny. Aj napriek tomu, že slovenská ekonomika je dovozne náročná, vývoj výmenných cenových relácií ukazuje na jej schopnosť vysporiadať sa s masívnymi cenovými vplyvmi, najmä cenami dovozu ropy a energií. Ak v dlhodobom časovom intervale vo vývoji výmenných cenových relácií medzi vývozom a dovozom prevažujú ceny vývozu, ide o pozitívny vplyv na tvorbu národného dôchodku. Ale platí aj opak.

³⁴ V ČR sa začína daňová reforma tohto druhu od 1.1.2008. Prvá fáza tejto reformy priniesie asi 10 %-né zdraženie cien uhlia, ceny plynu stúpnu asi o 35 hal/m³ a elektrickej energie o 3 hal/kWh. Vo východiskách k tejto daňovej reforme sa počíta s tým, že navýšenie týchto cien bude utlmené ostatnými ekonomickými opatreniami vlády (podrobnejšie uvedené v kapitole Ekonomické otázky ochrany životného prostredia).

Príloha 1

Vývoj ekonomického myslenia

Už od začiatku ľudskej existencie postupne silnela potreba zaobstarávať si alebo vyrábať produkty potrebné na prežitie. Neskôr však ľudia zistili, že nie je možné, ale ani výhodné, aby si človek vyrábala všetko sám. A tak postupne nastúpila výmena medzi jednotlivcami či organizovanými skupinami ľudí, napríklad v podobe podnikov. Taká činnosť je spravidla označovaná ako obchodovanie. Jednotlivci alebo podniky, či iné inštitúcie teda vystupovali na jednej strane ako dopyt po určitých produktoch, ktoré boli pre nich žiaduce, na druhej strane ponúkali na výmenu, či neskôr na predaj produkty, ktoré vytvorili vlastnou činnosťou. A tak vznikol trh, ktorý sa postupne formoval, zdokonaľoval ale aj odhaľoval svoje nedostatky. Tento vývoj došiel až k bodu, keď si ľudia začali uvedomovať potrebu určitej regulácie trhu, či pravidiel na trhu. V dejinách ľudstva takéto tendencie vznikali najmä po rôznych krízach, ktoré krajiny postihli. V súvislosti s existenciou štátu, vlastne už od čias jeho vzniku, existuje medzi ekonómami a štátnikmi otázka, o ktorej sa viedli a neustále vedú diskusie a to, či má štát, resp. vláda zasahovať do fungovania trhu a ak áno, tak do akej miery. V súvislosti s touto otázkou sa formovali rôzne názory ekonómov v priebehu celých novodobejších dejín ľudstva.

Prehľad názorov o vývoji ekonomického myslenia

Názory na úlohu vlády vzhľadom na zasahovanie do trhového mechanizmu sa vyvíjali rôzne. V staroveku³⁵ si mnohé ekonomické javy ľudia spočiatku vysvetľovali veľmi zjednodušene, čo vyplývalo z ich poznania sveta. V starom Grécku sa poznatky o hospodárení rozvíjali v rámci filozofie. Vydávali sa spisy o tom, aká by mala byť domácnosť, aké vzťahy by mali byť medzi jej členmi a ako by mal pán domácnosti spravovať jej hospodárstvo. Za dôstojné pre slobodného občana sa považovalo vedenie domácnosti založené na ekonomike, pričom sa zdôrazňovala poľnohospodárska činnosť a poľnohospodárstvo ako kľúčové odvetvie hospodárstva. *Xenofón* sa zaoberal pravidlami rozumného vedenia domácnosti a poľnohospodárstva. Vyzdvihoval význam poľnohospodárstva ako odvetvia, ktoré je zdrojom obživy všetkých vrstiev spoločnosti.

V stredoveku sa ekonomické myslenie rozvíjalo v duchu náboženského učenia. V 13. – 16. storočí vznikla scholastika, ktorá pomohla vytvoriť základy pre ďalší rozvoj ekonómie. Spoločnosť bola rozdelená na nevoľníkov, šľachtu, kráľovskú rodinu a cirkev. Pôdu vlastnili kráľ a cirkev. Kráľ dával pôdu do užívania šľachte, ktorú si tým zaviazal povinnosťami voči nemu. Právo užívať pôdu bolo dedičné z otca na syna, nevoľník platil za užívanie pôdy svojou prácou, úrodou a peniazmi. Cirkev mala významný svetský vplyv, jej majetky boli lepšie spravované ako majetky šľachty aj preto, že jej príslušníci patrili k najvzdelanejším ľuďom spoločnosti.

V Taliansku vyvrcholilo ekonomické vzdelávanie učením *Tomáša Akvinského*.³⁶ V novoveku

³⁵ Myslitelia: Grécko – Xenofón, Platón, Aristoteles. Rím – bratia Gracchovi, spisovateľ Varro, rečník Cicero, filozof Seneca.

³⁶ V 13. storočí sa stáva známe učenie talianskeho dominikánskeho mnícha Tomáša Akvinského, ktorý sa ako prvý začal zaoberať takými problémami, ako je súkromné vlastníctvo, spravodlivá cena, úžerníctvo. Podľa T. Akvinského spravodlivá cena je taká, ktorá po odpočítaní nákladov výrobcovi zabezpečí primeraný životný štandard. Zisk je povolený v 3 prípadoch:

- keď slúži ako zdroj obživy,
- keď slúži ako podpora a pomoc chudobným,
- keď slúži na verejné účely.

začali vznikáť samotné ekonomické teórie. Merkantilizmus³⁷ sa prejavil vo všetkých krajinách západnej Európy, najviac v Anglicku a Francúzsku. Tvorcami merkantilizmu boli obchodníci, pričom každý autor sa sústreďoval na problémy, ktoré mu boli najbližšie. Ideálom merkantilistov je rast bohatstva a sily štátu. Štát má regulovať až celkom kontrolovať obchod so zahraničím tak, aby sa dosahovala a udržiavala aktívna obchodná bilancia, pretože takýto stav vyvoláva a zabezpečuje príliv zlata, striebra, peňazí do krajiny. Vychádzalo sa z presvedčenia, že odlev drahých kovov znižuje bohatstvo štátu a ich prílev bohatstvo a moc zväčšuje a umocňuje. Základom blahobytu štátu je preto hromadenie drahých kovov ako predpokladu bohatstva krajiny. Merkantilizmus bol prijatý ako ucelený základ štátno-hospodárskej politiky, sledoval cieľ zabezpečiť zisky z medzinárodného obchodu najvyspelejším krajinám Európy a posilniť ich medzinárodné postavenie. Vznikla francúzska škola merkantilistov, ktorá presadzovala aktívnu rolu vlády v podpore obchodu a priemyslu. Za hlavný zdroj financií krajiny sa pokladal zahraničný obchod (prílev drahých kovov). Neskôr vo Francúzsku vznikol fyziokratizmus, jeho zakladateľom bol *Francoise Quesnay*³⁸. Fyziokrati hľadali zdroj bohatstva krajiny v poľnohospodárstve. Obdobie šírenia bola druhá tretina 18. storočia. Výrobnú sféru zredukovali fyziokrati len na poľnohospodárstvo. Rozdelili ľudí do niekoľkých skupín:

- trieda vlastníkov pôdy,
- produktívna trieda (podnikatelia, pracujúci v poľnohospodárstve),
- sterilná trieda (pracujúci v ostatných odvetviach).

Do polovice 18. storočia sa názory na ekonomiku a ekonomické myslenie vyvíjali súčasne s rozvojom samotnej ekonomiky. Prvými autormi, ktorí sa vo väčšej miere zaoberali problémami ekonomiky, boli scholastici.³⁹ Ich príspevok do modernej ekonomickej teórie je relatívne malý, dokázali však nájsť odpoveď na otázku, ktoré prinášal so sebou vývoj celej spoločnosti a čiastočne prispôsobiť náboženské učenie potrebám rozvoja ekonomiky svojej doby. Keď sa názory scholastikov stávali prekážkou ďalšieho rozvoja, objavilo sa učenie merkantilistov. Popri ňom sa vo Francúzsku rozvíjal aj fyziokratizmus. Scholastici a raní merkantilisti považovali proces výmeny, kde jedna strana získava na úkor druhej strany, za jeden zo základných

³⁷ V pätnástom storočí technické schopnosti ľudstva umožnili rozvoj lodnej dopravy, čo zabezpečovalo lodné spojenie najskôr v Stredomorí, neskôr aj v rámci už objavenej Ameriky, Afriky či Indie. Tieto faktory podnietili vznik prvého uceleného ekonomického myslenia známeho ako „merkantilizmus“. Tento druh ekonomického myslenia sa rozvíjal v rokoch 1500 až 1750 hlavne v západnej Európe. Štátom ako Anglicko, Francúzsko, Španielsko či Portugalsko priniesol merkantilizmus veľkú ekonomickú silu, bohatstvo a rozvoj. Merkantilizmus prechádzal niekoľkými štádiami.

- Raný merkantilizmus (monetarizmus, bullionizmus), ktorého hlavnými predstaviteľmi sú William Stafford, Antoine de Montchrétien. Hlavným cieľom odporúčanej hospodárskej politiky bolo zhromaždiť v krajine čo najviac drahých kovov a chrániť ich pred odlevom do cudziny. Tomuto cieľu slúžila prísna kontrola zahraničného obchodu a striktné formulované zásady hospodárskej politiky štátu voči vlastným aj cudzím obchodníkom (ti museli platiť vysoké clá). Súčasťou hospodárskej politiky bola aj podpora vlastnej ťažby drahých kovov, vedenie vojenských a koloniálnych výbojov.
- Rozvinutý (manufaktúrny) merkantilizmus. Jeho hlavnými predstaviteľmi sú Thomas Mun a J. B. Colbert. Hospodárska politika nezakazovala export drahých kovov, ale presadzovala aktívnu obchodnú bilanciu (export je väčší ako import). Pozornosť sa začínala sústreďovať nie na sféru obehu, ale na sféru výroby, dochádzalo k rozvoju manufaktúr. Sféra výroby bola považovaná za predpoklad obohacovania sa vo sfére obehu exportom produktov. Zásahy štátu sa popri regulovaní obehu peňazí zamerali aj na rozvoj a podporu manufaktúrnej výroby určenej predovšetkým na export. Importovali sa iba suroviny pre manufaktúry a produkty, ktoré krajina nevyrábala. Hlavným zdrojom zväčšovania bohatstva krajiny bola manufaktúrna výroba – predstaviteľmi tohto smeru v Rakúsko-Uhorsku boli Mária Terézia a Jozef II.

³⁸ Francoise Quesnay bol osobným lekárom francúzskeho kráľa Ľudovíta XV. Fyziokratizmus znamená doslova „vláda poľnohospodárstva“. Je to uznávanie nadvlády prírody.

³⁹ Scholastici boli vzdelaní mníši. Pokúšali sa aplikovať náboženské princípy na svetský život a vytvorili pravidlá ekonomického života, ktoré boli paralelou existujúcich cirkevných dogiem. Sústreďovali sa na vysvetlenie a zdôvodnenie postoja cirkvi k rôznym ekonomickým javom – rozvoju obchodu, úžere, čím sa snažili priblížiť učenie cirkvi ekonomickej realite. Medzi predstaviteľov tohto myšlienkového prúdu patrili jezuitský učenec Juan de Mariana (1535 – 1624), Thomas de Mercado (1500 – 1575), španielsky filozof a teológ, jezuita Luis de Molina (1535 – 1600), dominiánsky učenec Domingo de Soto (1495 – 1560).

konfliktov spoločnosti. Preto sa dožadovali zásahov štátu, resp. cirkvi, ktoré mali tento konflikt odstrániť. Fyziokrati považovali fungovanie ekonomiky za harmonické a boli zástancami liberálnej hospodárskej politiky založenej na voľnej hre trhových síl (týmto ovplyvnili *Smitha* a ďalší vývoj ekonomickej teórie). Najväčší prínos merkantilistov a fyziokratov je v tom, že si uvedomili možnosť skúmať jednotlivé ekonomicke javy a procesy, vytvorili prvé modely fungovania ekonomiky (z tohto hľadiska ich možno považovať za prvých ekonómov – teoretikov). Merkantilisti si ako prví uvedomili funkcie peňazí v ekonomike, vplyv peňazí na celkovú cenovú hladinu, obchodnú bilanciu a stupeň ekonomickej aktivity v krajine. Fyziokrati najviac prispeli svojou koncepciou vzájomného prepojenia jednotlivých odvetví ekonomiky, t. j. makroekonomický pohľad na fungovanie ekonomiky.

Ekonómia ako samostatná veda vznikla až v súvislosti so vznikom klasickej ekonómie.⁴⁰ Je spojená so vznikom kapitalistického produktového hospodárstva.

V tomto období bolo Anglicko jednou z krajín, ktoré najviac získali zemepisnými objavmi a následným rozvojom svetového obchodu. Vybudovalo si veľkú kolóniálnu ríšu a nazhromaždilo obrovské množstvo kapitálu. Počas agrárnej revolúcie získalo veľký počet voľných pracovných síl. Rozvinula a prehĺbila sa spoločenská deľba práce a vo vznikajúcich manufaktúrach aj technická deľba práce. Rástol vplyv priemyselného kapitálu, čo viedlo k prekonaniu merkantilistickej doktríny a k vytvoreniu podmienok na vznik ekonómie ako samostatnej vedy (najskôr sa označovala ako politická ekonómia, od neoklasikov sa používa termín ekonómia). Predstavitelia klasickej ekonómie preniesli pozornosť z oblasti medzinárodného obchodu do oblasti materiálnej výroby. Vystupovali proti neustálemu zasahovaniu do hospodárstva. Boli zástancami a stúpcami politiky hospodárskeho liberalizmu – *laissez faire*.⁴¹ Na jej vzniku sa podieľal *William Petty*, írsky veľkostatkár. Zdroj bohatstva hľadal vo výrobe, vytvoril základnú teóriu pracovných hodnôt. *Adam Smith*,⁴² ktorý žil v čase súťaže drobných výrobcov, prikláňal sa k čo najobmedzenejšej úlohe vlády. Argumentoval so svojou teóriou „neviditeľnej ruky trhu“, podľa ktorej konkurencia a motív súkromného zisku vedú k optimálnemu uspokojovaniu záujmov celej spoločnosti. Názory *A. Smitha* mali veľký vplyv tak na vlády, ako aj na mnohých ďalších ekonómov. *David Ricardo*⁴³ si preštudoval *Smithovo* dielo a začal sa zaoberať otázkami hodnoty. Napísal dielo „Zásady politickej ekonómie a zdaňovania“ a nadväzoval tu na *Smithovu* teóriu hodnoty. Tvrdil, že hodnota závisí od živej práce vynaloženej na výrobu produktov a od práce minulej spredmetnenej vo výrobných faktoroch. Je tvorcom teórie komparatívnych výhod

⁴⁰ Jej hlavnými predstaviteľmi sú *William Petty*, *Adam Smith*, *David Ricardo*, *Jean Baptiste Say*, *Thomas Malthus* a ďalší. *W. Petty* v druhej polovici 17. storočia vyvolal rozklad merkantilizmu v Anglicku, hodnotu (prírodnú cenu) produktu vytvárala iba práca vynakladaná na ťažbu drahých kovov, ostatné druhy práce vytvárali hodnotu produktu len nepriamo, pokiaľ sa vymieňali za drahé kovy.

⁴¹ *Laissez faire, laissez passer* (fr. nechajte robiť, nechajte prejsť) sa používa v zmysle dať veciam voľný priebeh; v diskusií označuje stanovisko nezahŕňajúce zasahovania.

⁴² *Adam Smith* (1723 – 1790) bol stúpcom hospodárskej slobody, liberalizmu. Podmienkou úspešného fungovania trhového hospodárstva bola sloboda podnikania, vlastníctva, sloboda človeka. Tým, že podnikateľ sleduje svoj slobodný záujem, sleduje aj záujmy spoločnosti. Preto je nevyhnutná sloboda. Trhový mechanizmus – „neviditeľná ruka“, ktorá vyrieši všetky problémy hospodárstva. Štát má len:

- ochraňovať krajinu pred vonkajším nebezpečenstvom,
- udržiavať poriadok, spravodlivosť vo vnútri krajiny,
- budovať, udržiavať verejné zariadenia, o ktoré nemá záujem jednotlivcov, pretože sa nevyplácajú. Jeho najznámejšie dielo je „Pojednanie o pôvode a podstate bohatstva národov“.

⁴³ *David Ricardo* – nemal ekonomicke vzdelanie, no praktickou činnosťou na burze si nadobudol značný majetok. Patril medzi najbohatších ľudí v Anglicku. *Thomas Robert Malthus* – kritizoval *Richardovu* teóriu hodnoty, preslávil sa svojou populačnou teóriou. Obyvateľstvo má tendenciu rozširovať sa rýchlejšie ako životné prostredie (obyvateľstvo rastie geometrickým radom a životné prostredie zase aritmetickým radom). Rozdiel môže byť zmiernený preventívnou prekážkou (pohlavná zdržanlivosť, zákaz sobášov nemajetných ľudí) alebo pozitívnou prekážkou (bieda, choroby, vojny). Toto je zhrnuté v diele „Esej o populácii“. *A. Smith* a *D. Ricardo* dospeli k záveru, že výdavky štátu majú neproduktívny charakter a objem rozpočtových výdavkov je potrebné obmedziť na minimum – presadzovali tzv. lacnú vládu.

– aplikoval ju na medzinárodnú oblasť, vysvetľoval rentu, peniaze. *Say* tvrdil, že výroba produktov je tvorba užitočných vecí, na ktorej sa spolupodieľajú tri výrobné faktory: práca, pôda, kapitál. Všetkým prináleží rovnaká odmena. Je tvorcom zákona trhovej ekonomiky, ponuka si automaticky vytvára dopyt a rozsah trhu je úmerný rozsahu výroby. Zo *Sayovho* zákona trhu vyplýva, že cenu každého produktu tvorí mzda za prácu a zisk podnikateľa.

V 19. storočí sa medzi mysliteľmi objavili aj oponenti *Smitha*, ktorí boli znepokojení najmä rastúcou nerovnosťou príjmov, životnými podmienkami robotníkov a nezamestnanosťou. Boli to *Marx*, *Owen*, ale aj *Dickens*. Tí často opisovali nedostatky spoločnosti 19. storočia inštitúciou súkromného majetku. Ako najvplyvnejší zástanca väčšej role štátu pri kontrole hospodárstva bol v tejto dobe *Marx*⁴⁴, predstaviteľ teórie socializmu. *Marxistická* ekonomická teória vychádzala z ekonomických teórií *Smitha* a *Ricarda*. Zaoberala sa prácou a pracovnou silou, a ďalej rozvíjala teóriu pracovnej hodnoty.

V sedemdesiatych rokoch 19. storočia vzniká neoklasická ekonómia. Vychádza zo *Sayovho* zákona trhu. Predpokladá existenciu dokonalej konkurencie, ktorá má zabezpečiť optimálne fungovanie ekonomického systému. V neoklasickej ekonómii sa vyskytujú tri prúdy – lausannská škola (matematická), rakúska škola a cambridgeská škola.⁴⁵ Teória hodnoty je založená na princípe hraničnej užitočnosti – hodnotu produktov určuje vlastníkov subjektívny pocit uspokojenia poslednou jednotkou zásoby daného produktu. Venovali pozornosť aj spotrebe a spotrebiteľskému dopytu. *Marshall* (1842 – 1924) zaviedol pojem „economics“ (ekonomické vedy). Nesúhlasí, že hodnota nie je tvorená len ľudskou prácou, treba brať do úvahy aj subjektívny výklad (hraničnú užitočnosť) – záujmy spotrebiteľa, domácnosti, podnikov. *Marshall* objasnil mechanizmus ponuky a dopytu. Ukázal, že rovnovážna cena vzniká v priesečníku kriviek ponuky a dopytu. V tomto bode je dopyt rovný ponuke. Zaviedol aj teóriu dobrovoľnej nezamestnanosti – ak je mzda pracovníka nižšia ako užitočnosť jeho práce pre spoločnosť, nastáva dobrovoľná nezamestnanosť pracovníka.

Keynesova ekonomická teória⁴⁶ sa začína formovať v období rokov 1929 – 1933 v Anglicku, keď svet zachvátila veľká hospodárska kríza. Jej hlavným predstaviteľom je britský ekonóm *Keynes* (1883 – 1946).

⁴⁴ Karl Heinrich Marx (1818 – 1883): Marxova ekonomická teória bola rozvíjaná Fridrichom Engelsom a Vladimírom Iličom Leninom. Predpokladom hospodárskeho rastu je akumulácia kapitálu.

⁴⁵ Rakúska škola je školou ekonomického myslenia, ktorá odmieta používanie metodológie prírodných vied na štúdium ľudského konania. Jej najvýznamnejší predstavitelia sú Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk, Ludwig Edler von Mises, Friedrich August von Hayek, Murray Rothbard a Walter Block. Rakúska škola sa často spája so skupinami, ktoré zosobňujú myšlienky klasického liberalizmu a libertarianizmu. Cambridgeská ekonomická škola je školou ekonomického myslenia, ktorej základy položil Alfred Marshall. Bol zakladateľom a zároveň takou výraznou osobnosťou, že ostatní príslušníci tejto školy prevzali spôsob jeho ekonomickej analýzy. Dôležitým znakom školy bola snaha uchovať myšlienky anglických klasikov, napríklad Adama Smitha. Výrazný bol jej záujem o ekonomickú rovnováhu a o ekonomický blahobyt. Od Lausanskej školy sa odlišovala v chápaní všeobecnej rovnováhy trhov. Cambridgeská škola používala metódu čiastočnej rovnováhy trhu: skúmala dopyt, ponuku a rovnováhu určitého trhu za predpokladu, že na všetkých ostatných trhoch neprichádza k žiadnym zmenám. Tento pohľad bol značne zjednodušený, ale do dnešných dní pretrval a používa sa v mikroekonómii.

⁴⁶ Hlavné črty keynesiánskej teórie sú zhrnuté v nasledujúcich bodoch:

- hlavný cieľ je plná zamestnanosť,
- orientuje sa na regulovanie efektívneho dopytu,
- hlavným nástrojom je fiskálna politika zameraná na reguláciu efektívneho dopytu prostredníctvom zmien štátnych výdavkov a daňových sadzieb,
- monetárnej (peňažnej) politike patrí druhoradá úloha, mala by sa orientovať predovšetkým na regulovanie úrokovej miery,
- plná zamestnanosť = prirodzená miera nezamestnanosti, trhy práce a produktov sú v rovnováhe. Nerovná sa nule, obvyčajne je to 3 – 12 %,
- efektívny dopyt – celková úroveň hrubého národného produktu, výroba, zamestnanosť nie sú podmienené celkovými výrobnými možnosťami, ale celkovým kúpyschopným dopytom,
- určuje celkovú úroveň výroby (Jean Baptiste Say má opačný názor – ponuka si automaticky vytvára dopyt),
- základné zložky sú výdavky domácností na spotrebu a výdavky podnikov na investície.

Veľká hospodárska kríza je prvým medzníkom vo vývoji modernej hospodárskej politiky. Kríza priniesla hlboký pokles vo vývoji reálnych ekonomických ukazovateľov (prudký pokles výroby, investícií, hromadné bankrotы podnikov, bánk, nezamestnanosť, rozvrat medzinárodného obchodu). Tento stav viedol k odklonu od liberálnych koncepcií a práve *Keynesova* teória (Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí) mala riešiť problém nízkych investícií, nízkkej efektívnosti kapitálu a rastu nezamestnanosti v Anglicku. Vychádzala z mocenských pozícií štátu, pripisovala jeho silám možnosť ochrániť a stabilizovať ekonomický systém aj pri pasivite ostatných ekonomických subjektov. Riešila makro- ekonomické problémy nezamestnanosti, peňazí a rozdelenia bohatstva. Šesťdesiate roky boli obdobím najväčších úspechov *Keynesovej* politiky. V 70. rokoch v mnohých vyspelých krajinách dochádzalo k nárastu problémov. Rozpad medzinárodného menového usporiadania, dva ropné šoky a stagflácia⁴⁷ spôsobujú situáciu, keď politika intervencií⁴⁸ pri stabilizácii ekonomiky už nie je prospešná.

Súčasný smery ekonomického myslenia

Od 70. rokov 20. storočia sa keynesovské štátne zásahy stávajú neúčinnými, čo sa prejavuje v problémoch ekonomík. Preto vznikajú nové koncepcie – neokonzervatívne – ktoré odmietajú štátne zásahy a propagujú slobodný trh.

Monetarizmus

Teória *Keynesa* bola nahradená teóriou *Friedmana* – monetarizmom (od 70. rokov 20. storočia).⁴⁹ Za príčinu problémov vidí štátne zásahy. Úloha štátu má byť len v regulovaní množstva peňazí v obehu. Podstatou monetaristickej teórie sú peniaze a rovnováha na peňažnom trhu. Preto vychádzal z kvantitatívnej teórie peňazí a z rovnice výmeny.⁵⁰ Cieľom je zdôvodnenie kauzálneho vzťahu medzi množstvom peňazí v obehu a mierou rastu hrubého národného produktu, alebo inak povedané medzi zmenami objemu peňazí v obehu a zmenami v celkovej úrovni cien. Tvrdí, že medzi množstvom peňazí a národným dôchodkom je užší vzťah ako medzi investíciami a národným dôchodkom, a preto je peňažná politika účinnejší nástroj hospodárskej politiky štátu ako politika fiškálna (rozpočtová).

⁴⁷ Stagflácia je stav, keď ekonomika vykazuje zároveň stagnáciu a infláciu. Je to pojem z makroekonómie, ktorý vyjadruje obdobie s vysokou infláciou a zároveň národný produkt buď klesá alebo sa prinajmenšom nezvyšuje. Výkonnosť ekonomiky ani nerastie ani neklesá, nezamestnanosť sa udržiava na rovnakej úrovni, no napriek tomu cenová hladina rastie.

⁴⁸ Politika intervencií vychádza z mocenských pozícií štátu, preferuje zásahy štátu do ekonomiky.

⁴⁹ Milton Friedman – americký ekonóm a zakladateľ monetarizmu, nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 1976. Podstata teórie monetarizmu:

- štátne zásahy do ekonomiky považoval za neopodstatnené, pretože narušujú prirodzený priebeh hospodárskych procesov,
- úloha vlády – má robiť to, čo nedokáže zabezpečiť trh – prijímať zákony, dbať na ich dodržiavanie, udržiavať poriadok a bezpečnosť občanov, chrániť vlastnícke práva, podporovať a chrániť konkurenciu atď.,
- pripúšťa obmedzené štátne zásahy v oblasti peňažnej politiky – regulovanie emisie peňazí prostredníctvom centrálnej banky, čím sa zabezpečuje dlhodobé stabilné tempo rastu peňazí v obehu. To vytvára podmienky pre stabilný rast ekonomiky, odstraňuje infláciu a ďalšie poruchy reprodukčného systému. Na rozdiel od Keynesa, Friedman tvrdí, že kapitalistické hospodárstvo je vnútorne stabilné a má možnosť efektívnej samoregulácie.

⁵⁰ Kvantitatívna teória peňazí vychádza z rovnice výmeny $M \times V = P \times Q$, kde M predstavuje množstvo peňazí v obehu, V – rýchlosť obehu peňazí, P – priemerná úroveň cien, Q – reálny národný produkt. Ak sa zvýši množstvo peňazí v obehu, dôjde k rastu cien (to isté množstvo produktu sa vymieňa za väčšie množstvo peňazí).

Ekonomía strany ponuky

Vznikla koncom 70. rokov 20. storočia v Amerike ako ekonomická škola, ktorá kladie dôraz na ponuku pred dopytom. Pôvodní predstavitelia *Mundell, Laffer, Wanniski, Canto a Gilder* – publicisti a politickí činitelia, neskôr aj profesionálni ekonómovia vychádzali zo *Smitha* a *Saya*. Ekonomovia strany ponuky sú presvedčení, že ekonomický rast je výsledkom ľudskej tvorivosti a podnikavosti. Prosperitu a stabilitu možno dosiahnuť iba v slobodnom trhovom hospodárstve. Preto vystupujú proti politike plnej zamestnanosti, politike regulujúcej ponuku a vysokému zdaneniu dôchodkov, pretože vysoké dane obmedzujú tvorivosť a ochotu ľudí pracovať a podnikať. Propagujú minimalizáciu štátnych zásahov do národného hospodárstva, vystupujú proti vysokému zdaneniu príjmov. Bohatstvo jednotlivca a štátu pochádza z výroby založenej na individuálnej podnikateľskej iniciatíve. Lepšie sa dá vyrábať podnecovaním iniciatívy, aktivity, zavádzaním inovácií cez znižovanie daní. Opatrenia v daňovej politike vyvolajú rast hospodárskej aktivity, znížia daňové úniky a podvody, čiže celkove ozdravujú ekonomiku. Pozornosť sústreďujú najmä na negatívne zásahy štátu do ekonomiky a to hlavne na rozpočtovú politiku. Predstaviteľ *Laffer* reagoval na spomalenie ekonomického rastu a na spomalenie tempa rastu produktivity práce. Na odstránenie negatívnych javov je podľa neho potrebné vytvoriť podmienky, ktoré podporujú a stimulujú podnikavosť a tvorivosť podnikov a domácností.

Teória racionálnych očakávaní

Označuje sa tiež ako nová klasická makroekonómia alebo monetarizmus II. Spája sa s menom *Lucas*, americkým ekonómom a nositeľom Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 1995 (škola racionálnych očakávaní) a s menom *Buchanan* (teória verejnej voľby). Jeho teória vychádza z chápania racionálneho homo oeconomicus a predpokladá, že podnikatelia a spotrebiteľia sa správajú racionálne. Sú racionálni v tom zmysle, že robia všetko ako najlepšie môžu, usilujú sa získať a využívať informácie v záujme maximalizácie svojej užitočnosti. Pripúšťajú, že jednotlivé subjekty môžu aj pri racionálnom spracovaní všetkých dostupných informácií dospieť k mylným očakávaniam, napriek tomu agregátne (súhrnné) očakávania budú dobré a správne. Podľa tejto teórie reakcie subjektov na tie isté ekonomické opatrenia vlády nie sú vždy rovnaké.

O súčasných názoroch

V súčasnosti sa ekonómovia zhodli na tom, že predpoklad optimálneho fungovania princípu neviditeľnej ruky platí len za pomerne obmedzených podmienok, pretože existuje rad problémov, ktoré trh nerieši úspešne. Prevláda názor, že obmedzené zásahy vlády môžu zmierniť, avšak nie riešiť najzávažnejšie problémy.⁵¹ Vláda by sa mala usilovať o dodržanie plnej zamestnanosti a zmiernovanie dôsledkov chudoby. Rozhodujúcu úlohu by však mal zohrávať súkromný sektor. Diskusie o tejto otázke prebiehajú dodnes. Napríklad *Galbraith* tvrdí, že vláda by mala vystupovať aktívnejšie. Na druhej strane *Friedman* a *Stieglar* sú presvedčení, že vláda by mala vystupovať menej aktívne.

Ekonomický liberalizmus⁵² je prirodzený ľudskej podstate a prospešný a nevyhnutný pre slobodu a blahobyt ľudí. Princípy ekonomického liberalizmu sú platné aj v každodennom živote jednotlivca v spoločnosti. Vychádzajú totiž z podstaty povahy človeka. Vyžaduje si to

⁵¹ Gonda, P.: Podoby konzervativizmu. Prednáška, Piešťany, 10. – 12.11.2005.

⁵² Gonda, P.: Ekonomický liberalizmus: prirodzený a prospešný. Prednášky pre verejnosť, Bratislava, 10.8.2006.

vychádzať aj z tradičných hodnôt, zo skúsenosti z minulosti a myšlienok „otcov“ klasického liberalizmu a konzervatizmu a ich nasledovníkov, ako napríklad *Smith*, *Tocqueville*, *Burke*, *Mises*, *Hayek* a *Friedman*.

Možno stručne uviesť sedem kľúčových (nielen) ekonomických princípov, ktoré sa vzájomne prelínajú a spoločne smerujú k naplneniu hlavného princípu ekonomického liberalizmu – princípu osobnej slobody:

- princíp individuality, ľudského konania a rôznosti,
- princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod,
- princíp neviditeľnej ruky trhu,
- princíp vlastníctva a vlastníckych práv,
- princíp dobrovoľnosti,
- princíp neobmedzovanej konkurencie,
- princíp hodnoty.

Po zhrnutí princípov ekonomického liberalizmu sa stáva opodstatnená otázka, v ktorej krajine sa najviac priblížili alebo približujú k ich naplneniu v praxi a kde ľudia dlhodobejšie žijú najľahodnejšie. V realite sa potvrdzuje, že je to v krajinách kde bola, resp. je:

- minimálna vláda, ktorá zabezpečuje základné funkcie, osobitne pravidlá na ochranu vlastníctva a trhu, s nízkou mierou zdaňovania a s minimálnymi reguláciami,
- všeobecne vžitá a akceptovaná dôležitosť neformálnych pravidiel v spoločnosti, teda etický rozmer ako podmienka osobnej slobody (tam, kde platia konvencie a morálne hodnoty ako čestnosť, dodržiavanie záväzkov).

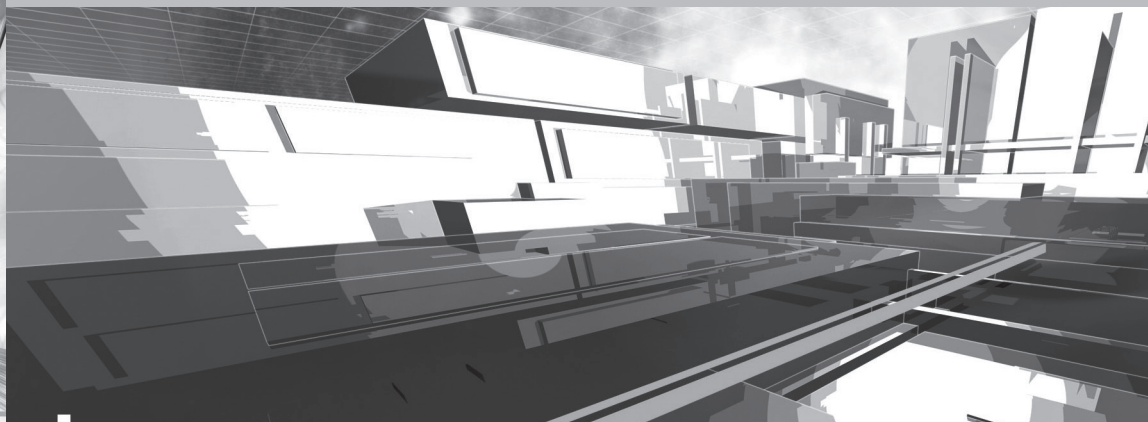
V 18. stor. sa na túto cestu vydali Spojené štáty americké, keď nasledovali myšlienky *Smitha* a Deklaráciu nezávislosti a v 19. storočí nastal ekonomický a duchovný rozkvet v Anglicku. Dnes sú podľa indexu ekonomickej slobody⁵³ ekonomicky najľahodnejší ľudia v krajinách, ako je Hongkong, Singapur, Írsko, Luxembursko, Island, Nový Zéland, Estónsko a Veľká Británia. Tieto ekonomicky najľahodnejšie krajiny s najnižšou mierou vládneho prerozdelenia (od cca 20 do 35 % HDP⁵⁴) patria k najrýchlejšie ekonomicky rastúcim oblastiam vo svete. V týchto krajinách je aj nižšia miera nezamestnanosti ako v krajinách, kde ľudia sú menej ekonomicky slobodní a vlády viac zasahujú do ich životov. Aj to potvrdzuje skutočnosť, že najľahodnejší ľudia, žijúci v krajine s najrýchlejším ekonomickým rastom a s najvyššou životnou úrovňou, sú tam kde najviac rešpektovali odporúčania klasických liberálnych ekonómov.

⁵³ Spracované podľa údajov americkej nadácie Heritage Foundation, ktorá každoročne zverejňuje rebríček ekonomicky najľahodnejších krajín.

⁵⁴ HDP – Hrubý domáci produkt (GDP – Gross Domestic Product) je kľúčový ukazovateľ vývoja ekonomiky. Predstavuje súhrn celkovej produkcie produktov vyrobených v danom štáte za jeden rok. Aby bol vylúčený vplyv zmien cien je vyjadrený v stálych cenách (priemerné ceny roka 1995). Rast (pokles) HDP v stálych cenách charakterizuje, o koľko percent reálne stúpol (klesol) hrubý domáci produkt v sledovanom štvrtroku roka oproti rovnakému obdobiu predchádzajúceho roka.

2. kapitola **Finančný a daňový systém v trhovej ekonomike**

V dôsledku zavedenia jednotného trhu finančných služieb a eura je európsky finančný systém stále viac prepojený a štátne hranice hrajú stále menšiu úlohu. V minulosti boli finančné systémy v eurozóne zamerané národne, každý na svoju vlastnú menu. Dochádza k prepájaniu finančných trhov, príslušnej finančnej infraštruktúry i finančných inštitúcií. Finančná integrácia v konečnom dôsledku zvyšuje potenciál rýchlejšieho hospodárskeho rastu. To znamená, že s mierou integrácie finančného systému eurozóny rastie aj hrubý domáci produkt eurozóny.

Z pohľadu jednotlivých hospodárskych subjektov väčší a integrovanejší finančný systém⁵⁵ okrem iného umožňuje aj lepšie využitie úspor z rozsahu. Tradične sa finančné systémy jednotlivých krajín rozdeľujú na dve skupiny. Ide jednak o finančný systém s dominanciou bankového sektora, ako je to napríklad v Nemecku a Japonsku a jednak o finančný systém orientovaný na kapitálový trh, ako je to napríklad v USA alebo vo Veľkej Británii. V súčasnosti sa však rozdiely medzi týmito systémami stierajú. Mení sa charakter tradičného bankovníctva. Banky čoraz viac vystupujú na kapitálovom trhu ako finanční sprostredkovatelia. Prevláda tzv. nepriame financovanie uskutočňované pomocou finančných sprostredkovateľov, ako sú napríklad komerčné banky, sporiteľne, poisťovne, úverové družstvá, finančné spoločnosti a penzijné fondy. Pri takomto finančnom systéme banky zohrávajú rozhodujúcu úlohu pri financovaní podnikov, čo sa často spája aj s vlastnením akciového podielu v stredných a veľkých podnikoch. Pre znalosť fungovania akéhokoľvek ekono-

⁵⁵ Finančný systém predstavuje mechanizmus, pomocou ktorého sa transformujú úspory na také investície, ktoré umožňujú rozvoj hospodárstva a zvyšovanie životnej úrovne.

mického systému má mimoriadne dôležitý význam poznanie podstaty peňazí. Aj z historického hľadiska význam peňazí stále narastá. V trhových ekonomikách peniaze ovplyvňujú správanie všetkých subjektov, pričom prekonávajú hranice národných ekonomík⁵⁶.

Fungovanie monetárneho a finančného sektora ekonomiky

Východiskom pri skúmaní postavenia finančného a monetárneho sektora v ekonomike krajiny je sektorové členenie v národnom hospodárstve podľa kritérií, ktoré upravuje metodika národných účtov. Podľa spomínanej metodiky možno rozčleniť národné hospodárstvo na tieto sektory:

- sektor nefinančných korporácií (výrobné podniky),
- sektor finančných inštitúcií,
- sektor verejnej správy⁵⁷,
- sektor domácností,
- sektor neziskových inštitúcií slúžiacich domácnostiam,
- sektor zahraničia.

V modernej ekonomike sa subjekty patriace do uvedených sektorov podieľajú na tvorbe hodnôt, pričom peňažný charakter tvorby hodnôt spôsobuje, že medzi jednotlivými subjektmi v procese tvorby, rozdeľovania a použitia novovytvorených hodnôt vznikajú špecifické vzťahy, ktoré sú obsahom kategórie financie.

Podstatu spomínaných vzťahov možno objasniť za predpokladu uplatnenia metódy abstrakcie na nasledujúcom príklade, v ktorom je ekonomika rozdelená iba na dve základné časti:

- nefinančné korporácie (podniky),
- domácnosti.

V tomto zjednodušenom modeli ekonomiky nefinančné korporácie produkujú produkty a poskytujú služby (vzniká ponuka produktov), o ktoré má záujem sektor domácností (dopyt po produktoch). Realizácia záujmov jednotlivých subjektov v uvedených dvoch základných sektoroch sa uskutočňuje následne prostredníctvom procesu výmeny. V tomto procese domácnosti vymieňajú vlastné zdroje (majetok a prácu) za produkty ponúkané podnikovým sektorom. V prvom vývojovom stupni vzájomných vzťahov medzi sektorom podnikov a sektorom domácností sa vychádza z týchto predpokladov:

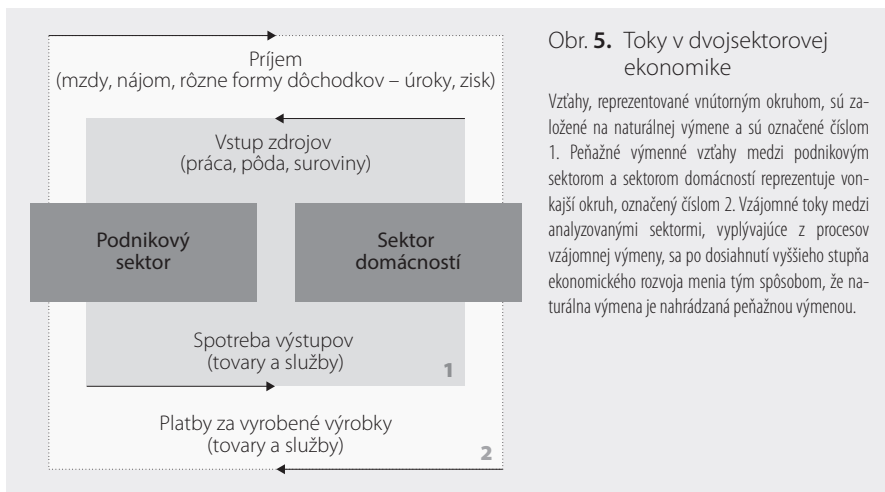
- neuskutočňujú sa výmenné vzťahy vnútri sektorov,
- vzájomné výmenné vzťahy majú naturálny charakter.

Postupne po dosiahnutí vyššieho stupňa ekonomického rozvoja je naturálna výmena nahradaná peňažnou výmenou. Hlavným dôvodom vzniku výmenných vzťahov založených na peniazoch je potreba preklenúť problémy, ktoré vznikajú v dôsledku rastúcich ťažkostí s hľadaním protistrany v obmedzujúcich podmienkach naturálnej výmeny. Vzájomné toky medzi subjektmi v jednoduchej dvojsektorovej ekonomike, ktoré sú výsledkom výroby, výmeny a spotreby, sú ilustrované na obr. 5⁵⁸.

⁵⁶ Peniaze majú vplyv – známy výrok amerického ekonóma Milтона Friedmana.

⁵⁷ Verejná správa pozostáva zo štátnej správy a územnej samosprávy. Územnú samosprávu tvoria vyššie územné celky a obce.

⁵⁸ Jílek, J.: Finanční trhy. Praha, Grada Publishing 1997, s. 16.

Hlavným dôvodom vzniku výmenných vzťahov založených na peniazoch je potreba preklenúť problémy, ktoré vznikajú v dôsledku rastúcich ťažkostí s hľadaním protistrany v obmedzujúcich podmienkach naturálnej výmeny. V súvislosti s rozširovaním sortimentu a zväčšovaním množstva vytvorených produktov v nadväznosti na rastúce ľudské potreby je mimoriadne dôležité, aby existoval všeobecne akceptovaný výmenný prostriedok, do ktorého možno previesť hodnotu ponúkaných produktov.

Okrem všeobecnej akceptovateľnosti musí ideálna výmenná jednotka spĺňať aj vlastnosti kvalitatívnej homogenity a deliteľnosti. Ako príklad výmenného prostriedku, ktorý spĺňa opísané kritériá, možno uviesť drahé kovy, predovšetkým zlato a striebro. Historicky prvými peniazmi sa tak stali komoditné peniaze. Ak vo funkcii peňazí vystupoval jeden kov, ide o monometalizmus. Situácia, v ktorej funkciu peňazí plnili oba kovy, sa nazýva bimetalizmus.

Proces vydávania peňazí do obehu nazývaný ako emisia peňazí sa vždy úzko spájal aj s hospodárením štátu (panovníka). Predajom alebo prenájmom emisného monopolu – výsadného práva na vydávanie mincí z drahých kovov do obehu na danom území, si panovník zaistoval značné príjmy do svojej pokladne.

Na základe charakteristiky peňazí v podobe zlatých a strieborných mincí je potrebné uviesť, že regulácia množstva peňazí v obehu (menová politika) má v tomto prípade len okrajový význam a spája sa predovšetkým so stanovením obsahu jednotlivých drahých kovov v minciach. Z makroekonomického hľadiska to znamená, že skutočné množstvo peňazí v obehu je zhodné s ekonomicky potrebným množstvom peňazí.⁵⁹ V prípade, že skutočné množstvo peňazí krátkodobo prevýši ekonomicky potrebné množstvo, je automaticky stiahnuté z obehu vo forme pokladu, čím sa opäť vytvorí rovnováha medzi skutočným množstvom peňazí v obehu a ekonomicky potrebným množstvom peňazí. Príčinou spomínaného postupu je vysoká stabilita cenovej hladiny v tomto systéme ktorá zaručuje, že po stiahnutí peňazí z obehu a ich následnej premene na poklad sa neznehodnotia.

⁵⁹ Ekonomicky potrebné (optimálne) množstvo peňazí možno nepriamo vyjadriť prostredníctvom tzv. Fisherovej rovnice, podľa ktorej dopyt po peniazoch v ekonomike je priamo úmerný množstvu predávaných produktov, ako aj ich trhovým cenám a nepriamo úmerný rýchlosti obratu peňazí.

Opísaný mechanizmus predpokladá splnenie nasledujúcich podmienok:

- nedochádza k zámernému znehodnocovaniu min cí z drahých kovov formou znižovania predpísaného obsahu drahého kovu,
- náklady na získanie drahých kovov v pomere k ostatným vymieňaným statkom sú vo väčšine prípadov značne vyššie.

Nedodržanie týchto podmienok, napríklad v dôsledku získania veľkého objemu zlata ako vojnovej koristi, má za následok zníženie hodnoty výmenného prostriedku, následný krátkodobý rast cien a môže nastať aj situácia, že v prípade vzniku problémov s peňažnou komoditou v dôsledku nárastu cien sa krátkodobo rozšíri aj naturálna výmena. Implementácia univerzálnej výmennej peňažnej jednotky do ekonomického systému spôsobuje, že je potrebné rozlišovať reálne (hmotné) a peňažné toky v ekonomike. Reálne toky v zjednodušenom modeli dvojsektorovej ekonomiky reprezentuje na obr. 5 vnútorný okruh označený číslom 1. Peňažné toky sú v tomto modeli reprezentované vonkajším okruhom označeným číslom 2.

Existencia peňazí a následný rozvoj peňažnej výmeny zároveň umožňujú časové oddelenie kúpy a predaja. V skutočnosti to znamená, že predávajúci súhlasí s odkladom platby za dodané produkty. Vzniká mu pohľadávka voči kupujúcemu. Kupujúci sa zaväzuje v stanovenej lehote uhradiť svoj dlh voči predávajúcemu, pričom potvrdzuje svoju povinnosť uhradiť dlh vystavením dokladu (cenného papiera) s názvom obchodná zmenka. Tento špecifický vzťah vyplývajúci zo vzájomných obchodných vzťahov medzi predávajúcim a kupujúcim predstava z pohľadu kupujúceho záväzok a má krátkodobý charakter.

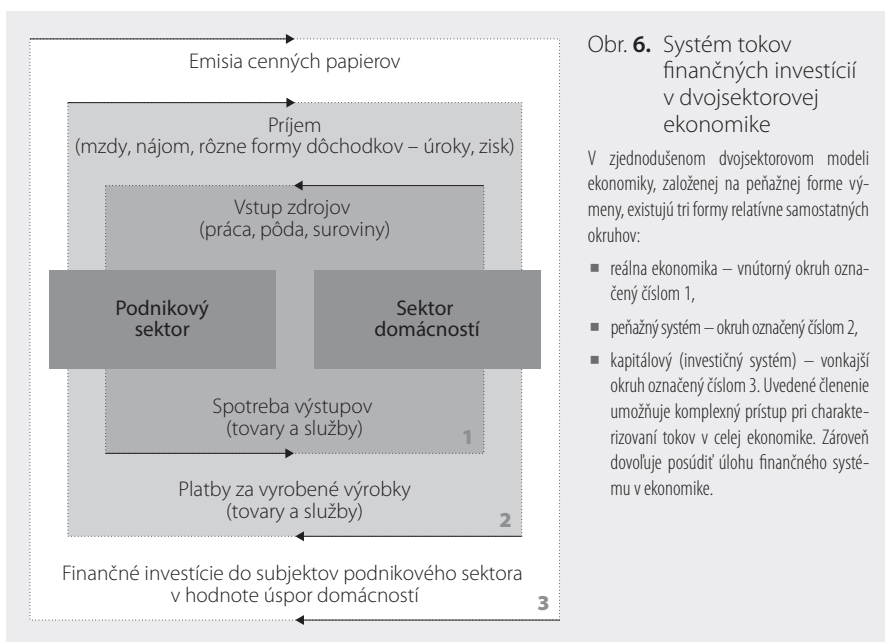
Vznik peňazí tak výrazne podporuje výrobu, znižuje transakčné náklady pri výmene a prispieva k rozvoju výmenných transakcií nielen medzi sektormi, ale aj v rámci existujúcich sektorov národného hospodárstva. V týchto podmienkach vznikajú jednotlivým subjektom v rámci sektorov národného hospodárstva dočasne voľné peňažné prostriedky (úspory) a iné subjekty daných sektorov celého národného hospodárstva majú záujem tieto voľné zdroje použiť. Vzniká peňažný úver. Táto skutočnosť spôsobuje, že predmetom obchodovania sa stávajú peniaze, ale aj pohľadávky a záväzky z obchodných vzťahov medzi dodávateľom a odberateľom, ktoré tvoria základňu pre vznik obchodného úveru.

Rozvoj výroby si vyžaduje modernizáciu a rozšírenie existujúcich výrobných zdrojov – fyzického kapitálu. Vzhľadom na to, že peňažné prostriedky vynaložené jednotlivými subjektmi v podnikovom sektore na obnovu a rozvoj fyzického kapitálu prenášajú svoju hodnotu do hodnoty vyrábaných produktov a poskytovaných služieb postupne, vzniká v tomto sektore dopyt po voľných peňažných prostriedkoch. Činnosť spojenú s alokáciou voľných peňažných prostriedkov na obnovu a rozvoj fyzického kapitálu v podniku možno nazvať investovaním do reálnych aktív. Alokácia voľných peňažných prostriedkov (úspor) do finančných aktív – t. j. cenných papierov, na základe ktorých má ich vlastník právo na budúce úžitky (predovšetkým výnosy) z ich vlastníctva, sa nazýva finančné investovanie. V dôsledku investovania do finančných aktív dochádza k uspokojeniu dopytu po voľných peňažných zdrojoch subjektov, ktoré majú nedostatok peňažných zdrojov na uskutočnenie reálnych investícií. Spoločnou črtou investovania tak v oblasti reálnych aktív ako aj v oblasti finančných investícií je čakanie na výstupy. V peňažnom vyjadrení možno tieto výstupy nazvať výnosmi.

V procese investovania sa subjekty, vkladajúce peňažné zdroje, zriekajú alternatívneho použitia peňažných zdrojov na iné investície (vznikajú im náklady stratených príležitostí ako dôsledok straty možnosti dosiahnuť zisk z alternatívneho využitia finančných zdrojov), zároveň podstupujú riziko vyplývajúce z časového faktora vzhľadom na možnosť dosiahnutia nižších výnosov, ako je znehodnotenie peňazí vplyvom inflácie. Všeobecne známym javom

je, že zdrojom investícií sú úspory. Tvorba úspor úzko súvisí s celkovou konečnou spotrebou obyvateľstva. V prípade, že obyvateľstvo nepoužije všetky svoje príjmy na nákup predmetov konečnej spotreby, vznikajú úspory. Ak sa však tieto dôchodky použijú na finančné investície na úkor spotreby, vzniká jav nazývaný odriekanie súčasnej spotreby. Tieto faktory spôsobujú, že investovanie sa spája s požiadavkou dosiahnutia zisku z investovania. V prípade finančných investícií sú špecifickými formami zisku úrok a dividendy.

Je zrejmé, že implementácia peňazí do procesu výmeny mala značný vplyv na ďalší rozvoj výroby predovšetkým v dôsledku vzniku finančných investícií. Táto skutočnosť zároveň vplývala na rozvoj finančného systému, ktorý umožňoval uskutočňovať reálne investície, následne rozširovať výrobu a realizovať zisk subjektom, ktoré v danom časovom okamihu disponovali potrebným množstvom dočasne voľných peňažných prostriedkov. Podstatu tohto procesu možno vyjadriť zjednodušeným modelom⁶⁰ tokov v dvojsektorovej ekonomike, ktorý je znázornený na obr. 6⁶¹.

Obr. 6. Systém tokov finančných investícií v dvojsektorovej ekonomike

V zjednodušenom dvojsektorovom modeli ekonomiky, založenej na peňažnej forme výmeny, existujú tri formy relatívne samostatných okruhov:

- reálna ekonomika – vnútorný okruh označený číslom 1,
- peňažný systém – okruh označený číslom 2,
- kapitálový (investičný) systém – vonkajší okruh označený číslom 3. Uvedené členenie umožňuje komplexný prístup pri charakterizovaní tokov v celej ekonomike. Zároveň dovoľuje posúdiť úlohu finančného systému v ekonomike.

V podsystéme reálnej ekonomiky sa uskutočňujú toky v reálnej forme (komodity, práca, pôda, produkty, znalosti a zručnosti).

V peňažnom systéme sa uskutočňujú peňažné toky vyplývajúce predovšetkým z realizácie vyprodukovaných produktov na trhu vo forme príjmov (kladný peňažný tok) podnikov na jednej strane a výdavkov (záporný peňažný tok) domácností na druhej strane. Relatívne samostatná skupina peňažných tokov je tvorená platbami podnikového sektora spojenými s úhradami miezd sektoru domácností, prípadne nájomného za pôdu alebo rôznymi formami dôchodku.

⁶⁰ Model predpokladá len existenciu sektora nefinančných korporácií (podnikový sektor) a sektora domácností.

⁶¹ Jilek, J.: Finanční trhy. Praha, Grada Publishing, 1997, s. 18.

Dôležitou súčasťou peňažného systému sú aj krátkodobé peňažné nároky jednotlivých ekonomických subjektov, ktoré vznikli na základe odkladu povinnosti platiť za produkty subjektom s krátkodobým nedostatkom peňažných prostriedkov. Z pohľadu dlžníka je tento vzťah nazývaný ako záväzok a z pohľadu veriteľa ako pohľadávka.

Mimoriadne veľký význam pre rozvoj ekonomiky má kapitálový (investičný) systém, pretože umožňuje podnikovému sektoru získať prostriedky na financovanie rozvoja – reálnych investícií. Sektor domácností prostredníctvom tohto systému môže zhodnotiť svoje dlhodobé voľné zdroje – úspory. Tento tretí okruh tokov v ekonomike je založený na zásade nepretržitého trvania („on going concern“) podniku, ktorá predpokladá, že dlhodobé záväzky podniku sa splatia postupne z jeho príjmov (výnosov), ktoré vznikli na základe predchádzajúcich finančných a reálnych investícií. Významné miesto v kapitálovom systéme má kapitálový trh, ktorý je vnímaný ako miesto na získavanie voľných zdrojov potrebných na financovanie podnikových reálnych investícií.

Nástrojom na získavanie voľných zdrojov financovania na kapitálovom trhu sú cenné papiere. Výmenou za cenné papiere získava podnikový sektor zdroje na financovanie rozvojových potrieb. Proces vystavenia cenných papierov a ich prvotného uvedenia na kapitálový trh sa nazýva emisia cenných papierov. Kúpou cenného papiera na kapitálovom trhu získava kupujúci (investor) právo (pohľadávku) dlhodobu sa podieľať na úžitkoch subjektu, ktorý vystavil (emitoval) cenný papier. Veľmi dôležitou požiadavkou na cenné papiere v podmienkach rozvinutého kapitálového trhu je umožnenie ich prevoditeľnosti na iného vlastníka. Z tohto pohľadu možno hovoriť o cenných papieroch verejne (voľne) obchodovateľných a neobchodovateľných. Obchody spojené s prvotným umiestnením cenného papiera na trh sa uskutočňujú na primárnych trhoch s cennými papiermi⁶² a obchody spojené so zmenou vlastníka cenného papiera (kúpa a predaj cenných papierov) sa uskutočňujú na sekundárnych trhoch s cennými papiermi.

Z hľadiska podstaty možno cenné papiere ako finančné nástroje rozdeliť na dve základné skupiny:

- Dĺžobný cenný papier je dokument, v ktorom je zakotvená povinnosť (záväzok) emitenta – dlžníka, na základe ktorého má vlastníka cenného papiera – veriteľ právo (pohľadávku) na úhradu istiny (principal) a platby úrokov (interest) z dlžnej sumy od emitenta.
- Akcia (Share) je cenným papierom, ktorý vyjadruje podiel investora na majetku emitenta. Na základe tohto vzťahu vlastníkovi akcie vyplýva právo podieľať sa na dosahovaných výnosoch emitenta, ako aj na jeho riadení a v prípade zániku emitenta dáva vlastníkovi majetkového cenného papiera právo na podiel z tzv. likvidačného zostatku podniku, ktorý zodpovedá hodnote majetku emitenta po splatení jeho dlhov. Nákupom cenných papierov sa investor stáva vlastníkom špecifického druhu majetku, ktorý sa nazýva finančné aktíva. Cenné papiere spolu s finančnými prostriedkami tvoria rozhodujúcu časť finančných aktív podniku.

Emisiou cenných papierov získava emitent finančné prostriedky a súčasne mu vznikajú povinnosti voči vlastníkom (investorom) cenných papierov. V prípade dĺžobných cenných papierov má emitent voči investorom dlh. Tento vzťah zároveň tvorí podstatu kategórie finančné záväzky. Z pohľadu mikroekonomickej a makroekonomickej analýzy je veľmi dôležité, aby sa sledovali vzájomné súvislosti medzi reálnymi a finančnými tokmi v ekonomike.

⁶² Typickým príkladom obchodov na primárnych trhoch sú emisie dlhopisov a akcií. Ako príklad sekundárnych obchodov možno uviesť obchody s emitovanými cennými papiermi na burzách cenných papierov.

Nezastupiteľnú úlohu pri uplatňovaní spomínaného postupu má bilancia aktív a pasív ekonomických subjektov v národnom hospodárstve. Skutočnosť, že hlavným princípom, z ktorého vychádza bilancia, je rovnováha medzi celkovým majetkom (aktívami – Assets) ekonomického subjektu a jeho zdrojmi financovania (pasívami – Liabilities) umožňuje racionálne zdôvodniť jej význam vo finančnom rozhodovaní. Bilanciu aktív a pasív možno zostaviť nielen pre jednotlivé ekonomické subjekty, ale aj pre sektory v ekonomike a celé národné hospodárstvo ako celok. Pri konštrukcii bilancií aktív a pasív každého ekonomického subjektu platí základné bilančné pravidlo, že celková suma aktív sa musí rovnať celkovej sume pasív, t. j.

(1)

$$CA = CP$$

kde:

CA – celkové aktíva,
CP – celkové pasíva.

Z charakteru tokov opísaných na obr. 6 je zrejmé, že celkové aktíva ekonomickej jednotky sú tvorené súčtom reálnych aktív (RA) a finančných aktív (FA). Na základe bilančnej rovnice (1) potom možno v prípade poznania zdrojov financovania dlhového charakteru (CZ – celkových záväzkov) vypočítať celkové vlastné zdroje financovania ekonomického subjektu, ktoré sa skladajú zo zdrojov financovania získaných emisiou akcií a z dosahovaných výsledkov hospodárenia počas existencie ekonomického subjektu. Táto časť finančných zdrojov je pomenovaná ako vlastné imanie (VI) – Net Worth. Základné bilančné pravidlo (1) je v tomto prípade vhodné upraviť pre potreby vyjadrenia hodnoty vlastného imania ekonomickej jednotky nasledujúco:

(2)

$$RA + FA = VI + CZ$$

kde:

RA – reálne aktíva,
FA – finančné aktíva,
VI – vlastné imanie,
CZ – celkové záväzky.

V súvislosti s uplatňovaním bilančnej analýzy je potrebné uviesť, že veľkosť vlastného imania má kľúčový význam v investičnom rozhodovaní tak vlastníka ekonomickej jednotky, ako aj potenciálneho investora, pretože vypovedá o hodnote majetku, ktorá patrí vlastníkom danej jednotky.

Stanovenie základných tokov v jednoduchom modeli dvojsektorovej ekonomiky, následné rozdelenie ekonomiky na tri vzájomne prepojené okruhy (reálna ekonomika, peňažný systém a kapitálový systém) a dodržiavanie bilančných princípov sú základné činnosti, ktoré umožňujú bližšie vymedziť finančný systém a určiť jeho miesto v ekonomike.

Na základe doterajšej analýzy vzájomných vzťahov medzi podnikovým sektorom a sektorom domácností, ktoré sú opísané na obr. 6, možno finančný systém charakterizovať ako samostatný celok vznikajúci spojením peňažného a kapitálového systému. V tomto chápaní je finančný systém špecifický mechanizmus, ktorý umožňuje transformáciu verejných úspor na investície takým spôsobom, že rastie produktivita práce v národnom hospodárstve, vytvárajú sa nové pracovné príležitosti, zvyšuje sa životná úroveň a dochádza k obnove a rozvoju reálneho kapitálu. Finančný systém zároveň zabezpečuje, že v procese zhodnocovania voľných finančných zdrojov dosiahnu ich vlastníci dostatočné zhodnotenie a zároveň sú chránení aj pred znehodnotením. V prípade dočasne voľných finančných prostriedkov je úlohou finančného systému zabezpečiť prostredníctvom peňažného trhu, aby boli voľné zdroje umiestnené tam, kde je ich nedostatok v záujme urýchlenia

obratu výrobných zdrojov. V prípade dlhodobovo voľných finančných zdrojov je hlavnou úlohou finančného systému dosiahnuť prostredníctvom kapitálového trhu bezpečnú, dlhodobú a efektívnu alokáciu uvedených finančných prostriedkov presunom do oblastí vyššieho zhodnotenia.⁶³

Z podstaty finančného systému vyplýva, že výrazným spôsobom vplýva na celý hodnototvorný proces. Za najdôležitejšie zložky⁶⁴ finančného systému determinujúce ďalší ekonomický rozvoj možno v tejto súvislosti považovať:⁶⁵

- finančné trhy,
- finančné inštitúcie vystupujúce vo funkcii sprostredkovateľov,
- finančné nástroje,
- veriteľov a dlžníkov,
- finančné transakcie.

Je nesporné, že úloha finančného systému v ekonomike rastie s rozvojom peňažnej výmeny v spoločnosti. Na základe vzťahov opísaných prostredníctvom obr. 5 a 6, tak v súvislosti s vplyvom peňažnej výmeny na ekonomiku vystupujú do popredia nasledujúce aspekty:

- V dôsledku časového oddelenia aktov kúpy a predaja sa produkty môžu predávať na dlh (úver). Vzájomná naturálna výmena sa dokončí úhradou peňazí v neskoršom termíne.
- Transakčné náklady sa znižujú.
- Následkom časového oddelenia naturálnych a peňažných tokov vznikajú v ekonomike niektorým subjektom dočasne voľné peňažné prostriedky (úspory). Tieto zdroje môžu využiť subjekty, ktoré majú nedostatok peňažných prostriedkov na svoje investície. Vzniká peňažný úver.
- Peniaze sa stávajú predmetom obchodovania. Na túto činnosť sa špecializujú sprostredkovateľské inštitúcie – banky, ktoré za úplatu (platené úroky) zhromažďujú úspory a za ešte vyššiu úplatu (inkasované úroky) úspory dočasne požičiavajú.
- Peňažný úver sa transformuje na bankový úver. Bankový úver umožnil výrazne zvýšiť investičnú činnosť a rozvíjať modernú výrobu.
- Dochádza k sekuritizácii (premene na cenné papiere) vzájomných pohľadávok a záväzkov medzi dlžníkom a veriteľom.
- Vznikajú nové formy finančných nástrojov – finančné inovácie.

Krátky opis významu peňažnej výmeny v ekonomike ukazuje, že je potrebné zrealizovať model dvojsektorovej ekonomiky uplatňovaný v doterajšom výklade rozšírením o ďalšie sektory. Hlavný dôvod na takýto postup vyplýva predovšetkým z toho, že v ekonomike s prevládajúcou peňažnou výmenou sa peniaze stávajú predmetom obchodovania, čo vedie k vzniku špecializovaných inštitúcií – bánk, resp. k tvorbe bankového systému v ekonomike.

V týchto podmienkach tak nevyhnutne vzniká potreba rozšíriť dvojsektorový model ekonomiky o sektor finančných inštitúcií. Uvedené pomenovanie sektora vychádza z koncepcie členenia národného hospodárstva podľa systému národného účtovníctva. Sektor finančných inštitúcií spolu s finančným systémom sú základňou pre ďalší výklad fungovania finančného a menového sektora ekonomiky. Výhodou zvoleného postupu je možnosť uplatňovania bilančnej analýzy⁶⁶, ktorá navyše dovoľuje lepšie analyzovať funkcie finančného systému v spoločnosti a evidovať vzájomné výmenné vzťahy vyjadrené v peniazoch tak medzi sektormi, ako aj vnútri jednotlivých sektorov.

⁶³ Provarčiová, V.: Teória kapitálového trhu. Bratislava, IURA EDITION spol. s r. o. 2000, s. 12.

⁶⁴ Uvedené zložky finančného systému sú podrobnejšie uvedené v kapitole Riadenie podnikových finančných zdrojov.

⁶⁵ Chovancová, B. a kol.: Finančný trh. Nástroje, transakcie, inštitúcie. Bratislava, Eurounion 1998, s. 14.

⁶⁶ Bilančná analýza sleduje vzájomné súvislosti medzi aktívami a pasívami, resp. medzi majetkom a zdrojmi financovania majetku. Bilančnú analýzu možno uskutočňovať na všetkých úrovniach národného hospodárstva.

V trhovej ekonomike hrajú peniaze hlavnú úlohu pri rozhodovaní ekonomických subjektov. Neschopnosť splácať prijaté pôžičky alebo neschopnosť zaplatiť za dodané produkty a poskytnuté služby v požadovaných termínoch môže spôsobiť zánik podnikateľského subjektu. Táto hrozba je nazývaná ako tzv. tvrdé rozpočtové obmedzenie. Existencia tvrdého rozpočtového obmedzenia má teda značný vplyv na celý finančný systém a osobitne na bankový systém.

Základným predpokladom rovnováhy v ekonomickom systéme založenom na vyššie uvádzaných princípoch je stav, v ktorom skutočné množstvo peňazí v obehu zodpovedá ekonomicky potrebnému množstvu peňazí v obehu. Dosiachnutie spomínaného stavu vedie k uplatňovaniu prísnych obmedzení a obozretných pravidiel podnikania v sektore finančných inštitúcií. Uvedené skutočnosti znamenajú posilnenie významu menovej politiky, ktorá je považovaná za dôležitú súčasť makroekonomickej politiky v trhovej ekonomike. Nositeľom kľúčových úloh vo finančnom systéme pri zabezpečovaní ekonomickej rovnováhy v podmienkach dynamických zmien na finančnom trhu, ktoré sú výsledkom globalizácie a integračných procesov v svetovej ekonomike reprezentovanej krajinami s rozvinutým trhovým hospodárstvom, je centrálna banka.

Rozšírenie pôvodne dvojsektorovej ekonomiky o sektor finančných inštitúcií a vyčlenenie samostatnej problematiky centrálného bankovníctva v tomto sektore v dôsledku rastúcej úlohy peňazí pri rozhodovaní jednotlivých ekonomických subjektov zároveň vyvoláva potrebu zaujať stanovisko k úlohám vládnych inštitúcií v modernej ekonomike, ktoré sú reprezentantmi tzv. verejného sektora. Mimoriadne sledovanou sa stáva oblasť financovania verejného dlhu a možnosti financovania verejného dlhu na finančnom trhu. Takýto postup zároveň umožňuje lepšie posúdiť vzájomné súvislosti medzi menovou politikou, ktorá je doménou centrálny banky a fiškálnou a rozpočtovou politikou uskutočňovanou verejnou vládou.

Doteraz uvádzané ekonomické sektory predpokladajú fungovanie peňazí v podmienkach tzv. uzatvorenej ekonomiky. Procesy globalizácie, internacionalizácie a ekonomickej integrácie prejavujúce sa mimoriadnou dynamikou predovšetkým vo finančnej oblasti viedli v Európe k zavedeniu spoločnej meny vo vybraných krajinách Európskej únie (EÚ). Sprievodným javom uvedených procesov je rastúci medzinárodný pohyb produktov, dôchodkov z investícií, medzinárodných transferov, kapitálu a pracovnej sily. Spomínaná situácia je jasným dôkazom toho, že domáce ekonomické subjekty v každej vyspelej krajine (tzv. rezidenti) uskutočňujú značný počet ekonomických transakcií so zahraničnými subjektmi. Tieto zahraničné ekonomické subjekty sa nazývajú nerezidenti a tvoria komplementárny sektor s názvom zahraničie k doteraz spomínaným domácim (rezidentským) sektorom.

Z existencie vzájomných finančných vzťahov medzi rezidentskými subjektmi a nerezidentskými subjektmi vyplýva zároveň nevyhnutnosť uplatňovania tzv. devízovej politiky. V tejto súvislosti je vhodné uviesť, že z pohľadu majetkového vlastníctva množstvo subjektov patriacich do rezidentských sektorov môže byť majetkovo vlastnené nerezidentmi. Pre uvádzané členenie je však primárne teritoriálne hľadisko a až následne sa uplatňuje princíp majetkového vlastníctva. Analýza potvrdzuje, že pre znalosť fungovania akéhokoľvek ekonomického systému má mimoriadny význam poznanie podstaty peňazí. Z historického hľadiska význam peňazí stále narastá. V trhovách ekonomikách ovplyvňujú správanie všetkých subjektov, pričom prekonávajú hranice národných ekonomik. Spolu s rastom miery vplyvu peňazí pri rozhodovaní ekonomických subjektov je spojený aj rozvoj finančného systému vo vyspelých trhovách ekonomikách. Finančný systém a finančné inštitúcie tvoria v tejto publikácii základňu pre výklad fungovania finančného a menového sektora v rozvinutých trhovách ekonomikách. Pochopenie náročných vzťahov spojených s existenciou finančného a menového sektora si vyžaduje venovať osobitnú pozornosť vysvetleniu základného pojmového aparátu v oblasti finančnej vedy.

Základný pojmový aparát v oblasti finančnej vedy

Vznik peňazí, ich všeobecné rozšírenie a kľúčový význam pre fungovanie ekonomického systému vedú k potrebe definovania peňazí. Vyriešenie tohto problému spočíva nielen v odpovedi na otázku, čo sú peniaze, ale aj v poznaní vzťahov medzi jednotlivými subjektmi v procese peňažnej výmeny. Zároveň je veľmi potrebné poznať vzťahy medzi peniazmi a ekonomickými ukazovateľmi (napríklad množstvo peňazí v obehu a infláciou), ako aj spôsoby merania a možnosti regulácie množstva peňazí v obehu alebo dôležitosť peňazí pre finančné riadenie (plánovanie, vykazovanie, kontrola, rozhodovanie). Ide o tzv. teoretickú definíciu a empirickú (praktickú) definíciu peňazí. Práve tieto dva aspekty peňazí sú aj príčinou, ktorá nás vedie k potrebe zdôrazniť rozdiel medzi pojmami peniaze a financie.

V praxi dochádza často k stotožňovaniu uvedených pojmov. Predovšetkým laická verejnosť stotožňuje oba pojmy. Bežné sú spojenia typu „mám nedostatok financií“, „musím získať nejaké financie“ a podobne. Takéto zamieňanie pojmov však nie je vhodné. Už z úvodnej kapitoly, ktorá sa zameriavala na vysvetlenie podstaty tokov v peňažnej ekonomike, je zrejmé, že peniaze sa v národnom hospodárstve prejavujú dvojako:

- v podobe peňažnej zásoby,
- v podobe peňažných operácií.

Prostredníctvom peňažných operácií dochádza ku kvantitatívnym alebo kvalitatívnym zmenám peňažnej zásoby jednotlivých ekonomických subjektov v daných sektoroch národného hospodárstva, ako aj v celej ekonomike. Peňažné operácie, ktorých výsledkom je zmena peňažnej masy jednotlivých ekonomických subjektov sa označujú pojmom finančné operácie. Finančné operácie tvoria obsahovú náplň pojmu financie. Peňažné operácie, ktorých výsledkom je zmena peňažnej zásoby národného hospodárstva, sú nazývané ako menové operácie (tie tvoria obsahovú náplň pojmu mena). Financie sú definované ako sústava peňažných operácií s reálnymi peniazmi, prostredníctvom ktorých nastáva zmena peňažnej zásoby jednotlivých ekonomických subjektov s tým cieľom, aby došlo k rozdeleniu národného dôchodu a v konečnom dôsledku k realizácii hrubého domáceho (resp. národného) produktu.

Všetky peňažné operácie, prostredníctvom ktorých sa mení peňažná masa jednotlivých ekonomických subjektov fyzických osôb, právnických osôb, územných a administratívnych celkov, štátu sa delia na:

- produktovo-peňažné operácie – prostredníctvom nich sa uskutočňuje kúpa alebo predaj produktov medzi ekonomickými subjektmi, vystupujú vo forme tržieb podnikového sektora,
- dôchodkové peňažné operácie – týkajú sa obyvateľstva a vystupujú vo forme pracovných dôchodkov (napríklad mzda), kapitálových dôchodkov (napríklad výplata úrokov z vkladových listov, výplata dividend) alebo sociálnych dôchodkov (napríklad podpora v nezamestnanosti, nemocenské dávky a pod.),
- fiškálne peňažné operácie – súvisia s rozpočtovým hospodárením štátu a nižších vládnych úrovní, majú nenávratný a obligatórny charakter (napríklad dane, poplatky, clo a iné),
- kreditné peňažné operácie – označované sú aj ako pôžičkové alebo úverové peňažné operácie. Majú dočasný a návratný charakter, súvisia tak s obyvateľstvom, ako aj s podnikateľskými subjektmi na jednej strane a bankovým sektorom na druhej strane (napríklad poskytovanie úverov, splácanie úverov a pod.),
- asekuračné peňažné operácie – označované aj ako poisťovacie peňažné operácie, sú za-

ložené na princípoch podmienenej návratnosti a neekvivalentnosti (napríklad uzavretie poisťnej zmluvy, poisťné plnenie a pod.),

- sekuritné peňažné operácie – súvisia s nákupom a predajom cenných papierov (akcie, dlhopisy),
- transformačné peňažné operácie – pri nich nenastáva kvantitatívna, ale kvalitatívna zmena peňažnej masy a to dvoma spôsobmi:
 - zmenou podielu hotovostnej a bezhotovostnej peňažnej masy (napríklad vklad na účet),
 - zmenou podielu peňažnej masy v domácej a zahraničných menách (napríklad nákup valút).

Stručný náčrt problémov, ktoré vznikajú pri definovaní podstaty a úlohy peňazí v rozvinutej trhovej ekonomike, ukazuje na nevyhnutnosť rozvoja vedeckého poznania pri riešení otázok týkajúcich sa úlohy finančného a menového sektora v ekonomike. Ťažiskovú úlohu v tomto procese má finančná veda, ktorá je samostatnou súčasťou ekonomickej vedy. Finančná veda, podobne ako iné vedné disciplíny, sa neustále vyvíja. Na pomenovanie javov a procesov súvisiacich s predmetom skúmania a výsledkami svojho skúmania používa celú škálu pojmov a kategórií. Tým umožňuje ďalší rozvoj poznania ekonomickej reality a vytvára podmienky na popojenie finančnej teórie s praxou.

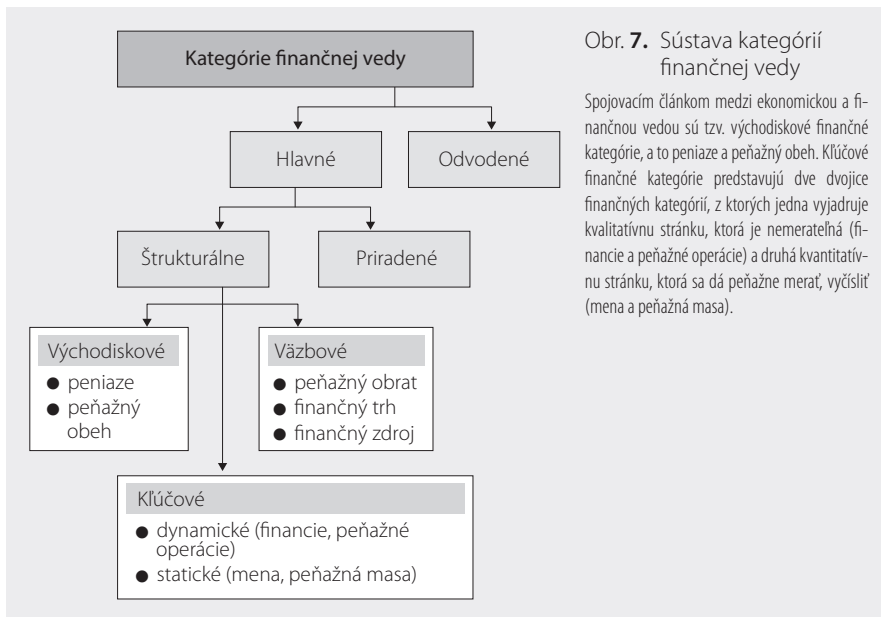
Sústava finančných kategórií

Ekonomická veda pomenúva predmet svojho skúmania, ako aj dosiahnuté výsledky istou sústavou pojmov. Časť z nich má charakter tzv. jednoduchých pojmov a časť charakter tzv. ťažiskových (najvýznamnejších) pojmov. Druhá skupina je známa aj pod názvom kategórie. Vo finančnej vede sa tak rozlišujú finančné pojmy jednoduché a finančné pojmy ťažiskové, ktoré sa označujú ako finančné kategórie⁶⁷. Finančné pojmy (jednoduché) sú rozdeľované do šiestich skupín:

- právo-organizačné – označujú subjekty, ktoré uskutočňujú príslušné finančné operácie (napríklad daňovník, poisťník, banka, poisťovňa a pod.),
- technicko-organizačné – označujú technické nástroje, ktorých prostredníctvom sa uskutočňujú jednotlivé peňažné operácie (napríklad šek, zmenka, daňové priznanie, finančný plán a iné),
- označujúce ohraničenie istého finančného javu (finančnej operácie) – napríklad úverový limit, povinná rezerva, maximálny dôchodok a pod.,
- finančno-matematické – znamenajú nejaký finančno-matematický vzťah (napríklad úroková sadzba, daňová sadzba, devízový kurz a pod.),
- konkretizujúce finančné kategórie – ide o pojmy, ktoré bližšie špecifikujú niektorú z finančných kategórií (napríklad finančná kategória peniaze môže byť konkretizovaná ako bankovka, minca, devíza, valuta, hotovosť a pod.),
- označujúce činnosti súvisiace s existenciou financií – napríklad finančná kontrola, finančná revízia, finančná politika a iné.

V súvislosti s charakteristikou finančných kategórií je potrebné uviesť, že vo všeobecnosti ich možno považovať za typický príklad tzv. špeciálnovedných kategórií. Sú výsledkom poznania vzťahov pri tvorbe, rozdeľovaní, znovurozdeľovaní a spotrebe vytvorených hodnôt v celom hospodárstve. Majú mimoriadne dôležitý význam pri určovaní ďalších ciest vedeckého hľadania, pri formovaní vedeckých hypotéz a výstavbe vedeckých teórií vo finančnej vede. Všetky ostatné pojmy sa vyjadrujú (definujú) prostredníctvom kategórií. Sú základnou podmienkou

⁶⁷ Beňová, E. a kol.: *Financie a mena*. Bratislava, IURA EDITION spol. s r. o. 2005, s. 19.

Obr. 7. Sústava kategórií finančnej vedy

Spojovacím článkom medzi ekonomickou a finančnou vedou sú tzv. východiskové finančné kategórie, a to peniaze a peňažný obeh. Kľúčové finančné kategórie predstavujú dve dvojice finančných kategórií, z ktorých jedna vyjadruje kvalitatívnu stránku, ktorá je nemerateľná (financie a peňažné operácie) a druhá kvantitatívnu stránku, ktorá sa dá peňažne merať, vyčísliť (mena a peňažná masa).

existencie finančnej vedy. Finančné kategórie sa všeobecne považujú za logicky usporiadanú sústavu zložiek a vzťahov, ktorých základ tvoria peňažné operácie vo sfére obehu (obr. 7⁶⁸).

Štrukturálne finančné kategórie tvoria základňu sústavy finančných kategórií. Vytvárajú ich východiskové, kľúčové a väzbové kategórie. Ku kľúčovým patria kategórie financie a peňažné operácie, ktoré sú označované aj ako dynamické finančné kategórie, kategórie mena a peňažná masa ako statické finančné kategórie. Ku každej kľúčovej kategórii možno priradiť niekoľko ďalších finančných kategórií, napríklad:

- k financiám – verejné financie, súkromné financie, podnikové financie, medzinárodné financie,
- k peňažným operáciám – peňažná platba, peňažná pôžička, peňažný dôchodok, peňažný výdavok,
- k mene – emisia, inflácia, devalvácia,
- k peňažnej mase – peňažná rezerva, peňažná úspora, peňažný fond.

Väzbové finančné kategórie vyjadrujú vzájomné vzťahy medzi dynamickými a statickými kľúčovými finančnými kategóriami. Patria sem:

- peňažný obrat – kvantitatívne vyjadrenie peňažných platieb alebo aj úhrn peňažných platieb na určitom území za jeden rok,
- finančný trh – peňažné operácie sa uskutočňujú na finančnom trhu alebo jeho prostredníctvom, pričom dochádza k zmene peňažnej masy pri jednotlivých subjektoch,
- finančný zdroj – každá peňažná operácia, prostredníctvom ktorej sa tvorí, rozdeľuje, používa alebo zaniká peňažná masa.

⁶⁸ Beňová, E. a kol.: Financie a mena. Bratislava, IURA EDITION spol. s r. o. 2005, s. 19.

Spojením priradených a štrukturálnych finančných kategórií vzniknú hlavné finančné kategórie. Každá hlavná kategória sa prezentuje prostredníctvom väčšieho alebo menšieho počtu odvodených finančných kategórií. Vzhľadom na ich značné množstvo možno uviesť len vybrané príklady:

- verejné financie – rozpočtový príjem, rozpočtový výdavok, rozpočtový deficit, rozpočtový prebytok, daň, clo, dotácia, subvencia a pod.,
- podnikové financie – tržba, zisk, dividenda, odpisy, platobná schopnosť a pod.,
- peňažná rezerva – rozpočtová rezerva, úverová rezerva, devízová rezerva, poisťná rezerva,
- peňažný fond – úverový fond, poisťný fond, devízový fond,
- peňažný obrat – realizačný peňažný obrat, transferový peňažný obrat, hotovostný peňažný obrat,
- finančný trh – peňažný trh, devízový trh, valutový trh a iné.

V konečnom dôsledku možno konštatovať, že hlavné a odvodené finančné kategórie tvoria celkovú sústavu kategórií finančnej vedy. Finančné kategórie sa historicky vyvíjali a nemožno podceňovať ich význam ani na prahu tretieho tisícročia. Ich správne používanie je dôležité nielen na úrovni decíznej sféry, ale aj na úrovni bežného občana. Aj preto je vhodné sledovať presné a jasné používanie finančných pojmov a kategórií v masmédiách, ktoré vystupujú ako šíritelia týchto pojmov. Na druhej strane úlohou decíznych orgánov a akademickej pôdy je precizovať pomenúvanie vznikajúcich, ako aj existujúcich javov a procesov. Dôležité je dôsledné zohľadnenie historických súvislostí a legislatívnych východísk vrátane zákona o slovenskom jazyku.

Charakteristika peňazí, ich význam a funkcie

Peniaze významným spôsobom ovplyvňujú správanie jednotlivých ekonomických subjektov. Tento vplyv sa prejavuje tak na makroekonomickej, ako aj mikroekonomickej úrovni. Miera ich vplyvu je navyše umocnená súčasnými procesmi internacionalizácie hospodárskeho života, ktoré sú dôsledkom fenoménu globalizácie. Pôsobenie peňazí sa prejavuje v týchto podmienkach na makroúrovni predovšetkým prostredníctvom pôsobenia celkového množstva peňazí v obehu na agregátnu cenovú hladinu, resp. priemerné ceny produktov v národnom hospodárstve. Táto skutočnosť zároveň na mikroúrovni vplyva na uskutočňovanie rozhodnutí jednotlivých ekonomických subjektov o alokácii ich disponibilných finančných prostriedkov.

Vlastnosť peňazí ovplyvňovať finančné rozhodovanie ekonomických subjektov zároveň možno považovať aj za východisko pri definovaní podstaty peňazí. Pokusy o definovanie podstaty peňazí v súčasnej finančnej vede uplatňujú dva rôzne pohľady. Ich zjednotením sa dostáva komplexný pohľad na peniaze. Hovorí sa tiež o tzv. teoretickej a empirickej definícii peňazí.

Teoretická definícia peňazí

V zmysle teoretickej definície peňazí možno peniazmi nazvať aktívum, ktoré je všeobecne prijímané pri platbách za produkty alebo pri úhradách dlhu. S prvkom všeobecného prijímania peňazí pri uskutočňovaní platby zároveň súvisí ďalšia vlastnosť a t.j. dôveryhodnosť peňazí. V konečnom dôsledku to znamená, že peniaze sú aktívum, ktorého vlastníctvo sa spája s dôverou, že v budúcnosti bude toto špeciálne aktívum prijímané inými subjektmi pri uskutočňovaní platieb.⁶⁹ V skutočnosti až mince z drahých kovov prvýkrát vyhoveli požiadavkám na vlastnosti, ktoré by malo spĺňať toto špeciálne aktívum.

⁶⁹ Revenda, Z.: Centrálni bankovníctví. 2. rozšírené vydání. Praha, Management Press 2001, s. 60.

Teoretická definícia peňazí pokrýva predovšetkým problematiku foriem (podôb) peňazí a funkcií peňazí. Otázka podôb peňazí je mimoriadne aktuálna v súčasnosti, keď značná časť platieb sa uskutočňuje len vo forme zápisov na účtoch – tzv. bezhotovostné (žírové) peniaze, prípadne funkcie peňazí vykonávajú niektoré cenné papiere napríklad šeky. Z hľadiska podôb peňazí má význam aj nasledujúce členenie peňazí na:

- **Plnohodnotné peniaze** z drahých kovov, pre ktoré je charakteristické, že ich kúpna sila je odvodená od kúpnej sily, množstva drahého kovu, ktoré obsahujú (resp. je totožná s kúpnu silou drahého kovu v nich obsiahnutého).
- **Neplnohodnotné peniaze**, ktoré majú vyššiu kúpnu silu ako množstvo drahého kovu v nich obsiahnutého. Neplnohodnotné peniaze môžu nadobúdať tieto formy:
 - neplnohodnotné mince z drahých kovov,
 - súčasné hotovostné peniaze (mince z bežných kovov, bankovky, štátovky),
 - súčasné bezhotovostné peniaze.

Z charakteristiky vlastností peňazí opísaných v tejto kapitole vyplývajú aj funkcie, ktoré musí spĺňať aktívum vystupujúce vo forme peňazí. Ide o nasledujúce funkcie:

- **Funkcia výmenného prostriedku (Medium Of Ex-change)**, ktorá predstavuje základnú funkciu peňazí. Jej podstata spočíva v schopnosti peňazí zabezpečiť platbu za produkty alebo úhradu dlhu. Schopnosť peňazí sprostredkovať výmenu sa spája s tým, že vyhovujú požiadavkám merateľnosti a deliteľnosti. Vďaka týmto vlastnostiam možno prostredníctvom tohto špeciálneho aktíva vyjadriť hodnotu iného (vymieňaného) aktíva. Toto peňažné vyjadrenie hodnoty sa nazýva cena. Peniaze tak plnia aj funkciu zúčtovacej jednotky (unit of account). Funkcia peňazí ako zúčtovacej jednotky má mimoriadny význam predovšetkým pri plánovaní a finančnom rozhodovaní.
- **Funkcia zúčtovacej jednotky**. Peniaze ako aktívum sú súčasťou majetku každého ekonomického subjektu, hovorí sa o tzv. finančnom majetku. V tomto chápaní predstavujú peniaze zásobu kúpnej sily, ktorú môže jej vlastník využiť na úhradu výdavkov spojených s uspokojením svojich budúcich potrieb, na úhradu budúcich dlhov alebo na platbu za nákup aktív v budúcnosti. V podmienkach existencie voľných peňažných zdrojov (úspor) má zásadný význam otázka cien produktov, ktoré zaplatia súčasní vlastníci voľných peňažných zdrojov pri ich nákupe v budúcnosti. Uvedená problematika sa spája s funkciou peňazí ako prostriedku zabezpečujúceho zachovanie hodnôt (Store Of Value).
- **Funkcia prostriedku**, zabezpečujúceho zachovanie hodnôt. Schopnosť peňazí uchovávať hodnoty má úzky vzťah k rozdeleniu tokov v ekonomike na naturálne, peňažné a investičné. V konečnom dôsledku to znamená, že funkcia zabezpečenia zachovania hodnôt závisí od kúpnej sily peňazí, ktorá je určená množstvom aktív, ktoré možno obstarat' za peniaze pri existujúcich cenách. Vzťah cien ostatných aktív ku kúpnej sile peňazí je vždy nepriamo úmerný. Táto skutočnosť spôsobuje, že najmä v prípade očakávaného nárastu cenovej hladiny klesajú dôvody na držbu peňazí, pretože sú reálne obavy z jej znehodnotenia. Schopnosť peňazí uchovávať hodnotu a problematika kúpnej sily peňazí súvisia s tzv. časovou hodnotou peňazí, ktorá má dve formy:
 - budúcu hodnotu súčasných peňazí (tzv. Future Value),
 - súčasnú hodnotu budúcich peňazí (tzv. present Value).

Koncept časovej hodnoty peňazí vychádza z predpokladu úročenia, resp. dosahovania výnosov z voľných peňažných zdrojov. Úrok je v spomínanom koncepte považovaný za základný motív k tvorbe úspor. Z tejto úvahy potom vyplýva, že budúca (očakávaná) hodnota

úspor je tvorená súčtom súčasnej hodnoty úspor a dosiahnutého úroku.

Základným predpokladom, aby peniaze plnili funkciu prostriedku zachovávajúceho hodnoty, je aby budúca hodnota úspor bola vyššia ako ich pôvodná hodnota (súčasná hodnota) po zohľadnení vplyvu poklesu kúpnej sily peňazí spôsobeného nárastom cenovej hladiny (inflácie). Matematické vyjadrenie obidvoch foriem časovej hodnoty peňazí definované na ročnej báze je nasledovné:

budúca hodnota súčasných peňazí (FV):

$$FV = S \times (1 + i)^n$$

súčasná hodnota budúcich peňazí (PV):

$$PV = \frac{S}{(1 + i)^n}$$

kde:

- S – disponibilná hodnota peňažných prostriedkov,
- n – počet období (rokov),
- i_r – reálna ročná úroková miera, vypočítaná ako rozdiel medzi nominálnou úrokovou mierou a mierou inflácie.

Matematické vyjadrenie časovej hodnoty peňazí potvrdzuje, že disponibilná hodnota peňažných prostriedkov (resp. ich kúpna sila) je závislá od vývoja cien ostatných aktív. V prípade nárastu cenovej hladiny v hospodárstve, ktorý tvorí podstatu procesu inflácie, klesá reálna úroková miera a v konečnom dôsledku sa znižujú očakávané budúce reálne výnosy z úspor. Je zrejmé, že inflácia znižuje kúpnu silu peňazí, čím peniaze strácajú jednu zo svojich základných vlastností spočívajúcu v schopnosti uchovávať hodnotu. Držba peňazí v týchto podmienkach sa stáva stratová čo zároveň spôsobuje, že hlavným motívom pre držbu peňazí sa stáva ich schopnosť plniť funkciu výmenného prostriedku. Peniaze umožňujú ich vlastníkom dosahovať najnižšie transakčné náklady v porovnaní s inými aktívami pri uskutočňovaní platieb za produkty alebo pri úhradách záväzkov. Spomínaná vlastnosť tohto špecifického aktíva sa nazýva likvidita⁷⁰.

V súvislosti s existenciou investičných tokov v ekonomike je potrebné pripomenúť, že nielen jednotlivé aktíva majú rôznu likviditu, ale aj jednotlivé druhy peňazí sa líšia svojou likviditou. Najvyššiu likviditu majú peniaze, ktoré vlastní daný subjekt v hotovostnej forme. Nižšiu likviditu majú napríklad peniaze uložené na bankových účtoch, pričom peniaze na bežnom účte sú likvidnejšie ako peniaze uložené na termínovanom vklade.

Empirická definícia peňazí

Empirická definícia peňazí vychádza z potrieb, ktoré sú výsledkom praktickej realizácie menovej politiky. Základným kritériom pre vymedzenie peňazí je dôsledné splnenie požiadavky praktického merania množstva peňazí v obehu. Vychádzajúc z rôznych foriem peňazí stanovených na základe teoretickej definície peňazí (napríklad hotovostné a bezhotovostné peniaze) je podľa empirickej definície veľmi dôležité, aby existovalo kritérium, podľa ktorého sa dá spoľahlivo určiť, ktoré peniaze sú v obehu a ktoré sú mimo obehu. Na tento účel je odvodené empirické kritérium z ktorého vyplýva, že peniaze sú v obehu vtedy, ak majú vplyv na vývoj makroekonomických veličín. Výsledkom uvedeného prístupu je konštrukcia tzv.

⁷⁰ Likvidita je rýchlosť, s akou dokáže subjekt premeniť svoju investíciu opäť na peniaze a schopnosť hradiť svoje záväzky.

menových agregátov, ktoré umožňujú vysvetliť vývoj najdôležitejších makroekonomických ukazovateľov. Pre potreby menovej politiky má kľúčový význam, aby boli preskúmané vzťahy menových agregátov hlavne k nasledujúcim makroekonomickým ukazovateľom⁷¹:

- **agregátna cenová hladina**, resp. jej vývoj meraný prostredníctvom tzv. deflátoru hrubého domáceho produktu (HDP)⁷² a miery inflácie vypočítanej na základe deflátoru hrubého domáceho produktu alebo na základe koša spotrebiteľských cien reprezentatívneho súboru produktu. Spôsob výpočtu miery inflácie na základe koša spotrebiteľských cien reprezentatívneho súboru produktu má názov index spotrebiteľských cien (CPI – Consumer Price Index),
- **agregátny výstup**, ktorý predstavuje hodnotu všetkých vyrobených konečných produktov a poskytnutých služieb konečnej spotreby v danej ekonomike za stanovené časové obdobie. Na makroekonomickej úrovni ho tiež možno označiť aj ako hrubý domáci produkt ocenený buď v bežných cenách, t. j. v cenách daného obdobia ako nominálny hrubý domáci produkt alebo v stálych cenách, t. j. v cenách základného obdobia, ktorý sa označuje ako reálny hrubý domáci produkt.

Konstruktívna konkrétnych menových agregátov musí byť podriadená cieľom, vyplývajúcim z riadenia množstva peňazí v obehu v jednotlivých ekonomikách. Tieto menové agregáty⁷³ slúžia hlavne príslušnej vrcholnej menovej autorite (centrálnej banke) pri uskutočňovaní menovej politiky. Ako najpoužívanejšie kritérium na klasifikáciu menových agregátov sa používa miera ich likvidity. V tejto súvislosti sú známe nasledujúce menové agregáty:

M1 = hotovostné obehivo + vklady na bežných účtoch v bankách

Hotovostné obehivo predstavujú hotovostné peniaze, ktorými disponujú nebankové subjekty. Hotovostné rezervy v pokladniach komerčných bánk a zásoba hotovosti v trezoroch centrálnej banky nie sú súčasťou tohto menového agregátu. Vklady na bežných účtoch v bankách zahŕňajú okrem vkladov domácností, ktoré nemajú charakter úsporných vkladov, aj vklady domácich nebankových subjektov (rezidentské nebankové vklady) v domácej mene. Niektoré krajiny do menového agregátu M1 zahŕňajú aj cestovné šeky znejúce na domácu menu. Okrem názvu M1 sa tento agregát niekedy označuje aj termínom „úzke peniaze“ (Narrow Money).

M2 = M1 + termínované vklady v bankách + ostatné záväzky domácich bánk voči domácim nebankovým subjektom v domácej mene

Vo väčšine prípadov pri výpočte menového agregátu M2 platí, že termínované vklady v bankách sú vklady rezidentov znejúce na domácu menu. Na tento druh vkladov zároveň nemožno vypisovať šeky. Bežným príkladom ostatných záväzkov voči domácim nebankovým subjektom v domácej mene sú úsporné vklady domácností v domácej mene.

M3 = M2 + vklady domácich nebankových subjektov v domácich bankách v zahraničných menách

⁷¹ Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. 2. rozšířené vydání. Praha, Management Press 2001, s. 85.

⁷² Deflátor HDP je cenový index, ktorý sa vypočíta pomerom nominálneho a reálneho HDP.

⁷³ Revenda, Z. – Mandel, M. – Kodera, J. – Musílek, P. – Dvořák, P. – Brada, J.: Peněžní ekonomie a bankovníctví. 3. přepracované vydání. Praha, Management Press 2000, s. 26 – 27.

V porovnaní s predchádzajúcimi dvomi menovými agregátmi menový agregát M3 obsahuje položku, ktorá je vyjadrená v zahraničnej mene. Vklady, znejúce na zahraničnú menu a uložené v domácich bankách, sa až premenou na domácu menu sprístupnia rezidentom s potrebou financovania. Z tohto dôvodu potreba konverzie na domácu menu obmedzuje z hľadiska likvidity využitie uvedených prostriedkov v domácej ekonomike.

$$\text{M4} = \text{M3} + \text{vklady dom\u00e1ch nebankov\u00fdch subjektov v dom\u00e1ch nebankov\u00fdch in\u0161tit\u00faci\u00e1ch}$$

Niektoré krajiny obsah tohto agregátu pomen\u00favaj\u00fa n\u00e1zvom M3. Z finan\u00e7nej praxe je tento menov\u00fd agreg\u00e1t zn\u00e1my aj pod n\u00e1zvom „\u0161irok\u00e9 peniaze“ („Broad Money“).

$$\text{M5} = \text{M4} + \text{ostatn\u00e9 cenn\u00e9 papiere v dom\u00e1cej mene}$$

Menov\u00fd agreg\u00e1t M5 je naz\u00fdvan\u00fd aj ako tzv. „likvidn\u00e9 akt\u00edva“ a \u00e7asto sa ozna\u00e7uje p\u00edsme- nom L. Vzhľadom na existenciu viacer\u00fdch menov\u00fdch agreg\u00e1tov je zvykom, \u017ee centr\u00e1lna banka vo vyspel\u00fdch trhov\u00fdch ekonomik\u00e1ch definuje menov\u00fd agreg\u00e1t, ktor\u00fd je ch\u00e1pan\u00fd ako najpres- nej\u0161ie vyjadrenie mno\u017estva pe\u00f1az\u00ed v obehu v danej ekonomike. Takto definovan\u00fd menov\u00fd agreg\u00e1t potom pln\u00ed \u00falohu tzv. sprostredkuj\u00facieho (strednodob\u00e9ho) krit\u00e9ria menovej politiky. V praxi je tak\u00fdto menov\u00fd agreg\u00e1t naz\u00fdvan\u00fd aj ako pe\u00f1a\u017en\u00e1 z\u00e1soba (money stock). V podmien- kach Slovenskej republiky je to menov\u00fd agreg\u00e1t M2.

Ot\u00e1zka presnej kvantifik\u00e1cie mno\u017estva pe\u00f1az\u00ed v obehu je strategick\u00fdm predpokladom pre efekt\u00edvny v\u00fdkon menovej politiky. Existencia strategick\u00e9ho krit\u00e9ria nevyhnutne s\u00falvis\u00ed s potre- bou operat\u00edvneho krit\u00e9ria. V oblasti menovej politiky je tak\u00fdmto operat\u00edvnym krit\u00e9riom tzv. menov\u00e1 b\u00e1za, niekedy ozna\u00e7ovan\u00e1 aj ako M0. Menov\u00fd b\u00e1zu tvoria pe\u00f1a\u017en\u00e9 prostriedky s naj- vy\u0161\u0161ou likviditou. T\u00e1to vlastnos\u00t\u00fa umo\u017en\u00faje centr\u00e1lnej banke prostredn\u00fdctvom menovej b\u00e1zy efekt\u00edvne ovplyv\u00f1ova\u00t\u00fa jednotliv\u00e9 menov\u00e9 agreg\u00e1ty. Z tohto d\u00f3vodu sa \u00e7asto ozna\u00e7uje aj poj- mom „mocn\u00e9 peniaze“ („high powered money“).

Menov\u00e1 b\u00e1za sa z pohľadu centr\u00e1lnej banky del\u00ed na:

- Nevypo\u017ei\u00e7an\u00fd b\u00e1zu, ktor\u00e1 je \u00e7astou, nach\u00e1dzaj\u00facou sa \u00falpne pod kontrolou centr\u00e1lnej banky. Centr\u00e1lna banka ju kontroluje prostredn\u00fdctvom tzv. oper\u00e1ci\u00fd na voľnom trhu.
- Vypo\u017ei\u00e7an\u00fd b\u00e1zu, ktor\u00e1 je len pod \u00e7iasto\u00e7nou kontrolou centr\u00e1lnej banky. N\u00e1strojom na jej kontrolu s\u00fal diskontn\u00e9 \u00falvery.⁷⁴

Peniaze a mena

Ak\u00fdkoľvek pokus o vysvetlenie podstaty pe\u00f1az\u00ed m\u00f4\u017ee by\u00t\u00fa \u00faspe\u0161n\u00fd len vtedy, ak sa bude d\u00f3sledne rozli\u0161ova\u00t\u00fa rozdiel medzi kateg\u00f3riami peniaze a mena.

Napriek \u00e7astej z\u00e1mene spom\u00ednan\u00fdch pojmov je mena ch\u00e1pan\u00e1 ako n\u00e1rodn\u00e1 forma pe- \u00f1az\u00ed, pri\u00e7om s rozvojom medzin\u00e1rodnej economickej integr\u00e1cie, medzin\u00e1rodn\u00e9ho obchodu a medzin\u00e1rodn\u00e9ho platobn\u00e9ho styku nadob\u00fabadaj\u00fa niektor\u00e9 meny, ako je napr\u00edklad euro alebo americk\u00fd dol\u00e1r, medzin\u00e1rodn\u00fd rozmer. V\u0161etky meny charakterizuj\u00fa tieto znaky:

- n\u00e1zov meny,
- z\u00e1konom stanoven\u00e1 v\u00fal\u00e7nos\u00t\u00fa p\u00f3sobi\u00t\u00fa ako platidlo na danom \u00falzem\u00fd (Legal Tender),

⁷⁴ \u00falver, ktor\u00fd poskytuje centr\u00e1lna banka komer\u00e7n\u00fdm bank\u00e1m za tzv. diskontn\u00fa sadzbu.

- základné druhy, ktoré nadobúda v hotovostnej forme,
- nominálna štruktúra,
- zákonom upravené pravidlá týkajúce sa emisie, ochrany, používania v domácom a zahraničnom platobnom styku,
- spôsob stanovenia devízového kurzu a iné znaky.

V tejto súvislosti je vhodné sa vrátiť k časti o základných finančných pojmoch a kategóriách. Na základe definície peňažných operácií a menových operácií je vhodné uplatniť postup, ktorý umožňuje vysvetliť rozdiely medzi peniazmi a menou v širších súvislostiach. Menové operácie sú definované podľa spomínaného prístupu ako tá časť peňažných operácií, ktorých výsledkom je zmena peňažnej zásoby národného hospodárstva.

Rešpektovanie a využívanie peňažných funkcií má miesto aj v riadení národohospodárskej politiky a v prepojenosti jej jednotlivých súčastí do ktorých sa zaraďuje aj menová politika.

Emisia peňazí a peňažný obeh

Pre vznik peňazí malo najväčší význam používanie mincí z drahých kovov, predovšetkým zo zlata a striebra vo vzájomnej obchodnej výmene. Finančné operácie spojené s vydávaním peňazí sa všeobecne nazývajú emisia peňazí. V podmienkach peňažnej výmeny založenej na obehu mincí z drahých kovov platí pravidlo, že skutočné množstvo peňazí v obehu zodpovedá ekonomicky potrebnému množstvu peňazí. V prípade krátkodobého nadbytku skutočného množstva peňazí z drahých kovov ako si vyžaduje výmena, je tento rozdiel stiahnutý do pokladu. Táto situácia sa vyznačuje vysokou cenovou stabilitou v ekonomike, čo značne redukuje úlohy menovej politiky prakticky len na určovanie hmotnostného obsah drahého kovu v minci.

S rozvojom výroby však dochádza k stavu keď zdroje drahých kovov nestačia pokryť skutočnú potrebu peňazí v ekonomike. Nastáva situácia, že skutočné množstvo peňazí v obehu je menšie ako je ekonomicky potrebné množstvo peňazí. Tento jav sa nazýva deflačná nerovnováha a môže sa prejavovať takto:

1. chýbajúce množstvo peňazí je automaticky doplnené z pokladu,
2. zníži sa cenová hladina,
3. časť transakcií sa uskutoční v naturálnej podobe,
4. vedome sa znižuje obsah drahého kovu v minci,
5. do obehu sa uvádzajú peniaze, ktoré majú nekomoditný charakter – papierové štátovky a bankovky.

Na základe analýzy deflačnej nerovnováhy v podmienkach používania mincí z drahých kovov spôsobenej všeobecným rozvojom priemyselnej výroby je potrebné konštatovať, že v dôsledku javov 4 a 5 vzniká v ekonomike nerovnováha opačného typu. Túto nerovnováhu charakterizuje situácia, v ktorej skutočné množstvo peňazí v obehu je vyššie ako ekonomicky potrebné množstvo peňazí v obehu.

Znižovaním obsahu drahých kovov v obiehajúcich minciach a neskôr používaním papierových bankoviek a štátoviek sa vytvorili predpoklady pre nárast cenovej hladiny a nebezpečenstvo vzniku inflácie v ekonomike. Plnohodnotné peniaze boli postupne nahradené neplnohodnotnými peniazmi. Tým nadobudol všeobecnú platnosť tzv. *Greshamov zákon*⁷⁵,

⁷⁵ Sir Thomas Gresham (1519 – 1579) bol anglický obchodník a finančník, ktorý pracoval v službách anglického kráľa Eduarda VI. a neskôr pre kráľovnú Alžbetu I.

ktorý sa na začiatku týkal len mincí z drahých kovov. Podstata spomínaného zákona spočívala v tvrdení, že v obehu zostávajú predovšetkým viac opotrebovanejšie mince, resp., že kvalitnejšie mince sú vytlačané menej kvalitnejšími. Dôležitým záverom, ktorý vyplýva z problematiky nahradenia plnohodnotných peňazí neplnohodnotnými, je zároveň potreba existencie menovej politiky v súvislosti s nebezpečenstvom rastu cenovej hladiny v ekonomike a s tým spojenou infláciou. Zatiaľ čo proces, v ktorom postupne preberá úlohu peňazí zlato, sa nazýva ako monetizácia zlata, v prípade postupného preberania funkcie peňazí neplnohodnotnými mincami z iných kovov, papierovými štátovkami a bankovkami dochádza k tzv. demonetizácii zlata. Spomínaný jav zvyšuje potrebu regulácie množstva peňazí v obehu, mizne automatická trhová regulácia na menové účely a rastie potreba riadenia množstva peňazí v obehu z jedného centra. Vývoj postupného prechodu od plnohodnotných peňazí k súčasným peniazom prešiel týmito fázami:

- **Zlatý štandard (štandard zlatej mince).** Je charakteristický pre obdobie plného krytia bankoviek drahými kovmi.
- **Štandard zlatého zliatku.** Znamená v podstate iba zavedenie čiastočnej povinnosti krytia emitovaných bankoviek drahými kovmi. V ekonomike to znamená, že jednotlivé subjekty môžu požadovať vymeniteľnosť svojej hotovosti len vo výnimočných prípadoch. Pri vydávaní bankoviek do obehu je stanovená zvyčajne percentuálna hranica povinného krytia, napríklad 30 % a nad tento percentuálny pomer peniaze nie sú kryté zlatom. Takáto emisia sa nazýva ako fiduciárna emisia.
- **Štandard zlatej devízy.** Je typický pre situáciu, keď emisia peňazí je sústredená do rúk jednej banky – centrálnej banky krajiny, pričom vymeniteľnosť za zlato je možná len pre tzv. nerezidentov (sektor zahraničie) a aj táto podmienka je neskôr sprísnená tak, že vymeniteľnosť za zlato je povolená len pre národné centrálné banky.
- Zlatý dolárový štandard v roku 1934 nahradil štandard zlatej devízy. V praxi to znamenalo, že jedinou vymeniteľnou menou za zlato sa stal len americký dolár. Zlatý dolárový štandard stratil svoju platnosť v roku 1971, takže v súčasnosti sa nachádzajú v obehu jednotlivých krajín peniaze, ktoré nie sú žiadnym spôsobom viazané na zlato.
- Peniaze bez akejkolvek viazanosti na zlato sú založené na dôvere. Zároveň ich fungovanie v obehu má príkazný charakter. Tento v súčasnosti všeobecne platný štandard sa označuje ako príkazný štandard (Fiat Standard).

Obeh neplnohodnotných peňazí bol vynútený rozvojom spoločnosti. Hlavná príčina spomínaného javu spočívala predovšetkým v nedostatku zdrojov drahých kovov. Emisiou papierových peňazí v podobe štátoviek sa darilo prekonať problémy nedostatku plnohodnotných peňazí v obehu, zároveň však štátu vznikol pri ich emisii záväzok späť vymeniť štátovky za mince z drahých kovov. Všeobecný nedostatok drahých kovov spôsoboval to, že ich prijímanie bolo vynútené – príkazom vlády alebo panovníka. Podobne platenie daní sa uskutočňovalo v štátovkách. Používanie papierových štátoviek podporovalo schodkovú hospodárenie štátu a bolo príčinou mnohých menových reforiem, resp. štátnych bankrotov a tzv. „útekov od peňazí“ a používaní zahraničnej meny v dôsledku straty dôvery v domácu menu. Táto skutočnosť viedla vo väčšine krajín k zákazu krytia schodkov štátnych rozpočtov emisiou štátoviek.

Ďalšou formou papierových peňazí sú bankovky. Ich vznik súvisel s rozvojom kapitalizmu a vzájomnej produktovo-peňažnej výmeny. V dôsledku rozvoja modernej výroby dochádzalo k situáciám, keď sa predaj uskutočnil ešte pred momentom zaplatenia. Vzhľadom na to, že kupujúci nemal v danom momente dostatok finančných prostriedkov, vystavil špeciálny cenný papier – obchodnú zmenku. Tento cenný papier bol v podstate písomným potvrdením kupujúceho (dlžníka v obchodnom vzťahu), že uhradí uvedenú čiastku v stanovenom termíne. Právna vymožitelnosť záväzkov vyplývajúcich zo zmeniek spôsobila, že obchodné zmenky sa stali rozšíreným nástrojom na vyrovnávanie záväzkov zo vzájomných obchodných vzťahov. Zároveň začali v týchto vzťahoch významne pôsobiť banky, ktoré odkupovali obchodné zmenky za nimi vydané zmenky – bankovky. Za túto finančnú službu si banky zrážali z nominálnej hodnoty čiastku nazývanú diskont. V čase splatnosti zmenky potom banka vymáhala dlžnú čiastku (nominálnu hodnotu dlhu uvedenú na zmenke) od zmenkového dlžníka. Okrem odkupu obchodných zmeniek banky naďalej odkupovali zlato a striebro a na tieto obchody vystavovali vlastné bankové zmenky, čím sa znovu emitovali bankovky. Emisia bankoviek tak mohla nadobudnúť dve formy krytia:

- obchodné krytie,
- kovové (zlaté) krytie.

Skutočnosť, že obchodné banky sa stali emitentmi peňazí spôsobila značnú nepriehľadnosť systému emisie a obehu peňazí. Táto situácia bola v priamom kontraste s potrebou uskutočňovať menovú politiku v dôsledku obehu neplnohodnotných papierových peňazí. V týchto podmienkach dochádza k zvereniu práva emitovať hotovostné peniaze len jednému subjektu – centrálnej banke, ktorá emituje bankovky centrálnej banky. Súčasné peniaze majú formu predovšetkým bezhotovostných peňazí. Dôležitou skutočnosťou je, že tak hotovostné ako bezhotovostné peniaze majú v súčasnosti úverový charakter. Špecifikom bezhotovostných peňazí je, že ich môže emitovať akákoľvek banka poskytujúca bezhotovostné úvery. Existencia bezhotovostných peňazí v ekonomike je ďalším významným dôvodom rastúcej úlohy menovej politiky v ekonomike. Dôležitou vlastnosťou súčasného vývoja v oblasti menovej politiky pre členské krajiny Európskej únie je zabezpečenie nezávislosti centrálnej banky od vlády. Hlavnou oblasťou menovej politiky sa stáva riadenie inflácie predovšetkým prostredníctvom ovplyvňovania ponuky peňazí.

Na oblasť menovej politiky zároveň úzko nadväzuje fiškálna politika. Fiškálna politika je predmetom záujmu vlády. Fiškálna politika je súčasťou finančnej politiky a zaoberá sa predovšetkým celkovou úrovňou rozpočtových príjmov a výdavkov.

Devízový kurz

Prostredníctvom devízových kurzov sa uskutočňuje vzájomné kvantitatívne porovnávanie domácej menovej jednotky so zahraničnými menovými jednotkami. Z kvantitatívneho hľadiska sa potom devízový kurz javí ako pomer, v ktorom sa prepočítavajú menové jednotky rôznych krajín. V tejto súvislosti sa hovorí aj o tzv. priamom kurzovom zázname, ktorý vyjadruje cenu zahraničných menových jednotiek vyjadrenú v zahraničnej mene (napríklad 1 USD = 25 SKK). Nepriamy kurzový záznam je prevrátenou hodnotou priameho kurzového záznamu a vyjadruje cenu domácej menovej jednotky vyjadrenú v zahraničných menách (napríklad 1 SKK = 0,04 USD).

Kvantitatívne vyjadrenie ceny zahraničnej meny v domácej mene je však informácia, ktorá odráža zložité ekonomické, politické a sociálne podmienky. V tomto prípade je kurz zahraničnej meny zložitá menová veličina, ktorá vyjadruje cenu zahraničných mien v domácej mene alebo cenu domácej meny v zahraničných menách. Tieto skutočnosti tvoria kvalitatívnu stránku devízového kurzu. V súvislosti s devízovými kurzami sa z hľadiska vymeniteľnosti rozoznávajú:

- kurzy externe vymeniteľných mien (obchodujú sa na medzinárodných devízových trhoch),
- kurzy interne vymeniteľných mien (neobchodujú sa na medzinárodných devízových trhoch).

Okrem devízových kurzov – cien bezhotovostných zahraničných mien – existuje aj tzv. valutový kurz, ktorý vyjadruje cenu zahraničných hotovostných peňazí – valút. Kľúčovým ekonomickým problémom v podmienkach liberalizácie finančných tokov je otázka oscilácie menových kurzov voľne vymeniteľných mien na devízových trhoch. Medzi hlavné faktory, ktoré ovplyvňujú osciláciu devízových kurzov, patria:

- Saldo bežného účtu obchodnej bilancie. Pozitívne saldo obchodnej bilancie⁷⁶ vplyva na posilnenie devízového kurzu.
- Špekulácie. Špekulatívny nákup alebo predaj meny na devízovom trhu môže menu posilňovať alebo oslabovať.
- Intervencie centrálnych bánk. Centrálna banka v prípade nepriaznivého vývoja kurzu meny môže intervenovať v prospech domácej meny.
- Domáce ekonomické a politické podmienky. Kurz meny citlivo reaguje na domáce politické a ekonomické podmienky.

Zmeny devízového kurzu národnej meny možno rozdeliť do dvoch skupín. Pokles hodnoty domácej meny od východiskovej hodnoty sa označuje ako depreciácia (znehodnotenie), zvýšenie hodnoty meny vzhľadom na jej východiskovú základňu sa nazýva ako apreciacia (zhodnotenie). Komplexné vyjadrenie vplyvu jednotlivých faktorov, vplývajúcich na zmenu devízového kurzu, predstavujú teória parity kúpnej sily a teória parity úrokovej miery.

Rovnomerná cena devíz je vlastne cena, ktorá čistí trh, pretože uvádza do rovnováhy ponuku devíz dopytom po nich. Skutočný vývoj devízových kurzov však ukazuje, že sa presadzujú určité dlhodobé tendencie vývoja.

Spomínané teórie zároveň slúžia ako užitočný podklad na prognózovanie vývoja menových kurzov na devízových trhoch.

Teória parity kúpnej sily

Teória parity kúpnej sily vychádza z predpokladu, že rovnaké produkty v rozličných krajinách by mali mať rovnakú cenu. Existuje tzv. absolútna a relatívna koncepcia teórie parity kúpnej sily. V prípade absolútnej koncepcie parity kúpnej sily sa pri určovaní devízového kurzu porovnávajú ceny vybraných súborov produktov rovnakej spotrebnej štruktúry v dvoch rôznych krajinách. Ak napríklad hodnota vybraného reprezentačného súboru produktov bude na Slovensku 50 mil. SKK a v Anglicku 1 mil. SKK, potom devízový kurz je 50 SKK/GBP.

Relatívna koncepcia parity kúpnej sily vychádza zo zmeny cenového indexu, resp. ročnej miery inflácie vypočítanej na základe cenového indexu.

⁷⁶ Rozdiel medzi vývozom a dovozom.

V zmysle tejto koncepcie sa vypočíta nový devízový kurz prostredníctvom inflačného diferenciálu, resp. relatívnej zmeny ročnej miery inflácie v porovnávaných krajinách. Tento postup ilustruje nasledujúci príklad:

- ročný nárast ceny mlieka v SR predstavuje 10 %,
- ročný nárast ceny mlieka vo Veľkej Británii predstavuje 6 %,
- východiskový kurz v danom období bol 50 SKK/GBP.

Z uvedených údajov možno nový devízový kurz vypočítať podľa nasledujúceho vzorca:

$$X_{t+1} = X_t \times \frac{1 + I_d}{1 + I_z}$$

kde:

X_t – východiskový devízový kurz v danom období,

X_{t+1} – nový devízový kurz,

I_d – ročná miera inflácie v domácej krajine,

I_z – ročná miera inflácie v zahraničnej krajine.

$$X_{t+1} = 50 \times \frac{1 + 0,1}{1 + 0,06}$$

$$X_{t+1} = 50 \times 1,037736 = 51,89 \text{ SKK/GBP}$$

Na základe výpočtu je zrejmé, že došlo k deprecii SKK voči GBP a nový kurz bude približne 51,89 SKK/GBP.

Teória parity úrokovej miery

Parita úrokovej miery vychádza z predpokladu, že v podmienkach voľného pohybu kapitálu platí na medzinárodnom trhu kapitálu teoretická podmienka rovnováhy, pre ktorú je charakteristická snaha investorov dosiahnuť rovnaké výnosy zo svojich aktív nezávisle od meny, v ktorej sú vyjadrené. Pri tomto rozhodovaní o investícii v zahraničí tak jednotliví investori musia vziať do úvahy tieto skutočnosti:

- domácu trhová (nominálnu) úrokovú mieru v krajine investora (IRD),
- trhová (nominálnu) úrokovú mieru v zahraničí (IRZ),
- východiskový devízový kurz v danom období (X_t).

Na základe poznania týchto základných predpokladov možno ilustrovať ďalší postup investora na nasledujúcom príklade. Slovenský výrobca automobilov plánuje modernizovať svoje výrobné zariadenie a nakúpiť novú výrobnú linku v hodnote 2 mil. EUR. Potrebnú hodnotu finančných zdrojov 2 mil. EUR na nákup výrobnéj linky získal predajom svojej produkcie na európskych trhoch v trojmesačnom predstihu. Počas spomínaného obdobia troch mesiacov mu tak vzniká potreba efektívne investovať voľné zdroje. Pri investovaní voľných zdrojov musí slovenský výrobca vziať do úvahy súčasný kurz 34,5 SKK/EUR, ročnú úrokovú mieru na Slovensku 8 % p.a. a ročnú úrokovú mieru EUR 6 % p.a.

Podnik má možnosť buď vymeniť finančné prostriedky v EUR do SKK a investovať ich na obdobie 3 mesiacov za úrokovú sadzbu rovnú hodnote 8/4 % (štvrtrok). Vzhľadom na to, že platba za nákup investičného zariadenia sa musí uskutočniť v EUR, vystavuje sa v tomto prípade kurzovému riziku, pretože po troch mesiacoch bude musieť späť konvertovať finančné prostriedky v SKK do EUR. Celkový výnos tak bude závisieť od aktuálneho devízového kurzu po troch mesiacoch, t. j. v deň úhrady záväzku za dodávku výrobnéj linky.

Výnos v SKK sa potom rovná:

Istina	2 000 000 EUR × 34,5 SKK/EUR, t. j. 69 000 000 SKK
Úrok	69 000 000 SKK × 2 % (8/4), t. j. 1 380 000 SKK
Istina + úrok	69 000 000 SKK × 1,02, t. j. 70 380 000 SKK.

V prípade, že by aktuálny devízový kurz SKK/EUR v deň úhrady dosiahol 34,80 SKK/EUR, bol by celkový výnos za štvrtrok z tržieb 2 000 000 EUR v tomto prípade dosiahol približne 2 022 413,8 mil. EUR. Podnik mal možnosť postupovať aj tým spôsobom, že by nebol konvertoval tržby 2 mil. EUR do SKK a celú sumu by bol uložil za nižšiu úrokovú sadzbu, ale aj pri vylúčení kurzového rizika do úločky v EUR. V tomto prípade by za obdobie troch mesiacov realizoval tieto výnosy v EUR:

Istina	2 000 000 EUR
Úrok	2 000 000 EUR × 1,5 % (6/4), t. j. 30 000 EUR
Istina + úrok	2 000 000 EUR × 1,015, t. j. 2 030 000 EUR.

Na základe vypočítaných hodnôt je vidieť, že podstúpenie kurzového rizika by bolo pre podnik nevýhodné. Pre podnik je výhodnejšie uskutočniť vklad v EUR na obdobie troch mesiacov ako konverziu EUR do SKK. Táto skutočnosť vyplýva z toho, že hoci domáca mena poskytuje lepšie podmienky na dosiahnutie vyššieho úrokového výnosu, spája sa s ňou aj vyššie kurzové riziko. V tomto prípade zostáva podniku ešte tretia možnosť, ktorá spočíva v uzatvorení termínového obchodu, tzv. krytej úrokovej arbitráže. Podstata tohto obchodu spočíva v týchto krokoch:

- výmena voľných finančných prostriedkov v EUR za SKK za promptný – spotový devízový kurz v čase t ,
- vklad voľných finančných zdrojov v SKK na stanovené obdobie,
- uzatvorenie termínového obchodu v čase t na dodávku EUR o tri mesiace v dohodnutom termínovom – forwardovom devízovom kurze.

V uvedenom príklade je spotový kurz známy už z predchádzajúcich krokov – 34,5 SKK/EUR. Otázkou je tzv. forwardový, resp. termínový kurz. V tejto súvislosti je potrebné povedať, že devízový trh je miestom, kde sa stretáva dopyt a ponuka po zahraničných menách v dvoch úrovniach:

- na úrovni obchodov s okamžitým dodaním devíz – spotové obchody. Obchody sa uskutočňujú za okamžité (spotové) kurzy,
- na úrovni obchodov s dodaním devíz v budúcnosti – termínové obchody. Obchoduje sa v tzv. termínových, resp. forwardových kurzoch.

Mimoriadne dôležitú úlohu pri predikcii budúcich menových kurzov majú práve závery vychádzajúce z teórie parity úrokovej miery. Podľa teórie parity úrokovej miery možno konštatovať, že termínový kurz je súčasne indikátorom očakávaného budúceho promptného kurzu.

Zároveň rovnováha na trhu cenných papierov podľa teórie parity úrokovej miery je charakteristická tým, že termínový devízový kurz sa líši od promptného o úrokový diferenciál. Vychádzajúc z uvedených konštatovaní sú potom podmienky na investovanie slovenských investorov doma a v zahraničí rovnaké v momente, keď sa termínový kurz líši od promptného o rovnaké percento, ako je rozdiel medzi domácou a zahraničnou úrokovou mierou. Rozhodujúce miesto pri hodnotení vzájomného vzťahu medzi okamžitým a termínovým devízovým kurzom má úrokový diferenciál. Výpočet úrokového diferenciatu (ID) možno uskutočniť podľa nasledujúceho vzorca:

$$ID = \frac{FR}{SR} + \frac{1 + IR_d}{1 + IR_z}$$

kde:

FR – očakávaný devízový kurz (Forward Rate),

SR – promptný devízový kurz (Spot Rate),

IR_d – domáca trhová (nominálna) úroková miera v krajine investora,

IR_z – trhová (nominálna) úroková miera v zahraničí.

V prípade analyzovaného podniku sa tak hodnota úrokového diferenciatu rovná:

$$ID = \frac{1 + 0,02}{1 + 0,015}, \text{ t.j. } 1,0049$$

Očakávaný budúci devízový kurz SKK/EUR o tri mesiace – FR na základe prognózy podľa teórie parity kúpnej sily sa vypočíta ako súčin vypočítaného úrokového diferenciatu ID a promptného devízového kurzu SKK/EUR.

$$FR = 1,0049 \times 34,5 \text{ SKK/EUR, t. j. približne } 34,67 \text{ SKK/EUR}$$

V prípade, že by podnik konvertoval svoje tržby v EUR do SKK, aby dosiahol vyššie úrokové výnosy v domácej mene ako v EUR, zabezpečil by sa proti kurzovému riziku uzatvorením termínového obchodu na dodávku EUR o tri mesiace v kurze približne 34,67 SKK/EUR. Po troch mesiacoch by tak jeho celkové výnosy dosiahli 2 030 000 EUR, podobne ako v prípade uskutočnenia len termínového vkladu v EUR bez predchádzajúcej konverzie EUR do SKK.⁷⁷

⁷⁷ Otázky forwardových a spotových obchodov z hľadiska eliminácie rizika strát z kurzových rozdielov sú podrobnejšie uvedené v kapitole Nástroje zmiernovania vplyvov rizika na finančnú situáciu podniku.

Daňový systém v trhovej ekonomike

Dane neplnia v trhovej ekonomike len úlohu zdrojov štátneho rozpočtu, ale sú aj jedným z najdôležitejších finančno-ekonomických nástrojov.⁷⁸ Pri koncepcii každej dane je nevyhnutné prihliadať na skutočnosti, aké dôsledky prináša daň do ekonomickej, sociálnej a politickej oblasti. Rôzny historický vývoj, kultúra, obyčaje a stav ekonomiky jednotlivých štátov spôsobujú odlišnosť ich daňových systémov. V podmienkach súčasnej spoločnosti a doby sa ukazuje ako najvhodnejšie zdaňovať zisk, majetok a spotrebu.

V súvislosti s daňou treba rozlišovať pojmy daňový systém a daňová sústava. Daňový systém, jeho najdôležitejšie podsystemy a prvky sú vymedzené v obr. 8⁷⁹. Daňový systém je pojem širší ako daňová sústava. Daňová sústava je len jednou časťou daňového systému. Okrem sústavy daní pod systém spadajú inštitúcie, legislatíva a daňové teórie. Spomenuté časti daňového systému slúžia na zabezpečenie výberu, vyrubenia, správy, metód a postupov, na uplatnenie daňového práva a fungovanie daňového systému vo vzťahu k daňovým subjektom.

Daňový systém má veľký vplyv na sociálnu oblasť a ekonomiku. Je výsledkom dlhodobého kultúrneho, hospodárskeho a politického vývoja. Daňový systém musí byť postavený na konkrétnom základe, ktorý súvisí s hospodárskymi a sociálnymi ideami štátu, v ktorom sa tvorí. Práve týmto ideám a cieľom sa prispôbuje aj účelovosť daňového systému a vzťahy, ktoré z neho vyplývajú sa realizujú tak, aby funkcie daní boli v súlade s ich konkrétnymi účinkami.

Na tvorbu daňového systému vplyvajú rôzne faktory. Na daňový systém má významný vplyv vývoj ekonomiky a jej štruktúra. Medzi ekonomické faktory, ktoré najviac ovplyvňujú daňový výnos a jeho štruktúru, patrí hospodársky rast, miera inflácie, prepojenie domáceho obchodu s medzinárodným a odvetvová štruktúra.

Ako príklad ekonomického faktora, ovplyvňujúceho daňové systémy, možno uviesť odvetvovú štruktúru. Závisí od nej podiel podnikov a samostatne podnikajúcich fyzických osôb. Odvetvová štruktúra ovplyvňuje v konečnom dôsledku podiel daní platených jednotlivcami a podnikmi. V prípade, ak je v ekonomike väčší podiel podnikov, je predpoklad, že je aj väčší podiel zamestnancov ako samostatne podnikajúcich osôb. U zamestnancov je zdaňovanie pomerne jednoduchšie ako u samostatných podnikateľov preto, pretože im je daň zrážaná zo mzdy pri zdroji. Základ dane nie je ovplyvnený veľkým množstvom odpočítateľných položiek,

Základné podsystemy daňového systému	Prvky	Väzby
Daňová teória (teoretický základ daňového systému)	Daňové princípy	Princíp – princíp Princíp – subjekt
Daňová legislatíva (legislatívny základ daňového systému)	Zákony (domáce a medzinárodné právo, vyhlášky, smernice, nariadenia)	Zákon – zákon Zákon – daňový subjekt
Daňová sústava (sústava daní)	Dane (priame a nepriame, dôchodkové, majetkové, zo spotreby)	Dane – dane Dane – daňový subjekt
Daňová správa a kontrola daní (inštitucionálny základ daňového systému)	Daňové subjekty, daňové úrady a ostatné daňové inštitúcie	Daňový subjekt – daňový subjekt Daňový úrad – daňový subjekt

Obr. 8. Daňový systém

⁷⁸ Štát prostredníctvom daní reguluje dopyt na trhu produktov, stimuluje záujem subjektov o podnikanie a záujem o investovanie, tvorbu úspor.

⁷⁹ Lenártová, G.: Daňové systémy. Bratislava, Ekonóm 2004, s. 39.

ktoré možno využívať na zníženie základu dane v prípade podnikateľov. Vďaka tomu sa vláda môže spohľadnúť na pomerne predvídateľný daňový výnos z dane z príjmu fyzických osôb. V krajinách, kde žije väčší pomer osôb, ktoré sú podnikateľmi (ako napríklad Francúzsko, Grécko), daňové výnosy plynú skôr zo spotrebných daní a DPH.

Ďalším z faktorov ovplyvňujúci daňovú politiku je globalizácia, ktorá má za následok prepojenie jednotlivých daňových systémov. Vytvárajú sa bilaterálne či multilaterálne zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia so stále väčším množstvom štátov s ktorými jednotlivé krajiny obchodujú a zároveň tieto zmluvy uzatvárajú. V niektorých krajinách dochádza k zmenám v daňových zákonoch skôr pod medzinárodným tlakom ako z vnútornej potreby. Jedným z prejavov globalizácie je aj harmonizácia niektorých typov daní. Pri tvorbe daňového systému je potrebné zavedenie takých daní, ktoré nespôsobia vznik nadmerného daňového bremena. Nadmerné daňové bremeno predstavuje situáciu, keď zavedením novej dane vzniká strata súkromnému aj verejnému sektoru. Preto sa nadmerné daňové bremeno často nazýva aj pojmom absolútna alebo mŕtva daňová strata. Nadmerné daňové bremeno vznikne v tom prípade ak vznikne nová daň, ktorá má distorzne účinky, ktoré spôsobujú substitúciu. Aby vzniklo nadmerné daňové bremeno, musí sa nová daň presunúť do ceny produktu. To spôsobuje distorziu, resp. skreslenie. Následne kupujúci, ak je taká možnosť, začne nakupovať iné, lacnejšie produkty a tým sa vyhne plateniu novej dane.

Uvalená daň	Možnosť substitúcie
Paušálna (daň na hlavu)	Žiadna
Dôchodková	Medzi dôchodkom (spotrebou) a voľným časom, medzi súčasnou a budúcou spotrebou
Daň zo mzdy	Medzi prácou a voľným časom
Spotrebná selektívna	Medzi rôznymi druhmi výrobkov
Spotrebná všeobecná	Medzi spotrebou (dôchodkom) a voľným časom

Obr. 9. Spôsoby substitúcie daní

V obr. 9⁸⁰ je porovnanie rôznych druhov daní a substitúcie, ktoré tieto dane vyvolávajú.

Každá nová daň v daňovom systéme spôsobuje dva efekty. Jedným z nich je dôchodkový a druhým je substitučný efekt. Dôchodkový efekt znamená transfer určitej časti dôchodku v podobe dane do verejného sektora. To má za následok zníženie disponibilného príjmu. Dôchodkový efekt spôsobuje každá daň, pretože každá znižuje disponibilný príjem. Dopad tohto efektu závisí od výšky dane a od priemernej daňovej sadzby. Ich rastom sa dôchodkový dopad zväčšuje. Substitučný efekt vzniká zámennou jednotlivých produktov medzi sebou, medzi voľným časom a prácou. Substitučný efekt dane v konečnom dôsledku spôsobuje nadmerné daňové bremeno.

Daňová politika

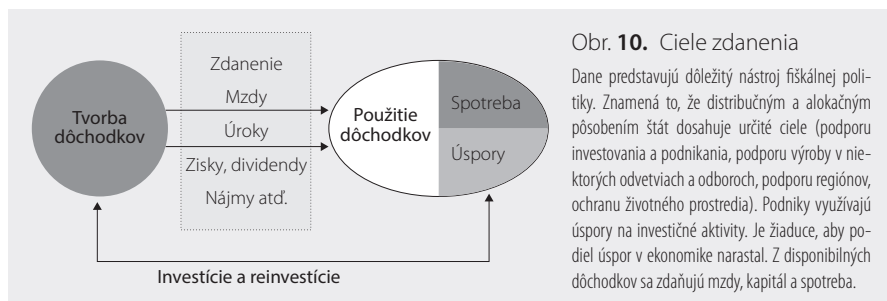
Daňová politika štátu sa môže posudzovať izolovane alebo v nadväznosti na hospodársku politiku, resp. iné politiky štátu. Vo všeobecnosti sa daňová politika odvíja od uplatňovanej hospodárskej politiky. Reštriktívna hospodárska politika štátu má vplyv aj na oblasť daňovej politiky, keď dochádza k vyššiemu daňovému zaťaženiu subjektov, znižovaniu nezdaniteľného minima a k obmedzeniu daňových úľav. Sprievodným javom je útlm podnikateľskej aktivity a pokles dopytu obyvateľstva. Pri uplatnení expanzívnej politiky dochádza k znižovaniu daňového zaťaženia subjektov, k rozširovaniu daňových úľav čo stimuluje podnikateľskú aktivitu, zamestnanosť, spotrebu obyvateľstva a národný produkt. Nežiaducim sprievodným javom je zvýšenie cenovej hladiny. K uplatneniu uvedených politík v čistej podobe však prakticky nedochádza.

⁸⁰ Lenártová, G.: Daňové systémy. Bratislava, Ekonom 2004, s. 164.

Za začiatok moderných daňových teórií založených najmä na zásadách všeobecnosti, neutrálnosti a zákonnosti sa považovali osemdesiate a deväťdesiate roky devätnásteho storočia. Neskôr, v období po druhej svetovej vojne, sa daňová politika využívala veľmi intenzívne predovšetkým v štátoch s vyspelou trhovou ekonomikou a to ako na realizáciu krátkodobých, tak aj dlhodobých cieľov. V tomto období bola na vrchole aplikácia dopytovo orientovanej teórie vychádzajúca z *Keynesovho* učenia, ktorá spôsobila potrebu neustáleho rastu daňových príjmov štátu a teda aj daňového zaťaženia fyzických a právnických osôb. Táto skutočnosť v súvislosti s nárastom schodkov verejných rozpočtov, rastom inflácie a ďalšími vplyvmi spôsobila, že došlo k poklesu ekonomickej aktivity, poklesu dynamiky rastu hrubého domáceho produktu a rýchlemu rastu nezamestnanosti. Výsledkom takéhoto vývoja bol odklon od *Keynesovej* dopytovo orientovanej teórie a začiatkom osemdesiatych rokov možno pozorovať postupné uplatňovanie ponukovo orientovanej teórie, ktorú teoreticky rozpracoval *A. Laffer*. Táto teória sa označovala ako ozdravovacia daňová politika. Jej hlavnou podstatou bolo zníženie daňového zaťaženia, čiže riešenie tzv. substitučného efektu daní a súčasne väčšie využitie nepriamych daní tak, aby sa naštartovala utlmená ekonomická aktivita prostredníctvom stimulácie ponuky. Koncom osemdesiatych rokov vývoj daní v západnej Európe vyústil do základného všeobecne uznaného modelu štruktúry rozpočtových príjmov, z ktorého vychádzala aj konštrukcia daňového systému na Slovensku.⁸¹

Ciele zdanenia

Cieľom daňovej politiky je uplatnenie daňových zásad a opatrení tak, aby dane slúžili na presadzovanie ekonomických, sociálnych a politických cieľov štátu. Daňová politika štátu sleduje dva základné ciele zdanenia a to fiškálne a mimofiškálne ciele. Teoretici a praktici dlhé obdobia považovali fiškálny cieľ za jediný alebo aspoň dominantný, ktorého podstatou je zabezpečiť dostatok finančných prostriedkov na krytie štátnych výdavkov. Mimofiškálne ciele daňovej politiky (obr. 10⁸²) znamenajú vedomé využívanie daní ako nástroja hospodárskej a sociálnej politiky. Miera úspešnosti uplatnenia daní závisí od vhodnej konštrukcie samotného daňového systému a od vhodného prepojenia daní na ostatné ekonomické nástroje hospodárskej, sociálnej a ekologickej politiky.

Obr. 10. Ciele zdanenia

Dane predstavujú dôležitý nástroj fiškálnej politiky. Znamená to, že distribučným a alokačným pôsobením štát dosahuje určité ciele (podporu investovania a podnikania, podporu výroby v niektorých odvetviach a odboroch, podporu regiónov, ochranu životného prostredia). Podniky využívajú úspory na investičné aktivity. Je žiaduce, aby podiel úspor v ekonomike narastal. Z disponibilných dôchodkov sa zdaňujú mzdy, kapitál a spotreba.

⁸¹ Šabiková, I.: Dane ako nástroj fiškálnej politiky. In: Zborník, Medzinárodná vedecká konferencia: „Finančná politika a optimálny daňový systém zdaňovania vo väzbe na efektívnosť fungovania ekonomiky“. Bratislava, 28. a 29.11.2002, s. 257.

⁸² <http://www.sulik.sk>.

Rozvoj podnikateľskej sféry vo veľkej miere závisí na posilnení váhy nezdaniteľných dôchodkov ako hlavného nástroja ekonomického rastu.⁸³ Preto zníženie daní by malo viesť k vyššej pracovnej a podnikateľskej aktivite, vyšším úsporám, ich premene na investície a tým aj rastu ekonomiky.

Všeobecná charakteristika daní

Pojem daň je bežne používaným, všeobecným pojmom. Moderná spoločnosť je dnes nepredstaviteľná bez existencie daní, pretože dane tvoria nevyhnutnú súčasť organizácie spoločnosti.

K pojmu daň možno pristupovať z hľadiska:

- politického – dane ako nástroj vládnucej skupiny v spoločnosti, ktorá si prostredníctvom nich presadzuje svoje záujmy,
- sociálneho – kde sa posudzuje, aký je dosah daní na daňové subjekty a na spotrebiteľov, presun daní zo skupiny priameho zdanenia na nepriame dane⁸⁴ a jeho sociálne dôsledky,
- právneho – daň je povinná platba, ktorá sa ukladá na základe zákona,
- ekonomicko-finančného – aké miesto pripadá daniam pri zabezpečovaní príjmov verejného rozpočtu, daň ako nástroj trhovej ekonomiky a posudzovanie daní z medzinárodného hľadiska.

Ekonomická teória charakterizuje daň ako povinnú, nenávratnú, zákonom určenú platbu fyzických a právnických osôb. Daň z právneho hľadiska je povinná, zákonom určená neúčelová a neekvivalentná platba, ktorú daňové subjekty platia a odvádzajú v presne určenej výške a stanovených lehotách do príslušného rozpočtu. Z ekonomicko-finančného hľadiska daň predstavuje fiškálny vzťah medzi daňovým subjektom a štátom, ktorý využíva vláda na zabezpečenie vytýčených cieľov.⁸⁵ Dane neplnia v trhovej ekonomike len úlohu zdrojov štátneho rozpočtu, ale sú aj jedným z najdôležitejších finančno-ekonomických nástrojov. Pri koncepcii každej dane je nevyhnutné prihliadať na to, aké dôsledky prináša daň do ekonomickej, sociálnej a politickej oblasti. Je to vlastne jedno z ťažísk obsahu pojmu dane z ekonomicko-finančného hľadiska. Každá daň so sebou prináša mikroekonomické, makroekonomické, ale aj mimoekonomické dopady. Tieto treba rešpektovať pri tvorbe a zrušení každého daňového zákona.⁸⁶

⁸³ Harumová, A.: Daňové zaťaženie v SR po zavedení tzv. rovnej dane. Dostupné na <http://kvf.vse.cz>.

⁸⁴ Priame zdanenie predstavuje zdanenie majetku a dôchodkov. Nepriame dane sa týkajú zdanenia spotreby charakteru selektívneho a univerzálneho, vo forme DPH, spotrebných daní.

⁸⁵ Z uvedenej profilácie pojmu daň možno konštatovať, že daň ako právny a ekonomický inštitút sa vymedzuje týmito charakteristickými znakmi:

- daň je vždy určité peňažné plnenie,
- daň je peňažné plnenie mocensky ukladané štátom určitým mocenským subjektom, možno ju uložiť iba na základe všeobecne záväzného predpisu,
- výška daňového zaťaženia musí byť vopred určená v príslušnom právnom predpise. Bude teda vecou daňovníka, či bude stimulovať vznik hospodárskej skutočnosti, ktorá zakladá vznik daňovej povinnosti, a to najmä z hľadiska únosnosti predpokladaného daňového bremena,
- vopred stanovený termín splatnosti dane. Je to významný znak tak vo vzťahu k daňovníkovi (zabezpečenie plynulosti platenia dane), ako aj vo vzťahu k štátnemu rozpočtu či rozpočtu obce,
- daň je spravidla opakujúce sa peňažné plnenie, okrem daní vyberaných jednorazovo, ktoré sa však svojou povahou bližšie poplatkom,
- daň sa vyberá na úhradu verejných, najmä štátnych potrieb. S povinnosťou platenia dane sa nespája adekvatnosť určitého konkrétneho úkonu či úlohy zo strany štátu, ale všeobecná potreba úhrady jeho činností. Podľa zákona o dani z príjmov je daňovníkom fyzická alebo právnická osoba, ktorá znáša daňové zaťaženie (napríklad pri dani z nehnuteľnosti). Plateľ daň je povinný daň vypočítať a odvieť správcovi dane (daňovému úradu, colnému úradu pri dovoze). Daňové zaťaženie však neznaša (napríklad pri DPH je plateľom obchodná organizácia, ale daňové zaťaženie neznaša, ale ho presúva na kupujúceho, ktorý túto daň zaplatí v cene produktov),
- vopred stanovený termín.

⁸⁶ Podľa slov expozitúry Ministerstva financií SR (MF SR) Richarda Sulíka boli dôvody zrušenia nasledujúcich daní tieto: „Daň z prevodu a prechodu nehnuteľností nezdaňuje ani zisk, ani potrebu a ani majetok. Je jednoducho neopodstatnená. Daň z darovania a daň z dedičstva zdaňuje majetok, ktorý už raz zdanený bol, a preto je nespravodlivá. Skutočnosť, že pred darovaním alebo dedením mal predmetný majetok iného vlastníka, nie je relevantná. Nič sa nevytvorilo, ani nepotrebovalo a uplatnenie majetkových daní nie je ovplyvnené. Ďalším závažným dôvodom na zrušenie týchto daní je ich obzvlášť nízky výnos (0,9 % daň z darovania, 0,6 % daň z dedičstva z celkových daňových výnosov) a tým pádom porušenie princípu účinnosti. Okrem nehnuteľností a výnimočne veľkých majetkov sú daň z dedičstva a daň z darovania nekontrolovateľné.“

Daňová únosnosť

V súvislosti s ekonomicko-finančnou stránkou obsahu pojmu dane má daň väzbu na rôzne ukazovatele, ktoré sa používajú na porovnávanie dosiahnutej úrovne zdanenia. Patria medzi ne ukazovatele ako je daňové zaťaženie, daňová únosnosť, vývoj podielu daní na príjmoch štátneho rozpočtu atď. Daňovú únosnosť možno charakterizovať z viacerých pohľadov:

- ako schopnosť daňovníka bez osobitej ujmy odvádzať štátu priame dane, ako aj v cenách znášať zahrnuté nepriame dane bez toho, aby ceny negatívne ovplyvňovali agregátny (súhrnný) dopyt a ponuku. V tejto súvislosti je potrebné rozlišovať medzi tzv. osobnou daňovou únosnosťou občana (fyzická osoba) a daňovou únosnosťou podnikateľa (právnická osoba),
- ako všeobecnú, globálnu daňovú únosnosť, kde je zohľadňovaný najmä podiel daní na tvorbe HDP, na príjmoch štátneho rozpočtu, výšku daní z celkových pracovných alebo iných príjmov zamestnancov a obyvateľstva,
- ako daňová únosnosť ovplyvňuje tvorbu vlastných finančných zdrojov podnikateľskej sféry, reálny dopyt a spätne vplýva na výrobu, na úlohy štátu,
- aké sú hranice daňovej únosnosti, kde sa nachádza kritický bod.⁸⁷

Daňová únosnosť sa týka všetkých v súčasnosti platných daní, pričom táto globálna daňová únosnosť má odlišné parametre pri jednotlivých daniach. V tomto prípade potom ide o tzv. čiastočnú daňovú únosnosť, ktorá sa ďalej člení na:

- daňovú únosnosť priamych daní, z toho osobitne treba sledovať daňovú únosnosť osobitných dôchodkových daní, daní zo zisku spoločnosti a majetkových daní,
- daňovú únosnosť nepriamych daní, pri ktorej je tiež potrebné rozlišovať univerzálne spotrebné a selektívne spotrebné dane.⁸⁸

V teórii možno daňovú únosnosť charakterizovať tak z objektívneho, ako aj subjektívneho hľadiska. Na základe toho sa potom rozoznáva:

1. **Osobná daňová únosnosť**, ktorú možno definovať ako schopnosť daňovníka odvádzať štátu priame a nepriame dane tak, aby nedošlo k jeho osobnej ujme. Je nutné spomenúť odlišnosti daňovej únosnosti fyzickej osoby a právnickej osoby. V súvislosti s nepriamymi daňami treba venovať väčšiu pozornosť tomu, aké tzv. nepriame náklady⁸⁹ vytvárajú tieto dane. Ide o náklady, ktoré sa osobitne neevidujú a na základe odhadov predstavujú nezanedbateľné položky. Z toho vyplýva, že aj nepriame dane pôsobia na daňovníka, na spotrebu i na konečného spotrebiteľa.

Pri priamych daniach je zaťaženie viditeľnejšie, pretože vo vzťahu k daňovníkovi sa môžu uplatňovať rôzne mikroekonomické aspekty, ktoré možno pomerne presne kvantifikovať. Z hľadiska daňového zaťaženia sú z priamych daní významné daň z príjmov právnických osôb a daň z príjmov fyzických osôb. Hranice osobnej daňovej únosnosti sú závislé najmä od nasledujúcich ukazovateľov:

⁸⁷ Daná problematika je podrobnejšie spracovaná aj v podkapitole venovanej Lafferovej krivke.

⁸⁸ Univerzálne spotrebné dane sú dane na všetky komodity, v daňovej sústave SR je ňou daň z pridanej hodnoty. Selektívne spotrebné dane sú dane na presne vyšpecifikované komodity, ako sú víno, pivo, tabak.

⁸⁹ Nepriame náklady sú vyvolané v súkromnom sektore, uhrádzajú ich samotní daňovníci, napríklad náklady na daňového poradcu, vedenie účtovníctva, čas strávený vyplňaním daňového priznania. Ich vyčíslenie je náročné. Priame náklady sú vyvolané častými novelami daňových zákonov, ktoré prinášajú so sebou najvyšší rast týchto nákladov. Predstavujú náklady štátnej správy – náklady na registráciu daňovníkov, výber daní, kontrolu a správu daní. Ich hodnotu možno presne vyčíslit (evidované v štátnych inštitúciách).

- výšky nákladov na životné minimum,
- tempa rastu nominálnych príjmov občanov,
- vývoja cien,
- vývoja zaťaženia spotreby nepriamymi daňami, príp. inými povinnými platbami,
- koncepcie sociálnej politiky.

2. **Všeobecná daňová únosnosť** je v teórii definovaná ako podiel daní na HDP, štátnom rozpočte, resp. ako podiel daní na celkových dôchodkoch platiteľov dane. Hranica všeobecnej daňovej únosnosti je ovplyvnená týmito faktormi:

- veľkosťou verejného sektora,
- postavením a úlohou štátu v ekonomike,
- tvorbou HDP,
- vývojom dôchodkov obyvateľstva,
- výškou priamych a nepriamych daní.

Pri všeobecnej daňovej únosnosti je potrebné si uvedomiť odlišnosti parametrov pri jednotlivých druhoch daní. Na základe toho je potom rozlišovaná napríklad tzv. čiastková daňová únosnosť.

Je preto dôležité zamerať sa samostatne na sledovanie daňovej únosnosti osobných dôchodkov, daní, daní zo zisku spoločnosti a majetkových daní – v tom prípade ide o tzv. daňovú únosnosť priamych daní, a na sledovanie univerzálnych spotrebných daní – vtedy ide o tzv. daňovú únosnosť nepriamych daní. Pri výpočtoch čiastkových daňových únosností existujú určité rozdiely, napríklad inak sa musí postupovať k cene pôdy, inak k cene potravín, k motorovému vozidlu a k výške mzdy.

Daňové zaťaženie

S uplatnením stimulačného daňového princípu⁹⁰, daňového princípu únosnosti, ako aj ďalších princípov súvisí posudzovanie miery daňového zaťaženia. Daňové zaťaženie vyjadruje rozsah v akom daňový systém, resp. daň na základe uplatnenej hospodárskej alebo daňovej politiky odčerpáva finančné zdroje z výnosu daňového subjektu.

Na výšku daňového zaťaženia a únosnosti vplýva celý rad faktorov. Súhrnným faktorom sú však výdavky verejných rozpočtov. Verejné rozpočty sú vôbec jedným z východiskových bodov, pretože úlohy, vyjadrené vo výdavkoch verejných rozpočtov, sa kryjú predovšetkým daňami. Daňová politika rozhodne, či sa toto krytie bude zabezpečovať priamymi alebo nepriamymi daňami, či sa budú úmerne zdaňovať príjmy fyzických osôb, ako sa pristupuje k zdaňovaniu právnických osôb, resp. v akom rozsahu sa prenesú dane na zdaňovanie majetku. To všetko závisí od zvolenej daňovej politiky.

Na vývoj daňového zaťaženia má vplyv inflácia. Výrazne sa prejavuje pri nepriamych daniach, pretože s jej rastom stúpa cena produktov. Rast miery inflácie sa prejaví aj v raste miezd, napríklad pri dani z príjmov fyzických osôb. Rovná daň zdaňuje rovnakú výšku príjmu rovnako a vyšší príjem zdaňuje viac.

⁹⁰ Stimulačný princíp znamená, že daň stimuluje občanov a podniky k práci. Vláda sa preto má snažiť určiť takú mieru zdanenia, aby sa zabezpečili príjmy do štátneho rozpočtu (teda aby dane neboli veľmi nízke), ale aby výška daní neodrážala ľudia tieto dane platiť (nemali by byť veľmi vysoké, pretože vtedy ľudia nie sú motivovaní pracovať a nahrádzajú prácu voľným časom).

Spôsoby merania daňového zaťaženia

Daňové zaťaženie sa môže merať, resp. vyjadrovať pomocou makroekonomických ukazovateľov, ako je daňový multiplikátor⁹¹, Lafferova krivka a daňová kvóta. Pri analýze daňového zaťaženia a dopadov jeho zmien na zdaňované subjekty sa používajú aj iné metódy, ktoré lepšie zohľadnia reálne daňové zaťaženie v systéme. Na výpočet daňového zaťaženia sa používajú nasledujúce metódy:

- nominálne daňové sadzby,
- podiel dane k HDP,
- priemerné daňové sadzby,
- hraničné účinné daňové sadzby,
- daňová kvóta.

Medzinárodné porovnania daňového zaťaženia v krajinách EÚ vychádzajú z merania takzvaných daňových kvót I a II. Eurostat používa k meraniu dopadu daní na spotrebu, prácu a kapitál tzv. implicitné daňové sadzby, ktoré merajú priemerné efektívne daňové zaťaženie rôznych druhov ekonomických príjmov, či aktivít.⁹²

Nominálne daňové sadzby

Nominálne, resp. zákonné daňové sadzby sú sadzby, ktoré sa pri meraní daňového zaťaženia sledujú najčastejšie. Sú dôležité z toho dôvodu, že je v nich obsiahnutá silná signálna funkcia, určujú aj hodnotu daňových výsad a sú asi najvýznamnejším faktorom pri rozhodovaní o nových investíciách.

Aj keď sa zákonné daňové sadzby používajú najčastejšie, ich vypovedacia schopnosť nie je komplexná. Ich nedokonalosť spočíva v tom, že účinné daňové sadzby sú zvyčajne nižšie. Vzhľadom na to, že právnické i fyzické osoby používajú štandardizované účtovné postupy, ich príjmy sa znižujú pôsobením špecifických opatrení daňovej legislatívy predtým ako sa nominálne sadzby aplikujú na nezdaniteľný príjem. Je veľký rozdiel v porovnávaní daňových sadzieb jednotlivých krajín, kde na jednej strane je vysoká nominálna daňová sadzba, na druhej strane veľké množstvo odpočítateľných položiek. Krajina, ktorá má v daňovom systéme nízke daňové sadzby zväčša upúšťa od zložitosti daňového systému s veľkým množstvom položiek znižujúcich základ dane a rôznych odpočtov. Na základe toho možno skonštatovať, že zákonné daňové sadzby sú presnejším ukazovateľom skutočného daňového zaťaženia v tom prípade, ak majú daňovníci obmedzené možnosti na zníženie daňového základu prostredníctvom daňových úľav.

Podiel dane k HDP

Ďalší spôsob, ako možno merať daňové zaťaženie v ekonomike, je vyjadrenie prostredníctvom tržieb z daní. Je to spôsob, v ktorom sa celkové tržby zo zaplatených daní počítajú ako percentuálny podiel daní z hrubého domáceho produktu. Ani táto metóda však nie je

⁹¹ Daňový multiplikátor vyjadruje ako zmena (zvýšenie a zníženie) dane (T) bude vplývať na agregátny dopyt (Y). $\delta Y = (-b/1-b) \times \delta T$, potom výraz $(-b/1-b)$ je daňový demultiplikátor. Je záporný, pretože zvýšenie dane spôsobuje zníženie agregátneho dopytu. Dôležitý je hraničný sklon k spotrebe (b), ktorý vyjadruje pomer medzi spotrebou a úsporami. Udáva aká čiastka sa vydá na spotrebu, ak sa príjem zvýši o jednotku. Ak $b = 0,6$, potom z toho vyplýva, že ak sa príjem zvýši o jednotku, na spotrebu sa vydá 60 % a na úspory 40 %.

⁹² Implicitná daňová sadzba (ITR) sa vypočíta ako podiel celkových daňových výnosov z každého typu ekonomických príjmov či aktivít k potenciálnemu základu týchto daní (t.j. spotrebe, nákladom práce alebo kapitálovým príjmom).

bezchybná a presne neurčuje kde a aké daňové zaťaženie je najnižšie. Podiel dane z príjmov právnických osôb (PO) k HDP je daný súčinom dvoch parametrov:

- Daň právnickej osoby vydelená ziskom podniku pred zdanením – výsledkom je priemerná daň z príjmu právnickej osoby, ktorá sa mení pri zmenách zákonnej daňovej sadzby a zmenách základu dane. Predstavuje najmä zmenu daňovej politiky štátu, účinnosť daňovej správy a spôsob, akým podniky reagujú na zákonné opatrenia.
- Zisk podniku pred zdanením ako podiel z HDP⁹³ – mení sa s kolísaním podielu ziskov právnických osôb na kumulovanej pridanej hodnote ekonomiky.

$$\text{Podiel dane} = \frac{\text{Daňový výnos PO}}{\text{Zisk PO pred zdanením}} \times \frac{\text{Zisk PO pred zdanením}}{\text{HDP}}$$

Podiel dane k HDP ovplyvňujú nasledujúce faktory:⁹⁴

- miera rastu HDP,
- vzťah medzi daňovým základom a HDP a ekonomickým cyklom,
- sumy daňových únikov a rozsah nelegálnej ekonomiky,
- rozsah, v akom sa poskytuje sociálna a ekonomická pomoc cestou daňových výdavkov a nie cez priame výdavky vlády,
- či dávky sociálneho zabezpečenia podliehajú zdaneniu alebo nie.

Spôsob a výška zdaňovania je dôležitá nielen z fiškálneho, ale aj z makroekonomického hľadiska. Nevhodne nastavený systém zdaňovania sa negatívne odrazí na alokácii kapitálu, príleve zahraničných investícií, tvorbe pracovných miest a v konečnom dôsledku aj na príjmoch verejných financií.

Priemerné daňové sadzby

Nasledujúcou možnosťou, ako hodnotiť daňové zaťaženie príjmov fyzických a právnických osôb, je merať ho prostredníctvom priemerných daňových sadzieb. Takýto spôsob sa používa pri analýze daňového zaťaženia podnikateľského sektora ako celku. Tieto sadzby zohľadňujú aj dopady úľav na daniach pri investovaní, daňové úvery, zvýhodnené odpisovanie a iné faktory určujúce konečnú daňovú povinnosť. Pri meraní daňového zaťaženia týmto spôsobom sa odstránia obmedzenia, ktoré vznikajú pri výpočte daňového zaťaženia dvoma predchádzajúcimi spôsobmi. Štandardný prístup pri výpočte priemernej daňovej sadzby právnickej osoby spočíva v tom, že sa určí pomer medzi skutočne zaplatenou daňou a upravenou mierou zisku. Dôvody tohto výpočtu dane z príjmov sú:⁹⁵

- V nominálnych a reálnych daňových sadzbách sa odrážajú faktory, ktoré určujú daňové zaťaženie a účinky stimulácie. Ich nedokonalosťou je však to, že nezohľadňujú daňovo odpočítateľné položky. Aj hraničné daňové sadzby majú v sebe zakomponované faktory, ktoré sa považujú za investičné stimuly, ale v niektorých prípadoch sú zavádzajúce.
- Priemerné daňové sadzby tým, že majú v čitateli skutočnú výšku vybraných daní a v menovateli základ dane, zohľadňujú kombináciu účinkov nominálnych sadzieb.

⁹³ Podľa údajov Daňového riaditeľstva SR podiel dane z príjmu právnických osôb k HDP za obdobie rokov 2005 – 2006 predstavoval hodnotu 3 % (dane k HDP).

⁹⁴ Manažment, mzdy a financie č. 16/2001. Materiál pripravený na rokovanie vlády, s. 108.

⁹⁵ <http://www.rokovania.sk>.

- Údaje, ktoré sú potrebné na výpočet daňového zaťaženia v spoločnosti sa čerpajú zo štatistík. Výsledky výpočtov zo spomenutých údajov sa využívajú na lepšie pochopenie daňových dopadov na jednotlivé subjekty. V tejto súvislosti vzniká záujem o lepšie pochopenie toho, čo vstupuje do vytvárania štatistických údajov, čo z nich možno získať a čo nie.
- Prostredníctvom výpočtu priemerného daňového zaťaženia možno zistiť, aký dopad má daňová sústava na ekonomiku a jej činitele – napríklad daňová sadzba, resp. jej zmeny a dopad na podnikateľské subjekty, na mieru prerozdelenia príjmov spôsobenú progresívnymi či proporcionálnymi sadzbami dane.

Hraničné účinné daňové sadzby

Na výpočet hraničných účinných daňových sadzieb sa využívajú nominálne daňové sadzby a pravidlá na určovanie daňových odpočtov a daňových úverov. Hraničné daňové sadzby sa vypočítajú ako rozdiel, ktorý je vytvorený medzi návratnosťou pred zdanením a po zdanení na hranici.

Daňová kvóta

Je veľmi zložitá zistiť skutočné daňové zaťaženie právnických osôb, pretože právnické osoby sú iba právnou formou, ktorej prostredníctvom fyzické osoby môžu vykonávať podnikanie. Preto sa meria daňové zaťaženie s ohľadom na dane z príjmov právnických osôb, ale aj fyzických osôb ako poskytovateľov kapitálu a odvodové zaťaženie.

Daňovú kvótu štát sleduje spravidla za jeden rok. V závislosti od spôsobu vyjadrenia daňového zaťaženia sa rozlišuje daňová kvóta I a daňová kvóta II.

- **daňová kvóta I – DK1** vyjadruje podiel vybraných daní na vytvorenom hrubom domácom produkte za príslušné zdaňovacie obdobie,
- **daňová kvóta II – DK2** zahŕňa aj príjmy z odvodov do poisťného systému (na zdravotné poistenie, nemocenské poistenie, starobné poistenie, poistenie v nezamestnanosti, ako aj príspevky, ktoré odvádzajú zamestnávateľa na úrazové a garančné poistenie) k hrubému domácomu produktu.

DK1 a DK2 spolu predstavujú zloženú daňovú kvótu vyjadrujúcu daňové a príspevkové zaťaženie subjektov. Do kategórie povinných platieb niektorí autori zahŕňajú tiež koncesionárske poplatky pre Slovenskú televíziu a Slovenský rozhlas, odvody bánk do Fondu ochrany vkladov a tiež poisťné na povinné poistenie motorových vozidiel. Tieto platby vo vzťahu k HDP sa označujú ako daňová kvóta III.

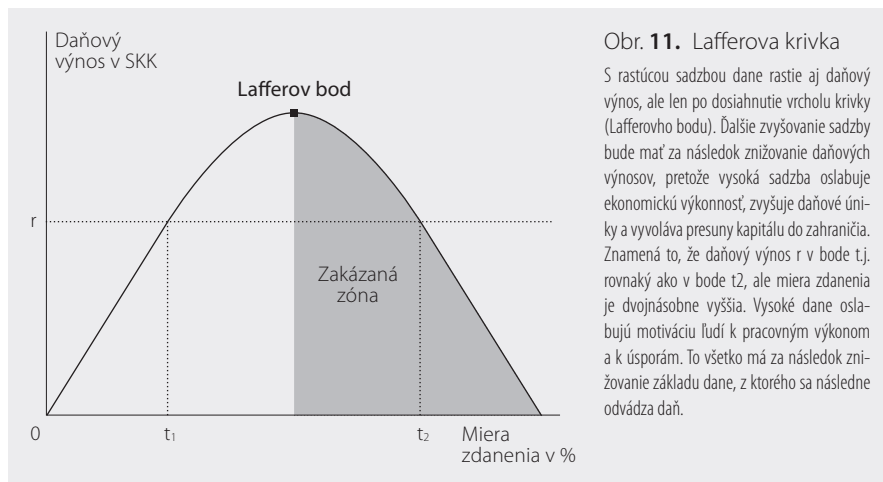
Daňové kvóty sa často používajú na porovnanie daňového zaťaženia subjektov v jednotlivých zdaňovacích obdobiach v rôznych štátoch. Medzi jednotlivými štátmi však môžu nastať odchýlky vo vyjadrovaní ukazovateľov napríklad v tom, že niektorý štát v menovateli zlomku využíva ukazovateľ HDP, iný ukazovateľ HNP⁹⁶. Aj v čitateli môžu nastať odchýlky, napríklad v tom, že niektorý štát nezapočítava dane, ktoré spravuje mesto alebo obec. Takisto každý štát má svoju štruktúru a svoj systém výpočtu odvodov do rôznych fondov, ktoré zohľadňujú iné skutočnosti a inak zatažujú daňový subjekt.

⁹⁶ Hrubý národný produkt, skrátene HNP (GNP – Gross National Product) je súhrn všetkých finálnych produktov vyrobených s použitím národných výrobných faktorov nielen na domácom území, ale aj v zahraničí. Ide teda o vlastníctvo výrobných faktorov. V prípade, že zahraničný podnik podniká na území Slovenska, jeho príjmy sa budú rátať do HNP zahraničia.

Celkové daňové a odvodové zaťaženie sa teda zväčša vyjadruje ako podiel daní, odvodov a im podobných povinných platieb na hrubom domácom produkte. Takýto prístup sa nazýva výpočet zloženej daňovej kvóty, pričom tento pohľad na daňové zaťaženie je najbežnejší. Podľa niektorých autorov však tento spôsob má niekoľko nedostatkov.⁹⁷ Jedným nedostatkom takéhoto porovnávania je napríklad to, že výpočet je skreslený, ak vláda využíva deficitné financovanie. Jednoducho, ak štát minie za rok viac, než vyberie na daniach a odvodoch, nachádza sa jeho rozpočet v deficite a musí si požičovať. Takto vzniká štátny dlh. Bremeno zdaňovania sa prostredníctvom dlhu presúva na budúce generácie. Druhým nedostatkom daňovej kvóty je, že vyjadruje iba makroekonomický prístup. Inými slovami, na krajinu sa pozerá akoby na jeden celok. V skutočnosti je však každý človek daňami a odvodmi postihnutý inak. Dôchodcovia a študenti všeobecne neplatia daň z príjmov ani odvody, a preto je ich odvodové zaťaženie omnoho nižšie než zaťaženie pracujúcich. Aj každý pracujúci platí iné dane podľa svojho príjmu a aj dvaja pracujúci s rovnakými príjmami platia iné dane podľa toho, koľko majú detí, či fajčia, pijú a tankujú benzín. Tretím nedostatkom daňovej kvóty je to, že suma skutočne vybraných daní a odvodov nemusí skutočne vyjadrovať prístup vlády k zdaňovaniu svojich podnikov a občanov. Zjednodušene povedané, ak je vláda na svojich občanov príliš tvrdá a chce im vziať príliš mnoho, môže nakoniec skončiť s veľmi málom.⁹⁸

Lafferova krivka

Úvahy ekonóma *Arthur Laffera* o vzťahu medzi daňovými výnosmi a daňovou sadzbou boli analytickým základom teórie ekonomie strany ponuky, začiatkom osemdesiatych rokov. Hypotéza, že redukcia daňových sadzieb môže zvýšiť daňové výnosy sa stala silným a vyzývavým politickým názorom. Prekvapujúcim politickým dopadom bolo, že verejné zdroje

⁹⁷ <http://chren.blog.sme.sk>

⁹⁸ Dobrým príkladom môže byť Rusko, keď nedostatok vymáhateľnosti práva spôsobil, že pri vysokých daňových sadzbách vláda vyberala relatívne málo peňazí. Keď však prezident Putin zaviedol jednotnú sadzbu dane z príjmov vo výške 13 %, daňové príjmy ruskej vlády vzrástli v prvom roku takmer o polovicu. Obchádzať zákony a riskovať sa už neoplatilo.

možno zvýšiť bez zaťaženia súkromného sektora, či redistribučnými opatreniami. *Lafferovu* krivku možno interpretovať ako redukovanú rovnicu ekonomického procesu, za predpokladu, že základná ekonomická štruktúra je explicitne formulovaná. Pre ilustráciu niektorých teoretických problémov sa vychádza z predpokladu, že daňový systém je jednoduchý, t. j. základ dane⁹⁹ je ľahko identifikovateľný a daňová sadzba (daň z príjmov aj daň z pridanej hodnoty) je konštantná v proporcionálnom vzťahu k základu dane. Za týchto predpokladov sa dá formulovať jednoduchá *Lafferova* krivka. Ekonomická teória ju využíva na zobrazenie vzťahu medzi sadzbou dane – mierou zdanenia a daňovým výnosom štátu (obr. 11¹⁰⁰).

Lafferova krivka je len teoretickou konštrukciou. Je však logické, že pri hypotetickom 100 %-nom zdanení by daňový výnos klesol na nulu, pretože nikto by nevykonával činnosti, ktoré by boli touto sadzbou zdanené. *Lafferova* krivka odhaľuje dôležitú skutočnosť, t. j. keď sa miera zdanenia zvýši napríklad z 20 % na 40 %, daňový výnos sa nezvýši dvakrát, ale zvýši sa menej. Podobne platí, že keď sa miera zdanenia zníži napríklad zo 40 % na 20 %, daňový výnos neklesne na polovicu, klesne menej. V prípade, že by sa obidve sadzby nachádzali napravo od vrcholu krivky, daňový výnos dokonca stúpne.

Vplyv zavedenia rovnej dane v SR na daňové príjmy štátu

Dane podnikateľských subjektov vychádzajú z daňového systému uplatňovaného v danom štáte. Na základe potrieb štátu nastávajú aj zmeny v jeho daňovom systéme. Medzi najvýraznejšie zmeny daňového systému v Slovenskej republike sa jednoznačne radia daňové reformy v roku 1993, 1995 a 2004, kedy bola zavedená proporcionálna daňová sadzba, tzv. rovná daň. Základnými predpokladmi zavedenia rovnej dane bolo zdaniť všetky druhy ziskov a všetky výšky ziskov rovnako a takto doceliť maximálnu možnú spravodlivosť, úplnú neutralitu, zjednodušenie a účinnosť. Na obr. 12¹⁰¹ je zachytené postavenie Slovenska medzi krajinami s rovnou daňou.

Podľa Inštitútu *A. de Tocquevillia* je rovná daň zavedená v mnohých krajinách sveta. Keď tento ústav porovnával rast HDP v krajinách s rovnou daňou, zistil, že rast je dvakrát rýchlejší. Pokiaľ porovnal len menej vyspelé ekonomiky, pomer rastu HDP bol štvornásobný v prospech krajín s rovnou daňou¹⁰².

Krajina	Rovná daň prijatá v roku	Daň (%) z osobného príjmu pred reformou	Daň (%) z osobného príjmu po reforme	Firemná daň (%) po reforme
Estónsko	1994	16 – 33	26	26
Litva	1994	18 – 33	33	29
Lotyšsko	1997	25 a 10	25	25
Rusko	2001	12 – 30	13	37
Ukrajina	2004	10 – 40	13	25
Slovensko	2004	10 – 38	19	19
Gruzínsko	2005	12 – 20	12	20
Rumunsko	2005	18 – 40	16	16

Obr. 12. Krajiny s rovnou daňou

⁹⁹ Základ dane je kvantitatívne vyjadrenie objektu dane v naturálnych alebo peňažných jednotkách. Objekt (predmet) dane je všetko to, z čoho sa daň vyrubuje (príjem, majetok, spotreba).

¹⁰⁰ Hamerníková, B. – Kubátová K.: Veřejné finance. Praha, Eurolex Bohemia 2000, s. 213.

¹⁰¹ <http://www.sulik.sk>.

¹⁰² Rovnú daň má napríklad Nový Zéland, ktorý v roku 1995 mal o 30 % menší hrubý domácí produkt na obyvateľa ako Slovensko a v roku 2001 o 6 % vyšší.

Dôvody pre daňovú reformu

Prechod z plánovaného na trhové hospodárstvo si na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov vyžadoval uskutočniť zásadnú reformu zostávajúceho daňového systému. Cieľom daňovej reformy bolo zmierniť nielen daňovú sústavu, ale v širšom chápaní aj celý daňový systém¹⁰³. Výrazná reforma daňovej sústavy v roku 1993 bola uskutočnená rokmi pod vplyvom vážnych zmien v ekonomickej sfére – prechodu od centrálne plánovaného hospodárstva socialistického typu k trhovu orientovanej ekonomike. Zákony o daniach platné od tejto reformy boli veľa krát novelizované, najmä v snahe opraviť ich nedostatky¹⁰⁴.

Nový daňový systém platný od roku 1995 mal za cieľ tieto nedostatky a deformácie odstrániť. Jeho cieľom bolo zdaniť všetky druhy príjmov a všetky výšky príjmov rovnako a takto doceliť maximálnu možnú mieru spravodlivosti. Priame zdanenie bolo neutrálne a jednoduché a plnilo výlučne fiškálnu úlohu. Základom rozloženia daňového bremena v tejto daňovej reforme bolo presunutie daňového zaťaženia z priamych daní na dane nepriame (daň z pridanej hodnoty a spotrebné dane), ktoré sú z hľadiska výberu daní jednoduchšie. Výsledkom daňovej reformy bolo zníženie váhy priamych daní, čo korešpondovalo s trendom uplatňovaným v Európe.

Cieľom daňovej reformy v roku 2004 na Slovensku bolo nastoliť moderný daňový systém, ktorý by motivoval ľudí viac pracovať a podnikateľov viac investovať, čím by sa vytvárali aj nové pracovné miesta. Daňová reforma by tak mala prispieť k dynamickému a udržateľnému rastu ekonomiky a následne aj zvyšovaniu rastu životnej úrovne obyvateľov. Konceptia tejto daňovej reformy vychádzala z princípov spravodlivosti, efektívnosti a jednoduchosti. Daňová reforma zahŕňa daňový systém postavený na rovnej dani (19 %). Prehľad sadzieb dane uvádza obr. 13¹⁰⁵. V porovnaní s predchádzajúcou sadzbou zdanenia fyzických osôb však dochádza k progresívnejšiemu zdaneniu príjmov do 90 000 SKK, ktoré boli predtým zdaňované 10 %-nou sadzbou dane. Zvýšenie tejto progresie zdanenia malo byť kompenzované zvýšením nezdaniteľného minima.

Pred reformou (2003)		Po reforme (2004)	
Daňové pásmo (SKK/mesačne)	Marginálna sadzba (%)	Daňové pásmo (SKK/mesačne)	Marginálna sadzba (%)
do 3 230	0	do 6 736*	0*
3 230 – 10 730	10	nad 6 736*	19*
10 730 – 18 230	20		
18 230 – 36 230	28		
36 230 – 50 230	35		
nad 50 230	38		

Obr. 13. Daňové pásma a marginálna sadzba dane pred reformou a po reforme

¹⁰³ Králik, J.: Dane v právnej regulácii. Bratislava, Elita 1992.

¹⁰⁴ Niektoré zmeny daňových zákonov boli podmienené aj politickými a ďalšími vplyvmi, na základe ktorých do daňových zákonov preniklo veľa nesystémových opatrení, ktoré zvýhodňovali či znevýhodňovali určité skupiny daňovníkov. Konečným dôsledkom tohto procesu bolo výrazné skomplikovanie daňového práva. Existujúce množstvo výnimiek a podmienok spôsobovalo nejednoznačnosť zákonov, čo vyvolávalo potrebu vydávania ďalších usmernení či výkladov. Negatívnym javom bolo aj to, že daňové zákony boli voči daňovníkom často príliš podozrievavé a vopred ich paušálne „trestali“, čo väčšina daňovníkov vnímala ako nespravodlivosť. Nespravodlivý charakter niektorých opatrení v daňových zákonoch súčasne viedol k tomu, že v spoločnosti rástla všeobecná tolerancia k obchádzaniu a porušovaniu takýchto „nespravodlivých“ zákonov, čo je nepochybné celospoločensky nežiaduca tendencia.

¹⁰⁵ MF SR.

Tento systém sa ukázal prospešný pre zvyšovanie zamestnanosti, prejavil svoju životaschopnosť pri stimulácii rozvoja podnikania a súčasne zvyšujúcej sa stabilite verejných financií. Zavedením jednotnej dane sa výrazne zlepšili podmienky pre podnikanie, čo sa prejavilo v zlepšených makroekonomických ukazovateľoch slovenskej ekonomiky.¹⁰⁶ Hospodársky rast je pritom nevyhnutným faktorom zvyšovania životnej úrovne obyvateľov Slovenska a jeho spomalenie by sa prejavilo v pomalšom dobiehaní životnej úrovne vyspelých krajín. Daňová reforma sa uskutočnila v kontexte ďalších spoločenských zmien, ako je napríklad reforma sociálneho systému, dôchodkového zabezpečenia, zdravotníctva. Aby výsledný efekt bol optimálny a pozitívne pôsobil na hospodársky rast, rast pracovných príležitostí a neznižoval motiváciu k podnikaniu a k legálnemu zamestnávaniu, bola nevyhnutná koordinácia týchto reforiem a ich vzájomné zladenie.¹⁰⁷

Sústava daní Slovenskej republiky

Sústava daní v Slovenskej republike po novej daňovej reforme¹⁰⁸ obsahovala výrazné zmeny hlavne v majetkových daniach, z ktorých sa niektoré zrušili (napríklad daň z prevodu a prechodu nehnuteľností, daň z darovania a daň z dedičstva)¹⁰⁹, vznikli nové miestne dane (napr. daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie a ďalšie) a nastal ich presun do miestnych daní (obr. 14¹¹⁰).

Od 1. 5. 2004 nastala zásadná zmena oproti dovtedy platnej právnej úprave DPH pri zdaňovaní dovozu a vývozu produktu. Pri dovoze produktu a vývoze produktu v rámci členských štátov EÚ colné orgány prestali plniť úlohy súvisiace s DPH čo znamená, že colnice už nevyberajú daň z produktov dodávaných zo štátov, ktoré sú súčasťou spoločného systému dane z pridanej hodnoty v EÚ. Schéma rozdelenia území na účely vnútorného trhu európskych spoločenstiev je znázornená na obr. 15.

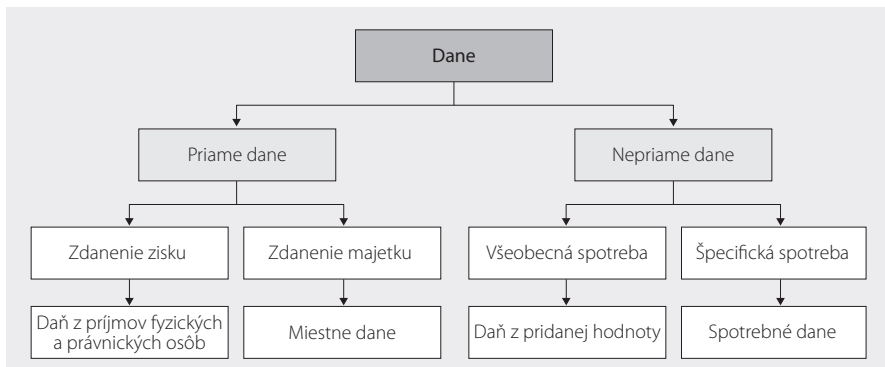
¹⁰⁶ Reakcie ekonómov zo Slovenska a zahraničia potvrdzujú, že daňová reforma vytvorila v Slovenskej republike jeden z najkonkurencieschopnejších daňových systémov v celej oblasti EÚ a OECD. Bývalý maďarský minister financií Lajos Bokros na konferencii o znalostnej ekonomike Minerva okrem iného povedal: „Reforma je výhodná pre krajinu, priniesla výborné výsledky, je jednoduchá a priehľadná. Nie preto, že sadzby sú rovnaké a relatívne nízke, ale preto, že neobsahuje výnimky, úľavy a prázdničky. Tento daňový systém dostal Slovensko na mapu sveta, čo je dobrý marketingový ťah pre túto malú, ale efektívnu krajinu“. Bokros, L.: Dane by sa na Slovensku meniť nemali. SME 13.4.2006, s. 3.

¹⁰⁷ V súvislosti s novou daňovou reformou je potrebné, aby všetky opatrenia v oblasti daní boli v súlade so záväznými dokumentmi Európskej únie, najmä so smernicami Európskej únie v oblasti daní.

¹⁰⁸ Hlavné črty daňovej reformy možno zhrnúť: zavedenie rovnej sadzby dane z príjmov vo výške 19 %, zavedenie jednotnej sadzby aj pri DPH vo výške 19 %, zvýšenie spotrebných daní mierne nad minimálne sadzby požadované EÚ, zrušenie dane z prevodu a prechodu nehnuteľností, zrušenie dane z dedičstva a darovania, zvýšenie nezdaniteľného minima a zavedenie daňového bonusu, zrušenie dane z dividend, zrušenie viacerých výnimiek odpočítateľných položiek a špeciálnych režimov pri zdaňovaní príjmov. Zavedenie tzv. rovnej dane z príjmov bolo najmä v oblasti zdaňovania z príjmov fyzických osôb spojené vo veľkom rozsahu s okamžitým výpadkom príjmov štátneho rozpočtu, vzhľadom na potrebu kompenzovať zvýšenie sadzby pre nízko príjmové skupiny súčasným zvýšením nezdaniteľného minima. Zavedenie systému tzv. rovnej dane bolo preto podmienené ďalším presunom zdanenia na nepriame dane do oblasti dane z pridanej hodnoty a spotrebných daní.

¹⁰⁹ Pre majetkové dane bola reforma realizovaná v dvoch etapách. V prvej etape, realizovanej k 1.1.2004, sa zrušili dane z dedičstva a z darovania a bol prijatý zákon č. 554/2003 Z. z. o dani z prevodu a prechodu nehnuteľností. Týmto zákonom sa pôvodné sadzby dane v rozpätí od 0,5 % do 6 % zo základu dane zjednotili na jedinú sadzbu vo výške 3 %. V druhej etape, od 1.1.2005, sa zrušila aj daň z prevodu a prechodu nehnuteľností. Legislatívne zmeny dane z nehnuteľností, dane za špecifické služby a dane z motorových vozidiel súviseli s fiskálnou decentralizáciou, ktorá svoju definitívnu podobu nadobudla k 1.1.2005 schválením zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Zákonom prešla na územné samosprávy právomoc určovania sadzieb daní a ich výnosy sú príjmom obcí a VÚC. Výnos dane z úhrad za dobývací priestor nebol ovplyvnený žiadnymi legislatívnymi zmenami. Dane z medzinárodného obchodu a transakcií boli v roku 2004 ovplyvnené vstupom SR do Európskej únie. Od 1.1.2004 sa dovozné clo pretransformovalo na podiel na vybraných finančných prostriedkoch.

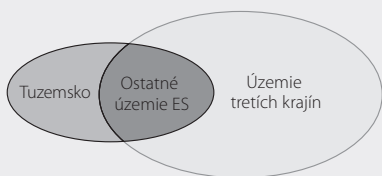
¹¹⁰ Platná od 1.1.2005. Spracované podľa údajov zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov.

Obr. 14. Sústava daní SR

Súčasná daňová sústava zahŕňa zdaňovanie príjmov, majetku a spotreby. V minulosti daň z príjmov mala pri svojom vzniku iba niekoľko percentné sadzby a týkala sa iba vysokých príjmov. V období medzi dvoma svetovými vojnami, a najmä po 2. svetovej vojne, tieto sadzby neustále rástli. V niektorých krajinách (napr. vo Veľkej Británii a v USA) boli v 60. rokoch najvyššie príjmy zdaňované až viac ako 90 %-nou sadzbou. Pre 80. roky je potom charakteristické znižovanie vysokých daňových sadzieb. Reformy daňových systémov v 80. rokoch a začiatkom 90. rokov menia tzv. daňový mix, t. j. podiel priamych a nepriamych daní v prospech nepriamych daní. Znamená to znižovanie sadzieb priamych daní na úkor zvyšovania sadzieb nepriamych daní. Štruktúra daňového systému je nasledujúca:

- zdaňovanie príjmov – daň z príjmov,
- zdaňovanie majetku – daň z nehnuteľností, daň z motorových vozidiel,
- zdaňovanie spotreby – daň z pridanej hodnoty, spotrebné dane (z liehu, piva, vína, tabaku a minerálnych olejov).

Územie spoločenstiev = Tuzemsko + Ostatné územie ES
 Tuzemsko = Územie Slovenskej republiky
 Zahranicie = Ostatné územie ES + Územie tretích krajín
 Ostatné územie ES = Územie spoločenstiev – Tuzemsko

— Územie spoločenstiev — Zahranicie

Obr. 15. Schéma rozdelenia územia na účely vnútorného trhu európskych spoločenstiev (ES)

Po vstupe SR do EÚ sa ako dovoz tovaru zdaňuje len tovar dovezený z tretích štátov, t. j. štátov, ktoré nie sú členmi EÚ. Dodanie tovaru z iného členského štátu do tuzemska sa od 1.5.2004 zdaňuje ako nadobudnutie tovaru z iného členského štátu podľa podmienok a postupov uvedených v jednotlivých ustanoveniach zákona o DPH. Dodanie tovaru z tuzemska do iného členského štátu sa od 1.5.2004 neposudzuje ako vývoz tovaru, ale ako dodanie tovaru do iného členského štátu. O vývoz tovaru ide len vtedy, ak ide o vývoz tovaru do tretích štátov.

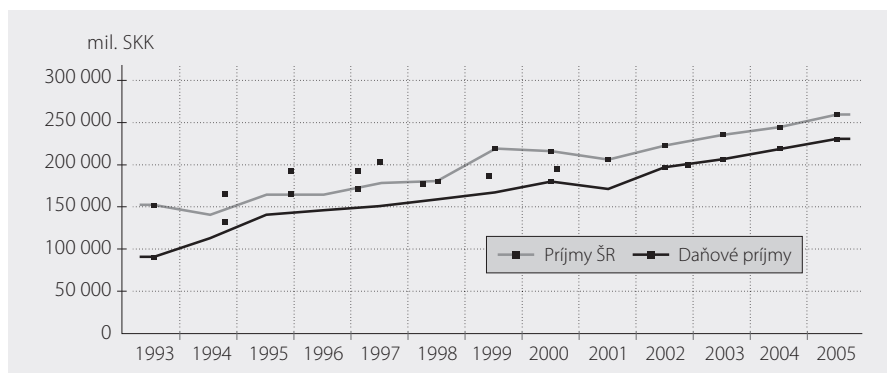
Štruktúra daňových príjmov

Zmeny daňového systému pôsobia na zmeny daňových príjmov, a to jednak na celkovú výšku daňových príjmov, jednak na zmenu štruktúry daňových príjmov. Porovnaním daňových príjmov v rokoch 1993 až 2005 možno dospieť k záveru, že ich výška mala stúpajúci trend, tak ako to znázorňuje obr. 16¹¹¹.

Dane sú platbou, ktorú musia fyzické a právnické osoby odvádzať správcovi dane v stanovenej výške a v stanovenom čase¹¹². Percentuálny podiel daňových príjmov ilustruje obr. 17¹¹³.

Z porovnania daňových príjmov v rokoch 1993 až 2005 vyplýva, že ich výška mala stúpajúcu tendenciu. Zmeny daňového systému pôsobia teda na zmeny daňových príjmov. Aké zmeny nastali v podiele priamych a nepriamych daní v posledných rokoch znázorňuje obr. 18¹¹⁴.

Na obr. 19¹¹⁵ sú bližšie porovnávané jednotlivé daňové príjmy verejnej správy¹¹⁶ vypočítané metódikou ESA 95¹¹⁷, ktorá je založená na akruálnom princípe (v angl. „accrual based accounting“) a ktoré sú predkladané Eurostatu a Medzinárodnému menovému fondu (MMF). V nedávnej minulosti sa na Slovensku používali rôzne metodiky vykazovania verejných financií – národná metodika, metodika MMF alebo ESA 95, ktoré sa navyše často kombino-

Obr. 16. Vývoj daňových príjmov a celkových príjmov štátneho rozpočtu v rokoch 1993 až 2005

Dane predstavujú najvyššiu príjmovú položku štátneho rozpočtu (ŠR). Takmer 90 % príjmov ŠR tvoria dane. Zvyšnú časť rozpočtu (10 %) predstavujú nedaňové príjmy, a to z vlastníctva majetku, cla, darov, úrokov z úverov a kapitálové príjmy.

¹¹¹ <http://www.drsrc.sk>.

¹¹² Daň z príjmov sa v súčasnej dobe neplatí iba v niekoľkých krajinách, tzv. daňových rajoch. Medzi najznámejšie spomedzi týchto štátov patria: Bahamy, Bermudy, Kajmanské ostrovy, Kuvajt, Omán, Saudská Arábia, Spojené Arabské Emiráty a Uruguaj. Daňové raje sú buď naftovými veľmocami alebo turistickými rajmi, a teda dane z príjmov daňovníkov tam nie sú najdôležitejšími zdrojmi príjmov verejných rozpočtov. Tieto krajiny sa tiež snažia pomocou daňovej politiky udržať a prilákať investície a získať podporu pre rozvoj viacodvetvovej ekonomiky. V súčasnosti sa daňové raje nazývajú aj tzv. offshore finančné centrá, pretože okrem daňových úľav poskytujú aj iné výhodné podmienky pre podnikateľov (napríklad vyspelá infraštruktúra, legislatíva, vymáhateľnosť práva, rozvinutý bankový systém).

¹¹³ <http://www.drsrc.sk>.

¹¹⁴ <http://www.finance.gov.sk>.

¹¹⁵ MF SR.

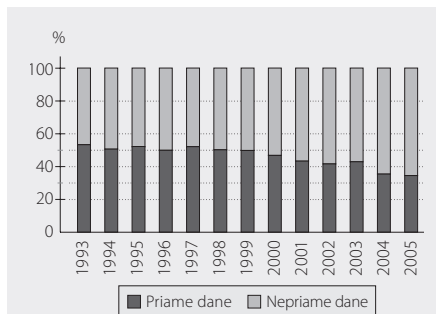
¹¹⁶ Verejná správa pozostáva zo štátnej správy a územnej samosprávy. Územnú samosprávu tvoria vyššie územné celky a obce.

¹¹⁷ Skratka ESA znamená Európsky systém účtov. Metodika ESA 95 sa používa pre komparáciu výstupov s krajinami EÚ.

Rok	DP (%)	Rok	DP (%)
1994	78,9	2000	81,4
1995	83,7	2001	80,4
1996	86,0	2002	85,7
1997	82,8	2003	85,9
1998	86,0	2004	86,4
1999	74,0	2005	88,2

Obr. 17. Podiel daňových príjmov (DP) na príjmoch štátneho rozpočtu za roky 1994 – 2005

vali.¹¹⁸ Zásadné zvýšenie transparentnosti a objektivnosti o verejných financiách prinieslo používanie metodiky ESA 95 ako základného nástroja, ktorý zároveň umožňuje presné porovnávanie s inými štátmi EÚ. Pri tvorbe rozpočtov jednotlivých zložiek verejnej správy v SR sa v roku 2002 prvýkrát použila metodika ESA 95. Uplatnenie aktuálnej bázy zaznamenávania sa zabezpečilo úpravou údajov, zostavených na hotovostnej báze zahrnutím položiek časového rozlíšenia – časovým rozlíšením úrokov, daní, sociálnych príspevkov a zahrnutím medziročnej zmeny stavu ostatných pohľadávok a záväzkov. V marci 2007 bola Eurostatom schválená nová metodika¹¹⁹ vykazovania aktuálnych daní.¹²⁰ Z tzv. koeficientovej metódy¹²¹ sa prešlo na metódu posunutého hotovostného plnenia. Metóda časového posunu hotovostného plnenia vychádza z podrobných údajov o hotovostnom plnení daní a sociálnych odvodov. Aktualizácii na Slovensku podliehajú:¹²²

Obr. 18. Vývoj podielu priamych a nepriamych daní na celkových daňových príjmoch v rokoch 1993 až 2005 na Slovensku

V priebehu rokov 1993 – 2005 sa na Slovensku podiel priamych daní na celkových daňových príjmoch znížil z vyše 50 % na 34,5 %. Daňové bremeno sa presunulo z priamych na nepriame dane, teda z výroby na spotrebu (t. j. DPH a spotrebné dane). Tendencia presunu priameho zdanenia na nepriame zdanenie prevláda aj v celej Európskej únii.

¹¹⁸ Národná metodika umožňuje analyzovať príjmy a výdavky jednotlivých zložiek verejnej správy z hľadiska ich ročného plnenia, z hľadiska hospodárnosti a účelu ich použitia. Súhrn všetkých zložiek verejnej správy je len mechanickým súčtom, ktorý umožňuje sledovať bežné hospodárenie jednotlivých súčastí verejnej správy. Uplatnenie metodiky MMF umožňuje zostaviť celkovú bilanciю príjmov a výdavkov verejnej správy ako celku na konsolidovanom základe. Táto metodika vylučuje sprostredkujúce peňažné toky medzi jednotlivými zložkami verejnej správy. Umožňuje analyzovať účelnosť a hospodárnosť vynakladania prostriedkov spravovaných verejných správou ako celkom, bez vnútorných obrátov. Podľa metodiky Európskej únie – ESA 95 (Európsky systém účtov) sa vyčísluje výsledok hospodárenia (aj dlh verejnej správy) podľa Maastrichtských konvergenčných kritérií. Príjmy a výdavky sa upravujú podľa časového rozlíšenia a zohľadňujú sa tiež pohyby v aktívach a pasívach organizácií verejnej správy s prepojením na systém národných účtov. Táto náročná metodika poskytuje informácie o celkovom hospodárení verejných financií, ktoré sú rozhodujúcimi vstupmi pri analýze rozpočtového hospodárenia verejnej správy a zdrojom informácií pre investorov. Okrem iného sú pri metodike ESA 95 z príjmov bežného roka aj príjmy z privatizácie, ktoré sú zahrnuté do výsledku prostredníctvom pohybu finančných aktív

¹¹⁹ Metodika ESA 95 vyžaduje, aby dane a sociálne príspevky boli zaznamenávané na aktuálnej báze. Pre potreby zdefinovania pravidiel časového zaznamenávania bolo vydané Nariadenie (ES) č. 2516/2000 Európskeho parlamentu a rady, ktoré určilo dve možné metódy, a to metódu založenú na predpise daní a metódu posunutého hotovostného plnenia.

¹²⁰ Slovensko aktualizuje len dane a odvody, ktoré sú zaznamenávané v národných účtoch na aktuálnej báze: a to daň z príjmov fyzických osôb (DPFO), daň z príjmov právnických osôb (DPPO), daň z pridanej hodnoty, spotrebné dane, odvody na sociálne a zdravotné poistenie.

¹²¹ Koeficientová metóda resp. metóda založená na predpise daní a výpočte kapitálového transferu je náročná na dostupnosť a kvalitu údajov z daňových priznaní. Odhaduje, aká časť z priznanej daňovej povinnosti (na základe dostupných údajov z daňových priznaní a iných tlačív) sa nikdy nezaplatí. Výpočet tzv. „koeficientu vymožiteľnosti“ vychádza z historických údajov.

¹²² Dokument Inštitútu finančnej politiky MF SR z 19.02.2007 „Zaznamenávanie daní a sociálnych príspevkov podľa metodiky ESA 95 Prechod na metódu časovo posunutého hotovostného plnenia“.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Dane z príjmov, ziskov a kapitálového majetku	71 753	76 086	82 122	77 420	83 569	92 797
Daň z príjmov fyzických osôb	35 125	37 404	39 290	36 442	39 211	42 100
– zo závislej činnosti			34 969	30 737	33 706	36 025
– z podnikania			4 321	5 705	5 505	6 075
Daň z príjmov právnických osôb	27 093	29 339	33 688	35 306	40 505	45 839
Daň z príjmov vyberaná zrážkou	9 535	9 343	9 144	5 671	3 852	4 858
Dane z majetku	5 328	5 921	6 406	6 936	7 077	6 963
Daň z nehnuteľností	3 689	3 716	3 794	4 246	6 243	6 719
Dane z dedičstva a darovania	251	274	235	119	16	8
Dane z prevodu a prechodu nehnuteľností	1 388	1 930	2 377	2 571	817	236
Domáce dane na tovary a služby	105 932	120 842	135 554	156 977	177 672	178 525
Daň z pridanej hodnoty	74 739	83 188	91 323	105 650	116 880	123 538
Spotrebné dane	28 011	32 294	38 196	45 168	54 360	48 024
Dane za špecifické služby	939	3 016	3 579	3 703	3 650	3 889
Dane z používania tovarov a povolenia na výkon činnosti	2 242	2 344	2 457	2 455	2 730	3 055
Iné dane za tovary a služby	0	0	0	0	52	19
Dane z medzinárodného obchodu a transakcií	3 923	3 996	4 064	1 854	499	629
Dovozné clo						
Dovozná prirážka	3 550	3 832	3 959	1 585	19	-35
Podiel na vybratých finančných prostriedkoch	285	3	14	15	7	0
Ostatné colné príjmy	0	0	0	255	474	665
Iné dane	87	161	92	0	0	0
Iné dane	55	0	0	0	0	-3
DAŇOVÉ PRÍJMY VEREJNEJ SPRÁVY – SPOLU	186 991	206 844	228 147	243 187	268 816	278 911
Sankcie			963	801	928	1 291
Daňové príjmy vrátane sankcií	186 991	206 844	229 110	243 988	269 744	280 202

Obr. 19. Daňové príjmy verejnej správy – metodika ESA 95 (mil. SKK)

- daň z príjmov fyzických osôb (závislá činnosť a podnikanie), daň z príjmov právnických osôb, daň z pridanej hodnoty a spotrebné dane,
- aktualizujú sa odvody do Sociálnej poisťovne (vrátane odvodov plynúcich do Národného úradu práce do konca roka 2003) a odvody do zdravotných poisťovní,
- ostatné daňové príjmy sa v metodike ESA95 rovnajú hotovostnému plneniu.¹²³

Akruálny princíp¹²⁴ definuje rámcová osnova medzinárodných účtovných štandardov „ako princíp, keď účinky transakcií a iných udalostí sú zachytené v okamihu, keď vzniknú a nie keď sú peňažné prostriedky alebo ekvivalenty prijaté alebo zaplatené“.

¹²³ Podiel daňových príjmov zaznamenaných v národných účtoch na hotovostnej báze je veľmi malý, od roku 1995 klesol z úrovne 12,9 % z celkových daňových príjmov na 6,6 % v roku 2005.

¹²⁴ Podľa akruálneho princípu je účtovná jednotka povinná začíťovať a vykázat' náklady a výnosy v účtovnom období, v ktorom vznikli, bez ohľadu na to, kedy vzniknú výdavky a príjmy vzťahujúce sa na tieto náklady a výnosy. Tento princíp sa zabezpečuje dôsledným časovým rozlíšením nákladov a výnosov, (akruálny princíp sa neuplatňuje v jednoduchom účtovníctve, čo je vyjadrené pravidlom o účtovaní všetkých výdavkov a príjmov až v deň ich zaplatenia)..

Účtovný systém Európskej komisie bol do roku 2005 založený na peňažných tokoch. Tento systém zaznamenával iba rozpočtované výdavky a príjmy počas roka, pričom bol doplnený informáciami na konci roka, ktoré boli potrebné na prípravu finančných výkazov.

Daň z príjmov

Daňová povinnosť pri dani z príjmov¹²⁵ sa viaže bezprostredne na dôchodok (príjem) daňového subjektu. Podľa daňového zákona príjmy všetkých daňových subjektov (fyzické osoby, zahraničné osoby, právnické osoby a ostatné subjekty) sa zdaňujú jednou lineárnou percentuálnou sadzbou vo výške 19 %. Prehľad podnikateľských subjektov zobrazuje obr. 20¹²⁶.

Ďalšími faktormi, ktoré rovnako pozitívne vplyvajú na podnikateľské prostredie sú napríklad zvýšená dostupnosť úverov, zníženie úrokových mier, budovanie priemyselných parkov, prílev zahraničných investícií. Medzi nevýhody systému, ktoré odrádzajú ľudí od podnikania, je jedno z najväčších odvodových zaťažení podnikateľskej sféry v Európe.

Počas rokov 2004 – 2005 nastalo niekoľko zmien v sadzbách daní v krajinách EÚ, ktoré upraveno sadzbu smerom hore i dole. Na obr. 21¹²⁷ je usporiadaných 25 členských krajín Európskej únie a štyri kandidátske krajiny podľa najvyššej sadzby dane z príjmov fyzických a právnických osôb.

Z tabuľky vyplývajú značné rozdiely, ktoré existujú v sadzbách dane z príjmov v jednotlivých krajinách. Či už ide o progresivitu zdanenia, resp. jednotnú sadzbu dane zavedenú napríklad v Slovenskej republike, alebo aj výšku daňových sadzieb, ktoré sú odlišné pre každú krajinu. Ku komparácii daňových sadzieb však treba pristupovať veľmi opatrne, pretože sú porovnané nominálne (zákonné) daňové sadzby. Celková daňová povinnosť v jednotlivých krajinách nezávisí iba od týchto sadzieb, ale aj od množstva nezdaniteľných častí základu dane, daňových bonusov¹²⁸ a iných odpočítateľných položiek, ktoré si daňovník môže v danej krajine uplatniť. Aj keď z nasledujúcej tabuľky vyplýva, že najnižšie dane z príjmu sa platia na Cypre či Írsku neznamená to, že je v týchto krajinách aj najnižšie skutočné daňové zaťaženie.

Rok	Právnické osoby	Fyzické osoby	Podnikateľské subjekty – spolu
1993	45,265	282,894	328,159
1994	55,565	287,002	342,567
1995	67,892	275,11	343,002
1996	67,514	258,162	325,676
1997	75,411	277,202	352,613
1998	83,476	295,801	379,277
1999	83,275	295,75	379,025
2000	88,405	296,52	384,925
2001	93,072	303,506	396,578
2002	93,36	297,4	390,76
2003	101,412	329,72	431,132
2004	114,285	360,378	474,663
2005	126,777	367,094	493,871
2006	139,24	388,246	527,486

Obr. 20. Počet podnikateľských subjektov na Slovensku

¹²⁵ Zisky všetkých subjektov (fyzické osoby, zahraničné osoby, právnické osoby a ostatné subjekty) sa zdaňujú jednou percentuálnou sadzbou. Pri jednotlivých typoch subjektov sa líšia pravidlá pre vyčíslenie zisku, t. j. základu dane (u zamestnanca jeho čistá mzda, pri podniku daňový výsledok hospodárenia).

¹²⁶ Štatistický úrad SR (ŠÚ SR).

¹²⁷ Heritage Foundation a národné správy. Hospodárske noviny 6.12.2006.

¹²⁸ Daňový bonus je suma, ktorá znižuje už vyčíslenú daň. Neodpočítava sa teda tak ako nezdaniteľné časti základu dane od daňového základu, ale až od vypočítanej daňovej povinnosti. Slovenská daňová legislatíva pozná iba jeden daňový bonus, t. j. daňový bonus na dieťa. V iných krajinách ako Veľká Británia, Holandsko sa uplatňuje viacero daňových bonusov, t. j. bonus na dieťa, bonus pre pracujúcich ľudí, bonus pre staršie osoby, bonus pre slobodných rodičov.

Pri zdaňovaní sa líšia pravidlá pre stanovenie základu dane pri jednotlivých typoch subjektov. Napríklad u zamestnanca (príjem zo závislej činnosti) je základom dane jeho mzda znížená o odvody do poisťovní a nezdaniteľné minimum. U podnikateľa (príjem z podnikania) je základom dane upravený výsledok hospodárenia podniku. Príjmy vo všetkých možných formách sú zdaňované len raz, a to vtedy, keď prechádzajú od ich tvorby k ich použitiu.

Zákon o dani z príjmov¹²⁹ (ďalej len daňový zákon) v Slovenskej republike upravuje zdaňovanie príjmov¹³⁰ daňou fyzickej osoby a daňou právnickej osoby. Rozdelenie daní z príjmov, platné od 1.1.2005, uvádza obr. 22¹³¹.

Vo Veľkej Británii a rovnako aj v Holandsku je daň príjmov fyzických osôb označená ako „income tax“, teda daň z príjmov. Na Slovensku tento pojem zahŕňa daň z príjmov fyzickej osoby aj daň z príjmov právnickej osoby.

Daň z príjmu právnických osôb

Daň je koncipovaná ako univerzálna daň dôchodkového typu. Daňová reforma znížila sadzbu dane z príjmu právnických osôb z pôvodných 25 % na 19 %.¹³² Vývoj sadzby dane pre právnické osoby od r. 1993 je uvedený v obr. 23.¹³³

Zákon o dani z príjmov je koncipovaný priaznivejšie pre podnikateľské prostredie. Sú zavedené

Krajina	Daň z príjmu fyzických osôb		Daň z príjmu právnických osôb	
	2004	2005	2004	2005
Rakúsko	50	50	34	34
Belgicko	50	50	33	34
Bulharsko	29	29	15	19,5
Chorvátsko	35	45	20	20
Česko	32	32	31	28
Cyprus	30	30	15	15 (10)
Dánsko	59	26,5	30	30
Estónsko	26	26	0*	0*
Fínsko	36	35,5	29	29
Francúzsko	49,6	49,6	34,3	34,3
Nemecko	48,5	47	27,9	26,4
Grécko	40	40	35	35
Maďarsko	40	38	18	16
Írsko	42	42	12,5	12,5
Taliansko	45	45,6	34	34
Lotyšsko	25	25	19	15
Litva	33	33	15	15
Luxembursko	38,95	38,95	30,38	22,9
Malta	35	35	35	35
Holandsko	52	52	34,5	34,5
Poľsko	40	40	27	19
Rumunsko	40	40	25	25
Portugalsko	40	40	30	30
Slovensko	38	19	25	19
Slovinsko	50	50	25	25
Španielsko	48	45	35	40
Švédsko	60	60	28	28
Turecko	40	40	33	30
Veľká Británia	40	40	30	30
* na reinvestované zisky				

Obr. 21. Porovnanie sadzieb dane z príjmu vo vybraných krajinách Európy

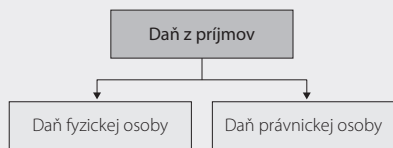
¹²⁹ Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov.

¹³⁰ Daň z príjmov vznikla vo Veľkej Británii v roku 1799 na financovanie vojen proti Napoleonovi. Anglický termín „personal income tax“ sa dá preložiť ako „osobná dôchodková daň“ alebo „osobná daň z príjmu“.

¹³¹ Spracované podľa zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov platného a účinného od 01.01.2004.

¹³² Tamže.

¹³³ <http://www.drsr.sk>.

Obr. 22. Rozdelenie daní z príjmov

Vo Veľkej Británii a rovnako aj v Holandsku je daň z príjmov fyzických osôb označená ako „income tax“, teda daň z príjmov. Na Slovensku tento pojem zahŕňa daň z príjmov fyzickej osoby aj daň z príjmov právnickej osoby.

voľnejšie pravidlá pre odpisovanie hmotného a nehmotného majetku, pre umorovanie daňovej straty, pre uznávanie daňových výdavkov a pod.¹³⁴ Sociálne poistenie a odvodové povinnosti podnikateľa sú upravené v právnych predpisoch upravujúcich oblasť sociálneho zabezpečenia¹³⁵. Zhrnutie percentuálneho vyjadrenia odvodovej povinnosti je uvedené na obr. 24¹³⁶.

Medzi najvýznamnejšie legislatívne zmeny patrí zjednotenie sadzby dane pre všetky druhy príjmov. Odstránila sa tým diferenciácia v predchádzajúcej legislatívnej úprave, kde sa osobitná sadzba dane pohybovala od 1 % až do 25 %. Sadzba dane, aplikovaná pri zrážkovej dani¹³⁷, ale je určená nepriamo, odvolávajúc sa na rovnú sadzbu dane. Sadzba zrážkovej dane je teda zhodná so sadzbou, ktorá je aktuálna pre zdaňovanie všetkých príjmov právnických a fyzických osôb¹³⁸. Z makroekonomického hľa-

Zdaňovacie obdobie	Výška daňovej sadzby (%)
1993	45
1994 – 1999	40
2000 – 2001	29
2002 – 2003	25
2004	19

Obr. 23. Vývoj sadzby dane z príjmu PO

Odvody	Odvodová povinnosť (%)		
	zamestnávateľa	zamestnanca	podnikateľa
Dôchodky – starobné	16,00	4,00	20,00
Dôchodky – invalidné	3,00	3,00	6,00
Nemocenské	1,40	1,40	4,40
V nezamestnanosti	1,00	1,00	2,00
Zdravotné	10,00	4,00	14,00
Úrazové	0,80	–	–
Garančné	0,25	–	–
Rezervný fond	2,75	–	2,75
Spolu %	35,20	13,40	49,15

Obr. 24. Odvodová povinnosť splatná od januára 2004

¹³⁴ Znížil sa počet odpisových skupín z piatich na štyri, pričom majetok pôvodne zaradovaný do piatej odpisovej skupiny sa včleňuje do štvrtej. Pri rovnomernom odpisovaní je ročný odpis v každom zdaňovacom období rovnaký. Od roku 2004 môže daňovník od základu dane odpočítavať každú daňovú stratu, a to počas bezprostredne nasledujúcich najviac piatich rokov bez povinnosti rovnomerného rozlíšenia vo výške 1/5 ročne a následnej povinnosti reinvestovania odpočítanej daňovej straty. Do roku 2003 mali daňovníci možnosť odpočítať si od základu dane aj nimi poskytnuté dary, príspevok pre združenie právnických osôb a náklady na reklamu do relatívne určenej maximálnej sumy. V súčasnom platnom zákone už táto možnosť neexistuje, ale výdavky na reklamu sú daňovo uznané v plnej výške. Možnosť prispievania právnických osôb na verejnoprospešné účely však nezanikla, len sa deje transparentnejším spôsobom. Od roku 2004 môžu platitelia dane z príjmov právnických osôb poukázať 2 % zaplatenej dane na osobitný účel registrovanej právnickej osobe.

¹³⁵ Najmä podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.

¹³⁶ <http://www.sario.sk>.

¹³⁷ Zrážková daň sa v SR uplatňovala napríklad pri výplate dividend. Vlastník dostal čistý výnos a zrážkovú daň vo výške 15 % vysporiadala a odvedla spoločnosť pri výplate podielu na zisku. Vybratím dane zrážkou je daňová povinnosť splnená. Dnes sa uplatňuje napríklad pri príjmoch z duševného vlastníctva, t. j. pri zrážke do literárneho fondu.

¹³⁸ Jednou zo zásad, na ktorých bola daňová reforma založená, bolo odstránenie dvojitého zdanenia príjmov v maximálnej možnej miere. Tým, že od 1.1.2004 zrážkovej dani nepodlieha skupina príjmov charakteru podielu na zisku právnických osôb pri jeho ďalšom rozdeľovaní (dividendy), sa realizovala zásada jedného zdanenia príjmu.

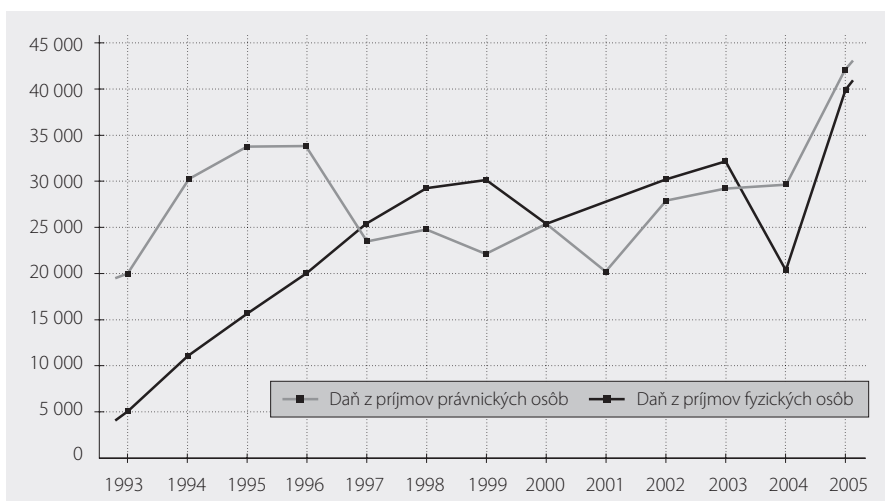
diska je daň z príjmov právnických osôb zo sústavy priamych daní najzaujímavejšia a najdôležitejšia. Výška dane závisí od spôsobu výpočtu daňového základu a od daňovej sadzby. Vývoj príjmov štátneho rozpočtu z daní z príjmov právnických osôb je uvedený v obr. 25¹³⁹.

Najvyšší podiel príjmov ŠR z daňových príjmov právnických osôb bol v roku 1994 vo výške 27,5 %. Od roku 1994 do roku 2004 výška týchto príjmov plynúcich do štátneho rozpočtu klesala, tak ako to graficky ilustruje obr. 26¹⁴⁰.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Príjmy ŠR (v mil. SKK)	150,342	139,148	163,138	162,865	175,798	177,835	216,72	213,477	205,353	220,362	233,071	242,444	258,694
Daňové príjmy	85,317	109,842	136,524	140,098	145,524	152,974	160,433	173,822	165,013	188,944	200,147	209,498	222,605
Daň z príjmu práv. osôb	20,542	30,233	33,667	33,534	23,59	24,701	22,019	25,125	20,213	27,908	29,114	29,653	42,081
DP v %*	24,1	27,5	24,7	23,9	16,2	16,2	1,7	14,5	12,3	14,8	14,6	14,2	18,9

* DP v % – podiel daňových príjmov právnických osôb na celkových daňových príjmoch v percentách

Obr. 25. Vývoj príjmov štátneho rozpočtu z daní

Obr. 26. Výška daňových príjmov právnických a fyzických osôb na celkových daňových príjmoch v rokoch 1993 až 2005

Z priebehu kriviek pri dani z príjmov právnických a fyzických osôb možno sledovať, že pri dani z príjmov fyzických osôb je jedno- značný stúpajúci trend. Bolo to spôsobené tým, že právnické osoby mali v porovnaní s fyzickými osobami v sledovaných rokoch väčšiu možnosť úpravy základu dane o odpočítateľné položky pri výpočte daňovej povinnosti, t. j. nepriamo si znižovali daň.

¹³⁹ <http://www.drskr.sk>.

¹⁴⁰ Tamže.

Okrem aspektov zavedenia tzv. rovnej dane, od roku 2004 ide v daňovom zákone aj o odstránenie čo najširšieho okruhu výnimiek a oslobodení. Zákon zjednodušil spôsob zdanenia príjmov tým, že sa zrušila doteraz uplatňovaná osobitná sadzba dane z príjmov, z ktorých sa daň vyberala zrážkou (sadzby od 5 do 25 %). Na uvedené príjmy, vrátane príjmov, ktorých zdroj tvorby je na území SR, pričom sú vyplácané daňovníkom s obmedzenou daňovou povinnosťou, je uplatnená rovnako 19 %-ná sadzba dane. Pri vyberaní zábezpeky (preddavku na daň) zo zdaniteľných príjmov, plynúcich daňovníkom s obmedzenou daňovou povinnosťou, je uplatňovaná 19 %-ná sadzba dane. Na posilnenie zásady daňovej spravodlivosti prispieva aj obmedzenie uplatňovania zrážkovej dane, ktorou je zároveň splnená daňová povinnosť, a to najmä uplatnením systému zápočtov zrazenej dane, vrátane možností uplatnenia nároku na vrátenie a zrušenia zrážkovej dane na niektoré príjmy (dlhopisy vrátane štátnych dlhopisov a štátnych pokladničných poukážok). Uvedená zásada je uskutočňovaná aj obmedzením výnimiek z rovnakého zdanenia príjmov realizovaného prostredníctvom oslobodení od dane alebo úľav na dani. Zásada jedného zdanenia príjmov je uplatnená tak, že podiely na zisku vyplácané už zo zdaneného zisku právnickej osoby nepodliehajú zdaneniu u príjemcu. Základ dane pre právnické osoby možno vyjadriť podľa schémy na obr. 27¹⁴¹.

Transformácia účtovného výsledku hospodárenia na základ dane

Výnosy (účtová trieda 6)

– náklady (účtová trieda 5)

= Výsledok hospodárenia pred zdanením

- príjmy, ktoré nie sú predmetom dane
- príjmy oslobodené od dane
- príjmy zdaňované daňou vybranou zrážkou
- niektoré zaúčtované výnosy, ktoré daňovník do konca účtovného obdobia neprijal
- sumy, ktoré sú súčasťou výsledku hospodárenia, ale nemožno ich zahrnúť do výsledku hospodárenia podľa zákona o dani z príjmov
- + niektoré zaúčtované náklady, ktoré daňovník do konca účtovného obdobia nezaplatil
- + sumy, ktoré nemožno zahrnúť do daňových výdavkov, alebo ktoré boli do daňových výdavkov zahrnuté v nesprávnej výške
- + sumy, ktoré nie sú súčasťou výsledku hospodárenia, ale podľa zákona sú zahŕňané do základu dane
- + položky, ktoré boli zaúčtované v nákladoch nad limit podľa § 19 zákona o dani z príjmov

= Predbežný základ dane

– daňová strata (prípadne jej časť)

= Základ dane

X sadzba dane (19 %)

= daň

Výsledok hospodárenia pred zdanením

– daň

= Výsledok hospodárenia po zdanení

Obr. 27. Schéma vyčíslenia základu dane z príjmov právnických osôb

Na výšku dane nepôsobí len sadzba dane, ale aj uznanie daňových výdavkov a spôsob zdanenia príjmov. Výsledok hospodárenia (účtovný hospodársky výsledok) sa podľa ustanovení zákona o dani z príjmov upravuje o tzv. nedaňové položky, t. j. o náklady a výnosy – príjmy, ktoré z daňového hľadiska neoprávnene znížili hospodársky výsledok.

Celkové daňové zaťaženie v Slovenskej republike

Daňová reforma priniesla veľký zásah do štruktúry daní, čím došlo nielen k fiškálnym dopadom na rozpočet, ale predovšetkým k dopadu na zdaňované subjekty. Jedným zo spôsobov merania celkovej výšky daňového zaťaženia je vyjadrenie výšky daní a sociálnych odvodov

¹⁴¹ Spracované podľa zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov platného a účinného od 01.01.2004.

ako podiel na hrubom domácom produkte. Ide o veľmi jednoduchý súhrnný ukazovateľ, ktorý napriek svojim chybám sa často používa na medzinárodnú komparáciu. Uvedené skutočnosti sú znázornené v obr. 28¹⁴². Ukazovatele prinášajú hlbší pohľad na štruktúru príjmov verejných financií v ekonomickom členení. Údaje v bilancii¹⁴³ sú prezentované na HDP, aby sa ľahšie identifikoval relatívny príspevok jednotlivých príjmových zložiek ku konsolidácii verejných financií.

Z údajov v tabuľke možno sledovať pokles celkového daňového zaťaženia. Pri ukazovateli zloženej daňovej kvóte došlo v sledovanom období k poklesu daňového zaťaženia z 35,3 % na 30,6 %. Na obr. 29¹⁴⁴ je znázornený grafický priebeh poklesu ukazovateľov daňovej kvóty.

Na príjmoch verejných financií sa rozhodujúcou mierou podieľajú daňové príjmy a sociálne odvody (obr. 30¹⁴⁵), ktoré spolu určujú veľkosť celkového daňového zaťaženia obyvateľstva (daňová kvóta I a zložená daňová kvóta).

V prípade fiškálnych indikátorov nemožno hovoriť o prognózach v pravom slova zmysle. Zo strednodobého hľadiska sú rozhodujúcim faktorom ciele vlády, ktoré sú odzrkadlené v rozpočte verejnej správy na roky 2005 – 2007. Predmetom prognózy sú prakticky daňové príjmy, sociálne odvody a niektoré výdavky, ktoré sú dané nielen legislatívnym rámcem, ale súvisia aj s vývojom makroekonomického prostredia.

Daňové príjmy a sociálne odvody tvoria prevažnú časť príjmov verejnej správy a podobne ako v prípade ekonomického prostredia, ich odhad je poznamenaný značnou mierou neistoty. Neistota so sebou prináša prípadný priestor pre podozrenia z úmyselného nadhodnotenia či podhodnotenia príjmov zo strany inštitúcií zodpovedných za prípravu verejných rozpočtov. Výbor pre daňové prognózy má preto prísť k zvýšeniu verejnej kontroly nad procesom tvorby rozpočtu verejnej správy prostredníctvom zapojenia odbornej verejnosti do diskusie. Na obr. 31¹⁴⁶ sú prezentované len povinné ukazovatele definované štatútom.

Strednodobá prognóza daňových príjmov a sociálnych odvodov MF SR bola všetkými členmi výboru pre daňové prognózy označená ako realistická, s výnimkou NBS, ktorá ju hodnotí ako podhodnotenú. Slovenská republika napriek nízkej sadzbe dane, nemá najnižšie daňové zaťaženie. Dôvodom je vysoké odvodené zaťaženie na Slovensku, ktoré demotivuje zamestnancov pracovať, znemožňuje podnikateľom zamestnávať viac pracovníkov, podporuje čiernu prácu a najviac postihuje chudobných a nequalifikovaných pracovníkov, pretože aj lacnú prácu príliš predražuje. Na obr. 32¹⁴⁷ a 33¹⁴⁸ je prognóza daňového zaťaženia v Slovenskej republike do roku 2008. Aj na základe obr. 33 je jednoznačne vidieť, že daňové zaťaženie na Slovensku plynule klesá. Všeobecne možno povedať, že odvody na sociálne zabezpečenie, najmä tie, ktoré platí zamestnávateľ, sú pomerne vysoké.

Vytvorením rovnej dane sa eliminovalo 21 rôznych spôsobov zdanenia príjmov, vrátane piatich rôznych daňových sadzieb u fyzických osôb. Jednotnou sadzbou sa sledovalo vytvorenie vysoko konkurenčného a nedeformovaného trhového prostredia na Slovensku. Základ-

¹⁴² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁴³ Bilancia verejných financií bola do roku 2000 nekonsolidovaná, od roku 2001 konsolidovaná, dane a sociálne odvody sú zaznamenané pomocou výšky predpisu v danom roku, akruálne dane a sociálne príspevky = predpis – kapitálový transfer (predpoklad nevymožiteľnosti predpisu).

¹⁴⁴ Spracované podľa materiálov Štatistického úradu SR.

¹⁴⁵ Tamže.

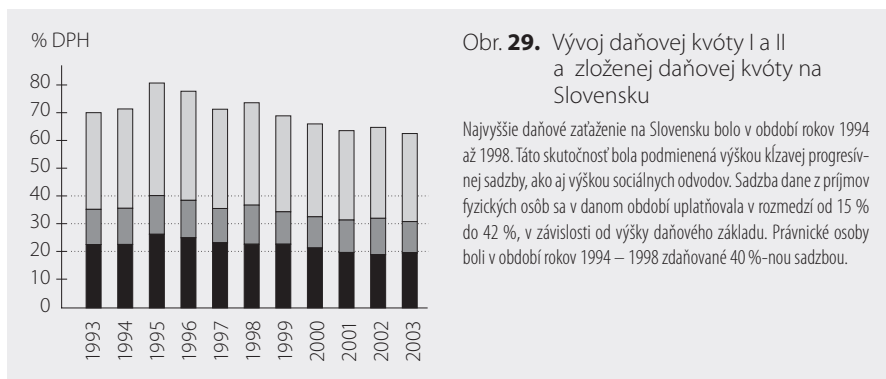
¹⁴⁶ Inštitút finančnej politiky MF SR.

¹⁴⁷ Tamže.

¹⁴⁸ Tamže.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Príjmy verejných financií	47,6	51,7	53,3	54,1	58,8	57,1	49,8	47,6	37,2	36,1	35,9	37,4
Dane	23,4	23,4	27,2	26,0	24,5	23,4	22,1	20,6	19,2	19,5	18,7	18,8
Poistné príspevky	12,5	12,9	14,4	14,4	13,6	14,9	13,9	13,8	13,7	13,6	13,1	12,4
Nedaňové príjmy	5,0	6,6	02,1	03,2	03,2	2,0	3,7	03,2	03,2	02,2	3,0	04,4
Granty a transfery	06,6	8,9	09,6	10,5	17,6	16,8	10,0	10,1	01,1	0,8	01,1	01,8
Daňová kvóta I	22,8	23,0	26,6	25,4	23,6	23,0	21,7	20,3	19,0	19,3	18,5	18,5
Daňová kvóta II	12,5	12,9	14,0	13,7	12,3	14,1	13,0	12,9	13,1	13,2	12,9	12,1
Zložená daňová kvóta	35,3	35,9	40,6	39,1	35,9	37,1	34,7	33,2	32,1	32,5	31,4	30,6

Obr. 28. Príjmy verejných financií v rokoch 1993 – 2004 v metodike ESA 95 (% HDP)

ným cieľom bolo transformovať daňový systém na konkurencieschopný v celej Európskej únii, ako aj OECD. To znamená, že výber daní má byť efektívny, transparentný a nedeformovaný vplyvom rôznych výnimiek, úľav na dani, oslobodených príjmov či rôznych odpočítateľných položiek priamo od základu dane alebo vplyvom vytvárania individuálnych základov dane. Neutrálnosť dane z príjmov mala za cieľ vytvoriť priaznivé podnikateľské a investičné prostredie pre jednotlivcov i pre spoločnosti, odstránenie existujúcich slabých stránok a deformačných účinkov daňovej legislatívy s cieľom vysokého stupňa daňovej spravodlivosti rovným zdanením všetkých druhov príjmov. Znížením sadzby dane má štát záujem zvyšovať celkovú výrobu a národný dôchodok. Zníženie dane pre podnikateľov stimuluje ich iniciatívu, tvorivosť a podnikavosť. Znížením odvodových povinností na dani zostáva výrobcom viac prostriedkov na rozvoj investičnej činnosti a zavádzanie nových, moderných technológií.

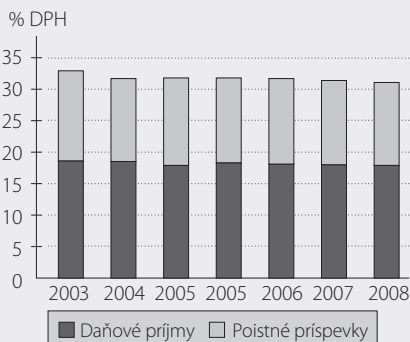
	2005 P	2005 S	2006 P	2007 P	2008 P
Príjmy verejných financií	37,1	37,0	36,9	37,1	36,4
Daňové príjmy	17,4	17,8	17,6	17,5	17,4
Daň z príjmu fyzických osôb	2,4	2,7	2,6	2,7	2,8
Daň z príjmu právnických osôb	2,1	2,5	2,5	2,5	2,6
Daň z príjmu vybraná zrážkou	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3
Dane z majetku	0,3	0,5	0,4	0,4	0,4
Daň z pridanej hodnoty	8,4	7,9	7,9	7,9	7,8
Spotrebné dane	3,3	3,5	3,3	3,3	3,2
Cestná daň	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Dane z medzinárodného obchodu a transakcií	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Dane za špecifické služby	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2
Ostatné dane	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Poistné príspevky	13,5	13,1	13,2	13,0	12,8
Sociálna poisťovňa	8,4	8,1	8,3	8,2	8,0
Zdravotné poisťovne	5,1	5,0	4,9	4,8	4,7
Národný úrad práce	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Nedaňové príjmy	4,0	4,3	3,9	3,5	3,2
– z toho úroky	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2
Granty a transfery	2,2	1,8	2,3	3,1	3,0
– z toho EÚ	2,2	1,8	2,2	3,1	3,0
Daňová kvóta I	17,4	17,8	17,6	17,5	17,4
Daňová kvóta II	13,5	13,0	13,1	13,0	12,8
Zložená daňová kvóta	30,9	30,8	30,7	30,5	30,2

P – plán; S – skutočnosť

Obr. 30. Štruktúra príjmov verejných financií (% HDP)

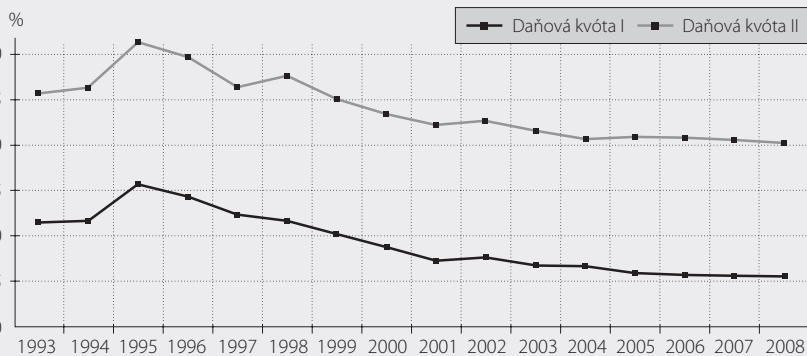
Ukazovateľ (ESA 95, mil. SKK)	Odhad 2006	Prognóza			
		2007	2008	2009	2010
A Taxes – total (without local taxes)	267 828	294 773	313 061	332 170	355 163
A1 Direct taxes (1+2+3+4)	92 913	102 336	111 138	121 167	130 335
A2 Indirect taxes (5+6+7)	174 915	192 437	201 923	211 003	224 828
B Social insurance – economically active population	123 342	132 125	140 371	149 488	159 292
C Health insurance – economically active population	55 107	59 416	63 258	67 540	72 127
TOTAL (A+B+C)	446 277	486 314	516 690	549 198	586 582
Compounded tax quota	29,8	29,4	29,1	28,9	28,8

Obr. 31. Odhad a prognóza príjmov verejnej správy na roky 2006 – 2010

Obr. 32. Daňové zaťaženie v SR

Podľa prognózy by malo daňové zaťaženie spolu s odvodovým postupne klesať. Od roku 2003 daňové zaťaženie na Slovensku postupne klesá. Veľký pokles nastal práve v roku 2005. Od roku 2006 možno očakávať postupný pokles odvodového zaťaženia z 13,2 % na 12,8 %.

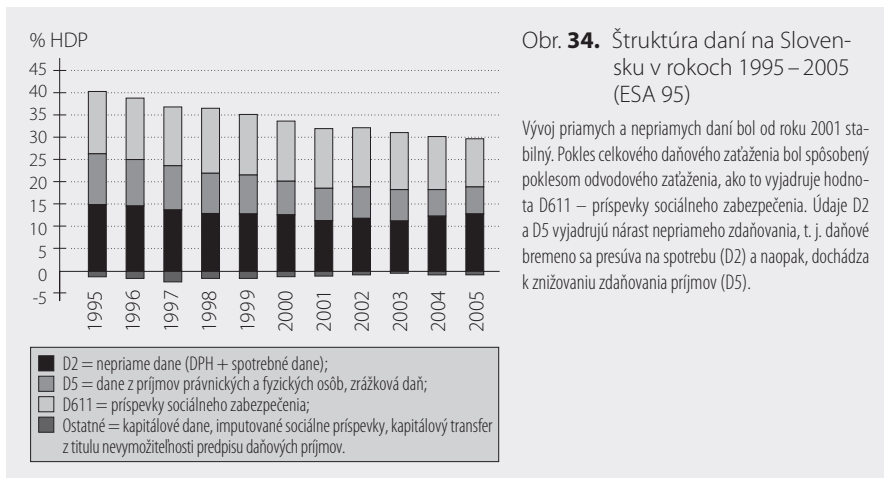
Obr. 33. Prognóza vývoja daňovej kvóty I a II

Priebeh kriviek daňovej kvóty I a II potvrdzuje značný pokles daňového zaťaženia od roku 1995. Na znižovaní daňového zaťaženia sa podieľal aj vývoj daňových sadzieb, ktorý mal klesajúci trend (bližšie tab. 2.9). Po znížení sadzby dane z príjmov právnických osôb zo 45 % na 40 % v roku 1994 pokračoval trend v znižovaní sadzieb aj naďalej. Za zdaňovacie obdobie rokov 2000 a 2001 bola platná sadzba dane z príjmov právnických osôb 29 %. S účinnosťou od 1.1.2002 sa sadzba znížila z 29 % na 25 %, t. j. o 4 percentuálne body. Vplyv na postupné znižovanie daňového zaťaženia mala aj daňová reforma (od 1.1.2004), ktorou bola prijatá zásada jednotnej sadzby pre všetky druhy príjmov, ako aj pre všetky daňové subjekty vo výške 19 % zo základu dane. Z dlhodobého hľadiska pretrváva pokles daňového zaťaženia do roku 2008.

Štruktúra daňového zaťaženia na Slovensku

Štruktúru daní na Slovensku v rokoch 1995–2005 znázorňuje obr. 34¹⁴⁹. Od roku 2001 možno vidieť stabilný vývoj priamych a nepriamych daní, pričom pokles celkového daňového zaťaženia je spôsobený poklesom odvodového zaťaženia. Reforma daňového systému v roku 2004 znížila podiel priamych daní na HDP. Nižší výber priamych daní bol spôsobený výrazným poklesom efektívnych sadzieb daní z príjmov. Tento výpadok bol však kompenzovaný výberom nepriamych daní (DPH, spotrebné dane), pretože tu boli sadzby dane zvýšené, čím

¹⁴⁹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

sa daňové bremeno prenieslo z priamych na nepriame dane. Reforma daňového systému a nadviazanie maximálnych vymeriavacích základov na platenie sociálnych odvodov na vývoj priemernej mzdy v ekonomike majú najväčšiu zásluhu na stabilizácii daňového zaťaženia po roku 2004. Napriek tomu by trend v znižovaní daňového zaťaženia mal pokračovať minimálne z dôvodu rastúceho výpadku príjmov do druhého piliera dôchodkovej reformy.

Pri meraní daňového zaťaženia sa sledujú najčastejšie údaje, ktoré zobrazuje obr. 35¹⁵⁰. Údaje za sledované obdobie rokov 1995 – 2005 v % sú prepočítané na základe počtu podnikateľských subjektov, uvedených v obr. 19.

V sledovanom období došlo k poklesu nominálnych daňových sadzieb zo 40 % na 19 %, čo sa v konečnom dôsledku odzrkadlilo aj v znížení priemerných daňových sadzieb (z 38,69 % na 18,22 %). Ako vidieť z tabuľky aj v prípade ukazovateľa podielu daní k HDP došlo k jeho poklesu o polovicu (zo 6 % na 2,9 %).

Stabilný vývoj priamych a nepriamych daní započal od roku 2001, pričom pokles celkového daňového zaťaženia bol spôsobený poklesom odvodového zaťaženia.

Rok	Nominálne daňové sadzby	Podiel dane k HDP	Priemerné daňové sadzby	Daňová kvóta II
1995	40	6,01	38,69	40,6
1996	40	5,30	47,77	39,1
1997	40	3,36	32,42	35,9
1998	40	3,30	35,06	37,1
1999	40	2,70	33,48	34,7
2000	29	2,80	26,84	33,2
2001	29	2,13	20,41	32,9
2002	25	2,68	22,09	32,5
2003	25	2,53	19,28	31,4
2004	19	2,35	15,20	30,6
2005	19	2,90	18,22	30,4

Obr. 35. Výpočet spôsobov merania daňového zaťaženia na Slovensku

¹⁵⁰ DR SR. Údaje v prvých troch stĺpcoch sa týkajú právnických osôb v %. Údaj daňová kvóta II je prepočítaná z celkového počtu podnikateľských subjektov a za všetky dane.

Príloha 2

Medzinárodná komparácia daňového zaťaženia

Daňové zaťaženie v krajinách EÚ 25 dosiahlo v roku 2005 hodnotu 40,9 % HDP, čo predstavuje nárast v porovnaní s rokom 2004, keď miera daňového zaťaženia dosiahla hodnotu 40,5 % HDP¹⁵¹. Najnižšie hodnoty v roku 2005 dosiahli nové členské štáty, najmä Rumunsko, Litva a Slovensko. Daňové zaťaženie na Slovensku je tretie najnižšie v Európskej únii. Nižšie daňové zaťaženie ako SR mali v sledovanom roku len Rumunsko, a to na úrovni 28,8 % a Litva s 29,2 %. Slovensko v porovnaní s rokom 2004 znížilo daňové zaťaženie o 0,5 % HDP na úroveň 29,5 % HDP. K členským krajinám EÚ s nízkym daňovým zaťažením sa ešte radilo Írsko s pomerom 31,7 %, Estónsko s 32,7 % a Cyprus s 33,7 %. Naopak najvyššie daňové a odvodové zaťaženie bolo v rámci EÚ vo Švédsku, kde podiel daní a odvodov na HDP predstavoval 52,1 %. Na druhom mieste skončilo Dánsko s podielom 51,2 %, nasledovalo Belgicko, Francúzsko, Fínsko a Rakúsko. Rakúsko je v poradí šiestou krajinou s najvyšším daňovým zaťažením, nachádza sa nad priemerom EÚ. Na obr. 36¹⁵² sú zachytené zmeny v daňovom zaťažení vybraných krajín Európy v rokoch 1995 – 2005.

Výrazný pokles daňového zaťaženia, vyjadreného pomocou ukazovateľa podielu daní na HDP, bol na Slovensku spôsobený hlavne nasledujúcimi faktormi:

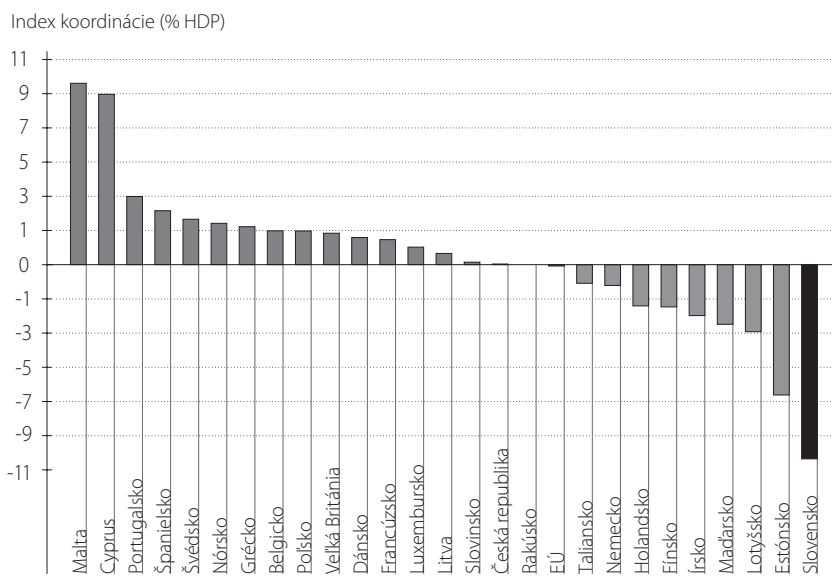
- Štruktúrou rastu HDP – ekonomický rast bol ťahaný najmä exportnou výkonnosťou krajiny, čo sa na vyššom plnení daní neodrazilo takmer vôbec. Naopak, ak by bol ekonomický rast ťahaný viac spotrebou domácností, prejavilo by sa to vo výnose DPH a spotrebných daní, čím by sa výška daňového zaťaženia stabilizovala.
- Legislatívou – príčinou poklesu daňového zaťaženia je aj politika uskutočňovaná smerom k znižovaniu sadzieb daní z príjmov právnických a fyzických osôb a úpravám odpočítateľných položiek pri dani z príjmov právnických osôb. Celý daňový systém bol do roku 2004 menej elastický vo vzťahu k rastu ekonomiky. V prípade sociálnych odvodov príjmy verejnej správy znižovali fixné maximálne vymeriavacie základy v období do roku 2004. Reforma daňového systému a nadviazanie vymeriavacích základov pre platenie sociálnych odvodov na vývoj priemernej mzdy v ekonomike sa po roku 2004 zaslúžili o stabilizáciu daňového a odvodového zaťaženia.
- Od roku 2005 je daňové zaťaženie nižšie o príspevky sporiteľov presmerované zo Sociálnej poisťovne do druhého kapitálového piliera dôchodkovej reformy a to do dôchodkových správcovských spoločností. Ide o súkromné úspory, ktoré Eurostat klasifikoval mimo sektor verejnej správy. V roku 2005 je z uvedeného dôvodu daňové zaťaženie nižšie o 0,6 % HDP.

Z tohto dôvodu sa odhadoval v roku 2006 výpadok príjmov verejnej správy na úrovni približne 1,1 % HDP, čo by znamenalo medziročný pokles daňového a odvodového zaťaženia o ďalšieho 0,5 percentuálneho bodu. Definitívne údaje o výške zaťaženia za rok 2006 však sú k dispozícii najskôr k 1.10.2007. Na obr. 37¹⁵³ je bližšie uvedený priebeh kriviek daňového zaťaženia na Slovensku v porovnaní s krajinami EÚ 25.

¹⁵¹ Vyplyva to z údajov (v pomere k HDP za rok 2005), ktoré zverejnil štatistický úrad EÚ Eurostat.

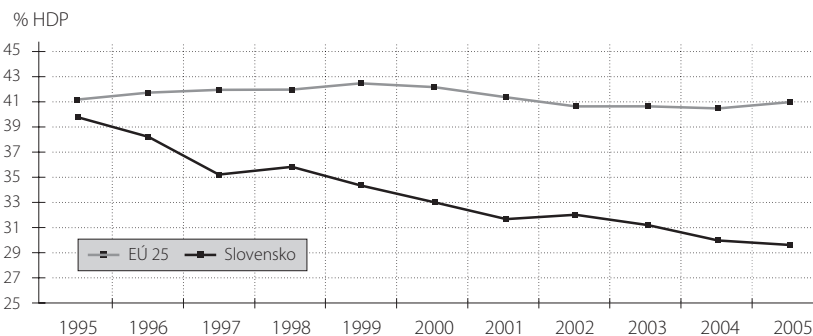
¹⁵² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁵³ Tamže

Obr. 36. Zmena daňového zaťaženia v rokoch 1995 – 2005 (ESA 95)

Spomedzi všetkých krajín EÚ 25 dosiaholo Slovensko, podľa údajov štatistického úradu Eurostat, v rokoch 1995 až 2005 najvýraznejší pokles daňového a odvodového zaťaženia, a to o 10,2 % HDP. Ďalej nasledovalo Estónsko s poklesom daňového zaťaženia o 7 % HDP. Opačná situácia nastala pri prístupujúcich štátoch, ako je Malta a Cyprus, ktoré dosiahli nárast daňového zaťaženia o 9 % HDP.

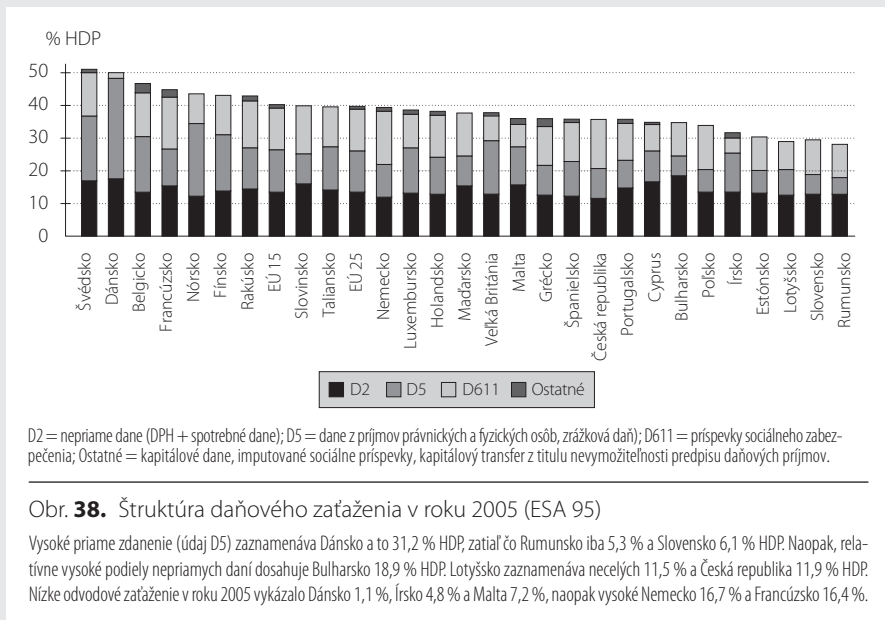

Obr. 37. Vývoj daňového zaťaženia od roku 1995 do 2005 (ESA 95)

Pokles podielu daní na HDP je prudší na Slovensku v porovnaní s krajinami EÚ 25. Príčinou poklesu daňového zaťaženia bola politika znižovania sadzieb daní z príjmov právnických a fyzických osôb v SR a úprava odpočítateľných položiek pri daní z príjmov právnických osôb. Tendencia mierneho poklesu daňového zaťaženia pretrváva aj v EÚ približne na úrovni 41 %.

Obr. 38¹⁵⁴ znázorňuje vývoj štruktúry daní a odvodov v krajinách EÚ za rok 2005.

¹⁵⁴ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Daňové zaťaženie kapitálu

Z dôvodu zamedzenia dvojitého zdaňovania bola zrušená daň z dividend čím sa dosiahlo, že príjmy z kapitálu budú zdanené iba raz a to na úrovni ziskov spoločností. Zrušenie dane z dividend malo za následok podstatné zníženie efektívneho zdanenia výnosov z kapitálu, oproti roku 2003 až o 17,3 percentuálneho bodu. Dokazuje to aj obr. 39¹⁵⁵, v ktorom sú uvedené nominálne daňové sadzby dane z príjmu právnických osôb a daň z dividend a z nich vyplývajúce efektívne zdanenie výnosov kapitálu.

Rozdielnu výšku zdaňovania kapitálu (zisku a dividend) v medzinárodnom porovnaní na Slovensku zobrazuje obr. 40¹⁵⁶. Relatívne zvýhodnenie kapitálu ako výrobného faktora vyplýva zo snahy získať priame zahraničné investície. Je zrejmé, že Slovensko malo v danom období najnižšie efektívne zdanenie kapitálu spomedzi prezentovaných krajín vo výške 19 %¹⁵⁷. Táto skutočnosť pôsobila inšpiratívne aj pre iné krajiny, predovšetkým vyvolala ohlas v Českej republike.

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 – 2006
Sadzba DzP PO* v %	45,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0	29,0	29,0	25,0	25,0	19,0
Daň z dividend v %	25,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	0,0
Efektívne zdanenie výnosov z kapitálu	58,8	49,0	49,0	49,0	49,0	49,0	49,0	39,7	39,7	36,3	36,3	19,0

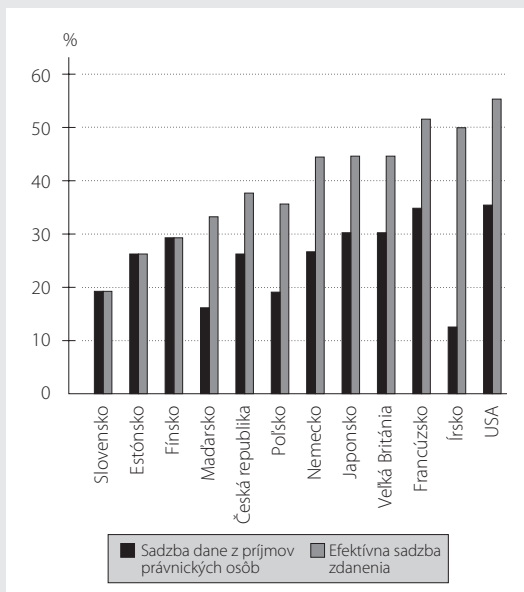
Obr. 39. Zdanenie výnosov kapitálu

* DzP PO – daň z príjmov právnických osôb

¹⁵⁵ Výpočty Inštitútu finančnej politiky MF SR

¹⁵⁶ <http://www.finance.gov.sk>

¹⁵⁷ Sadzba dane z príjmov 19 % – zdanenie dividend 0 % = 19 %.

Obr. 40. Efektívne zdanenie kapitálu

Slovensko patrilo v danom období medzi krajiny s najnižším zdaňovaním kapitálu. Relatívne zvýhodnenie kapitálu ako výrobného faktora vyplýva zo snahy získať priame zahraničné investície. V dlhodobom horizonte sa očakáva menšie zvýhodnenie kapitálu oproti práci. V štátoch, ako sú USA, Francúzsko, Japonsko, je zdanenie kapitálu na úrovni 50 %, čo je omnoho vyššie ako sadzba dane z príjmov právnických osôb.

Zaujímavosťou v rozšírenej EÚ bude daňový systém Estónska, ktoré klasickú daň z príjmov právnických osôb nepozná. Zdaňuje totiž až zisk rozdelený napríklad formou dividend. Je to opačný prístup než na Slovensku, ktoré zdaňuje zisk, ale dividendy už zrážkovej dani nepodliehajú. Najnižšiu nominálnu sadzbu korporátnej dane v rozšírenej EÚ má v súčasnosti Írsko – 12,5 %.

Zvrátiť aktuálny trend zostrujúcej sa daňovej konkurencie by mohla dohoda o tom, že aj priame dane a ich sadzby by sa dostali pod kompetencie EÚ. Tento krok je v niektorých členských krajinách dlhodobou agendou, ktorá však doteraz vždy narazila na úspešný odpor. Nemecku, Francúzsku ani Belgicku sa nepodarilo presadiť zrušenie práva veta v daňových otázkach do návrhu ústavnej zmluvy EÚ ani rozšíriť súčasné kompetencie únie.

Najsilnejším odporcom tohto kroku je Veľká Británia spolu s Írskom. Proti zrušeniu práva veta a harmonizácii priamych daní sa zatiaľ stavajú aj všetky nové členské štáty. Obyvatelia Európskej únie platia jedny z najvyšších daní na svete. Podľa údajov, ktoré zverejnil európsky štatistický úrad Eurostat, priemerné daňové zaťaženie v 27-člennom bloku sa v roku 2006 zvýšilo na 39,9 % z 39,3 % v roku. Najväčšie daňové zaťaženie však únia zaznamenala v roku 1999 a to 41 %. Priemerné dane v EÚ prevyšujú dane v Spojených štátoch a v Japonsku o 12 percentuálnych bodov.

Zmeny v daňovom zaťažení a očakávané tendencie vývoja daní v krajinách EÚ

Jasnou tendenciou v EÚ v ostatnom období je znižovanie zdaňovania príjmov podnikov. Nedeje sa to však pod taktovkou smerníc EÚ, ale vplyvom konkurencie medzi štátmi. Výška priameho zdanenia totiž nepodlieha spoločnému rozhodovaniu krajín EÚ.

Podľa novšieho medzinárodného auditu (KPMG – služby, ktoré preklenujú hranice medzi sektormi hospodárskych odvetví i štátmi) bola v roku 2007 Európa vodcom v redukcii sadzieb podnikových daní, pričom najväčší tlak rozširujúcej EÚ. Pristupujúci členovia EÚ motivovaní snahou získať zahraničné investície posúvajú sadzby rýchlo smerom nadol. Západ kontinentu sa prispôbuje tomuto tlaku pomalšie. Dane znižovalo Portugalsko, najväčší skok čaká Rakúsko, ktoré sa pod vplyvom krajín V4 rozhodlo zredukovať sadzu z 34 na 25 %.

Opatrenia prijaté v colnej politike vstupom SR do EÚ

Aj keď v súčasnosti j. už Slovensko súčasťou Európskej únie a clá sa uplatňujú len voči tretím krajinám, je dôležité v tejto kapitole v krátkosti spomenúť význam a klasifikáciu cla a opatrenia v colnej politike v súvislosti so vstupom Slovenska do EÚ. Dnes už prakticky každá krajina sveta závisí od medzinárodnej delby práce, čo sa prejavuje v špecializácii a kooperácii výroby. Tieto ekonomické vzťahy vyúsťujú do ekonomickej interdependencie, ktorej podstatou je vzájomná závislosť štátov od ekonomickej spolupráce.

Prvé teoretické názory na medzinárodný obchod sú pozorované už u merkantilistov v 16. až 18. storočí.¹⁵⁸ Predstaviteľ klasickej ekonómie *Smith*, s dielom *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*, položil základy teórie medzinárodného obchodu. Je tvorcom princípu slobodného obchodu a základu medzinárodnej trhovej ekonomiky. *David Ricardo* sa vo svojom diele *Zásady politickej ekonómie a zdaňovania* zaoberal aj otázkami zahraničného obchodu, zahraničnoobchodnej politiky a podporoval otvorenú trhovú ekonomiku a slobodu obchodu.¹⁵⁹

Charakteristika a funkcie cla

S vývojom ekonomického myslenia sa v medzinárodnom obchode uplatňujú dve protichodné tendencie: liberalizmus t. j. postupné odstránenie prekážok pohybu produktu a kapitálu. Štát uľahčuje rozvoj medzinárodného obchodu na základe dvojstranných alebo mnohostranných dohôd v rámci medzinárodných inštitúcií a protekcionizmus, ktorý predstavuje opatrenia zo strany štátu na ochranu vnútorného trhu, resp. domácej ekonomiky pred zahraničnou konkurenciou. Ak má štát snahu podporovať export určitých komodít a presadzovať ich na zahraničných trhoch, ide o agresívny protekcionizmus (vývozné subvencie, štátne úvery a granty). Ekonomické účinky colného protekcionizmu sa prejavujú v spotrebe obyvateľstva, v príjme do štátneho rozpočtu, v obchodnej bilancii, v rozširovaní zamestnanosti¹⁶⁰.

Členenie cla (druhy ciel)

1. Z obchodno-politického hľadiska:
 - autonómne clo – je platné voči všetkým krajinám,
 - zmluvné clo – uplatňuje sa voči štátu, s ktorým je uzatvorená zmluva.
2. Podľa účelu:
 - fiškálne (finančné) clo – jeho poslaním je zabezpečiť príjem do štátneho rozpočtu,
 - ochranné clo – jeho úlohou je chrániť domácu výrobu pred zahraničnou konkurenciou,
 - prohibičné clo – znemožňuje dovoz produktu (je veľmi vysoké),

¹⁵⁸ Medzi najvýznamnejších predstaviteľov merkantilizmu patril Thomas Mun s dielom *Bohatstvo Anglicka*. Merkantilisti odporúčali:

- zákaz odlevu drahých kovov do zahraničia,
- platiť vývozom domácich produktov,
- zaviesť povinnosť odvádzať výnosy z predaja v zahraničí do vlastnej krajiny,
- obmedziť dovoz hotových produktov zo zahraničia prostredníctvom dovozných ciel,
- podporiť dovoz surovín pre domácu výrobu.

¹⁵⁹ David Ricardo vychádzal z toho, že pre rozširovanie medzinárodného obchodu existuje veľa dôvodov, v ekonomickej teórii nazývané princípy komparatívnych výhod, podľa ktorých platí, že každá krajina sa bude špecializovať na výrobu a vývoz toho produktu, ktorý môže vyrábať s relatívne nižšími nákladmi a naopak každá krajina bude dovážať také produkty, ktoré vyrába s relatívne vyššími nákladmi. Princíp komparatívnych výhod možno spochybovať argumentom, že veľmi úzka špecializácia výroby a exportu môže za určitých podmienok viesť k závislosti od importujúcej krajiny.

¹⁶⁰ Clo má tri účinky: – náklady neefektívnej výroby vyvolané vyššou domácou cenou, strata renty spotrebiteľa v dôsledku neefektívne vysokej ceny, transfer od spotrebiteľov k vláde, ktorý neznamena stratu efektívnosti.

- antidumpingové clo – chráni domácich výrobcov pred dovozom produktu pri dumpingových cenách (sú to ceny nižšie, ako ceny toho istého produktu z domácej produkcie),
 - preferenčné clo – ide o zvýhodnené colné sadzby voči niektorým krajinám,
 - výchovné clo – chráni novú domácu výrobu až do tej doby, pokiaľ nie je schopná konkurovať zahraničným produktom,
 - odvetné clo – sú to protipatrenia štátu voči tým štátom, ktoré sťažili dovoz jeho produktu.
3. Podľa smeru pohybu produktu:
- vývozné clo – obmedzuje vývoz produktu, ktorého je na domácom trhu nedostatok,
 - dovozné clo – uplatňuje sa pri dovoze produktu do krajiny.
4. Podľa spôsobu výpočtu:
- špecifické clo – je vymierané v peňažných jednotkách na jednotku objemu, hmotnosti, plochy atď.,
 - valorické clo (hodnotové) – určuje sa na základe percenta colnej sadzby. Toto clo sa používa najčastejšie,
 - kombinované clo – je kombináciou valorického a špecifického cla,
 - kĺzavé clo – určuje sa podľa cenového pohybu na vnútornom trhu.

Clo¹⁶¹ predstavuje určitú formu dane, ktorá je zdrojom príjmu štátneho rozpočtu a ktorú štát ukladá pri prechode produktu cez jeho colnú hranicu.¹⁶²

Funkcie cla

- v minulosti: fiškálna – clo bolo zdrojom peňažných príjmov feudálov,
- v súčasnosti:
 - ochrana vnútorného trhu – ochrana pred prenikaním cudzích produktov na trh,
 - fiškálna – clo je príjmová zložka štátneho rozpočtu,
 - obchodno-politická – vzťah k iným krajinám.

Tarifné opatrenia

Pohyb produktu v rámci EÚ sa uskutočňuje voľne a neexistujú vnútorné hranice pre colné účely. Vstupom Slovenska do EÚ a na jednotný európsky vnútorný trh sa nahradili colné formality na hraniciach a vo vnútrozemí novým štatistickým a kontrolným systémom. Európska únia je zároveň aj colnou úniou, ktorej hlavným znakom je uplatňovanie rovnakých colných sadzieb vo vzťahu k vonkajšiemu prostrediu a neuplatňovanie žiadnych ciel a kvantitatívnych obmedzení pri obchodovaní v rámci členských krajín. Colná únia je základným prvkom jednotného európskeho trhu spolu s jeho štyrmi hlavnými slobodami: voľným pohybom produktu, voľným pohybom osôb, voľným pohybom kapitálu a voľným pohybom služieb. Cieľom colnej únie je najmä podpora svetového obchodu a zvyšovanie atraktívnosti EÚ ako miesta, kde priemysel a obchod napomáhajú tvorbe nových pracovných miest. Colný sadzovník, ktorý sa v súčasnosti používa v SR, je už v podstatnej miere zharmonizovaný s tzv. Spoločným colným sadzovníkom,¹⁶³ ktorý sa používa v členských krajinách únie. Z dôvodu uplatňovania

¹⁶¹ Vincúr, P. a kol.: Hospodárska politika. Bratislava, SPRINT 2002, s. 179 – 181.

¹⁶² Problematiku ciel v SR rieši zákon č. 199/2004 Z. z. colný zákon. Upravuje pravidlá a postupy zaobchádzania s produktom medzi úniou a tretími štátmi na území SR a opatrenia na zabránenie protiprávneho konania osôb pri dovoze, vývoze, tranzite medzi úniou a tretími štátmi na území SR.

¹⁶³ Spoločný colný sadzovník EÚ každoročne pripravuje Generálne riaditeľstvo pre dane a colnú úniu v Bruseli (DG TAXUD – Directorate General: Taxation And Customs Union).

rôznych opatrení (colných sadzieb, tarifných kvót, opatrení pre poľnohospodárske produkty atď.) v SR a v EÚ medzi oboma colnými sadzobníkmi existujú určité rozdiely.

Colné kvóty

Súčasnú spoločného colného sadzobníka sú aj colné kvóty. Colná kvóta je určená hodnotou daného produktu alebo jeho množstvom (vyjadreným hmotnosťou, objemom alebo inou jednotkou), ktorý môže byť dovezený a prepustený do voľného obehu v rámci určeného obdobia so zníženou colnou sadzbou. V súčasnosti sú kvóty v EÚ spravované dvoma rôznymi spôsobmi: 1. spôsobom „prvý príde, prvý berie“ a 2. na základe licencií. Pomocou prvého systému sa spravuje väčšina kvót Európskej únie.

Integrovaná tarifa Spoločenstva

Vstupom do EÚ Slovensko prevzalo a začalo uplatňovať Integrovanú tarifu Spoločenstva, tzv. TARIC. Je súhrnom rovnako a jednotne kodifikovanej tarifnej a obchodnej legislatívy uplatňovanej pri dovoze alebo vývoze produktu na úrovni Spoločenstva prostredníctvom centrálnej databázy spravovanej Európskou komisiou, konkrétne Generálnym riaditeľstvom pre dane a colnú úniu sídliacim v Bruseli. TARIC zabezpečuje jednotné a správne uplatňovanie legislatívy jednotlivými členskými krajinami. Zahŕňa legislatívu Spoločenstva, ktorá je v databáze premietnutá vo forme konkrétnych opatrení, akými sú napríklad colné sadzby uplatňované voči tretím krajinám, tarifné zníženia, colné sadzby uplatňované v rámci rôznych preferenčných režimov, kvantitatívne obmedzenia, netarifné opatrenia (zákazy, obmedzenia), doplnkové clá (antidumping, vyrovnávacie clo, doplnkové clo na cukor, múku, hydinu atď.). Tieto informácie denne aktualizuje Európska komisia.

Významnou podporou pre exportérov z členských krajín EÚ je možnosť získavať informácie z európskej databázy informácií o trhoch tretích krajín, ktorá pomáha exportérom pri vývoze na trhy nečlenských krajín (Market Access Database). Táto databáza sa priebežne aktualizuje a prístup k nej majú v súčasnosti aj záujemcovia z kandidátskych krajín. Databáza obsahuje:¹⁶⁴

- informácie o podmienkach vývozu na trhy nečlenských krajín EÚ,
- informácie o riešení sťažností podnikateľov z EÚ pri odstraňovaní obchodných bariér pri ich vývoze do tretích krajín,
- informácie o tom, či jednotliví obchodní partneri EÚ dodržiavajú platné medzinárodné obchodné dohody a zmluvy,
- podnety na realizáciu spoločnej obchodnej politiky EÚ s cieľom ďalšej liberalizácie medzinárodného obchodu prostredníctvom rokovanií.

Preferenčné clá voči rozvojovým krajinám

Slovensko vstupom do EÚ prevzalo aj režim preferenčných ciel EÚ a uplatňuje ho voči:

- krajinám Stredoeurópskej dohody o voľnom obchode (CEFTA¹⁶⁵),

¹⁶⁴ <http://mkaccdb.eu>. Európska komisia má identifikovať a analyzovať obchodné bariéry v tretích krajinách, vytvárať databázy informácií o prekážkach obchodu pri vývoze produktov z EÚ do tretích krajín, organizovať semináre a podobné akcie s cieľom informovať podnikateľskú sféru v členských krajinách EÚ o možnostiach využitia tejto databázy a o existujúcich prekážkach vývozu do tretích krajín.

¹⁶⁵ Central European Free Trade Agreement – Stredoeurópske združenie voľného obchodu je obchodná dohoda medzi Chorvátskom a Macedónskom. CEFTA bola založená Poľskom, Maďarskom a Česko-Slovenským 21.12.1992 v Krakove v Poľsku. Slovensko sa pripojilo k CEFTA v roku 1996, Rumunsko v roku 1997, Bulharsko v roku 1998, Chorvátsko v roku 2002 a Macedónsko v roku 2006. Všetky zúčastnené krajiny mali predtým podpísať prístupové dohody s EÚ, takže v podstate CEFTA slúži ako príprava na plnohodnotné členstvo v Európskej únii, a všetky krajiny zúčastnené v CEFTA sa stali súčasťou EÚ (Poľsko, Česko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko 1.5.2004, Bulharsko a Rumunsko 1.1.2007, Chorvátsko nemá stanovený konkrétny dátum, ale je v procese prístupových rokovaní).

- Európskemu združeniu voľného obchodu (EFTA¹⁶⁶),
- pobaltským krajinám,
- krajinám podliehajúcim všeobecnému systému preferencií,
- skupine rozvojových krajín Afriky, Karibiku a pacifickej oblasti a rozvojových krajín Stredomoria.

Colná únia prostredníctvom colných správ jednotlivých členských krajín EÚ a iných národných orgánov chráni svojich občanov pri dovoze produktu uskutočňovaním kontrol, ktoré sú zamerané na zdravotné riziká potravín dovážaných z tretích krajín, rádioaktívny materiál, drogy, zbrane a vojenský materiál, pornografický materiál, životné prostredie a obchod s ohrozenými druhmi fauny a flóry. Colná únia je jednotný obchodný priestor, v ktorom sa všetok produkt pohybuje voľne, bez ohľadu na to či bol vyrobený v EÚ, alebo bol dovezený zvonku.¹⁶⁷

Netarifné opatrenia

Rozsiahle netarifné opatrenia v praxi EÚ sa používajú na ochranu spotrebiteľa, životného prostredia, rastlín a živočíšstva. Z netarifných opatrení sa v EÚ najviac využívajú dohody o dobrovoľných exportných obmedzeniach, ktorými je pokrytých takmer 14 % vzájomnej obchodnej výmeny EÚ, čo predstavuje okolo 6 % dovozu všetkých krajín. Z hľadiska komodít majú najvyššiu ochranu formou kvantitatívnych kvót, ako ďalšej formy netarifných obmedzení, textil a poľnohospodárske produkty, ktoré sa priebežne aktualizujú podľa výsledkov rokovaní s GATT¹⁶⁸/WTO¹⁶⁹, resp. dvojstranných dohôd. Na vládnej úrovni majú významné miesto medzi netarifnými opatreniami technické prekážky, rozdielnosť úrovne DPH a spotrebné dane.

EÚ má v oblasti antidumpingu a ochranných opatrení veľkú kompetenciu, t. j. v oblasti antidumpingu a ochranných opatrení neexistuje národná legislatíva členských krajín. Slovensko preto po vstupe zrušilo svoju legislatívu a v plnom rozsahu uplatňuje iba legislatívu EÚ. Dňom vstupu SR do EÚ tiež zrušila ochranné opatrenia zavedené voči tretím krajinám (vrátane krajín EÚ) a prevzala ochranné opatrenia, ktoré sa uplatňujú v EÚ.

¹⁶⁶ European Free Trade Association – Európske združenie voľného obchodu alebo EFTA bolo založené 3.5.1960 ako alternatíva pre európske štáty, ktorým nebolo umožnené alebo nechceli vstúpiť do Európskeho spoločenstva (predchodca Európskej únie). Zmluva bola podpísaná 4.1.1960 v Štokholme. V roku 1960 sa členmi – zakladateľmi EFTA stali: Dánsko, Nórsko, Portugalsko, Rakúsko, Spojené kráľovstvo, Švajčiarsko, Švédsko. Neskôr sa členmi EFTA stali tieto krajiny: Island (v r. 1970), Fínsko (v r. 1986), Lichtenštajnsko (v r. 1991).

¹⁶⁷ Švédske autá môžu byť odoslané do Maďarska bez platenia ciel a bez colných kontrol. Clo za auto dovážané z Japonska sa zaplatí, len keď auto vstúpi do EÚ prvýkrát, ale potom už netreba platiť nič a nie sú s tým spojené žiadne ďalšie kontroly. EÚ dosiahlo colnú úniu v roku 1968. Colné kontroly na hraniciach medzi krajinami EÚ boli zrušené v roku 1993.

¹⁶⁸ General Agreement On Tariffs And Trade – Všeobecná dohoda o clách a obchode vznikla ako multilaterálna medzinárodná zmluva. Dňa 30.10.1947 ju schválilo 23 krajín (Austrália, Belgicko, Brazília, Barma, Kanada, Cejlón, Čile, Čínska ľudová republika, Kuba, Francúzsko, India, Libanon, Luxembursko, Nový Zéland, Holandsko, Nórsko, Pakistan, Južná Rodézia, Juhoafrická únia, Sýria, Československo, Anglicko a USA), ktoré sa podieľali 80 percentami na objeme svetového obchodu. GATT ako organizácia zanikla ustanovením Svetovej obchodnej organizácie v roku 1995. Všetky zakladateľské štáty GATT, vrátane novovzniknutej Slovenskej republiky, boli automaticky prijaté ako členovia WTO.

¹⁶⁹ World Trade Organisation – Svetová obchodná organizácia je medzinárodná organizácia zaoberajúca sa pravidlami obchodu medzi členskými krajinami za účelom odstraňovania tarifných a netarifných prekážok v obchode. WTO poskytuje priestor na vzájomné rokovania medzi členskými krajinami k problematike jednotlivých dohôd. WTO vznikla 1.1.1995, na základe výsledkov 8. kola rokovaní Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT). Centrála WTO sa nachádza vo Švajčiarsku v Ženeve. K 11.1.2007 mala WTO 150 členov, čo pokrýva vyše 97 % svetového obchodu. V súčasnosti rokuje o svojom členstve vo WTO okolo 30 krajín.

Príloha 3

Legislatívny proces v oblasti daní

Štáty pristupujúce do Európskej únie sú povinné zohľadňovať požiadavky kladené na ne v oblasti zjednocovania národných daňových sústav s požiadavkami stanovenými v tejto oblasti Európskou úniou. Zohľadnenie týchto cieľov a ich dosiahnutie nie je jednoduché, dokonca rozdielny stupeň zjednotenia daňových sústav možno pozorovať aj v samotných členských štátoch Európskej únie. Treba však podotknúť, že cieľom daňovej politiky Európskej únie nie je prechod na jednotný daňový systém a prijatie spoločných daní. Dá sa však pokročiť v zblížovaní, resp. aproximácii daní.

Proces zblížovania daňových sústav štátov EÚ

Na zabezpečenie fungovania integrácie jednotlivých štátov EÚ v rôznych oblastiach je potrebné uskutočniť tomu primeranú harmonizáciu ich právneho systému s právom EÚ uplatňovaným v danej oblasti. Ide o systém známy ako *acquis communautaire*¹⁷⁰ – komunitárne právo, ktoré možno definovať ako súbor právnych noriem, ktorých tvorba sa na základe spoločne prejavenej vôle členských štátov preniesla z inštitúcií jednotlivých členských štátov na inštitúcie Európskej únie. Tento systém je chápaný ako súbor právnych noriem, zameraných na vznik a fungovanie spoločného trhu členských štátov Spoločenstva, ako aj hospodárskej a menovej únie. Kandidátske krajiny, ktoré majú vstúpiť do EÚ, musia prijať súbor právnych noriem a snažiť sa o zosúladenie svojho právneho poriadku s legislatívou EÚ. V rámci spoločhodovacieho procesu krajín EÚ majú legislatívne predpisy formu nariadení, smerníc, rozhodnutí a odporúčaní. Nariadenia sa do praxe zavádzajú priamo, sú záväzné vo všetkých častiach a uplatňujú sa bez konfrontácie s postojmi jednotlivých členských štátov.¹⁷¹ Okrem nariadení sekundárne právo tvoria smernice, ktoré sú v oblasti zosúladenia daňových sústav členských krajín najčastejšou formou právnych úprav, pretože definujú spoločné ciele, pričom ponechávajú zástupcom jednotlivých členských štátov možnosť aplikovať ich na úrovni daného štátu a vybrať si formu a prostriedky ich aplikácie. Členské štáty sú však povinné dodržiavať termíny, do ktorých je nevyhnutné dosiahnuť stanovené ciele. Rozhodnutia sú viazané vo všetkých aspektoch na subjekt, ktorému sú určené. Odporúčania a názory nemajú osobitné právne väzby a spravidla vypovedajú len o postoji inštitúcie k danému problému. Právomoci a rámec zodpovednosti EÚ sú stanovené v znení jej zmlúv. Vychádzajú zo zistení členských štátov, že určité problémy je vhodnejšie riešiť vo vzájomnej spolupráci ako samostatne v jednotlivých štátoch EÚ.

V súvislosti s myšlienkou vytvorenia jednotného trhu v rámci EÚ vznikli prvé úvahy súvisiace s reguláciou daňových sústav štátov EÚ, a to najmä v oblasti dane z pridanej hodnoty a spotrebných daní. So skutočným vytvorením jednotného trhu pre voľný pohyb produktu osôb a kapitálu bolo potrebné pristúpiť k daňovej koordinácii a harmonizácii členských štátov, a to najmä z dôvodu väčšej prepojenosti štátov, ktorá umožňuje daňovým subjektom legálne

¹⁷⁰ Podľa <http://europa.eu> – *acquis communautaire* sa týka hlavne podporovania a dosahovania cieľov v oblasti ekonomickej integrácie medzi členskými štátmi zjednotením národných trhov, niektorých spoločných politík (vrátane daňovej) a zabezpečenia úzkej koordinácie národných politík členských štátov.

¹⁷¹ Weidenfeld, W. - Wessels, W.: *Európa od A po Z: Spríevodca európskou integráciou*. Bratislava, SPRINT 1997, s. 242 – 250.

transferovanie základu dane do štátov s nižším zdanením, a tým sa vyhýbaniu daňovej povinnosti. Snaha znižovať daňové bremeno v medzinárodnom kontexte môže vyvolať tzv. škodlivú daňovú konkurenciu medzi krajinami. V tejto súvislosti možno hovoriť o prekážkach pri tvorbe jednotného trhu a snahe rozdeľovať európsky trh. Pri rokovani o zjednocovaní daňových sústav je potrebné poznať a rozlišovať pojmy ako daňová koordinácia, daňová aproximácia a daňová harmonizácia. Presnú hranicu jednotlivých pojmov je veľmi ťažké určiť, pretože ich význam sa do určitej miery obsahovo prelína.

1. **Daňová koordinácia** predstavuje vytvorenie určitej zmluvnej základne, ktorá bude slúžiť na synchronizovanie jednotlivých činností a úloh v priestore a v čase. Preto je potrebné vypracovať a využívať synchronizované postupy. Ide teda o zblíženie daňových systémov, čo možno dosiahnuť vytváraním bilaterálnej alebo multilaterálnej schémy zdanenia. Za typický príklad daňovej koordinácie možno považovať modelovú daňovú zmluvu OECD o príjme a kapitále, podľa ktorej sa v určitej modifikovanej podobe pripravujú zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia uzavreté medzi jednotlivými krajinami. Daňová koordinácia je prvým stupňom medzinárodného zblížovania daňových systémov.
2. **Daňová aproximácia** znamená priblíženie sa k určitému postupu uplatňovanému v oblasti daní v rámci EÚ. Tak dochádza k procesu aproximácie napríklad v oblasti sadzieb daní zo ziskov spoločností, ktoré podnikajú vo viacerých členských štátoch. Sadzby dane zo ziskov pri každom kroku aproximácie však určujú členské štáty. Aproximácia práva má nasledujúce formy:
 - transpozíciu (premietnutie) – proces zameraný na dosiahnutie rovnakých právnych účinkov v právnych predpisoch, ktoré majú príslušné právne akty, a to buď prijatím, zmenou, doplnením alebo zrušením právnych predpisov,
 - adaptáciu (prispôsobovanie) – proces zameraný na prispôsobenie právnych predpisov právnym aktom s cieľom vytvorenia podmienok na fungovanie režimu, ktorý existuje v Európskych spoločenstvách, a to buď prijatím, zmenou, doplnením alebo zrušením právnych predpisov,
 - koordináciu – proces smerujúci buď k zosúladieniu legislatívy alebo k zosúladieniu administratívnej praxe v prípadoch, keď adaptácia alebo transformácia nie je možná alebo potrebná,
 - implementáciu – proces spočívajúci v transformácii právneho aktu a následnom vydaní vykonávacích predpisov, t. j. implementácia v užšom zmysle slova. Pokiaľ ide o výklad, aplikáciu, vynútiteľnosť a dodržiavanie právnych predpisov zlučiteľných s právom Európskych spoločenstiev alebo s právom Európskej únie, ktoré zabezpečujú orgány verejnej moci, ide o implementáciu v širšom zmysle slova.
3. **Daňová harmonizácia** znamená zblížovanie a zosúladienie daňového systému štátov EÚ a jednotlivých daní obsiahnutých v tomto systéme so spoločnými pravidlami platnými v EÚ. Napríklad vydaním smernice rady EHS¹⁷² o všeobecných systémoch pre produkty podliehajúce spotrebnej dani, o vlastníctve, o pohybe a monitorovaní týchto produktov vzniká povinnosť členských štátov EÚ harmonizovať túto oblasť svojho daňového systému.

¹⁷² EHS – Európske Hospodárske Spoločenstvo (European Economic Communities), je medzivládne hospodárske združenie, založené v roku 1957, ktoré je od 1.11.1993 súčasťou Európskych spoločenstiev (a tým aj Európskej únie).

Harmonizácia každej dane prebieha vždy v troch fázach:

- určenie dane, ktorá má byť harmonizovaná,
- harmonizácia daňového základu,
- harmonizácia daňovej sadzby.

Harmonizácia nemusí nutne znamenať úplne rovnaké dane a rovnaké vymedzenie ich základov a sadzieb. Z politických dôvodov európske spoločenstvo trvá len na ich zladení či priblížení. Harmonizácia v EÚ má umožniť, aby dane neboli prekážkou voľného pohybu ľudí, kapitálu, produktov medzi štátmi.

Spolupráca členských krajín sa neobmedzuje na harmonizáciu vlastných daní, ale spočíva tiež v harmonizácii a koordinácii daňovej správy a v požiadavkách na efektívnosť daňovej administratívy. Dôraz sa tiež kladie na informovanosť o daňových záležitostiach subjektov – rezidentov i nerezidentov – medzi členskými štátmi a medzi daňovými orgánmi a ďalšími inštitúciami. Okrem spomínaných pojmov sa v medzinárodnom kontexte hovorí často aj o škodlivej daňovej konkurencii medzi štátmi.¹⁷³ Škodlivá daňová konkurencia je snaha krajiny prostredníctvom výhodnejších daňových režimov prilákať dôchodok (príjem), úroky a dividendy, teda príjmy s mobilným základom, ktoré sú ľahko transferované. Všeobecne síce konkurencia celkovú efektívnosť zvyšuje – veď konkurenčný trh je najefektívnejším spôsobom alokácie obmedzených zdrojov. Ale nie vtedy, keď tento trh z rôznych dôvodov zlyháva. V prípade daní trh nemôže zabezpečiť efektívnu alokáciu (alokáciu daňových zdrojov medzi štátmi a následne alokáciu verejných výdavkov, umožnených daňami), lebo dane nie sú platené, aspoň nie prevažne, na základe trhového princípu „niečo za niečo“. V boji proti škodlivej konkurencii prispel aj tzv. daňový balíček opatrení prijatý Európskou radou (zo dňa 1.12.1997), ktorý obsahoval dohovorené pravidlá zdaňovania podnikateľských subjektov, opatrenia na odstránenie deformácií v zdaňovaní príjmov z úverov a opatrenia na odstránenie zdanenia pri cezhraničných platbách úrokov a licenčných poplatkov medzi podnikmi a inštitúciami. Identifikovali sa potenciálne škodlivé režimy v oblasti podnikateľského zdaňovania, určili sa faktory vplyvajúce na škodlivé daňové režimy a súčasne bol prijatý záväzok neprijať nové škodlivé daňové režimy a potlačiť už existujúce škodlivé daňové režimy. Preto bolo potrebné, aby aj Slovenská republika implementovala do domácej legislatívy odporúčania EÚ k uvedenej problematike a v tej súvislosti prijala primerané úpravy v zdaňovaní podnikateľských aktivít, v zdaňovaní úspor a v otázke zrážkových daní zo zahraničných úrokov a platieb – tantiém medzi podnikmi, tak aby nedošlo k deformácii hospodárskej súťaže v rámci krajín EÚ.

Princípy zdaňovania uplatňované v EÚ

Štáty EÚ používajú pri uplatňovaní daňovej politiky systém, ktorým upravujú vymeriavanie a vyberanie daní. Ide o princípy zdaňovania, ktoré vychádzajú zo všeobecných pravidiel postupu, tzv. daňových zásad. Daňové zásady možno rozčleniť do nasledujúcich skupín:¹⁷⁴

- podľa morálnych kritérií:
- Zásada všeobecnosti zdanenia je jednou z najstarších daňových zásad. Podľa nej by dane mali platiť všetci, bez akýchkoľvek privilégií. V priebehu historického vývoja si však štát postupne uplatňoval rôzne výnimky zo všeobecnosti zdanenia. Vytvoril sa inštitút daňo-

¹⁷³ Zimmermann, H. – Henke, K. D.: Finanzwissenschaft: Eine Einführung in die Lehre von der öffentlichen Finanzwirtschaft. München, Verlag Franz Vahlen 1994, s. 223 – 225.

¹⁷⁴ Beňová, E. – Jankovská, A. – Majtánová, A.: Financie a mena. Bratislava, Ekonom 1999, s. 91 – 93.

vej imunity (niektoré osoby vôbec neplatia daň, napríklad hlava štátu), daňovej amnestie (ňou sa oslobodzujú od platenia sankcií tí daňovníci, ktorí dodatočne priznajú a zaplatia uvedené príjmy), oslobodenia od dane (pri každej dani presne zákonom určené prípady), nezdaniteľného minima (minimálny daňový základ nepodliehajúci daňovej povinnosti) a pod.

- Zásada jednotnosti zdanenia spočíva v utvorení rovnakých daňových podmienok pre všetkých daňovníkov. Ale aj v tomto prípade dochádza k narušovaniu daňovej zásady jednotnosti, a to uplatňovaním zásady selekcie, keď v niektorých prípadoch dochádza k znižovaniu alebo oslobodzovaniu od dane. Hlavný problém spočíva v tom, či má byť konštruovaná jedna všeobecná daň, alebo systém daní diferencovaný podľa istých hľadísk.
- Zásadu daňovej spravodlivosti možno ťažko jednoznačne definovať. Obsahovo je blízka daňovej zásade jednotnosti zdanenia. Ak by sa vychádzalo z kritéria úžitku, potom by bolo spravodlivé, ak by každý subjekt prispieval na verejné výdavky takou mierou, ktorá zodpovedá úžitku plynúceho z verejného majetku (z verejných príjmov). Ťažko však možno určiť mieru úžitku, ktorú má subjekt z verejného majetku. Ak by bolo pri stanovení daňovej spravodlivosti východiskom kritérium platobnej schopnosti daňovníka, potom by daňovník do štátneho rozpočtu prispieval na verejné výdavky podľa výšky príjmu a majetku. Uvedený princíp sa využíva v daňových sústavách väčšiny európskych štátov.
- Zásada zákonnosti vyjadruje skutočnosť, že dane možno vyberať iba na základe zákona a len v takej výške a za takých podmienok, v akých ich zákon určuje. Zákony by mali byť formulované tak, aby ich výklad bol jednoznačný a neumožňoval rozmanitý výklad rôznymi subjektmi.
 - z národohospodárskeho hľadiska:
 - Zásada daňovej únosnosti sa považuje za jednu z najvýznamnejších daňových zásad. Na daňovú únosnosť treba pozerať nielen z hľadiska daňovníka – platiteľa, ale aj z národohospodárskeho aspektu, teda či daňová sústava podporuje alebo aspoň nebrzdí podnikateľskú aktivitu subjektov.
 - Zásada neutrality zdanenia – ide najmä o posúdenie, ako daň vplyva na správanie subjektov. Takmer každá daň znižuje príjem daňového subjektu, preto nemôže existovať neutrálna daň. Ďalšou otázkou je však miera tejto neutrality.
 - podľa finančnej politiky:
 - Zásada dostatočnosti daňového výnosu je v rozpore so zásadou daňovej únosnosti. Podľa tejto zásady dane majú štátu zabezpečiť dostatok finančných prostriedkov.
 - Zásada stability spočíva v tom, že daňový výnos má byť stabilný a nemá závisieť od výkyvov ekonomiky.
 - Stimulačná daňová zásada – dane by mali podporovať podnikateľskú aktivitu subjektov, napríklad podnecovať podporu malého a stredného podnikania, prílev zahraničného kapitálu, zamedzovať dvojitému zdaneniu príjmov zahraničných subjektov a podobne.
 - podľa daňovej správy:
 - Zásada určitosti – jej podstata spočíva v tom, že pri vyberaní dane má byť daňovníkovi aj štátu jasné z čoho a v akej výške fyzická alebo právnická osoba daň platí.
 - Zásada minimálnych nákladov znamená efektívnosť a minimalizáciu nákladov štátu na správu a vyberanie daní. Minimalizácia nákladov implicitne predpokladá vytvorenie administratívne a finančne únosnej hierarchie daňových orgánov, s kvalitným personálnym

obsadením.

V rámci Európskeho spoločenstva zadefinoval tzv. Rudingov výbor¹⁷⁵ základné požiadavky na zjednotený daňový systém, ktorý by sa mal vyznačovať:

- spravodlivosťou,
- administratívnu použiteľnosťou (aj kvalitný daňový systém je v praxi bezcenný, ak sa nedá v praxi administratívne zabezpečiť),
- jednoduchosťou,
- minimalizáciou nákladov (čo súvisí s efektívnosťou),
- daňovou istotou (nemá dochádzať k častým zmenám v daniach),
- transparentnosťou (viditeľnosť jednotlivých väzieb vnútri daní aj medzi daňami navzájom).¹⁷⁶

Zjednotenie daňového systému prináša so sebou aj problém, keď s rastúcim počtom požiadaviek kladených na optimálny daňový systém rastú aj ťažkosti a nároky na ich praktickú aplikáciu v praxi. Medzi najčastejšie sa vyskytujúci problém patrí snaha jednotlivých autorov, aby daňový systém spĺňal čo najviac daňových zásad, pričom si treba uvedomiť, že mnohé z nich sú vo vzájomnom rozpore, resp. v protismernom pôsobení. Ide predovšetkým o protirečenie, ktoré sa sleduje v každom daňovom systéme, a to medzi spravodlivosťou a efektívnosťou zdanenia, ale tiež medzi daňovou stabilitou a flexibilitou, alebo medzi neutralitou zdanenia na jednej strane a stimulačnou funkciou daní na druhej strane. Problém je v tom, že dane by mali na jednej strane pôsobiť neutrálne a vytvárať rovnaké podmienky pre všetky subjekty. Tzn., že by mali vytvárať rovnaké konkurenčné prostredie v daňovom systéme. Dane však pôsobia ako významný aktívny stimulačný nástroj štátu a formou rôznych daňových zliav, oslobodení, prázdnin podporujú vybrané podnikateľské a ekonomické aktivity.

Daňová koordinácia a harmonizácia v rámci prístupového procesu SR do EÚ

Ustanovenia Zmluvy o Európskom hospodárskom spoločenstve v oblasti daňovej koordinácie sa týkajú najmä koordinácie priamych daní vypracovaním všeobecných ustanovení o jednotnom trhu. Pri nepriamych daniach budú dôležité rozhodnutia medzi plnou daňovou harmonizáciou a daňovou koordináciou, ktorá zblízuje daňové politiky EÚ. Európska daňová koordinácia sa žiadnym spôsobom nesnaží prejsť do jednotného daňového systému pre všetkých. Najmä na vnútornom trhu EÚ existuje potreba určitého stupňa konvergencie, ktorý umožní efektívne pôsobenie trhu. Daňová harmonizácia v rámci EÚ sa spája so zásadnými problémami. Daňové sadzby sa nedajú harmonizovať bez plnej harmonizácie daňových systémov, pre ktorú neexistuje v EÚ ustanovenie. Cieľom daňovej politiky EÚ nie je uložiť alebo prijať spoločné dane. Dá sa však pokročiť v zblížovaní alebo v koordinácii daní. Pokrok v da-

¹⁷⁵ <http://europa.eu>.

¹⁷⁶ Reforma daňového systému SR je založená na nasledujúcich princípoch:

- spravodlivosti a proporcionality – dane budú spravodlivé horizontálne aj vertikálne, pričom miera zdanenia nebude progresívne stúpať so zväčšujúcim sa základom dane,
- neutrality zdanenia – v tom zmysle, že zdanenie nemá skresľovať hospodárske procesy a má v čo najmenšej miere ovplyvňovať ekonomické rozhodnutia subjektov, tak aby subjekty nepreskupovali svoje príjmy a neznižovali tým celospoločenskú efektívnosť alokácie zdrojov,
- vylúčenia duplicity zdanenia – k zdaneniu ziskov a majetku dôjde len raz,
- jednoduchosť a jednoznačnosť – daňové predpisy budú jednoduché a zrozumiteľné, ľahko pochopiteľné a mali by mať len jeden výklad,
- účinnosti – nové predpisy obsahujú menej výnimiek, čo znamená menej možností nelegálneho daňového úniku. Výsledný daňového systém by teda mal predstavovať optimálnu kombináciu pri čo najlepšom možnom zohľadnení každého z uvedených princípov.

ňovej koordinácii je rozhodujúci pre odstránenie ďalších prekážok dokončenia a správneho fungovania jednotného trhu európskeho hospodárstva. Daňová koordinácia zároveň predstavuje aj nevyhnutný nástroj na odstránenie dvojitého zdanenia, daňových únikov a škodlivej daňovej konkurencie. Na druhej strane v EÚ ukladajú dane členské štáty, nie samotná EÚ. Na rozdiel od USA, kde sa dve tretiny daňového príjmu ukladajú centrálné sa záležitosti ako daňový základ, daňové sadzby a daňové výnimky organizujú podľa rôznych a konkurenčných línií. Medzi členskými štátmi neexistuje ani žiadna povinnosť výmeny informácií. Príležitosti na daňový únik v jednotnom trhu s jeho fragmentáciou na rôzne daňové systémy sú veľmi veľké. To nevedie len ku konkurencii a strate daňového príjmu, ale narušuje aj princíp spravodlivosti v zdaňovaní.

Priame dane a proces aproximácie

Priame dane, medzi ktoré daňová teória zaraďuje daň zo zisku, daň z majetku a väčšinu miestnych daní, sú nástrojom v rukách štátu. Kým nepriame dane vyžadujú určitý stupeň harmonizácie, pretože ovplyvňujú voľný pohyb produktu a slobodu poskytovania služieb, pre priame dane to neplatí a Zmluva o EHS osobitne nevyžaduje ich zosúladenie. Určité aspekty priameho zdaňovania sa vôbec nemusia harmonizovať alebo koordinovať a sú ponechané na vlastné uváženie členských štátov, v súlade s princípom subsidiarity. Princíp subsidiarity všeobecne definuje charakter vzťahov medzi EÚ a jednotlivými členskými štátmi spoločenstva. Subsidiarita znamená, že administratíva EÚ má vydávať len rozhodnutia v tých otázkach, ktoré nedokáže členský štát riešiť efektívne, rovnako kvalitne, či s menším počtom úradníkov. Tento princíp sa zakotvil v Maastrichtskej zmluve¹⁷⁷, podľa ktorej zjednotená Európa nemá podobu unitárneho štátu, ktorý by sa mal opierať o pevné a strnulé štruktúry. Počíta sa s tým, že sa zachová rozmanitosť jednotlivých krajín, regiónov a kultúr, ktorá sa formovala v celej predchádzajúcej histórii. V prenesenom význame slova to platí aj pre uplatňovanie harmonizácie, či skôr aproximácie v oblasti priamych daní štátov EÚ, kde sa prijali všeobecnejšie prístupy k zdaňovaniu príjmu alebo majetku daňových subjektov.¹⁷⁸ Právny základ pre harmonizáciu priamych daní je veľmi slabý. Priame dane, vrátane dane zo zisku podnikov, ktoré môžu mať deformačný účinok na konkurenciu, ešte neboli zahrnuté do ustanovení Zmluvy o EHS. Smerovanie daňovej politiky v oblasti priamych daní bolo naznačené už v Bielej knihe z roku 1985 a vydaním tzv. „balíka troch smerníc“ týkajúcich sa zosúladenia cezhraničných činností s vnútroštátnymi z roku 1990. Už vtedy bolo zrejmé, že daňová politika EÚ v oblasti priamych daní si ponechá len tie kompetencie, ktoré členské štáty vykonávajú nedostatočne alebo neadekvátnym spôsobom, a to len vtedy, ak by rozdiely v zdaňovaní podnikov mali spôsobiť preukázateľné narušenia v oblasti výberu sídla, financovania a investovania podnikov. Veľké rozdiely v zdaňovaní medzi členskými štátmi by totiž mohli ovplyvniť investičné rozhodnutia daňových subjektov a vytvoriť nerovnovážnu konkurenciu. Uzákonenie troch smerníc malo súvislosť so zmenou politiky EÚ v oblasti priamych daní, keď v roku 1990 požiadala Európska komisia komisiu nezávislých expertov (tzv. Rudingov výbor) o preskúmanie, či rozdiely v da-

¹⁷⁷ Zmluva o Európskej únii bola prijatá na stretnutí Európskej rady v holandskom meste Maastricht v decembri 1991. Na rovnakom mieste ju podpísali vo februári 1992 a do platnosti vstúpila po ratifikácii vo všetkých členských krajinách 1.11.1993. Osobitne dôležitú úlohu mala v súvislosti s implementáciou nových prístupov do riadenia verejných financií a fiskálnej politiky v krajinách vtedajších Európskych spoločenstiev, čím položila inštitucionálne základy budúcej Európskej hospodárskej a menovej únie a zaviazala členské štáty k plneniu nominálnych konvergenčných kritérií (Maastrichtské kritériá) stanovených v zmluve.

¹⁷⁸ <http://europa.eu>.

níach zo ziskov podnikov spôsobili, resp. nespôsobili nerovnováhu na jednotnom trhu, a to hlavne v súvislosti s investičnými rozhodnutiami a konkurenciou. Komisia navrhla elimináciu hlavných daňových prekážok a odporučila špecifické kroky, ktoré by mali eliminovať dvojité zdanenie tokov cezhraničných príjmov a harmonizovať tri zložky dane zo zisku podnikov, a to daňové sadzby, daňový základ a systém administratívny vyberania daní. Európsky parlament zdôrazňuje, že riadiaci princíp v tejto oblasti musí byť taký, že každý podnik musí platiť svoj podiel daní ako svoju povinnosť a príspevok spoločnosti a upozorňuje, že hlavnou prioritou v tejto oblasti je zavedenie jednotných definícií základných výrazov, ako sú daňový základ, zisky, straty, zdaniteľný príjem, pravidlá o odpisoch, presuny do rezerv atď. Prakticky možno hovoriť o harmonizácii, resp. aproximácii kľúčových zložiek systémov daní zo ziskov podnikov a inštitúcií členských štátov.¹⁷⁹

Značný význam v oblasti dane zo zisku podniku majú existujúce bilaterálne zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia (podľa modelovej zmluvy OECD). Očakáva sa prijatie modifikovanej vzorovej zmluvy, ktorá by pravidlá zdaňovania medzi krajinami viac zjednotila a hlavne zjednodušila. V Belgicku, Dánsku, Holandsku a Švédsku je bežný tradičný systém, s jednotným zdaňovaním ziskov podnikov a zdaňovaním ziskov rozdeľovaných akcionárom. Systém kompenzácie časti splatnej dane zo zisku podnikov vzhľadom na rozdelenie ziskov daňou z príjmov akcionárov sa používa vo Veľkej Británii, Írsku, Portugalsku a Španielsku. Na rozdiel od Nemecka s jeho systémom delenej daňovej sadzby, Taliansko, Fínsko a Francúzsko používajú systém plného odpočítania pre akcionárov.

Aproximácia priamych daní by mala byť v členských štátoch EÚ zrealizovaná v časovom horizonte do roku 2010 so zameraním najmä na:

- zníženie rozpätia medzi daňou z príjmu právnických osôb a fyzických osôb v jednotlivých krajinách tak, aby rozdiel medzi najvyššou a najnižšou sadzbou dane nepresahoval 10 %,
- zníženie počtu daňových pásiem pri zdaňovaní fyzických osôb, ale zvýšenie odpočítateľných položiek pri tvorbe daňového základu,
- transformáciu daňového základu vytvorením nových štruktúr odpočítateľných položiek, prehodnotenia odpisovej politiky, úverovej politiky a možnosť prenosu straty do budú-

¹⁷⁹ Vybrané smernice Rady EÚ:

- Smernica rady o spoločnom systéme zdanenia fúzií, rozdelení, prevodu majetku (vkladu podniku) a výmere akcií týkajúcich sa podnikov z rôznych členských štátov – prijala Rada ministrov EHS v roku 1990 s cieľom zabezpečiť daňovú neutralitu medzinárodných podnikových reorganizácií. Pri zlučovaní, rozdeľovaní podnikov, pri vkladoch podnikov do iných spoločností a výmene akcií, pri ktorých nedochádza k platbe v peniazoch (resp. výška platby je v porovnaní s objemom transakcie malá) nemôže dôjsť k vyrubeniu dane z akýchkoľvek výnosov realizovaných pri týchto transakciách z titulu rozdielov medzi účtovnou/daňovou a reálnou hodnotou. Smernica sa týka reorganizácií podnikových zoskupení, ktoré zahŕňajú spoločnosti z dvoch alebo viacerých členských štátov.
- Smernica rady o spoločnom systéme zdaňovania materskej spoločnosti a jej dcérskeho podniku v rôznych štátoch EÚ – bola prijatá v roku 1990, ale uplatňovať sa začala až v roku 1992. Cieľom bolo zabezpečiť pre skupiny podnikov z rôznych členských štátov EÚ také daňové pravidlá, ktoré budú mať neutrálny dopad na konkurencieschopnosť (resp. na konkurenciu, konkurenčné prostredie). Aplikuje sa na príjmy z rozdelenia ziskov prijatých podnikov z jedného členského štátu od podniku, ktorý je jeho dcérsym podnikom. Ako reálny sa zdá byť návrh, podľa ktorého by sa uvedený princíp zdaňovania mohol uplatniť na všetky podniky, nielen na materský a dcérsky podnik. Vyriešil by sa tým zároveň aj problém dvojitého zdanenia.
- Smernica rady o zmierovacom konaní – prijatá v roku 1990, má zamedziť možnému dvojitému zdaneniu ziskov pri korekcii ziskov medzi navzájom prepojenými podnikmi v EÚ.
- Smernica rady o zdaňovaní príjmov z úspor vo forme príjmov z úrokov z r. 2003. Výhodiskom bol čl. 56 a 60 Zmluvy o vytvorení ES, ktorej cieľom je zabrániť nezdaneniu výnosov z úrokov, pretože to vytvára distorzie v pohybe kapitálu medzi členskými krajinami. Zdanenie úrokov sa podľa pravidiel vykoná v tom štáte, kde je ich príjemca rezidentom a podľa princípu platiaceho agenta je subjekt, ktorý vypláca úrok povinný informovať krajinu o príjmoch ich rezidentov z úrokov.
- Smernica rady o spoločnom systéme zdaňovania, ktorý sa uplatňuje na úroky a licenčné poplatky vyplatené medzi prepojenými spoločnosťami umiestnenými v rôznych členských štátoch z r. 2003. Jej cieľom je zabezpečiť, aby úroky a licenčné poplatky boli zdanené len raz. Smernica zavádza princíp zrušenia zdaňovania úrokov a licenčných poplatkov v členskom štáte, v ktorom vznikli.

cich období.

Všeobecne možno v EÚ hovoriť o trende znižovania daňového zaťaženia daňových subjektov a obmedzovania škodlivej daňovej konkurencie medzi jednotlivými členskými štátmi. Hlavná ťarcha daní sa však bude prenášať na oblasť nepriamych daní.

Nepriame dane a proces harmonizácie

Všeobecne do nepriamych daní patrí daň z pridanej hodnoty (DPH) a spotrebné dane. Ukladajú sa na výrobu a spotrebu, pričom daňové zaťaženie sa prenáša z dani podliehajúcich osôb na konečného spotrebiteľa. Pri nepriamych daniach je vysoký stupeň harmonizácie veľmi dôležitý, pretože neharmonizované nepriame dane môžu vytvoriť prekážku voľného pohybu produktov a kapitálu, ako aj spôsobiť deformáciu hospodárskej súťaže.

Harmonizácia DPH v EÚ

V oblasti nepriamych daní je najväčšou zmenou posledných desaťročí zavádzanie dane z pridanej hodnoty v krajinách s vyspelou trhovou ekonomikou.¹⁸⁰ Od roku 1967, kedy Francúzsko ako prvý štát implementoval DPH, sa táto forma všeobecnej dane zo spotreby presadila už vo viac ako 100 krajinách celého sveta. Komisia EÚ stanovila DPH ako jednu z podmienok plného členstva v EÚ, čo má takisto svoj vplyv na všeobecné presadzovanie DPH v ostatných krajinách. DPH je teda v krajinách EÚ je dinou prípustnou všeobecnou daňou zo spotreby. Táto daň má zo všetkých najvýhodnejšie vlastnosti, ktoré sú potrebné na zachovanie zásady neutrality zdanenia v medzinárodnom obchode. Jej technika totiž umožňuje zistiť zaplatenú daň na všetkých stupňoch spracovania a tak umožňuje aj refundáciu tejto zaplatenej dane. Harmonizácia DPH v EÚ vychádza zo Šiestej smernice Rady ministrov EHS, pričom pravidlá pre základ dane i pre sadzby sa niekoľkokrát revidovali a návrhy sa menili. Harmonizovaným základom dane z pridanej hodnoty je každý predaj statkov, s výnimkou finančných a právnych služieb a kapitálových statkov, pri ktorých možno určiť základ dane len veľmi ťažko, alebo kde nie je jasné, čo je vlastne základom dane (hlavne pri nových produktoch finančného trhu). Oslobodená od dane je tiež zdravotná starostlivosť, vzdelanie a iné statky pod ochranou štátu. Pred rokom 1993 bol od dane oslobodený vývoz do inej členskej krajiny pri zachovaní nároku na odpočet dane na vstupe (de facto nulová sadzba dane) a daň bola uvalená na dovozy v krajine určenia, so sadzbou platnou v tej krajine – tzv. princíp krajiny určenia. Pôvodným cieľom harmonizácie bolo tzv. zdanenie podľa princípu krajiny pôvodu produktu tak, aby boli úplne odstránené formality na hraniciach. Predpokladom bolo zdanenie produktu u výrobcu, bez ohľadu na miesto konečnej spotreby. Tento prístup ale predpokladá jednotnú sadzbu dane alebo kompenzačný mechanizmus na prerozdelenie daňových výnosov medzi krajinami, lebo inak by to nebola daň zo spotreby a v každej krajine by sa predával produkt s rôznymi sadzbami dane – podľa toho odkiaľ pochádza. Od zavedenia jednotného trhu v roku 1993 platí v EÚ prechodný režim. Administratíva daní sa vykonáva na rovnakom úrade, či už ide o dovoz alebo vnútorný predaj. Bol vytvorený zvláštny systém kontroly, v ktorom každému podniku v EÚ, ktorý sa podieľa na zahraničnom obchode s ďalšími krajinami EÚ, bolo pridelené osobitné daňové identifikačné číslo a tieto čísla sú pri realizovanej obchodnej činnosti uvedené na dokumentoch obchodných partnerov. Daň platí kupujúca strana vo svojej krajine,

¹⁸⁰ V 90-tych rokoch v postsocialistických krajinách.

podľa sadzby platnej v tejto krajine. V rokoch 1991 a 1992 boli vydané dve nariadenia EHS k vzájomnej výmene informácií. Prvé z nich zaviedlo tzv. Intrastat systém, podľa ktorého boli všetky subjekty, prevádzajúce ročne produkty za viac ako 100 000 ECU¹⁸¹ povinné poskytovať informácie o pohybe produktu. Sú to informácie o krajine pôvodu alebo určenia, o množstve produktu a jeho hodnote podľa klasifikácie jednotného colného sadzobníka (JCS), o dodacích lehotách a spôsobe prepravy. Touto povinnosťou subjektov sa nahradila informovanosť, ktorú predtým umožňovala colná kontrola. Ostatné subjekty, ktoré nedosiahli určenú hranicu 100 000 ECU, mali poskytovať požadované informácie v pravidelnom daňovom priznaní. Druhé nariadenie zaviedlo VIES (VAT Information Exchange System), umožňujúci výmenu určitých vybraných informácií, napríklad registračných čísel subjektov a objem prijatých a poskytnutých zdaniteľných plnení. Občania členských krajín dovážajú pre vlastnú spotrebu produkty z inej členskej krajiny s daňou uvalenou v krajine pôvodu a to bez limitu množstva. Výnimku tvoria automobily, lietadlá a lode, pri ktorých sa zachoval princíp krajiny určenia a každý nový takýto predmet je zdanený v krajine, kde bude registrovaný. Tento spôsob zdanenia má zabrániť arbitrážnym obchodom. Tento prechodný režim, aj keď funguje dodnes bez väčších problémov, je administratívne veľmi náročný a stále sa ešte nedosiahol stav, keď by obchod vo vnútri krajiny a vnútri jednotného trhu – ale medzi dvomi štátmi – bol zdaňovaný rovnako.

Harmonizované sú tiež sadzby dane, pre ktoré platia od roku 1997 nasledujúce pravidlá:

- základná sadzba dane je len jedna, minimálne 15 %,
- môžu existovať najviac dve znížené sadzby, a to minimálne 5 % a len na produkty, ktoré boli zahrnuté v prílohe Šiestej smernice,
- každé dva roky sa vykoná revízia týchto znížených sadzieb,
- zvýšené sadzby nie sú povolené.

Úroveň sadzieb DPH aplikovaných v jednotlivých členských štátoch sa ešte stále výrazne odlišuje. Priemer základných sadzieb dane z pridanej hodnoty používaných v štátoch EÚ je 19,5 % a priemer znížených sadzieb uvedenej dane je 8 %. Výška daňových sadzieb je v jednotlivých krajinách dosť rozdielna, navyše niektoré krajiny uplatňujú, v rozpore so Šiestou smernicou o DPH, daňovú sadzbu nižšiu ako 5 %. Aj výška základných sadzieb v jednotlivých krajinách je diferencovaná. Komisiou EÚ bola preto odporúčaná smerná hodnota základnej sadzby vo výške 16,5 % s prípustnou odchýlkou +/- 2,5 % od smernej hodnoty, čiže odporúčané rozpätie základnej sadzby DPH je 14 – 19 %. Odporúčané rozpätie sadzby DPH Slovenská republika plní. Sadzby dane z pridanej hodnoty sa od vzniku SR niekoľkokrát menili. Zatiaľ čo znížená sadzba dane, ktorá sa vzťahovala na potraviny, lieky atď., sa postupne zvyšovala, základná sadzba sa z pôvodnej výšky 13 % zvýšila na 25 % a potom už len postupne klesala. Výsledkom poslednej reformy je jednotná sadzba dane (s výnimkou liekov 10 % od 1.1.2007) vo výške 19 % platná od 1.1.2004. Postupný

Obdobie	Daňová sadzba (%)	
	znížená	základná
od 1.1.1993	5	13
od 1.8.1993	5	25
od 1.1.1996	6	23
od 1.7.1999	10	23
od 1.1.2003	14	20
od 1.1.2004	19	19

Obr. 41. Sadzby dane z pridanej hodnoty v SR v rokoch 1993 – 2004

¹⁸¹ ECU – European Currency Unit (Európska menová jednotka) vytvorená z koša mien členských štátov EÚ. 1.1.1999 bola nahradená eustom.

vývoj sadzby DPH znázorňuje obr. 41¹⁸².

Rada EÚ navrhla balíček opatrení, ktoré sú postupne zavádzané a slúžia na čo najskoršie vyriešenie problémov v tejto oblasti. V súčasnosti ide najmä o:

- zjednotenie sadzieb DPH,
- modernizáciu DPH,
- prechod na DPH na princípe pôvodu.

Na dosiahnutie stanovených cieľov bude musieť EÚ prehodnotiť všetky možnosti a výnimky (prechodné aj dlhodobé), ktoré jednotlivé členské štáty v súčasnosti používajú a ktorých používanie EÚ pripúšťa. V oblasti uplatňovania DPH v členských štátoch EÚ bolo navrhnutých niekoľko procedurálnych vylepšení a zjednodušení:

- lepšia spolupráca v oblasti vyberania DPH medzi členskými štátmi,
- nahradenie súčasného postupu vrátenie dane mechanizmom, umožňujúcim daňovým subjektom odrátať si DPH, ktorá bola zaplatená kdekoľvek v EÚ, vo svojom štáte,
- odstránenie pravidla, na základe ktorého daňové subjekty z Európskej únie vykonávajúce pri dani z pridanej hodnoty transakcie v členských štátoch EÚ, v ktorých nemajú pobočku, si musia v tomto štáte ustanoviť daňového rezidenta,
- vytvorenie kontaktných miest v každom členskom štáte, aby bola registrácia pre subjekty jednoduchšia,
- zavedenie nových daňových úprav na elektronickú fakturáciu.

Harmonizácia spotrebných daní v EÚ

Spotrebné dane sú osobitným druhom daní zo spotreby (niekedy sú označované ako selektívne dane, pretože sa vzťahujú na vybrané druhy produktov). Selektívne spotrebné dane sú v krajinách EÚ harmonizované, lebo sa premietajú do cien a môžu sa tak stať prekážkou voľného obchodu medzi štátmi EÚ. Harmonizované sú predmety daní, ich základy a sadzby a tiež daňová administratíva. V členských krajinách nesmie existovať iná spotrebná daň ako daň z minerálnych olejov, tabaku, alkoholu, piva a vína. Výnimku tvoria dane, ktoré netvorí bariéru voľného obchodu a nevyžadujú hraničnú kontrolu alebo ďalšiu úpravu daňového systému. Výber dane je harmonizovaný podľa smernice Rady č. 92/12/EHS z roku 1992, ktorá bola prijatá v súvislosti s jednotným trhom od roku 1993. Produkty podliehajú zdaneniu v okamihu výroby alebo dovozu, daň je však splatná až pri uvoľnení pre konečnú spotrebu. Režim je zaisťovaný inštitútom daňových skladov, slúžiacich na skladovanie a pohyb produktov, ktoré budú zdanené pri ich prepustení do voľného obehu. Medzi týmito skladmi sa produkty pohybujú po celom území EÚ bez toho, aby boli zdanené. Daň sa totiž uvaľuje vo výške zodpovedajúcej sadzbe v krajine konečnej spotreby. Rovnako ako pri DPH môžu občania krajín EÚ pre svoju osobnú spotrebu dovážať ľubovoľné množstvo produktov z inej členskej krajiny, pričom sa uplatňuje princíp krajiny pôvodu. Správu dane vykonávajú pri vnútornom aj medzinárodnom pohybe produktov rovnaké úrady. Na harmonizáciu jednotlivých daní bolo v roku 1992 prijatých osem smerníc EHS. Harmonizácia základov dane je zabezpečená použitím klasifikácie Jednotného colného sadzovníka a sadzby sú harmonizované stanovením minimálnej výšky, s účinnosťou od 1.1.1993. Niektoré sadzby sú však nulové a iné zase príliš nízke na to, aby mohli mať efekt na výšku sadzieb v jednotlivých krajinách. Pôvodné sadzby daní sa medzi krajinami značne líšili v dôsledku obchodnej politiky a národných zvyklostí.

¹⁸² <http://www.drsr.sk>

Harmonizácia v oblasti spotrebných daní je v súčasnosti do značnej miery dosiahnutá v oblasti:

- daňovej štruktúry – definície produktov podliehajúcich spotrebným daniam, merných jednotiek a oslobodení,
- daňovej sadzby – v r. 1992 rada prijala spoločné minimálne sadzby pre členské štáty (s niektorými výnimkami), čím dala štátom určitú slobodu v určovaní vlastných sadzieb (pokiaľ zohľadňovali medzinárodné životné prostredie),
- pohybu produktov podliehajúcich spotrebnej da- ni medzi členskými štátmi.

EÚ definitívne zaviedla aj nový spoločný systém minimálnych energetických daní. Zaviedla sa predovšetkým minimálna celoeurópska výška spotrebnej dane z elektriny, uhlia a zo zemného plynu na kúrenie (obr. 42¹⁸³).

Doteraz sa tieto komodity nemuseli zdaňovať vôbec. Minimálne sadzby nových daní sú pre domácnosti dvojnásobne vyššie ako pre podniky. Časť alebo aj všetky dane môžu členské krajiny vrátiť tým podnikom, ktoré investujú do zvýšenia efektívnosti využitia energie. Oslobodená od spotrebnej dane môže zostať elektrina poháňajúca vlaky a prostriedky mestskej hromadnej dopravy ako metro, električky a trolejbusy.

V najbližších rokoch EÚ neovplyvní priveľmi výšku spotrebných daní na Slovensku. Väčšina týchto sadzieb daní je už nad minimom, ktoré požadujú smernice ES. Jednou z výnimiek je spotrebná daň z tabakových produktov, ktorú musí SR zdvihnúť na minimálne sadzby do roku 2008.¹⁸⁴ Druhou výnimkou bude novinka v slovenskom daňovom systéme – spotrebné dane z energií. Slovensko spolu s ďalšími krajinami požiadalo o prechodné obdobie. K 1.1.2007 bolo potrebné zaviesť tieto spotrebné dane minimálne vo výške 50 % sadzby platnej v EÚ, v plnej výške musíme zaťažiť predajné ceny daňou z uhlia k 1.1.2009 a daňou z elektriny a zemného plynu k 1.1.2010.¹⁸⁵

V Európskej únii sú spotrebné dane harmonizované iba čiastočne. Neexistuje zhoda o tom, či spotrebná daň je účinná a potrebná pri riešení negatívnych externalít spotreby.

Spotrebná daň	Minimálna sadzba pre domácnosti*
zemný plyn na vykurovanie (SKK/gigajoule)	10,05
uhlie a koks (SKK/gigajoule)	10,05
elektrina (SKK/MWh)	33,50
*Sadzby sú prepočítané pri kurze 33,5 SK/EUR	

Obr. 42. Nové spotrebné dane v EÚ

¹⁸³ Týždenník Trend č.13/2004, príloha Slovensko v EÚ.

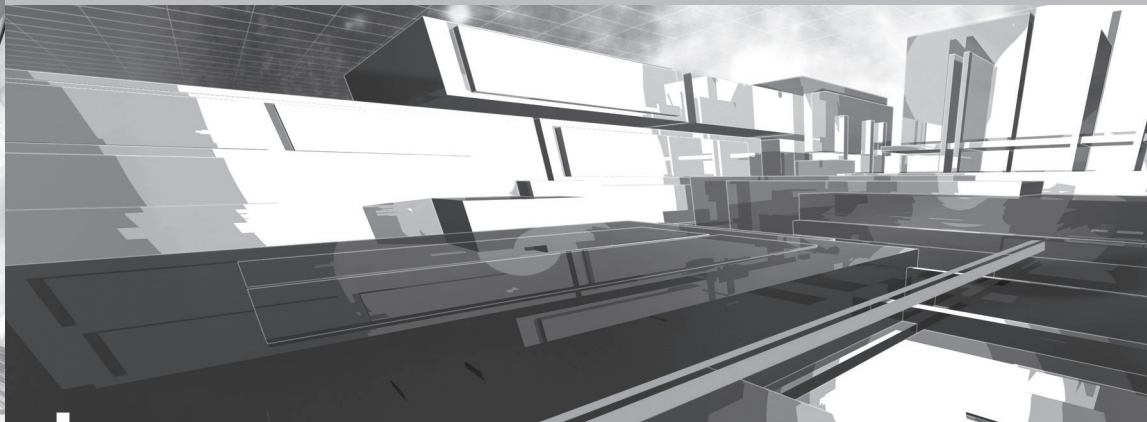
¹⁸⁴ Daň z tabakových produktov je predmetom smerníc EÚ, konkrétne č. 92/79/EHS, 92/80/EHS a 95/59/EHS, ktoré presne stanovujú minimálne zdanenie tabaku a tabakových produktov.

¹⁸⁵ Vechter, J.: Nové spotrebné dane zaťažia aj elektrinu, plyn a uhlie. Hospodárske noviny 19.1.2006. Zdanenie na polovičnej úrovni by znamenalo pre štát dodatočný príjem zhruba 1,25 mld. SKK, pričom najviac by plynulo zo spotreby zemného plynu, vyše 0,7 mld., na zvyšku by sa zhruba rovnako podieľalo zdanenie elektriny a uhlia.

3. kapitola

Globalizačné trendy v trhovej ekonomike

• Globalizácia sa stala nezvratným procesom. Na jednej strane dochádza
• ku koncentrácii moci a bohatstva vo vybraných skupinách jednotlivcov,
• podnikov (korporácií) a národov, na strane druhej k marginalizácii ostat-
• ných. Dominantnú úlohu má dnes ekonomický aspekt globalizácie,¹⁸⁶ kto-
• rý sa vyznačuje rastom objemu medzinárodnej produkcie, integráciou na
• medzinárodných finančných trhoch a rastúcou úlohou nadnárodných
• spoločností. Prejavom procesov spojených s globalizáciou je vznik novej
• ekonomiky, v ktorej sa kladie hlavný dôraz na dosahovanie vyššej konku-
• rencieschopnosti, uplatňovanie informačných technológií, rozvoj vedec-
• kých poznatkov a na trvalo udržateľný ekonomický rast zabezpečovaný
• prostredníctvom zblížovania ekonomických a ekologických cieľov.
•

Uvedený proces je založený na rozvoji informačných technológií a informačnej spoločnosti.¹⁸⁷ Popri spomínaných základných dimenziách v súčasnosti nadobúda čoraz väčší význam aj ekologická dimenzia globalizácie. Život ľudí začínajú zásadným spôsobom ovplyvňovať globálne problémy, ktoré sú odrazom vzťahu človeka a spoločnosti k prírodnému prostrediu.

¹⁸⁶ Globalizácia je multidimenzionálny jav. Má tri základné dimenzie:

- ekonomickú,
- politickú,
- sociálnu.

¹⁸⁷ Teritoriálny aspekt spojený s rozvojom znalostnej ekonomiky sa prejavuje v troch základných smeroch: globalizácii, interdependencii a integrácii. S procesom globalizácie úzko súvisí interdependencia. Je to prehĺbovanie vzájomnej ekonomickej závislosti medzi národnými ekonomikami na základe medzinárodnej delby práce.

Charakteristickou vlastnosťou prehlbujúcej sa globalizácie je rýchly rozvoj medzinárodného obchodu, stále užšie vzájomné prepojenie národných trhov produktov, ako aj rastúce objemy obchodov na medzinárodných finančných trhoch. Všetky tieto skutočnosti výraznou mierou ovplyvňujú finančné riadenie podniku a to tak pri získavaní potrebného kapitálu na uskutočnenie svojich podnikateľských cieľov, ako aj pri alokácii finančných zdrojov podniku a rozdeľovaní dosiahnutých finančných výsledkov. V týchto podmienkach je nevyhnutné, aby sa podnik dokázal prispôsobiť aktuálnemu vývoju na svetových trhoch produktov, ako aj na finančných trhoch. Osobitný význam na formulovanie podnikových cieľov majú v podmienkach globalizácie svetové finančné trhy, ktoré tak ovplyvňujú predovšetkým podnikovú finančnú politiku pri:

- získavaní návratných zahraničných finančných zdrojov v rôznych formách,
- získavaní finančných zdrojov formou priamych zahraničných investícií a portfóliových investícií od zahraničných investorov,
- umiestňovaní voľných finančných podnikových zdrojov.

Nezanedbateľný vplyv globalizácie na podnikovú finančnú politiku sa prejavuje predovšetkým prostredníctvom zmien v makroekonomickom prostredí. Výnimku tvoria len veľké medzinárodné koncerny, ktorých vznik je však na druhej strane tiež len prejavom globalizačných trendov v ekonomike. Podnikové ciele a tým aj podniková finančná politika je v dôsledku globalizácie ovplyvňovaná na makroúrovni predovšetkým hospodárskou politikou štátu, ako aj cyklickým vývojom hospodárstva.

Medzi najdôležitejšie ciele z hľadiska podnikového manažmentu v týchto podmienkach patrí schopnosť prispôsobiť sa a schopnosť reakcie. Splnenie týchto cieľov si vyžaduje, aby v podniku bola venovaná pozornosť riadeniu finančných procesov a to na všetkých jeho štyroch úrovniach (finančné plánovanie, finančné rozhodovanie, organizovanie finančných procesov, finančná analýza a kontrola).

Rozvoj globalizácie znamená pre podnik nové príležitosti, ale aj ohrozenia v prípade, že nebude schopný zdokonaľovať sa a následne zareagovať na nové výzvy. V týchto podmienkach musí podnikové vedenie venovať zvýšenú pozornosť hľadaniu efektívnych foriem implementácie najnovších vedeckých poznatkov do praxe. Na základe toho, že hlavným nositeľom vedomostí je človek, možno považovať ľudský kapitál v podmienkach ekonomiky založenej na poznatkoch za základný faktor dosahovania podnikových cieľov pri uskutočňovaní hodnototvornej činnosti. Z pohľadu finančného riadenia tento fakt znamená to, že významným kritériom merania úspešnosti dosahovaných podnikových výsledkov v ekonomike založenej na zásadách trvalo udržateľného rozvoja je pridaná hodnota. Vzhľadom na to, že súčasťou pridanej hodnoty sú aj náklady na pracovnú silu, má tento ukazovateľ širšiu vypovedaciu schopnosť ako podnikový výsledok hospodárenia.

Ekológia v procese globalizácie

Záujem na zabezpečení trvalo udržateľného rozvoja je základnou podmienkou presadzovania cieľov Európskej únie vo vonkajších vzťahoch s inými krajinami. Výsledkom tohto procesu je hospodárska prosperita založená na ochrane životného prostredia a sociálnej spravodlivosti. Preferenciu dostávajú také aktivity, ktorými možno dosiahnuť najväčší a najrýchlejší efekt v zlepšení stavu životného prostredia a znížení jeho nepriaznivého dopadu na vek a zdravie obyvateľstva, ako aj ostatné organizmy¹⁸⁸.

Vo voľne fungujúcich trhoch sa nedá spoľahnúť na to, že trhy v nich budú presadzovať záujem o životné prostredie. Jedným z hlavných dôvodov tejto skutočnosti sú zlyhania trhov a vznik externalít, t. j. konania jednotlivca alebo podniku vplývajúce na úžitok iných, pričom tvorca externality pri rozhodovaní často nie je ochotný brať uvedený fakt do úvahy. V konečnom dôsledku je potom potrebný zásah štátu do fungovania trhu, aby sa chránili záujmy tých, ktorí sú externalitou negatívne postihnutí. V mnohých prípadoch sa štát aj skutočne tak správa. Môže napríklad stanoviť štandardy kvality vody riek, pretože používatelia vody z riek po prúde pri znečistení pravdepodobne nebudú brať do úvahy stratu úžitku užívateľov vody z rieky dole prúdom. Štát zasahuje aj v prípade, keď má žiadaná aktivita medzinárodný charakter. Napríklad obyvatelia Európy sa pravdepodobne nebudú dobrovoľne podieľať na znižovaní emisií spôsobujúcich kyslé dažde, ktoré dopadajú na Škandináviu. V takomto prípade musia štáty konať spoločne. Ďalší dôvod na zásah štátu, dôležitý najmä v oblasti životného prostredia, vzniká v prípade škody, ktorá vzniká preto, že neexistuje vlastník zdroja. Príkladom takéhoto zdroja je atmosféra, ktorá je zdrojom pre voľný odber, ale aj preto, že funguje ako zberná nádoba plyných emisií ako CO₂, metánu atď. Nikto ju nevlastní, je to voľne dostupný, resp. voľný zdroj. Keď nikto nie je jej vlastníkom, nikto ani nemá záujem obmedzovať produkciu znečistenia, vypúšťaného do atmosféry. Každý jednotlivec sa snaží získať z nej maximálny individuálny prínos a pritom si nepripísať na vrub znečistenie. V prípade masovejšieho rozšírenia tohto úkazu sa zdroj ocitne v nebezpečenstve nadmerného používania. To je príčinou vzniku globálneho otepľovania a v konečnom dôsledku je nevyhnutné, aby zasiahol a so zdrojom hospodáril štát, resp. štáty alebo štátne zoskupenia. Aktivity štátu sa realizujú vydávaním nariadení, v ktorých sa stanovujú množstvá znečisťujúcich látok, ktoré nemôžu prekročiť istú hranicu¹⁸⁹.

Príčiny poškodzovania životného prostredia

Aj keď existuje viacero faktorov negatívne pôsobiacich na životné prostredie, pre potreby zamedzenia vplyvu týchto negatívnych faktorov možno vo všeobecnosti rozoznávať dve skupiny príčin poškodenia životného prostredia¹⁹⁰:

- príčiny podmienené vývojom. Rast počtu obyvateľstva, spojený s potrebou zvyšovania produkcie potravín, zvýšenia priemyselnej výroby pre materiálne zabezpečenie obyvateľstva, zvýšenia nárokov na energiu, produkcia odpadu, koncentrácia a migrácia obyvateľstva, hospodársky rast ako nástroj materiálneho zabezpečenia zvýšeného počtu obyvateľstva s negatívnymi dôsledkami, technicko-ekonomické vplyvy podmienené zmenou výrobných technológií a spotrebnými návykmi (rast automobilizmu a zvýšenie emisií v ovzduší),

¹⁸⁸ Čiernik, A. – Šabíková, I.: Financovanie ochrany vôd v SR zo zdrojov finančnej pomoci EÚ. In: Zborník z MVK „Veřejná a soukromá řešení dopadů živelních pohrom v ČR“. Brno, 6. – 7.6.2007.

¹⁸⁹ Turner, R.K. – Pearce, D. – Bateman, I.: *Ekonomía životného prostredia (Úvod do problematiky)*. Ekonomická univerzita v Bratislave 2002, s. 65 – 66.

¹⁹⁰ Romančíková, E.: *Finančno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia*. Bratislava, ECO INSTRUMENT 2004.

- sociálno-ekonomické príčiny. Možno ich odvodiť od funkcií, ktoré životné prostredie v ekonomickom systéme plní, ako aj od vzniku externých efektov (externalít), ktoré vznikajú pri jeho nadmernom využívaní. Životné prostredie je z väčšej časti verejným statkom.¹⁹¹

Optimálne využívanie životného prostredia musia podporiť nástroje environmentálnej politiky a to priame a nepriame. Nástroje environmentálnej politiky internalizujú negatívne externality¹⁹² vznikajúce z nadmerného využívania životného prostredia. Požiadavky ochrany životného prostredia treba integrovať do definície a uplatňovania politiky hospodárskej súťaže, najmä pokiaľ ide o podporu trvalo udržateľného rozvoja¹⁹³. Pojem „ochrana životného prostredia“ sa používa na označenie každej činnosti určenej na nápravu škôd alebo predchádzaniu škodám fyzického okolia spoločnosti, ako aj iných prírodných zdrojov alebo na podporu efektívneho využívania týchto zdrojov. Je stále jasnejšie, že škody na životnom prostredí spôsobujú celej spoločnosti zvýšené náklady a opačne, že podpora ochrany životného prostredia znamená prevenciu pred značnými finančnými stratami a môže byť zdrojom prospechu vo forme hospodárskeho rastu, zamestnanosti a konkurencieschopnosti. Účinné uplatňovanie princípu „znečisťovateľ platí“ a tým plná internalizácia environmentálnych nákladov voči znečisťovateľom sa stáva rozhodujúcim procesom. Zabezpečenie, aby ceny odrážali náklady vo všetkých etapách hospodárskeho procesu, je najlepším spôsobom informovania všetkých účastníkov o nákladoch na ochranu životného prostredia. Vo všeobecnosti princípu „znečisťovateľ platí“ a potreba internalizovať náklady súvisiace s ochranou životného prostredia v podniku, ktorý je zdrojom negatívneho pôsobenia na životné prostredie, by mohli zdaniť vo pôsobiť proti poskytovaniu štátnej pomoci. Odôvodnená pomoc môže byť v dvoch prípadoch:

- ak je splnená podmienka, že nie je možné, aby podniky internalizovali všetky náklady, a preto pomoc môže predstavovať dočasné druhé najlepšie riešenie tým, že podniky sú podnecované, aby sa prispôbili normám,
- ako podnet, aby podniky zlepšovali doterajšie normy, alebo pripravovali projekty ďalších investícií určených na zníženie znečistenia svojimi zariadeniami.
- Pomoc sa môže poskytovať vo forme investičnej pomoci alebo operatívnej pomoci. Politika v riadení štátnej pomoci na environmentálne účely má riešiť dve naliehavé otázky:
 - zabezpečiť konkurenčné fungovanie trhov za súčasnej podpory dokončenia jednotného trhu a zvýšenej konkurencieschopnosti podnikov,
 - zabezpečiť, aby sa požiadavky ochrany životného prostredia začlenili do definície a implementácie politiky hospodárskej súťaže, najmä aby sa podporil trvalo udržateľný rozvoj.
 - Investičná pomoc sa poskytuje:
 - malým a stredne veľkým podnikom ako prechodná pomoc na prispôbenie sa normám spoločnosti,¹⁹⁴
 - podnikom na zlepšenie nad rámec spoločnosti,¹⁹⁵

¹⁹¹ Verejný statok sa prejavuje možnosťou súbežného využívania viacerými jednotlivcami bez toho, aby si v jeho využívaní konkurovali a nemožnosťou vylúčiť kohokoľvek z jeho využívania, ani vtedy ak neprispieva na jeho ochranu.

¹⁹² Externality sa vyskytujú vtedy, keď podniky alebo jednotlivci prenášajú náklady alebo výhody bez toho, že by museli za tieto náklady primerane platiť, alebo že by dostávali zaplatené. Takto dochádza k transformáciám nedobrovoľne mimo trh, k externalitám.

¹⁹³ Komisia ES vysvetlila svoj záväzok integrovať environmentálnu politiku do iných oblastí politiky vo svojom pracovnom materiáli z 26.5.1999 nazvanom „Integrácia environmentálnych hľadísk do všetkých relevantných oblastí politiky“ a vo svojej správe Helsinskému európskemu výboru o integrácii otázok životného prostredia a trvalo udržateľného rozvoja.

¹⁹⁴ Pomoc pre malé a stredné podniky, ktorá je určená na splnenie nových záväzných noriem spoločnosti, môže byť schválená až do výšky 15 % z celkových oprávnených nákladov na obdobie troch rokov od prijatia týchto nových noriem.

¹⁹⁵ Vo výške neprevyšujúcej 30 % celkových oprávnených nákladov môže byť schválená investičná pomoc, ktorá má umožniť podnikom zlepšenie nad rámec platných noriem spoločnosti. Podmienky sa vzťahujú aj na pomoc podnikom na investície, keď neexistujú záväzné normy, alebo keď podniky majú investovať, aby tým dosiahli súlad s vnútroštátnymi normami, ktoré sú prísnejšie ako normy spoločnosti.

- na energetické investície,¹⁹⁶
- ako bonus pre podniky v rozvojových regiónoch,¹⁹⁷
- bonus pre malé a stredné podniky.¹⁹⁸

Stratégia Slovenskej republiky v oblasti ochrany životného prostredia vychádza zo záväzkov SR vyplývajúcich z integrovanej aproximačnej stratégie v kapitole Životné prostredie (2001) a zo Zmluvy o prístupí k EÚ. Zameriava sa predovšetkým na oblasť environmentálnej infraštruktúry, ktorá má úlohu chrániť a skvalitňovať životné prostredie krajiny ako pevný základ trvalo udržateľného spoločenského a hospodárskeho rozvoja. Zvýšením pokrytia relevantného územia environmentálnou infraštruktúrou sa zlepší životné prostredie (ekosystémy), zatraktívni prostredie na investovanie a vytvorí sa lepšie životné podmienky pre obyvateľstvo ako nevyhnutný základ pre trvalo udržateľný rozvoj.

Ochrana životného prostredia

Stav a vývoj životného prostredia má synergický vplyv na obyvateľstvo celej zemegule. Lokálne znečisťovanie ovzdušia, vodných tokov a pôdneho fondu prerastá hranice jedného štátu a stáva sa medzištátnym a často aj celosvetovým problémom. Preto si riešenie ekologických problémov vyžaduje širokú medzinárodnú spoluprácu štátov.¹⁹⁹ Dvadsiate storočie neprinieslo ľuďom len úspechy v oblasti technického rozvoja, uľahčujúceho život, ale aj problémy, ktoré život sťažujú.²⁰⁰ Život ľudí začínajú zásadným spôsobom ovplyvňovať globálne problémy, ktoré sú odrazom vzťahu človeka a spoločnosti k prírodnému prostrediu. Ekologické problémy²⁰¹ sa prejavujú vo všetkých oblastiach materiálneho bytia ľudstva. Budú sa zosilňovať nielen pre neochotu vyspelých krajín znížiť produkciu škodlivých emisií, ale aj v dôsledku biedy krajín tretieho sveta, ktoré sa nemôžu zriecť ekologicky škodlivých prevádzok. Ekologické problémy vyvoláva aj vyrubovanie tropických lesov, vysušovanie a znečisťovanie pôdy, znečisťovanie vody a ovzdušia.

¹⁹⁶ Investície, ktoré sú určené na úsporu energie, sa v tomto prípade považujú za rovnocenné s investíciami na podporu ochrany životného prostredia. Hrajú dôležitú úlohu pri hospodárnom dosahovaní environmentálnych cieľov, preto prichádzajú do úvahy so 40 % základným podielom oprávnených nákladov. Do úvahy prichádzajú aj investície na kombinovanú výrobu elektrickej energie a tepla. Zvýhodnené by mali byť tiež zariadenia, ktoré sú určené na výrobu energie z obnoviteľných zdrojov komunity, akou je ostrov alebo obytne územie. Ak sa preukáže potreba, členské štáty budú môcť poskytnúť investičnú pomoc na podporu obnoviteľnej energie až do výšky 100 % oprávnených nákladov.

¹⁹⁷ V regiónoch, ktoré prichádzajú do úvahy pre národnú regionálnu pomoc, môžu podniky dostať pomoc na podporu regionálneho rozvoja. Tiež možno poskytnúť doplnkovú pomoc na každú environmentálnu investíciu. V rozvojových regiónoch sa uplatní vyššia z týchto dvoch možností:

- základný podiel environmentálnej investičnej pomoci, t. j. 30 % brutto, čo predstavuje štandardný systém, 40 % brutto pri investíciách na úsporu energie, obnoviteľné zdroje energie alebo na podporu kombinovanej výroby elektrickej energie a tepla alebo 50 % brutto pre investície na obnoviteľné zdroje energie, ktoré dodávajú celému spoločenstvu,
- podiel regionálnej pomoci plus 10 percentných bodov brutto.

¹⁹⁸ Obidva bonusy (posledné dve odrážky) možno kombinovať, ale podiel environmentálnej pomoci v žiadnom prípade nesmie prevýšiť 100 % celkových oprávnených nákladov. Formy investičnej pomoci:

- investičná pomoc do pozemkov – predstavuje investície, ktoré sú nevyhnutne potrebné na dosiahnutie environmentálnych cieľov,
- investície do stavieb a technologického zariadenia – sú určené na zníženie alebo zamedzenie znečisťovania a obťažovania a nepriaznivým vplyvom,
- investície na úpravu technológie výroby s ohľadom na ochranu životného prostredia.

¹⁹⁹ Najvýznamnejší filozofi a vedci modernej doby, ako Erazim Kohák, Erich Fromm, Gregory Bateson, Konrad Lorenz a ďalší sa zhodujú v tom, že súčasná globálna ekologická kríza je odrazom krízy moderného človeka, jeho myslenia a hodnôt.

²⁰⁰ Ide najmä o vonkajšie vplyvy, ktoré sa dotýkajú života každého človeka, t. j. choroby, klimatické zmeny, narušenie ekologickej rovnováhy a vojny.

²⁰¹ Na svete existujú tieto ekologické problémy:

▪ znečisťovanie ovzdušia,	▪ zväčšovanie ozónovej diery,	▪ nárast objemu odpadov a problémy ich odstraňovania,
▪ poškodzovanie zdravia ľudí a vznik nových chorôb,	▪ znížovanie tvorby kyslíka,	▪ vyhynutie niektorých druhov živočíchov a rastlín.
▪ kyslé dažde,	▪ znečisťovanie vôd,	
▪ skleníkový efekt (globálne otepľovanie),	▪ úbytok a znehodnocovanie pôdy,	
	▪ nadmerné čerpanie nerastných zdrojov,	

Najväčším znečisťovateľom životného prostredia sú bohaté, rozvinuté krajiny. Chudobné krajiny nemajú dostatok priemyslu, ktorý je hlavným determinantom daných problémov. V ekonomicky silných krajinách existujú dobrovoľné nástroje riadenia životného prostredia:

- prerozdeľovanie národného dôchodku medzi environmentálnu a sociálnu sféru,
- v rozvinutých krajinách sa sprísňuje legislatíva – environmentálne zákony a regulatívy sú účinné pre významnejšie zdroje znečistenia, no nemožno očakávať, že vyriešia všetky problémy životného prostredia a rozvoja,
- mnohé krajiny spolupracujú na odstránení ekologicky škodlivých odvetví formou spolupráce medzi inštitúciami, ktoré sú do problematiky zapojené,
- niektoré podniky iniciatívne hľadajú cesty minimalizácie dopadov svojho konania na životné prostredie napríklad používaním recyklovaných materiálov alebo využitia maximálneho možného množstva surovín.

Legislatíva sa sprísňuje, ale nie je účinná pre všetky zdroje znečistenia.²⁰² Vláda Slovenskej republiky dáva najavo rešpektovanie ústavného predpokladu, podľa ktorého Slovenská republika má byť sociálnym štátom so sociálne a ekologicky orientovanou trhovou ekonomikou. Štrukturálne fondy majú byť využívané na riešenie vybraných problémov v oblasti životného prostredia a pôdohospodárstva ako jednej zo 4 prioritných oblastí. V kapitole Starostlivosť o životné prostredie sú o. i. uvedené tieto tézy:²⁰³

- V oblasti zveľáčovania životného prostredia sa zábery sústreďujú na preventívnu ochranu prírodných, kultúrnych a environmentálnych hodnôt.²⁰⁴
- Jednou z priorit bude aj rozvoj školskej i mimoškolskej výchovy a vzdelávania, environmentalistiky, environmentálnej regionalizácie, etiky, osvetvy či propagácie a environmentálne prospešných aktivít mládeže a občanov.²⁰⁵

²⁰² Ochrane životného prostredia venuje veľkú pozornosť aj Európske spoločenstvo (ES). Prvý, tzv. Akčný program na ochranu životného prostredia prijal ož v r. 1973. V marci 1992 bol prijatý piaty Akčný program. Jedným zo základov politiky ochrany životného prostredia v rámci ES je špeciálna legislatíva, v rámci ktorej sa úplne samozrejme hovorí o práve životného prostredia ES. Prvé smernice, zamerané na ochranu životného prostredia, boli prijaté koncom 60. a najmä v polovici 70. rokov. V r. 1987 bol prijatý tzv. Jednotný európsky zákon (SEA – Single European Act), ktorý je základom pre vytvorenie jednotného trhu v rámci ES. Okrem toho je aj dôkazom skutočnosti, že ES kladie stále väčší význam riešeniu ochrany životného prostredia na jednotnom základe. SEA poskytuje právny základ pre prijímanie opatrení ES v oblasti ochrany životného prostredia. Boli prijaté rôzne smernice (napríklad smernica o hodnotení vplyvu niektorých verejných a súkromných projektov na životné prostredie (EIA), v r. 1990 vyšla smernica č. 90/913 o prístupe k informáciám o životnom prostredí). V roku 1990 bola zriadená Európska agentúra pre životné prostredie ako orgán, ktorého úlohou je zhromažďovanie, spracovanie a distribúcia údajov o životnom prostredí. ES sa pripojilo k celosvetovému úsiliu na ochranu ozónovej vrstvy a v r. 1988 pristúpilo k Viedenskej konvencii a k Montrealskému protokolu. V roku 1982 bola prijatá smernica o nebezpečnosti veľkých nehôd pri niektorých priemyselných činnostiach (tzv. Seveso Directive). Týka sa to asi 2 000 priemyselných zariadení na území ES. Ich prevádzkovateľom ukladá povinnosti, ktorých cieľom je zabrániť vážnym nehodám. Smernica č. 75/442 sa týka odpadov. Jej hlavným cieľom je, aby sa s odpadmi zaobchádzalo tak, aby neohrozili ľudské zdravie a nepoškodili životné prostredie.

²⁰³ Spracované podľa programového vyhlásenia vlády SR.

²⁰⁴ Ďalej na rozvoj kvality prostredia obcí a rozvoj environmentálne vhodných a bezpečných podnikateľských zámerov, na ochrannú funkciu, znižujúcu ohrozenie človeka a životných podmienok, najmä živelnými pohromami a haváriami, a to vo veľkej miere aj pomocou environmentálnych programov s využitím disponibilnej pracovnej sily.

²⁰⁵ Profili absolventa by mal byť formovaný princípmi globálnej a systémovej podstaty súčasného sveta. Systémový prístup je založený na vzájomných vzťahoch, štruktúrach a princípoch organizácie, ktoré určujú chod sveta. Globálny princíp vychádza z faktu, že dnešný svet je „globálnou dedinou“, kde každý čin (politický, ekologický či ekonomický) má svoj globálny dôsledok. Možno uviesť aspoň tieto príklady:

- u budúcich ekonómov zdôrazniť podstatu nových „zelených“ ekonomík – napríklad pri určovaní HDP odčítať náklady spojené s odstraňovaním ekologických škôd, náklady spojené s liečením chorôb spôsobených zhoršeným stavom životného prostredia. Ďalšími dôležitými témami sa napríklad objasnenie významu decentralizovanej spoločnosti a ochrany domácej produkcie,
- u budúcich energetikov aj elektrotechnikov zamerať pozornosť na možnosti šetrenia energie, na alternatívne a decentralizované zdroje. Každé vzdelávanie a výchova majú byť ekologické a environmentálne, pretože život nemôže byť odtrhnutý od prostredia, v ktorom sa žije. Vzdelávanie by preto malo zahŕňať tak otázky týkajúce sa pochopenia miesta spoločnosti v prírode, ako aj v zodpovednosti spoločnosti voči nej. Štúdiom na univerzite by malo viesť študentov nielen k úzkemu pohľadu na svoj predmet, ale k ochote a uvedomeniu zahrnúť do predmetu aspekty širšieho globálneho charakteru – z pohľadu ľudských práv, celosvetovej ekonomiky, mieru a konfliktov, rozvoja vnútorného sveta spoločnosti. Systémový pohľad spája vonkajší svet so svetom vnútorným.

- Nedostatky vo financovaní starostlivosti o životné prostredie z minulosti budú kompenzované presadzovaním takých ekonomických nástrojov, ktoré môžu prispieť k rozvoju najmä malého a stredného podnikania v environmentálnom sektore, ako aj uplatňovaním celosvetového princípu znečisťovateľ platí.
- Ďalšou prioritou je znižovanie znečisťujúcich látok v ovzduší. Bude nevyhnutné zároveň podporovať zvyšovanie podielu výroby energie z obnoviteľných zdrojov energie, znižovanie energetickej náročnosti zariadení a objektov, ako aj kontrolu technológií v rámci uplatňovania Kjótskeho protokolu²⁰⁶ o redukcii emisií skleníkových plynov.
- Dôležitou úlohou bude aj predchádzanie vzniku a dovozu odpadov, ich bezpečné zneškodňovanie a najmä materiálové a energetické zhodnocovanie environmentálne vhodným spôsobom, separácia a recyklácia odpadov s cieľom zníženia surovinovej a energetickej závislosti Slovenska, rozvoj recyklačného priemyslu a zavádzanie bezodpadových technológií.
- V oblasti ochrany prírody a tvorby krajiny bude potrebné sústrediť sa na zachovanie existujúcich historických, kultúrnych a prírodných hodnôt ako predpokladu rozvoja ekoturizmu a cestovného ruchu.
- Bude potrebné sústrediť sa na dotvorenie jednotnej sústavy rôznych chránených častí krajiny, regeneráciu prírodného prostredia Tatranského národného parku, ako aj ďalších chránených území postihnutých živelnými pohromami a devastačnými faktormi.²⁰⁷
- Dôležitou úlohou bude aj zabezpečenie zvýšenia čistoty vodných tokov, ochrana a revitalizácia mokradových a lužných spoločenstiev, zlepšenie vodného režimu a odtokových pomerov v povodiach a ochrana životov ľudí a majetku pred povodňami.
- Ochrana biologickej a krajinnej diverzity sa musí výraznejšie presadiť aj mimo osobitne chránených území.
- Skvalitňovanie a skrášľovanie životného prostredia miest a dedín.²⁰⁸

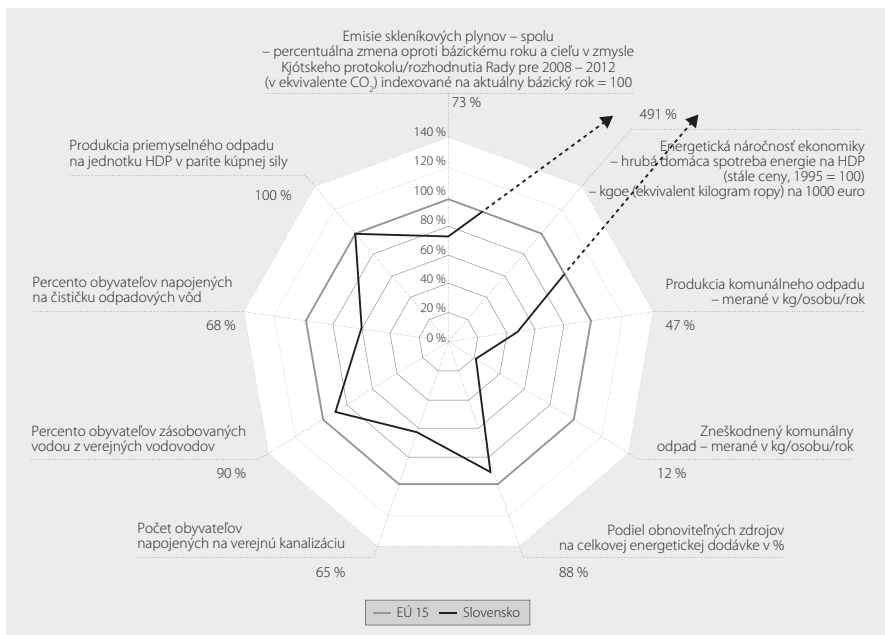
Obr. 43²⁰⁹ vyjadruje mieru konvergencie SR vo vzťahu k EÚ 15 v oblasti životného prostredia prostredníctvom deviatich ukazovateľov vyjadrujúcej rozhodujúce aspekty kvality životného prostredia. Dosahovaná úroveň krajín EÚ 15 pritom predstavuje vo všetkých aspektoch východiskovú základňu na porovnanie, t. j. 100 %. Starostlivosť o životné prostredie a jeho ochranu treba považovať za prioritu celého ľudstva. Zachovanie kvality životného prostredia pre budúce generácie je základnou podmienkou trvalo udržateľného rozvoja a zvýšenia kvality života súčasnej generácie a budúcich generácií. Starostlivosť o životné prostredie a pred-

²⁰⁶ Kjótsky protokol je doplnok Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy (formálny názov tejto dohody je Kjótsky protokol k rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy – UNFCCC). Je to medzinárodná dohoda dohodnutá v súvislosti s globálnym otepľovaním. Protokol bol dojednaný v Kjóte v Japonsku v decembri 1997. Podpísať ho bolo možné od 16.3.1998 do 15.3.1999. 18.11.2004 sa k nemu pridalo Rusko. Dohoda nadobudla platnosť 16.2.2005. Krajiny, ktoré podpísali tento protokol, sa zaviazali znížiť svoje emisie oxidu uhličitého a ďalších piatich skleníkových plynov. Doteraz tento protokol podpísalo spolu 141 krajín sveta. Významnými výnimkami sú Spojené štáty americké a Austrália.

²⁰⁷ Podľa vyhlásenia Mníchovskej poisťovacej spoločnosti „zmeny v životnom prostredí a podnebí vedú k vyššej pravdepodobnosti nových extrémov v teplotách, zrážkach, úrovni vody a sile vetrov. To je dôvod, prečo spoločnosť žiada uskutočnenie rýchlych a prehľadných meraní s ohľadom na ľudí zapríčinené zmeny v počasi“. Straty poisťovacieho priemyslu spôsobené výjimi počasia dosiahli 9 mld. USD (v r. 1996), čo je štvrtý najvyšší údaj všetkých čias, hoci značne nižší oproti 22 mld. USD v r. 1992. Poisťovacie spoločnosti sa obávajú rastúcich výdajov spojených s poveternosťnými škodami, preto viac ako 60 najväčších svetových poisťovacích spoločností v r. 1996 podpísalo prehlásenie, v ktorom žiadali vlády, aby redukovali emisie uhlíka zo spalovania fosílnych palív. Trinásť veľkých poisťovacích spoločností sa navyše spojilo pri zakladaní Iniciatívy na predpovedanie rizika, vedenej Bermudskou biologickou stanicou pre výskum, ktorá má pomôcť predpovedať budúce klimatické trendy.

²⁰⁸ Budovanie a údržba parkov, lesoparkov, estetických verejných priestranstiev a oddychových zón bude považovaná za prioritnú službu verejnosti a s tým bude súvisieť podpora Programu obnovy dediny a starostlivosti o lokality svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

²⁰⁹ <http://www.strukturalnefondy.sk>.

Obr. 43. Úroveň konvergencie SR k EÚ 15 v oblasti životného prostredia

SR má značné rezervy vo všetkých analyzovaných aspektoch kvality životného prostredia v porovnaní s krajinami EÚ 15. Energetická náročnosť slovenskej ekonomiky je až 4,9-krát vyššia ako energetická náročnosť krajín EÚ 15. Rovnako negatívne je aj 12 % zneškodneného komunálneho odpadu v SR z úrovne tohto ukazovateľa v krajinách EÚ 15. Táto situácia je o to vážnejšia, že produkcia priemyselného odpadu v SR dosahuje 100 % z úrovne vyprodukovaného priemyselného odpadu v najvyspelejších členských krajinách EÚ.

všetkým jeho ochrana tak predstavuje globálny problém, ktorý sa spája s potrebou značných investícií do regenerácie prírodného prostredia a zábrany ďalšieho znečistenia. Ide predovšetkým o oblasti ochrany ovzdušia, ozónovej vrstvy, minimalizácie nepriaznivých vplyvov klimatických zmien, podpory obnoviteľných zdrojov energie, ochrany vôd a jej racionálneho využívania alebo zábrany pred povodňami. Vzhľadom na medzinárodný dosah a finančnú náročnosť týchto úloh je nevyhnutné pri ich riešení uplatňovať integrovaný prístup. Významné miesto v oblasti starostlivosti o životné prostredie má aj Európska únia, ktorá v rámci nástrojov finančnej pomoci (Kohézny fond a Európsky fond regionálneho rozvoja) venuje značné finančné prostriedky na vyrovnávanie rozdielov v oblasti environmentálnej infraštruktúry medzi novými a vyspelými členskými krajinami Európskej únie. Dôležitým cieľom spomínanej pomoci je dosiahnutie súladu s národnými environmentálnymi politikami členských krajín.

Integračný proces v podmienkach slovenskej ekonomiky

Náročné podmienky ekonomickej integrácie si vyžadujú dôraz na tvorbu hospodárskej politiky. Ciele hospodárskej politiky SR sú predurčené tak vonkajšími, ako aj vnútornými záujmami. Vonkajšie záujmy determinuje vstup do eurozóny a vnútorné záujmy vychádzajú zo snahy o vyrovnanie ekonomických a sociálnych rozdielov v porovnaní s vyspelými členskými krajinami EÚ. V tejto súvislosti v hospodárskej politike dominuje tvorba vhodných nástrojov na dosiahnutie spomínaných cieľov a tvorba inštitucionálnej základne.

Menová politika Slovenska v podmienkach ERM II

Vstup Slovenska do mechanizmu menových kurzov ERM II²¹⁰ významne ovplyvnil všetky zložky hospodárskej politiky SR. Podpisom Prístupovej zmluvy k Európskej únii (16.4.2003 v Aténach) sa Slovenská republika zaviazala k vstupu do Hospodárskej a menovej únie a k zavedeniu spoločnej meny – eura. Pre nových členov EÚ je prevzatie spoločnej meny povinnosťou, pretože to bola jedna z podmienok vstupu krajiny do EÚ.

Prípravy na zavedenie eura na Slovensku sa začali ešte pred vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie týmito zásadnými krokmi:

1. Vláda SR 16.7.2003 schválila Stratégiu prijatia eura v SR a spoločný postup vlády SR a Národnej banky Slovenska pri vstupe Slovenskej republiky do eurozóny.
2. Vláda SR 8.9.2004 schválila Konkretizáciu stratégie prijatia eura v SR.
3. Banková rada NBS 23.6.2005 a vláda SR 6.7.2005 schválili Národný plán zavedenia eura v Slovenskej republike.
4. Slovenská koruna 28.11.2005 vstúpila do mechanizmu výmenných kurzov ERM II.

Vstupom do mechanizmu ERM II sa vláda a centrálna banka SR zaviazali prijať a uskutočňovať stratégiu, ktorá vytvorí podmienky, že Slovensko bude 1.1.2009 schopné prijať euro ako národnú menu. Celý tento proces vstupu do eurozóny je podmienený stanovením fixného kurzu SKK voči EUR s možnosťou odchýlky $\pm 15\%$ od stanovenej centrálnej parity SKK voči EUR a zároveň dodržiavaním Maastrichtských kritérií. Ide o tzv. ekonomický aspekt prechodu na spoločnú menu euro spojený zároveň s nárokmi na zvýšenie flexibility slovenskej ekonomiky. Neoddeliteľnou súčasťou týchto aktivít je aj organizačný aspekt prechodu na spoločnú menu, ktorý je uvedený v závere tejto podkapitoly.

Základným cieľom menovej politiky štátov Európskej únie je zabezpečenie silnej a stabilnej spoločnej meny prostredníctvom cenovej stability a ďalšieho rozvoja ekonomiky. Menová politika členských krajín Európskej únie vychádza z nového mechanizmu menových kurzov ERM II. V tomto systéme sú jednotlivé krajiny, ktoré chcú byť účastníkom menovej únie povinné definovať svoj centrálny kurz domácej meny k euru a udržiavať oscilačné pásmo $\pm 15\%$ počas obdobia dvoch rokov.

Zodpovednosť za jednotnú menovú politiku má Európska centrálna banka, ktorá je ústrednou bankou Európskeho systému centrálnych bánk (spoločne tvoria tzv. Eurosystem). Jej úloha spočíva v udržiavaní cenovej stability únie, realizuje menovú politiku, riadi devízové

²¹⁰ ERM II – Exchange Rate Mechanism je výmenný mechanizmus devízových kurzov v rámci eurozóny.

operácie, spravuje a riadi devízové rezervy členských štátov, podporuje plynulé fungovanie platobného styku medzi jednotlivými členmi. Na riadenie menovej politiky využíva predovšetkým nasledujúce nástroje:

- operácie na voľnom trhu,
- stále pôžičky,
- povinné minimálne rezervy.

Národné centrálné banky si po vstupe členských krajín do Európskej menovej únie zachovávajú právnu subjektivitu v zmysle národných zákonov, ale sú zároveň neoddeliteľnou súčasťou Európskeho systému centrálnych bánk a strácajú individuálnu zodpovednosť za menovú politiku. Ich úloha je obmedzená na výkon operatívnych úloh.

Rozhodujúcu úlohu na formovaní cieľov menovej politiky Európskej únie mal vznik Európskeho menového systému v roku 1973, ktorého hlavnou úlohou bolo vytvorenie Európskej hospodárskej a menovej únie. Ako kľúčové požiadavky na dosiahnutie tejto úlohy boli stanovené:

- úplná a neodvolateľná konvertibilita národných mien,
- úplná liberalizácia kapitálových pohybov,
- integrácia bankovníctva a finančných trhov,
- zrušenie fluktuálnych pásiem menových kurzov členských krajín, čiže neodvolateľné fixovanie menových parít,
- nominálna a reálna konvergencia ekonomík jednotlivých členských krajín,
- jednotná mena a jednotná menová politika.

Realizáciu týchto cieľov upravujú Maastrichtské kritériá konvergenie zo zasadnutia Európskej rady v Maastrichte v decembri 1991. Na obr. 44²¹¹ sú uvedené tieto kritériá s ich stručným opisom a pravidlami výkonu kontroly v určených referenčných obdobiach.

Kritérium	Definícia	Referenčné obdobie
Cenová stabilita	Inflácia nesmie byť vyššia ako priemerná miera inflácie (meraná harmonizovaným indexom spotrebiteľských cien) troch krajín EÚ s najnižšou infláciou + 1,5 percentuálneho bodu.	V priemere za posledných 12 mesiacov pred hodnotením.
Fiškálny deficit	Pomer plánovaného alebo skutočného rozpočtového deficitu k HDP nesmie byť vyšší ako 3 %, resp. musí presvedčivo smerovať k tejto hodnote.	V poslednom kalendárnom roku pred hodnotením.
Hrubý dlh vlády	Pomer vládneho dlhu k HDP nesmie prevýšiť 60 %, resp. nesmie sa zvyšovať.	V poslednom kalendárnom roku pred hodnotením.
Dlhodobé úrokové sadzby	Úroková miera nesmie byť vyššia než priemerná úroková miera troch krajín EÚ s najnižšou mierou inflácie + 2 % body.	V priemere za posledných 12 mesiacov pred hodnotením.
Stabilita menového kurzu	Členstvo v ERM II, pohyb výmenného kurzu v rámci fluktuálneho pásma +/- 15 %, ale blízko centrálnej parity voči euru bez devalvácie voči mene ktoréhokolvek členského štátu.	Minimálne dva roky pred hodnotením.

Obr. 44. Maastrichtské kritériá – stratégia prijatia eura v SR

²¹¹ Stratégia prijatia eura v SR – materiál Národnej banky Slovenska.

Napriek tomu, že Maastrichtské kritériá predstavujú spoločnú základňu hospodárskej politiky Európskej únie, ich napĺňanie sa uskutočňuje v podmienkach existencie rozdielov v dosiahnutom stupni sociálno-ekonomického rozvoja medzi jednotlivými členskými krajinami. Táto skutočnosť spôsobuje, že splnenie Maastrichtských kritérií si v konkrétnych podmienkach vyžaduje výber špecifických nástrojov hospodárskej politiky v závislosti od priorit danej členskej krajiny v oblasti zabezpečovania silnej a stabilnej spoločnej meny prispievajúcej k ďalšiemu ekonomickému rozvoju. Z pohľadu Slovenskej republiky je potrebné uviesť pri analýze priorít v rámci jednotlivých Maastrichtských kritérií predovšetkým tieto fakty:

1. **Cenová stabilita** – inflácia maximálne o 1,5 % vyššia ako je priemer troch členských krajín s najnižšou infláciou počas jedného roka. Kritériom na meranie inflácie je harmonizovaný index spotrebiteľských cien – HICP²¹². Cenovú stabilitu definuje inflačné kritérium, ktorého cieľom je eliminovať takú prístupujúcu krajinu, ktorá sa vyznačuje vyššou infláciou než stanovuje kritérium, pretože by sa na ostatné krajiny eurozóny neodôvodnene prenášali inflačné tlaky. Cenová stabilita je hlavným cieľom centrálnej banky. Rozhodujúcim nástrojom v riadení menovej politiky sú úrokové sadzby. V čase vstupu prevažovala v podmienkach SR všeobecne mienka, že riziko inflácie je väčšie než riziko nedodržania kritéria vývoja deficitu verejných financií. Postupom času sa obavy z neplnenia v oblasti dodržania inflácie mierne rozptyľujú, ale zosilňujú sa obavy z nedodržania rozpočtového kritéria. Je to tak preto, lebo tempo vývoja HDP je priaznivé, ale deficit verejných financií zostáva na hraniciach požadovaného kritéria.
2. **Stabilita na finančných trhoch** – dlhodobé nominálne úrokové sadzby sú maximálne o dva percentuálne body vyššie, ako je priemer úrokových sadzieb v troch krajinách s najnižšou infláciou počas jedného roka. Dlhodobé úrokové sadzby vo svojej kritériálnej podobe zabezpečujú to, aby sa vo všetkých krajinách eurozóny vytvárali vhodné podmienky pre rozvoj finančného trhu, stabilitu podnikania a tým aj rast HDP.
3. **Stabilita menového kurzu** – znamená stabilný výmenný kurz meny prístupujúcej členskej krajiny na devízových trhoch pred vstupom do Európskej menovej únie v posledných dvoch rokoch. Krajina musí dodržiavať oscilačné pásma bez devalvácie ústredného kurzu. Systém ERM II, podľa ktorého je členská krajina pred vstupom do Európskej menovej únie povinná stanoviť kurz svojej meny k euru a udržiavať pásmo oscilácie $\pm 15\%$. Slovenská republika vstúpila do mechanizmu výmenných kurzov ERM II 28.11.2005, pričom centrálna parita bola stanovená na úrovni 38,455 SKK/EUR. Na žiadosť Slovenska a po dohode ministrov financií krajín eurozóny, prezidenta ECB a ministrov financií a guvernérov centrálnych bank Cypru, Dánska, Estónska, Litvy, Lotyšska, Malty a Slovenska centrálna parita slovenskej koruny v ERM II revalvovala s účinnosťou od 19.3.2007. Nová centrálna parita koruny voči euru bola stanovená na úrovni 1 euro = 35,4424 SKK. Spodná hranica pre povinné intervencie je 30,1260 SKK/EUR a horná hranica je 40,7588 SKK/EUR. Stabilita menového kurzu je dôležitá pre kalkulovanie podnikateľov a uzatváranie zmlúv, predovšetkým medzinárodného charakteru. Spevňovaním výmenného kurzu výrazne zosilnili tlaky na reštrukturalizáciu ekonomiky a urýchľovanie modernizácie najmä v exportných podnikoch. To je program, ktorý nekompromisne diktuje posilnenie koruny. Ak by však toto jej posilňovanie bolo intenzívnejšie než dosiahnuteľné efekty z reštrukturalizácie a moderni-

²¹² HICP predstavuje harmonizovaný index spotrebných cien, ktorého výpočet vychádza z cien spotrebného koša vybraných štandardných produktov. Pravidlá pre výpočet HICP stanovuje nariadenie Rady ES č.2494/95.

zácie, tak by boli existenčne ohrození vybraní exportéri. Čím má podnik väčší podiel vývozu, tým je jeho ekonomika citlivejšia na tendenciu posilňovania koruny voči euru a doláru. Na príliš rýchle posilňovanie koruny by sa takýto exportéri nestíhali adaptovať vývojom svojej nákladovosti. Z toho vyplýva dôležitosť správneho určenia konverzného kurzu pristupujúcej krajiny a tým aj vhodného termínu prijatia spoločnej meny.

Ak by bol konverzný kurz nadhodnotený, pôsobil by na obmedzovanie dovozu, čo by mohlo spôsobovať pokles rastu celkovej produkcie, zvýšenie nezamestnanosti a pod. Podhodnotený konverzný kurz by tlačil na zvýšenie inflácie a vytvoril by pristupujúcemu štátu konkurenčnú výhodu v porovnaní s ostatnými členskými štátmi. Táto konkurenčná výhoda by sa prejavila na stimulácii vývozu. Súčasne by zvýhodnila prepočty vkladov a osobných dôchodkov. Dôležitosť stanovenia konverzného kurzu je daná výhodami a nevýhodami pri prepočte hospodárskych parametrov a dôsledkov z týchto prepočtov. Citlivosť určenia konverzného kurzu zväčšuje aj očakávania z rastu spotrebiteľských cien v dôsledku ich prepočítania na spoločnú menu. Skúsenosti z prechodu na euro v iných krajinách to potvrdzujú.

4. **Fiškálna stabilita je zložená z dvoch kritérií** – fiškálny deficit a hrubý dlh vlády. Fiškálny deficit znamená, že úroveň dosiahnutého rozpočtového deficitu v sektore verejnej správy nesmie byť vyššia ako 3 % hrubého domáceho produktu. Hrubý dlh vlády znamená, že celkový verejný dlh nesmie prekročiť 60 % hrubého domáceho produktu. Neskôr bolo toto kritérium upravené tak, že postačí len dostatočne rýchle tempo poklesu a evidentné približovanie sa k stanovenej hranici 60 %.

Fiškálne kritérium tvorí v prvom rade záväzok vlády, aby najmä pri zostavovaní štátneho rozpočtu a jeho dodržaní mala v rukách pevnú kontrolu verejných financií. Pritom treba vidieť, že Eurozóna má spoločnú menovú politiku, ale decentralizovanú fiškálnu politiku. Z toho vyplývajú aj riziká, ktoré súvisia s prípadným nevhodným správaním členského štátu a tým poškodením ostatných členov. Slovensko musí v súčasnosti pri zabezpečovaní fiškálnej stability klásť dôraz hlavne na plnenie kritéria fiškálneho deficitu, t. j. trojpercentnej hranice pre rozpočtový deficit sektora verejnej správy.

Keďže stratégia prijatia eura závisí od vykonania konvergenčného programu, t. j. náročných reforiem v oblasti sociálnej (reforma dôchodkového zabezpečenia, reforma verejných financií) a v oblasti ekonomickej (daňová reforma), termín prechodu na euro nie je náhodný. Plnenie Maastrichtských kritérií v referenčnom období je pravidelne kontrolované. Stupeň ich dodržiavania určí definitívny termín prijatia eura.

Najzložitejším problémom pre transformujúcu sa ekonomiku, akou je aj slovenská, je vytvorenie hospodárskych nástrojov a takých podmienok ich pôsobenia, ktorých výsledkom by mal byť stabilný ekonomický rast s udržateľnou mierou inflácie a nezamestnanosti. Pri vstupe do ERM II sa Slovensko zaviazalo:

- podporovať taký vývoj miezd, ktorý bude v súlade s rastom produktivity práce,
- naďalej uskutočňovať zdravú fiškálnu politiku, ktorá podporí hospodársku stabilitu, nízku infláciu a konvergenčný proces,
- k rozpočtovej disciplíne, ktorá bude založená na opatreniach trvalého charakteru,
- k sprísneniu fiškálnej pozície v prípade, že to bude nevyhnutné,
- k štrukturálnym reformám na ďalšie posilnenie flexibility hospodárstva a zníženie nezamestnanosti,
- k ostražitosti voči rizikám príliš rýchleho rastu úverov v ekonomike.

Významným problémom v transformujúcich sa ekonomikách je cenová stabilita, pretože v nich existujú regulované ceny a relatívne nízke mzdy. Ceny, ako aj mzdy sa však budú postupne zvyšovať, pretože cieľom je dosiahnutie úrovne EÚ. Najmä mzdy by ale mali rásť pomalšie ako produktivita práce. Znamená to, že pracovníci dostanú zaplatené len o toľko viac, o koľko viac dokázali svojou prácou vytvoriť. Otázka cenovej stability ako konvergenčného kritéria je kľúčová z hľadiska menovej politiky. Keďže primárnym cieľom Európskej centrálnej banky (ECB) je udržanie miery inflácie pod úrovňou 2 %, nie je možné, aby do eurozóny vstupovali štáty s vysokým tempom rastu cien. Výsledkom znižovania inflácie by mal byť aj ďalší pokles úrokových sadzieb. Základné úrokové sadzby určuje ECB. Je preto dôležité, aby sa pred vstupom do menovej únie dlhodobé úrokové sadzby medzi vstupujúcimi a členskými krajinami príliš neodlišovali. Nižšie úrokové sadzby znamenajú napríklad lacnejšie úvery pre podnikateľov a súčasne znižujú záujem investorov, aby svoje peniaze ukladali do bánk. Výsledkom toho by malo byť, že kapitál smeruje viac do podnikovej sféry a pomáha ďalšiemu rozvoju hospodárstva.

Znižovanie deficitu štátneho rozpočtu v prvej etape kladie dôraz na redukciu výdavkov štátu. Zefektívnenie štátnych výdavkov môže zlepšiť hospodárske prostredie, čoho dôsledkom je tvorba ďalších pracovných miest. Zníženie rozpočtového deficitu v súlade s požiadavkami na vstup do eurozóny má skvalitniť oblasť riadenia výdavkov štátu a zabezpečiť ich udržateľnosť.

Kritériom, s ktorého splnením má, resp. malo Slovensko najmenšie problémy, je výška verejného dlhu. Toto kritérium chráni záujmy budúcich generácií, aby neboli neúmerne zaťažované v prospech zvyhodňovania terajšej generácie a vyrovnáva tlaky na vlády všetkých krajín EÚ, aby vytvárali predpoklady plnenia citovaných kritérií v dlhodobom časovom horizonte. Je potrebné sledovať vývin hrubého dlhu vlády, pretože jeho časť je denominovaná²¹³ v cudzích menách. Pokiaľ má vláda napríklad úver 1 milión dolárov a slovenská koruna by oslabilila voči doláru o 10 %, výška úveru by narástla o rovnakú hodnotu. Z toho dôvodu je viazanie slovenskej koruny na euro a jeho zavedenie výhodné pre tie úvery, ktoré sú denominované v spoločnej mene krajín eurozóny. V takom prípade nebude hroziť kurzové riziko, ktoré by zahraničné úvery predražovalo. Iná situácia je s dolárovými úvermi, pretože tie budú reagovať na vývin kurzu meny.

Výška verejného dlhu stanovená na úrovni 60 % z HDP sa chápe ako udržateľný stav, ktorý by nemal viesť k finančným problémom v štáte. Pri vstupe do ERM II sa Slovensko zaviazalo naďalej uskutočňovať zdravú fiškálnu politiku a podporovať taký vývoj miezd, ktorý bude v súlade s rastom produktivity. Táto politika je plne v súlade s Konvergenčným programom Slovenskej republiky a Menovým programom NBS. Vstup Slovenska do ERM II je zo strany európskych partnerov potvrdením, že hospodárske politiky na Slovensku vytvárajú stabilné prostredie. Kurzová stabilita jednotlivých štátov Európskej únie je spoločným záujmom všetkých členov.

Úroveň plnenia jednotlivých Maastrichtských kritérií v krajinách V4 k júnu 2005 opisuje obr. 45²¹⁴. Poukazuje na postavenie Slovenska v rámci krajín V4. Z tohto porovnania vyplýva, že Slovensko zaostávalo v plnení fiškálneho kritéria a miery inflácie hlavne v porovnaní s Českou republikou. Ostatné krajiny V4 dosahovali ešte nepriaznivejšie plnenie uvedených kritérií.

²¹³ Denominácia je vyjadrenie hodnoty domácej meny v zahraničnej mene.

²¹⁴ Spracované podľa údajov Národnej banky Slovenska, 2005.

Kritérium (%)	Slovensko		Česká republika		Poľsko		Maďarsko	
	Hodnota	Plnenie	Hodnota	Plnenie	Hodnota	Plnenie	Hodnota	Plnenie
Fiskálne verejný deficit kritérium verejný dlh	3,3 43,6	neplní	3,0 37,4	plní	4,8 43,6	neplní	4,5 57,6	neplní
Miera inflácie (HICP)	4,5	neplní	2,1	plní	3,8	neplní	5,0	neplní
Dlhodobá úroková miera	4,3	plní	4,2	plní	6,2	neplní	7,5	neplní
Nominálny výmenný kurz	mimo ERM II		mimo ERM II		mimo ERM II		mimo ERM II	

Obr. 45. Plnenie Maastrichtských kritérií v krajinách V4 (2005)

Cesta k zavedeniu meny euro bude pre väčšinu nováčikov EÚ náročná. Noví členovia neplnia kritériá, výnimkou je Cyprus a pravdepodobne aj Malta. Početná je skupina nováčikov s vysokou infláciou a tiež s rozpočtovým deficitom. Stav verejných financií predstavuje problém hlavne pre Maďarsko a Poľsko. Napriek tomu, že Slovensko tiež neplní niektoré kritériá, chce prijať euro od r. 2009. Litva, ktorá chcela zaviesť euro od roku 2008, nedodrжала kritérium inflácie a termín zavedenia sa posunul.

Pristupujúce krajiny nepreukazujú svoju spôsobilosť plniť Maastrichtské kritériá jednorazovo. Udržateľnosť ich plnenia závisí od:

- vytvárania predpokladov na usmerňovanie vývoja inflácie,
- vhodnosti určenia konverzného kurzu,
- etapy prispôsobovania sa cien,
- etapy vyrovnávania príjmov.

Slovensko, ktoré dosahuje v čase prijatia eura asi 65-percentný podiel HDP na obyvateľa v porovnaní s dosahovaným priemerom v EÚ, bude musieť riešiť problém cien a príjmov. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že v rámci EÚ existujú finančné nástroje na zmiernenie rozdielov medzi jednotlivými členskými krajinami. Medzi takéto nástroje patria prostriedky finančnej pomoci Európskej únie. Ide predovšetkým o štrukturálne fondy a Kohézny fond. Záleží však na jednotlivých členských krajinách, ako tieto formy pomoci využijú v súlade s cieľmi kohéznej politiky Európskej únie.

Vstup do ERM II je významným krokom v procese zavedenia eura v SR, ktorým začína druhá etapa tohto procesu. Táto etapa by sa mala skončiť splnením Maastrichtských konvergenčných kritérií. Završením celého procesu bude prijatie eura ako zákonného platidla v Slovenskej republike. Ekonomická integrácia sa tak uzavrie nahradením domácej meny (slovenskej koruny) spoločnou menou dnes dvanástich európskych krajín – eurom. Ambícia zavŕšiť proces ekonomickej integrácie aj integráciou menovou nie je pre súčasné krajiny euroregiónu samoúčelná. Napriek skepticizmu sa ukazuje, že výhody ekonomickej integrácie, ako aj obchodu, finančných a kapitálových trhov sa bez menovej integrácie nemôžu naplno rozvinúť a krajiny Európskej únie prijatím spoločnej meny dostávajú ďalší kvalitatívny impulz v procese globalizácie svetovej ekonomiky na zvýšenie ich konkurencieschopnosti. Plnenie Maastrichtských kritérií má viesť len k zdravému udržateľnému rozvoju.

Inflácia – kľúčové kritérium menovej politiky

Z podstaty Maastrichtských kritérií vyplýva, že ich hlavná úloha spočíva v zabezpečení zdravého ekonomického rastu jednotlivých členských krajín Európskej únie. Jedným z kľúčových

vých kritérií v tomto procese je ukazovateľ miery inflácie. Dosahovaná miera inflácie závisí od úrovne produktivity práce, vytvoreného reálneho produktu a množstva peňazí v obehu.

Pri skúmaní ekonomického rozvoja sa pozornosť venuje predovšetkým inflácii a z pohľadu geografického zase procesom globalizácie a integrácie. Spomínané procesy globalizácie a integrácie sú vnímané predovšetkým z hľadiska ich vplyvu na ekonomickú rovnováhu. Vzhľadom na to, že nové technológie sú v súčasnosti jedným z najvýznamnejších faktorov ekonomického rozvoja je potrebné, aby v danej krajine boli vytvorené podmienky na ekonomický rast, nové produktívnejšie technológie si vyžadujú aj rozvoj podnikateľského prostredia založeného na trhu. Závažným problémom v súvislosti s financovaním ekonomického rozvoja sú predovšetkým krajiny s nízkymi dôchodkami a tým aj nízkymi úsporami. Zatiaľ čo slabo rozvinuté podnikateľské prostredie znamená hrozbu nízkych prínosov z financovania a implementácie nových technológií v ekonomike, nízka úroveň tvorby dôchodkov v krajine vedie k nutnosti zvyšovania zahraničného zadlžovania pri financovaní ambiciózných rozvojových programov, prípadne k vyššej závislosti od priamych zahraničných investícií. To v konečnom dôsledku zas len vedie na makroekonomickej úrovni k prerozdeleniu a zníženiu novovytvoreného dôchodku v danej krajine v prospech zahraničných subjektov.

Aby sa znížilo riziko nežiaducich javov spôsobujúcich nestabilitu ekonomického systému, ktorá vedie k nárastu cenovej hladiny v hospodárstve, t. j. k inflácii, je potrebné tomu čeliť vytváraním vhodného podnikateľského prostredia. Vhodné podnikateľské prostredie vytvára podmienky na realizáciu primeraných dôchodkov jednotlivých ekonomických subjektov najmä financovaním a implementáciou nových technológií.

Infláciu možno charakterizovať ako významný makroekonomický jav, ktorý sa v národnom hospodárstve prejavuje vzrastom celkovej úrovne cenovej hladiny produktov, prípadne trvalým znižovaním kúpnej sily peňažných jednotiek. S infláciou veľmi úzko súvisia aj dva ekonomické javy:

- deflácia, ktorá znamená pokles miery inflácie, t. j. situáciu, keď cenová hladina v porovnaní s predchádzajúcim obdobím rastie pomalšie,
- deflácia vyjadruje opak inflácie, t. j. zníženie celkovej cenovej hladiny v národnom hospodárstve. Deflácia môže byť tiež spojená s ďalšími ekonomickými problémami, napríklad stagnáciou.

Na meranie celkovej cenovej hladiny sa používajú cenové indexy. Cenový index je váženým priemerom individuálnych cien vybraného koša reprezentatívnych produktov v dvoch porovnávaných obdobiach. Váhy cien jednotlivých zložiek v spotrebiteľskom koši sú odvodené od ich ekonomického významu. Medzi najvýznamnejšie cenové indexy možno zaradiť:

- index spotrebiteľských cien (CPI – Consumer Price Index), ktorý sa používa na vyjadrenie vplyvu zmien cenovej hladiny na domácnosti a ich životné náklady,
- index cien výrobcov (PPI – Producer Price Index), ktorý má široké uplatnenie pri meraní zmien cenovej hladiny na úrovni veľkoobchodu a výroby,
- deflátor HDP predstavuje súhrnný cenový index. Vypočítava sa podiel finálnej produkcie daného obdobia (Q1) ocenenej bežnými cenami (P1) a tej istej finálnej produkcie (Q1) oceneney cenami východiskového roka (P0).

Pri meraní inflácie na základe indexu spotrebiteľských cien možno pri meraní celkovej inflácie rozlišovať tzv. jadrovú a čistú infláciu²¹⁵. Toto členenie vychádza z potreby štandardizá-

²¹⁵ Čistá inflácia = ostatné obchodovateľné produkty + trhové služby, jadrová inflácia = čistá inflácia + potraviny.

cie zisťovania v porovnaní s ostatnými členskými krajinami. V konečnom dôsledku znamená vylúčenie regulovaných produktov zo spotrebného koša, ako aj „odfiltrovanie“ účinku vplyvu zmien nepriamych daní na zmenu cien produktov tvoriacich súčasť spotrebného koša. Problematiku merania inflácie z pohľadu národného hospodárstva Slovenskej republiky bližšie analyzuje obr. 46²¹⁶.

Ukazovateľ 2006 (%)	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	1.–12.
Spotrebiteľské ceny (úhrn)	4,1	4,4	4,5	4,5	4,8	4,6	5,0	5,1	4,6	3,7	4,3	4,2	4,5
Regulované ceny	11,5	11,5	11,2	11,3	11,3	11,3	12,4	12,4	11,0	6,7	7,8	7,5	10,5
Jadrová inflácia	1,9	2,2	2,4	2,4	2,8	2,5	2,8	2,8	2,4	2,4	2,9	2,7	2,5
z toho ceny potravín	-0,6	0,0	0,5	0,9	1,8	1,0	1,5	1,9	2,4	2,5	3,0	3,0	1,5
Čistá inflácia (bez zmien nepriamych daní)	2,5	2,9	2,9	2,8	3,1	2,9	3,1	3,1	2,4	2,4	2,8	2,7	2,8

Obr. 46. Vývoj jadrovej a čistej inflácie 2006 – zmena oproti rovnakému obdobiu roku 2005

Jadrová inflácia kvantifikuje mieru rastu cenovej hladiny na neúplnom spotrebnom koši. Zo spotrebného koša sú vylúčené položky s regulovanými cenami a položky s cenami ovplyvňovanými inými administratívnymi opatreniami. Položky, pri ktorých došlo k cenovým zmenám z dôvodu daňových úprav (napríklad zmien DPH, spotrebných daní, dotácií), zostávajú súčasťou spotrebného koša, ale vplyv daňových úprav sa eliminuje.

Jadrová inflácia je kvantifikovaná dvoma spôsobmi:

- ako príspevok upraveného koša (v percentuálnych bodoch) k celkovej miere inflácie, očistený od zmien daňového zaťaženia príslušných položiek spotrebného koša,
- ako prírastok cien upraveného spotrebného koša (v percentách), očistený od zmien daňového zaťaženia príslušných položiek spotrebného koša.

Celková inflácia sa tak rozkladá na jadrovú infláciu (vplyv položiek s trhovými cenami), vplyv položiek s regulovanými cenami a vplyv nepriamych daní (eliminácia daňových úprav).

Príspevok jadrovej inflácie vyjadruje o koľko percent by sa v príslušnom období zmenila cenová hladina, keby nedošlo k zmene cien vplyvom administratívnych zásahov. To znamená, že pokiaľ nedochádza k žiadnym zmenám administratívnych cien, je príspevok jadrovej inflácie zhodný s celkovou infláciou. Príspevok jadrovej inflácie (v percentuálnych bodoch) k celkovej inflácii sa ďalej rozkladá na príspevok čistej inflácie a príspevok cien potravín. Dôvodom na vyčlenenie podielu potravín z čistej inflácie bol fakt, že ceny potravín v minulosti podliehali značnej sezónnosti, ako aj netrhovým opatreniam vlády (napríklad zmeny garantovaných cien pre prvovýrobcov, dotácií, dovozných ciel, kvót). Z pohľadu závažnosti možno infláciu rozdeliť na tri formy:

- **Mierna inflácia**, ktorá sa prejavuje pomalým a predvídateľným rastom cien, ceny sú relatívne stabilné, ľudia majú dôveru k peniazom. V číselnom vyjadrení miera inflácie dosahuje zvyčajne jednociferné hodnoty v percentách.
- **Cválajúca inflácia** dosahujúca v číselnom vyjadrení v percentách dvoj- až troj- ciferné hodnoty. Môže sa vyskytnúť aj vo vyspelých krajinách. Príkladom bolo v minulosti

²¹⁶ Spracované podľa údajov Štatistického úradu SR.

ti Taliansko. Problémy súvisiace s cválajúcou infláciou sa prejavujú hlavne pri uzatváraní zmlúv – zvyčajne sa indexujú k stabilným zahraničným menám. Finančné trhy (napríklad burzové obchody) sú nefunkčné, ale ekonomiky sú schopné dosahovať ekonomický rast.

- **Hyperinflácia**, ktorá sa prejavuje tak, že ceny majú až astronomickú úroveň, peniaze strácajú funkciu výmenného prostriedku a všeobecne je typický prejav „úteku od peňazí“²¹⁷.

Medzi dôležité vlastnosti inflácie patrí:

- Redistribučný vplyv inflácie, ktorý spočíva v tom, že presúva bohatstvo od veriteľov k dlžníkom.
- Deformačné pôsobenie inflácie na vzťah medzi cenami a predmetmi, ktoré sú objektmi kúpy a predaja. Prejavuje sa v tom, že je potrebné odlišovať nominálnu a reálnu hodnotu kupovaného predmetu, ale aj investície a dlhodobé pôžičky.

V súvislosti s tým, že inflácia odráža vývoj cenovej hladiny v hospodárstve, existuje na makroúrovni špecifický vzťah medzi hodnotou pracovnej sily a infláciou. Všeobecne možno konštatovať, že s mierou rastu miezd za rok v percentách rastie aj ročná miera rastu inflácie v percentách, resp. ročná miera rastu inflácie v percentách je závislá od ročnej miery rastu nezamestnanosti v percentách. Tento vzťah má v ekonomickej teórii pomenovanie ako *Phillipsova* krivka. Na základe *Phillipsovej* krivky možno potom odvodiť aj vzorec pre výpočet miery inflácie vychádzajúci z vývoja miezd:

$$\text{Miera} = \text{Miera rastu miezd} - \text{Miera rastu inflácie produktivity práce}$$

Výhodou uvedeného vzťahu je, že ním možno posúdiť inflačné tendencie celoštátne, ale aj na úrovni podniku.

V súvislosti s otázkou významu peňazí v ekonomike je práve inflácia jedným z najnázornejších príkladov, ako ovplyvňujú peniaze chod ekonomiky. Táto skutočnosť je daná tým, že práve nárast peňazí v ekonomike môže byť zdrojom inflácie a nárastu cien. K tomuto javu dochádza vtedy, ak rast množstva peňazí v obehu pri danej rýchlosti obratu nie je v zhode s rastom tvorby nových hodnôt v ekonomike. Na meranie množstva peňazí v obehu je vhodné používať ukazovatele peňažnej zásoby, ktoré uvádza centrálna banka v menovom prehľade. Medzi najpoužívanejšie patrí ukazovateľ M_2 ²¹⁸. Tvorba nových hodnôt má aspekt kvantitatívny a kvalitatívny. Dôležitým zdrojom na analýzu vzájomných vzťahov medzi infláciou, množstvom peňazí a tvorbou hodnôt (výstupov) na makroúrovni sú národné účty. Medzi kvantitatívne činitele je potrebné zaradiť predovšetkým celkovú hodnotu produkcie, medzi-spotrebu, hrubú tvorbu kapitálu, konečnú spotrebu. Ku kvalitatívnym ukazovateľom patria hlavne pridaná hodnota, hrubý domáci produkt a saldo obchodnej bilancie (rozdiel medzi vývozom a dovozom). Špecifickú úlohu má v tejto súvislosti hodnota amortizácie, a to hlavne pri posudzovaní rozvoja, resp. reprodukcie opotrebovaného hmotného investičného majetku.

V hodnotení vzájomného vzťahu medzi množstvom peňazí v ekonomike a výstupmi na makroúrovni z pohľadu vývoja inflácie má kľúčový význam ukazovateľ hrubý domáci produkt, pričom je potrebné venovať osobitnú pozornosť ukazovateľu hrubá pridaná hodnota. Ukazovateľ hrubý domáci produkt možno počítvať dôchodkovou, výrobnou a výdavkovou (spotreb-

²¹⁷ Snaha je zbaviť sa peňažných prostriedkov a sústrediť sa na materiálne statky, v ktorých sa hodnota uchováva (nehnutelnosti, drahé kovy, starožitnosti atď.).

²¹⁸ Pozri predchádzajúcu kapitolu.

nou) metódou. Pre potreby ďalšej analýzy je uvedená podstata výpočtu hrubého domáceho produktu na základe výrobnéj a výdavkovej metódy:

Výrobná metóda:

$$\text{HDP} = \text{HPH} + \text{ČDP}$$

kde:

HDP – hrubý domáci produkt,
 HPH = P – M,
 P – produkcia,
 M – medzispotreba,
 ČDP – čisté dane z produktov,
 HPH – hrubá pridaná hodnota.

Výdavková metóda:

$$\text{HDP} = \text{KS} + \text{HTK} + (\text{V} - \text{D})$$

kde:

HDP – hrubý domáci produkt,
 KS – konečná spotreba,
 HTK – hrubá tvorba kapitálu,
 V – vývoz,
 D – dovoz.

Konečná spotreba znamená použitie produktov na iné ako výrobné účely. Skladá sa zo skutočnej individuálnej spotreby (sektor domácností) a skutočnej kolektívnej spotreby (sektor verejnej správy).

Inflácia významným spôsobom ovplyvňuje stratégiu jednotlivých ekonomických subjektov pri financovaní svojej podnikateľskej činnosti. Na vývoj inflácie vplyva niekoľko ekonomických faktorov a ich vzájomný vzťah. Nárast množstva peňazí v ekonomike nemá inflačný vplyv, ak rastie pomalšie ako tempo rastu hrubej pridanej hodnoty. Zo spôsobu výpočtu hrubého domáceho produktu výrobnou metódou je zrejmé, že nárast medzispotreby je vážnym rizikom pre zvýšenie inflácie v prípade rastu množstva peňazí v ekonomike, pretože na základe výdavkovej metódy možno odvodiť, že to bude znamenať tlak hlavne na zvýšenie konečnej spotreby, čo povedie k nárastu dovozu a tým aj pasívneho salda obchodnej bilancie. K podobnému javu bude dochádzať aj pri hrubej tvorbe kapitálu, t. j. výdavkom na kúpu zahraničného hmotného investičného majetku. Aj z pohľadu dovozných náročností je v plnení prevzatých Maastrichtských záväzkov najviac ohrozený záväzok – dodržanie inflačného kritéria. Medziročná miera inflácie eurozóny za rok 2008 sa očakáva napríklad 1,8 %. Toto pozitívne očakávanie môže pozitívne vplyvať na výmenný kurz prístupujúcej krajiny do eurozóny a v predstihu spôsobiť revalváciu kurzu. Podmienkou takéhoto vývoja je, že krajina bude schopná zabezpečiť zodpovedajúcu úroveň produktivity práce konverznému kurzu. V konečnom dôsledku tak uskutočnená revalvácia SKK oproti euru k 19.3.2007 znamená záväzok zvyšovať tempo rastu produktivity práce.

V prípade nežiaduceho rastu inflácie je špecifickým riešením využitie zvýšených čistých daní z produktov t. j. zvýšenie predovšetkým dane z pridanej hodnoty a spotrebných daní a zníženie výdavkov z verejného rozpočtu na verejnú spotrebu, hlavne naturálnych sociálnych transferov. Ako vidieť zo vzťahu na výpočet hrubého domáceho produktu podľa výrobnéj

metódy, celková hodnota hrubého domáceho produktu sa zvýši, ale hrubá pridaná hodnota sa nezmení. Zvýšením nepriamych daní sa zmierni tlak na spotrebu, zároveň sa odčerpajú zdroje zo sektora domácností do štátneho rozpočtu. Je mimoriadne dôležité, aby tieto zdroje boli využité tak, aby v budúcnosti rástla čistá pridaná hodnota v ekonomike, t. j. hodnota rozdielu hrubej pridanej hodnoty a amortizácie a tým aj úspory obyvateľstva.

Nárast hrubého domáceho produktu bez toho, aby tempo rastu hrubej pridanej hodnoty rástlo rýchlejšie, môže spôsobovať riziko inflácie. Z pohľadu zdravého rozvoja je dôležitý aj faktor amortizácie. Je dôležité, aby hrubá tvorba kapitálu bola väčšia ako amortizácia a zároveň výdavky spojené s hrubou tvorbou kapitálu (investičné výdavky) viedli k rastu čistej pridanej hodnoty. Dôležitou súčasťou hrubej pridanej hodnoty sú aj tzv. náhrady platené zamestnancom, ktoré sa skladajú z miezd a skutočných sociálnych príspevkov platených zamestnávateľmi. Z hľadiska inflačných očakávaní možno pozitívne hodnotiť, ak hrubá pridaná hodnota rastie rýchlejšie ako náhrady platené zamestnancom. Vzájomné vzťahy medzi vývojom inflácie a vývojom jednotlivých makroekonomických ukazovateľov charakterizujúcich výstupy na Slovensku opisujú obr. 47²¹⁹, 48²²⁰, 49²²¹ a obr. 50²²².

Čím vyšší je rast produkcie pri čo najpomalšom raste medzispotreby, tým rýchlejšie rastie hrubá pridaná hodnota. Tento poznatok spôsobuje skutočnosť, že je nevyhnutné zamerať sa na prírastok produkcie s vyšším podielom pridanej hodnoty.

Tabuľka umožňuje analyzovať hlavné faktory rastu hrubého domáceho produktu z pohľadu konečného užitia alokovaných finančných zdrojov v národnom hospodárstve Slovenskej republiky. Osobitnú pozornosť si zaslúžia hlavne faktory konečná spotreba domácností, konečná spotreba verejnej správy, tvorba hrubého kapitálu a rozdiel medzi vývozom a dovozom. V súvislosti so spomínanými faktormi je vidieť za obdobie rokov 1993 až 2004 v SR predovšetkým nárast konečnej spotreby domácností, stagnáciu konečnej spotreby verejnej správy v poslednom období a mierny nárast tvorby hrubého kapitálu. Pozitívne možno hodnotiť dosiahnutie kladného zostatku obchodnej bilancie v rokoch 2003 a 2004. Porovnanie hodnoty HDP podľa výdavkovej a výrobných metód ukazuje v r. 2004 rozdiel vo výške 8 086 mil. SKK, ktorý je spôsobený tým, že jednotlivé zložky HDP sú v poslednom roku odhadované.

Dosahované makroekonomické výsledky Slovenskej republiky možno lepšie posúdiť prostredníctvom porovnania vývoja inflácie v SR a vo vybraných krajinách za obdobie rokov 2000 – 2005 (obr. 49).

Údaje dokumentujú, že krajiny ktoré neuskutočnili v rámci hospodárskej politiky včas ekonomické reformy, sa vyznačujú vyššou mierou inflácie. Postupný pokles miery inflácie v týchto štátoch je výsledkom presadzovania funkcií peňazí v hodnototvornom procese.

Vývoj kurzu mien dvoch krajín je určený tzv. transakčným dopytom a špekulačným dopytom po peniazoch v týchto krajinách. Transakčný dopyt sa zvyšuje s rastom reálneho hrubého domáceho produktu, špekulačný dopyt po peniazoch rastie s poklesom úrokovej miery, pretože s rastom úrokovej miery klesá tržová cena cenných papierov a ľudia preferujú ich nákup pred držbou. Vzhľadom na uvedené skutočnosti možno na príklade vzťahu eura a slovenskej koruny uskutočniť nasledujúce závery, ktoré budú platiť až do prechodu na euro:

²¹⁹ Spracované podľa údajov ŠÚ SR.

²²⁰ Tamže.

²²¹ <http://www.czso.cz>.

²²² Spracované podľa údajov ŠÚ SR.

Rok	Produkcia	Medzispotreba	Hrubá pridaná hodnota	Čisté dane z produktov	Hrubý domáci produkt
2004	1 928 169	1 181 104	747 065	79 428	826 493
2003	1 870 254	1 164 185	706 069	77 337	783 406
2002	1 778 746	1 106 835	671 911	78 026	749 937
2001	1 703 175	1 056 915	646 260	70 585	716 845
2000	1 623 839	1 009 205	614 634	76 065	690 699
1999	1 569 683	965 803	603 880	73 039	676 919
1998	1 580 601	984 782	595 819	71 288	667 107
1997	1 518 475	947 552	570 923	69 228	640 151
1996	1 441 459	898 700	542 759	69 176	611 935
1995	1 337 264	825 306	511 958	64 544	576 502
1994	1 290 544	807 926	482 618	62 056	544 674
1993	1 331 000	863 793	467 207	45 642	512 849

Obr. 47. Hrubý domáci produkt SR v mil. SKK, stále ceny roku 1995, výrobná metóda

Year	Konečná spotreba domácností	Konečná spotreba neziskových inštitúcií slúžiacich obyvateľstvu	Konečná spotreba verejnej správy	Tvorba hrubého kapitálu	Tvorba hrubého fixného kapitálu	Podiel fixného kapitálu	Vývoz	Dovoz	Hrubý domáci produkt
2004	416 381	7 544	158 838	221 343	202 775	0,9161	806 275	791 974	818 407
2003	401 939	6 776	163 309	189 902	189 817	0,9996	723 368	701 888	783 406
2002	405 567	6 430	152 996	213 258	200 778	0,9415	590 511	618 825	749 937
2001	384 438	6 158	145 909	207 800	201 948	0,9718	559 336	586 796	716 845
2000	366 470	6 006	139 440	180 775	177 737	0,9832	526 442	528 434	690 699
1999	369 715	6 372	137 298	178 591	191 113	1,0701	463 075	478 132	676 919
1998	359 855	4 688	147 716	226 204	237 556	1,0502	440 900	512 256	667 107
1997	339 542	2 777	131 284	215 302	214 035	0,9941	390 789	439 543	640 151
1996	321 024	3 304	138 820	201 340	186 169	0,9246	332 243	384 796	611 935
1995	296 682	3 792	118 427	143 184	144 248	1,0074	336 007	321 590	576 502
1994	282 538	2 555	114 320	111 934	143 355	1,2807	321 390	288 063	544 674
1993	279 789	2 510	128 052	124 816	147 045	1,1781	280 057	302 375	512 849

Obr. 48. Hrubý domáci produkt SR v mil. SKK, stále ceny roku 1995, výdavková metóda, rok 2004

- ak ponuka peňazí v eurozóne rastie rýchlejšie ako ponuka peňazí v Slovenskej republike, euro sa znehodnocuje,
- euro sa znehodnocuje aj vtedy, ak hrubý domáci produkt v SR rastie rýchlejšie ako hrubý domáci produkt v eurozóne,
- rast úrokovej sadzby na euro pri nezmenenej úrokovej sadzbe na SKK, prípadne pokles úrokovej sadzby na SKK pri stabilnej úrokovej sadzbe na euro vedie k znehodnoteniu eura voči SKK.

Všetky uvádzané skutočnosti sú potvrdením toho, že mena je významným finančným aktívom, pričom devízový kurz je relatívnou cenou finančných aktív dvoch ekonomík. Zdravý ekonomický rast v celej Európskej únii je tak základnou podmienkou, aby euro úspešne plnilo svoju funkciu peňazí nielen vo vzťahu k jednotlivým členským krajinám, ale aj na to, aby bolo prijímané na devízovom trhu. Táto skutočnosť zároveň predpokladá, aby existovali v jednotlivých členských krajinách EÚ finančné nástroje v rámci hospodárskej politiky, ktoré by tento cieľ zabezpečovali. Referenčnými kritériami spojenými s plnením uvedeného cieľa sú v súčasnosti konvergenčné (Maastrichtské) kritériá. Pre posúdenie vplyvu zavedenia spoločnej meny v členských krajinách EÚ na ekonomiku členských krajín je rozhodujúce posúdenie úrovne ekonomického rozvoja EÚ ako celku v porovnaní s ostatnými priemyselnými krajinami, predovšetkým USA alebo Japonskom.

Tempo rastu ekonomického rozvoja merané zmenou HDP v porovnaní s predchádzajúcim rokom je v súčasnosti oveľa vyššie v USA ako v krajinách EÚ 15 (obr. 51²²³).

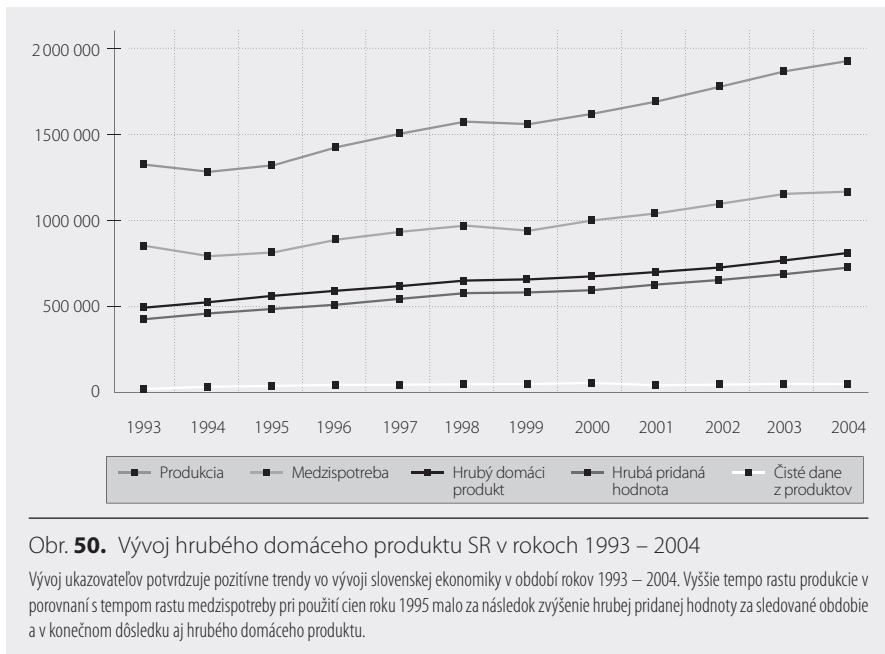
Členské krajiny EÚ napriek prijatiu Lisabonskej stratégie²²⁴ nedosahujú úroveň produktivity práce v USA meranú hod-

Country/Year	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgicko	2,7	2,4	1,6	1,6	2,1	2,8
Bulharsko	10,3	7,4	5,8	2,2	6,3	5,0
Česká republika	3,9	4,5	1,4	0,1	2,8	1,8
Dánsko	2,7	2,3	2,4	2,1	1,2	1,8
Estónsko	3,9	5,6	3,6	1,3	3,0	4,1
Fínsko	3,0	2,7	1,6	0,9	0,2	0,9
Francúzsko	1,8	1,8	1,9	2,1	2,1	1,7
Chorvátsko	5,4	–	1,7	1,5	2,1	3,3
Írsko	5,6	4,0	4,7	3,5	2,2	2,4
Island	5,2	6,6	5,2	2,1	2,8	4,2
Taliansko	2,5	2,3	2,5	2,7	2,2	2,0
Izrael	1,1	–	5,7	0,7	-0,4	1,3
Japonsko	-0,7	-0,7	-0,9	-0,3	0,0	-0,3
Kanada	2,8	–	2,2	2,8	1,8	2,2
Cyprus	4,2	2,0	2,8	4,1	2,3	2,6
Litva	1,0	1,3	0,3	-1,2	1,2	2,7
Lotyšsko	2,6	2,5	1,9	2,9	6,2	6,8
Luxembursko	3,2	2,4	2,1	2,0	2,2	2,5
Maďarsko	9,8	9,1	5,5	4,4	6,8	3,6
Macedónsko	6,6	–	2,3	1,1	1,0	0,0
Malta	3,0	2,5	2,6	1,9	2,8	3,0
Nemecko	1,5	1,9	1,4	1,0	1,7	2,0
Holandsko	2,5	5,1	3,4	2,1	1,2	1,7
Nórsko	3,1	2,7	1,3	2,5	0,5	1,5
Poľsko	10,1	5,3	1,9	0,8	3,6	2,1
Portugalsko	2,8	4,4	3,5	3,3	2,4	2,3
Rakúsko	2,4	2,3	1,8	1,4	2,0	2,3
Rumunsko	45,7	34,5	22,5	15,3	11,9	9,0
Ruská federácia	20,8	–	15,8	13,7	10,9	12,7
Grécko	3,2	2,9	3,6	3,5	2,9	3,5
Slovensko	12,0	7,0	3,3	8,6	7,6	2,7
Slovinsko	8,9	8,6	7,5	5,6	3,6	2,5
Veľká Británia	2,9	1,2	1,6	2,9	3,0	2,8
USA	3,4	2,8	1,6	2,3	2,7	3,4
Španielsko	3,4	2,8	3,1	3,0	3,0	3,4
Švédsko	0,9	2,7	2,2	1,9	0,4	0,4
Švajčiarsko	1,5	–	0,6	0,6	0,8	1,2
Turecko	54,9	56,8	45,0	25,3	8,6	8,2

Obr. 49. Medzinárodné porovnanie vývoja inflácie v období 2000 – 2005 (v %)

²²³ <http://www.czso.cz>.

²²⁴ Tamže.

Obr. 50. Vývoj hrubého domáceho produktu SR v rokoch 1993 – 2004

Vývoj ukazovateľov potvrdzuje pozitívne trendy vo vývoji slovenskej ekonomiky v období rokov 1993 – 2004. Vyššie tempo rastu produkcie v porovnaní s tempom rastu medzispotreby pri použití cien roku 1995 malo za následok zvýšenie hrubej pridanej hodnoty za sledované obdobie a v konečnom dôsledku aj hrubého domáceho produktu.

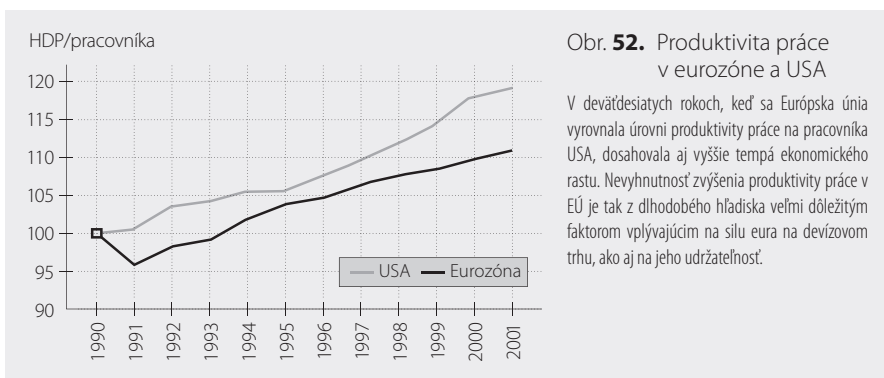
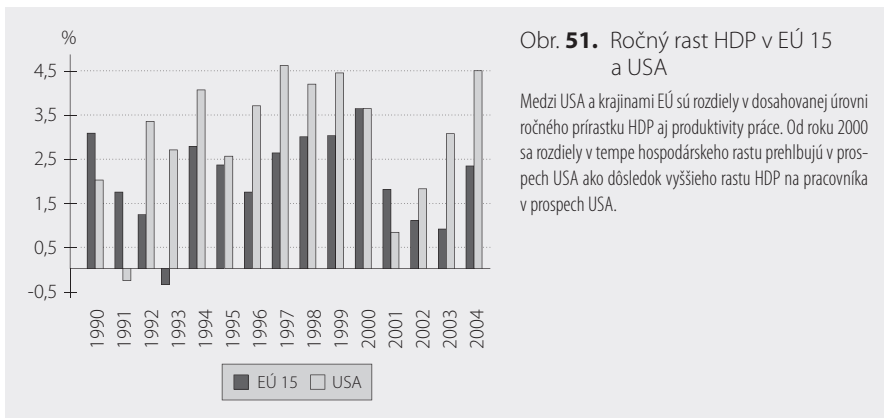
notou HDP na pracovníka. DI- horočný trend v tomto ukazovateli potvrdzuje, že rozdiel medzi USA a najvyspelejšími európskymi krajinami sa prehĺbuje. Súčasný výsledky potvrdzujú, že ciele prijaté v Lisabonskej stratégii sa európskym krajinám nedarí naplňať (obr. 52²²⁵).

Pre komplexné posúdenie dopadov ekonomického rastu v USA a Európskej únii je potrebné uskutočniť porovnanie aj kvalitatívnych aspektov ekonomického rastu medzi USA a jednotlivými krajinami Európskej únie. V tejto súvislosti je zaujímavé konštatovanie, že USA dosahuje v súčasnosti HDP na obyvateľa približne štyrikrát vyššiu hodnotu ako Slovensko, pričom miera detskej úmrtnosti do päť rokov v oboch krajinách je rovnaká – 99,2 %.²²⁶ V porovnaní s krajinami Európskej únie je ekonomický rast USA založený na konečnej spotrebe, pričom vážnym rizikom môže byť vyššia miera zadlženia domácností USA v porovnaní s krajinami Európskej únie. V tejto súvislosti zároveň možno položiť otázku, či by pri posudzovaní pripravenosti členských krajín Európskej únie na spoločnú menu nemala byť dôležitým kritériom práve miera zadlženia domácností.

V podmienkach vedomostnej ekonomiky je hlavným faktorom rastu produktivity práce vedecko-technický pokrok a rozvoj nových technológií. Tieto faktory vedú k zrýchľovaniu tempa ekonomického rastu, skracujú inovačný cyklus, čím vytvárajú základňu udržateľného rozvoja v ekonomike s obmedzenými zdrojmi. Príklady vyspelých priemyselných krajín (USA, Japonsko) ukazujú, že technologický pokrok znamená reálne zvýšenie životnej úrovne a zá-

²²⁵ Tamže. Európska rada na svojom zasadnutí v Lisabone v marci 2000 stanovila cieľ, aby s EÚ stala do roku 2010 „najdynamickejšou a najkonkurenčiaschopnejšou vedomostnou ekonomikou na svete“ Politickým kontextom a nástrojom dosiahnutia tohto cieľa majú byť vedomosti, ktoré spolu s výskumom a technikou, vzdelávaním a inováciou tvoria základný „vedomostný trojuholník“ tejto tzv. Lisabonskej stratégie.

²²⁶ <http://www.gapminder.org>.

roveň je významným faktorom zabezpečovania makroekonomickej rovnováhy. Ukazuje sa prehľbujúci vplyv nových technológií a vzdelania pri znižovaní nezamestnanosti.

V podmienkach rastúceho vplyvu technologického pokroku na kvalitu ekonomického rozvoja krajiny musia vlády jednotlivých priemyselne vyspelých krajín vynakladať čoraz viac finančných prostriedkov na to, aby zabezpečili rozvoj výskumu a vývoja. Keďže výroba nových technológií je drahá, je potrebné zabezpečiť, aby sa verejné prostriedky alokované do výskumu využili efektívne. Podpora výskumu a vývoja a následná materializácia výsledkov výskumu do praxe je významným nástrojom znižovania vzájomných rozdielov v dosiahnutej ekonomickej úrovni medzi jednotlivými krajinami. Táto skutočnosť sa prejavuje v nasledujúcich cieľoch kohéznej politiky Európskej únie pri poskytovaní pomoci z finančných zdrojov štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu:

- konvergencia,
- regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť,
- európska teritoriálna spolupráca.

Napriek tomu, že technologický pokrok je najdôležitejším faktorom vyváženého ekonomického rozvoja, prináša so sebou aj vážne riziká. Táto skutočnosť vyplýva hlavne z finančnej nároč-

nosti a časovej náročnosti vývoja nových technológií, čo v konečnom dôsledku znamená záťaž pre verejný rozpočet krajiny. Významnosť rozvoja nových technológií a ich využitie v praxi z pohľadu ich vplyvu na ekonomický rozvoj danej krajiny je v tom, že tento prvok prekračuje tematický i geografický rozmer svojho vplyvu na hospodárstvo danej krajiny – má globálny charakter.

Očakávané vplyvy z prijatia spoločnej meny eura

Členstvo v Európskej menovej únii (EMÚ) je spojené s výhodami a nevýhodami, ale aj s rizikami. Pre každú členskú krajinu je veľmi dôležité, aby výhody prevyšovali nevýhody. Jednou z možností hodnotenia výhod členstva v menovej únii je analýza prínosov a strát. Východiskom pri jej uskutočnení môže byť teória optimálnej menovej oblasti.²²⁷ Optimálnu menovú oblasť možno charakterizovať ako súbor oblastí a regiónov, ktoré sú tesne previazané vzájomným obchodom s produktami, ako aj mobilitou výrobných faktorov (pracovnej sily a kapitálu). Táto teória zároveň vychádza z predpokladu, že krajina by sa mala stať členom menovej únie, ak straty vyplývajúce zo vstupu sú nižšie ako prínosy z členstva v menovej únii. Za najväčšiu nevýhodu spojenú so vznikom nákladov pre členskú krajinu je považovaná strata nezávislej monetárnej politiky. Medzi najdôležitejšie prínosy možno uviesť: zníženie transakčných nákladov na konverziu mien, podporu vzájomného obchodu, odstránenie finančných nákladov vyplývajúcich z výkyvov menových kurzov, zníženie rizika pri investovaní. Dôležitým predpokladom správneho vyčíslenia prínosov a strát zo zavedenia jednotnej spoločnej meny je zmena komunikácie na makroúrovni a mikroúrovni.

Na základe opisu prínosov a strát z členstva v menovej únii potom možno optimálnu menovú oblasť charakterizovať aj ako súhrn oblastí a regiónov, ktoré dosahujú vysoký stupeň mobility faktorov, porovnateľnú mieru inflácie, otvorenosť, vysoký stupeň komoditnej diverzifikácie zahraničného obchodu, pružnosť cien a miezd. Majú podobné výrobné štruktúry, konsolidovanú oblasť verejných financií a vysoký stupeň fiškálnej integrácie.

V súvislosti s prijatím spoločnej meny euro je pre Slovensko dôležité, že členské krajiny EMÚ majú jednotnú menovú politiku, ale fiškálna oblasť zostáva v právomoci jednotlivých členských štátov, čo patrí medzi najobávanejšie faktory budúceho úspešného fungovania eurozóny. V oblasti verejných financií a fiškálnej politiky zostalo mnoho neistôt, daných rozdielmi v národných fiškálnych systémoch a rozdielmi v ekonomickej výkonnosti jednotlivých krajín (vrátane nezosúladeného konjunktúrneho cyklu), ktoré v značnej miere determinujú fiškálnu náročnosť ich hospodárskej politiky a samotného hospodárskeho rastu. Integrovaním faktorom národných fiškálnych politík je Pakt stability a rastu²²⁸ a Maastrichtské kritériá, ktoré však nie sú dodržované významnými členskými krajinami eurozóny. Najhoršie výsledky, ktoré ústia do prekročenia referenčnej hranice 3 % fiškálneho deficitu z HDP, zaznamenalo Portugalsko

²²⁷ Jej autorom je nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Róbert Mundell.

²²⁸ SGP – Stability Growth Pact, prijatý Európskou radou na Dublinskom summite v decembri 1996, je politickou dohodou, stanovujúcou pravidlá rozpočtového správania a finančnej rozvahy, podporujúcej úspech Hospodárskej a monetárnej únie (HMÚ).

jeho základom sú konvergenčné kritériá, ktoré musia členské štáty naplniť, aby sa mohli pripojiť k spoločnej mene. Pakt zaväzuje všetky zúčastnené strany k urýchlenej implementácii procedúry nadmerného deficitu (EDP – Excessive Deficit Procedure) v prípade, že niektorá z nich poruší jeho ustanovenia. Procedúra sa uplatňuje, ak verejné výdavky vynaložené členským štátom prekročia výšku jeho príjmov o 3 percentá z HDP, pričom celkový verejný dlh by navyše nemal prekročiť hranicu 60 % HDP krajiny. Členské štáty sú povinné včas oznámiť výšku svojich dlhov Európskej komisii, ktorá túto informáciu odovzdá Rade ECOFIN a Výboru pre monetárne záležitosti. Súčasťou Paktu stability a rastu je mechanizmus včasného varovania („early warning mechanism“), ktorého cieľom je monitorovať fiškálny vývoj a identifikovať potenciálne zhoršenie v štátnom rozpočte, ako i napomôcť koordinácii hospodárskych politík. Pakt stability a rastu vytvoril dôležitý pilier na udržateľnosť fiškálneho vývoja v rovine Maastrichtských konvergenčných kritérií a stimuluje zrýchlenie konsolidácie verejných financií v členských štátoch EÚ.

a Nemecko. V Portugalsku sa fiškálny deficit prepadol na úroveň 4,1 % HDP už v roku 2001, v roku 2002 sa znížil na 3,4 % HDP. V Nemecku po priblížení sa k referenčnej hranici v roku 2001 na úroveň 2,8 % HDP, v roku 2002 zaznamenal 3,8 % HDP. V roku 2002 sa zhoršila aj rozpočtová pozícia Francúzska, kde deficit dosiahol 2,7 % HDP, a Talianska, s deficitom 2,4 % HDP. Najvýznamnejšie sú deficity Nemecka a Francúzska, ktoré majú pod vplyvom veľkosti týchto krajín značný dopad na celkový výsledok v eurozóne. Predmetom obáv je aj deficit Talianska, ktorý bol síce pod 3 %, bol však dosiahnutý jednorazovými opatreniami. Okrem toho Taliansko zaznamenáva vysoký podiel dlhu na HDP. V roku 2003 sa zvýšil podiel dlhu na HDP na 70,4 % v eurozóne a 63,1 % v EÚ 25, čo vyvoláva pochybnosti nielen o dlhodobej udržateľnosti verejných financií, ale i eura ako jednotnej meny. Tento trend potvrdzuje aj vývoj v oblasti fiškálneho deficitu. Nominálny deficit verejných financií celej EÚ klesol v roku 2004 na 2,6 % HDP²²⁹. Táto pozitívna zmena je však odrazom zlepšeného rozpočtového hospodárenia novopristúpených krajín. V roku 2004 iba tri krajiny EÚ mali vyrovnané a prebytkové rozpočtové pozície. V kontraste s týmto, v štyroch krajinách eurozóny a a v siedmich krajinách mimo nej bol zaznamenaný rozpočtový deficit prevyšujúci hranicu 3 % HDP. Jedným z dôsledkov nedostatku dôležitých opatrení pri zabezpečovaní vhodnej fiškálnej pozície je zvyšovanie podielu dlhu na HDP. Ten sa v eurozóne zvýšil na úroveň 71,3 % a v EÚ na 63,8 % HDP. Prehľad vývoja podielu verejného dlhu na HDP v členských krajinách Európskej únie uvádza obr. 53²³⁰.

Novopristupujúce členské krajiny do Eurozóny výrazne vylepšujú hodnotu ukazovateľa podiel hrubého verejného dlhu na HDP. Ide predovšetkým o pobaltské republiky, Slovinsko, Českú republiku. Hodnota tohto ukazovateľa krajín EÚ 15, t. j. najvyspelejších európskych krajín je mierne vyššia ako v krajinách EÚ 25. V oboch prípadoch však prekračuje odporúčanú hranicu 60 %. Z pohľadu SR je dôležité, že podiel hrubého verejného dlhu na HDP je zatiaľ výrazne nižší ako európsky priemer, do roku 2004 však mal stúpajúcu tendenciu, čo nie je možné priaznivo hodnotiť z hľadiska dlhodobej udržateľnosti. Konsolidácia verejných financií a znižovanie deficitu sú dôležité nielen z pohľadu formálnych záväzkov SR voči EÚ, ale predovšetkým vo väzbe na zodpovednosť voči ďalším generáciám a na zabezpečenie zdravého ekonomického rastu.

Okrem demografických predpokladov sú veľmi dôležité aj makroekonomické predpoklady, ktoré väčšinou vychádzajú z očakávanej reálnej aj nominálnej konvergenencie SR k priemeru EÚ 15. Najdôležitejšími faktormi sú v tomto prípade miera participácie a zamestnanosť. Miera participácie bola zostavená podľa metodológie OECD, tzv. „cohort component methodology“ a vyjadruje, aká časť populácie z danej vekovej skupiny patrí medzi ekonomicky aktívne obyvateľstvo. V máji 2004 predložila vláda SR historicky prvý konvergenčný program na roky 2004 až 2010 (I. konvergenčný program), v ktorom prezentovala hlavné fiškálne ciele. V ňom vláda považovala znižovanie fiškálneho deficitu za dôležité nielen z pohľadu konvergenčných kritérií, ale aj z dôvodu dosiahnutia dlhodobej udržateľnosti verejných financií, ako aj zabezpečenia makroekonomickej stability.

Fiškálna politika podľa predloženého II. konvergenčného programu SR na roky 2005 – 2010 je založená na troch princípoch, ktoré boli sformulované už v prvom konvergenčnom programe Slovenska. Sú nimi transparentnosť, zodpovednosť a efektívnosť. Hlavným strednodobým cieľom fiškálnej politiky je zníženie deficitu verejnej správy do roku 2007 pod úroveň 3 % HDP vrátane nákladov na zavedenie druhého piliera dôchodkového systému. Tento cieľ je motivovaný spoločným úsilím vlády a NBS splniť Maastrichtské konvergenčné kritériá v roku 2007

²²⁹ Spracované podľa údajov Európskej komisie. (European Commission: Public finances in EMU, 2005. Dostupné na <http://europa.eu>.)

²³⁰ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Krajina/rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
EÚ 25	–	–	–	–	–	67,5	66,7	62,9	62,0	61,4	63,0	63,4
EÚ 15	–	66,4	70,8	72,6	71,0	68,9	67,9	64,1	63,1	62,5	64,0	64,3
Belgicko	137,9	135,9	134,0	130,2	124,8	119,6	114,8	109,1	108,0	105,4	100,0	95,7
Cyprus	–	–	–	–	–	61,6	62,0	61,6	61,9	65,2	69,8	72,0
Česká republika	–	–	–	–	12,2	12,9	13,4	18,2	26,3	29,8	36,8	36,8
Dánsko	81,1	77,4	73,2	69,7	65,7	61,2	57,7	52,3	48,0	47,6	45,0	43,2
Estónsko	–	–	–	–	6,4	5,6	6,0	4,7	4,7	5,8	6,0	5,5
Fínsko	55,9	58,0	57,1	57,1	54,1	48,6	47,0	44,6	43,6	42,3	45,2	45,1
Francúzsko	45,3	48,4	54,6	57,1	59,3	59,5	58,5	56,8	56,8	58,8	63,2	65,1
Grécko	110,1	107,9	108,7	111,3	108,2	105,8	105,2	114,0	114,4	111,6	108,8	109,3
Holandsko	79,3	76,4	77,2	75,2	69,9	66,8	63,1	55,9	51,5	51,3	52,6	53,1
Írsko	95,1	89,6	81,8	73,3	64,5	53,8	48,6	38,3	35,9	32,4	31,5	29,8
Litva	–	–	–	–	15,2	16,5	23,0	23,8	22,9	22,4	21,4	19,6
Lotyšsko	–	–	–	–	–	9,8	12,6	12,9	15,0	14,2	14,6	14,7
Luxembursko	6,8	6,3	6,7	7,2	6,8	6,3	5,9	5,5	6,7	6,8	6,7	6,6
Maďarsko	–	–	–	–	64,2	61,9	61,2	55,4	52,2	55,5	57,4	57,4
Malta	–	–	–	–	51,5	64,9	56,8	56,4	63,5	63,2	72,8	75,9
Nemecko	46,9	49,3	57,0	59,8	61,0	60,9	61,2	60,2	59,6	61,2	64,8	66,4
Poľsko	–	–	–	–	44,0	39,1	40,3	36,8	36,7	41,2	45,3	43,6
Portugalsko	59,1	62,1	64,3	62,9	59,1	55,0	54,3	53,3	53,6	56,1	57,7	59,4
Rakúsko	60,5	63,4	67,9	67,6	63,8	64,2	66,5	67,0	67,0	66,7	65,1	64,3
Slovensko	–	–	–	30,6	33,1	34,0	47,2	49,9	49,2	43,7	43,1	42,5
Slovinsko	–	–	–	–	–	23,6	24,9	27,4	28,4	29,8	29,4	29,8
Španielsko	58,4	61,1	63,9	68,1	66,6	64,6	63,1	61,1	56,3	53,2	49,4	46,9
Švédsko	–	73,9	73,7	73,5	70,6	68,1	62,7	52,8	54,3	52,4	52,0	51,1
Taliano	118,7	124,8	124,3	123,1	120,5	116,7	115,5	111,2	110,9	108,3	106,8	106,5
Veľká Británia	45,4	48,6	51,8	52,3	50,8	47,7	45,1	42,0	38,7	38,2	39,7	41,5

Obr. 53. Dlh verejnej správy v EÚ ako % HDP – ukazovateľ dlhodobej udržateľnosti verejných financií

a prijať spoločnú menu euro v roku 2009²³¹. Tento cieľ zostáva nezmenený napriek reforme Paktu stability a rastu, ktorý v roku 2007 umožňuje Slovensku zarátat' pri istých podmienkach (predovšetkým ak je rozpočtový deficit verejnej správy blízko referenčnej hodnoty) 60 % príjmov druhého piliera do okruhu verejnej správy. Dôvodom je jednak prechodný charakter úľavy pre posúdenie deficitu, jednak primárna nadradenosť dlhodobých fíškálnych cieľov vlády. Dlhším strednodobým cieľom je znížiť cyklicky upravený deficit verejnej správy v roku

²³¹ Inštitút finančnej politiky MF SR: Dlhodobá udržateľnosť verejných financií ako základný cieľ fíškálnej politiky, 2006. <http://www.finance.gov.sk>.

2010 na úroveň 0,9 % HDP, čo je v súlade s rozpätím, ktoré je odporúčané EK pre SR v rámci reformy Paktu stability a rastu. Súčasne sa zabezpečuje aj dosiahnutie dlhodobej udržateľnosti verejných financií na konci tohto desaťročia. K zvyšovaniu efektívnosti riadenia verejných financií mala podľa tohto zákona napomôcť aj úprava nakladania s verejnými prostriedkami, zavedenie systémovej možnosti čerpania a vykazovania prostriedkov štátneho rozpočtu aj v nasledujúcom roku, ustanovenie zásady poskytovania návratných zdrojov financovania len z finančných aktív, zníženie počtu rozpočtových kapitol, nové vymedzenie porušenia finančnej disciplíny a zohľadnenie pravidla 50 %-ného kritéria pre rozlíšenie trhových a netrhových výrobcov pri príspevkových organizáciách.²³²Návrh rozpočtu verejnej správy na roky 2005 až 2007 priniesol výrazný nárast výdavkov. Medziročný nárast rozpočtovaných výdavkov predstavoval v roku 2005 9,6 % pri inflácii 3,3 %. Schodok verejnej správy za rok 2005 dosiahol 42 465,0 mil. SKK, čo predstavuje 2,9 % hrubého domáceho produktu.

Dosiahnutý výsledok hospodárenia s verejnými financiami dokazuje, že Slovenská republika v roku 2005 neprekročila stanovené trojpercentné Maastrichtské kritérium pre schodok a po prvýkrát vo svojej histórii splnila toto kritérium. Ukazuje sa, že fiškálna politika SR je podriadená záujmom prijatia spoločnej meny euro v stanovenom termíne.

Na základe analýzy plnenia Maastrichtských fiškálnych kritérií jednotlivými členskými krajinami eurozóny možno konštatovať, že práve najväčšie a tradične vyspelé ekonomiky predstavujú riziko z hľadiska dlhodobej udržateľnosti verejných financií a tým aj celej menovej únie. Riziko rozpadu menovej únie z dôvodu neplnenia Maastrichtských kritérií ekonomicky vyspelými európskymi krajinami by mohlo predstavovať jeden z najväčších nákladov pre krajinu, ktoré sa rozhodli prijať spoločnú menu euro. Z tohto rizika vyplýva potreba vlády starať sa o verejné financie tak, aby sa nastavené konvergenčné kritériá mohli nepretržite dodržiavať, aby sa plnil vládou prevzatý medzinárodný záväzok a tiež aj záväzok do vnútra ekonomiky zabezpečovať jej zdravý vývoj.

S konvergenčným programom vládou prijatý záväzok spočíva v udržateľnosti podmienok dlhodobého dodržania Maastrichtských kritérií, teda tieto nie iba jednorazovo dosiahnuť. V tejto súvislosti vystupuje do popredia stabilita hospodárskej politiky vlády a jej programu. Ide v ňom o dodržanie pozitív z vykonaných ekonomických a významných sociálnych reforiem. Takýto program nachádza širšie zázemie a oporu v podnikateľských kruhoch a v odborových orgánoch pri tvorbe spoločného úsilia na plnenie konvergenčného plánu. Zmyslom ekonomických reforiem je rozvíjať podnikateľské prostredie a zlepšovať vymožitelnosť práva. Paralelne prebiehajú sociálne reformy, ktorými sa posilňuje podiel obyvateľstva na dosahovaných hospodárskych efektoch ekonomiky ako celku.

O realizáciu konvergenčných programov sa usilujú, s väčším či menším úspechom aj ďalšie krajiny usilujúce o vstup do eurozóny. Pomerne rýchly rast HDP v postkomunistických krajinách vytvára relatívne priaznivé obdobie na vykonanie zložitých a náročných reforiem vyúsťujúcich do tvorby vedomostnej základne ich spoločnosti. Z takejto základne sa odvíjajú možnosti reštrukturalizácie a modernizácie ich ekonomík.

Pri posudzovaní výhod a nevýhod z prijatia spoločnej meny euro sa berie do úvahy hlavne časové hľadisko ich pôsobenia a to či ide o:

- dlhodobé pôsobenie, ktoré obsahuje aj aspekt ekonomického cyklu,
- krátkodobé pôsobenie, alebo dokonca jednorazové vplyvy. Do takejto skupiny patria aj jednorazové náklady, ktoré bude potrebné vynaložiť na prípravu a prechod na spoločnú menu.

²³² MF SR: Výsledky hospodárenia štátneho rozpočtu v roku 2005.

Pretože dlhodobé výhody s prechodom na spoločnú menu niekoľko násobne prevyšujú uvedené náklady, krátkodobé náklady nie sú ďalej analyzované.

Dlhodobý efekt prechodu na spoločnú menu euro prináša pre ekonomiku štátov eurozóny celý rad výhod. Medzi deklarované výhody vyplývajúce z očakávaného prechodu na spoločnú menu euro patria tieto:

- úspory z častej výmeny peňazí (podniky a turisti). Prijatie eura podporia všetci, ktorí majú zvýšené náklady spojené s výmenou peňazí a pre ktorých sa odstránia s termínom zavedenia spoločnej meny transakčné náklady,
- dôjde k nárastu obchodnej výmeny v eurách a to aj napriek rozdielnym bariéram, ktoré obchodnú výmenu sťažujú. Je to príležitosť pre podniky presadiť sa v konkurenčnom prostredí na podstatne rozšírenom trhu vyššou produktivitou práce. Na druhej strane, opierajúc sa o stabilitu eura, je šanca pre výrobcov znižovať ich dovoznú náročnosť. Tá sa znižuje, okrem tradičných možností využitia kooperačných aktivít na báze komparatívnych výhod, rozvíjaním outsourcingu a možností využívať obchod s výrobnými činiteľmi,
- euro sa stáva žiadanou menou, čo prispieva k jej nadhodnoteniu oproti slabším menám. Jej prevzatím vzniká príležitosť participovať na tejto prednosti spoločnej meny. Obchodné výmeny, ale aj opakujúce sa obchodné transakcie budú čiastočne zvýhodnené v závislosti od vyhľadávania eura ako meny,
- prebiehajúce spevňovanie koruny oproti euru sa prejavuje na presúvaní časti hodnôt od exportérov k dovozcom. Samotné spevňovanie koruny pôsobí protirečivo: stimuluje dovoz, ale nepodporuje rozširovanie vývozu. Prejavuje sa redistribučný efekt hodnôt, na ktorom participuje aj obyvateľstvo. V jeho spotrebnom koši je asi jedna tretina produktov z importu. Zlacením importu sa zvyšuje kúpyschopnosť obyvateľstva, ktorá sa zvyšuje nielen rastom HDP, ale aj spevňovaním koruny voči okolitým menám,
- plynulejšie sa budú riešiť investície v rámci eurozóny, najmä ktoré prekračujú rámec jednotlivých štátov, dosiahne sa porovnateľnosť výpočtov ekonomickej efektívnosti investícií, zlepšia sa predpoklady kontroly počas ich realizácie,
- subjekty sa dostanú pod „dáždnik ochrany“ oproti menovej nestabilite. Eurozóna ako veľký trh je odolnejšia oproti menovým turbulenciám. V eurozóne sa presadzuje dlhodobá nízka miera inflácie. Toto je pozitívny signál nielen pre spotrebiteľov ako používateľov eura, ale aj pre podnikateľskú vrstvu. Trvalo znížená miera inflácie posilňuje samotný motív podnikania²³³,
- dostaví sa očakávaná výhoda v súvislosti so zlepšením ratingu ekonomiky. Je všeobecne známe, že kapitál mieri tam, kde je výhodnejší rating.

Prechod na spoločnú menu prináša aj niektoré nevýhody, ktoré však nemajú takú váhu, ako výhody príslušnosti k eurozóne. K nevýhodám, ktoré vyplynú z prechodu na spoločnú menu euro, možno priradiť nasledujúce:

- Prevzatím eura sa stráca možnosť generovať vlastný menový kurz, využívať možnosti jeho flexibility ako významného nástroja nezávislosti ekonomiky a nástroja prerozdelenia vytvorených zdrojov. Hospodárska politika štátu stráca redistribučnú schopnosť, ktorá sa zabezpečovala vlastným výmenným kurzom.
- Určenie konverznej úrovne menového kurzu môže nastať v čase, keď konvergenčné kritériá nebudú v ekonomike ešte dostatočne vžitá alebo niektoré z konvergenčných kritérií by

²³³ Pod motívom podnikania sa rozumie, že miera dividendy (výška dividendy vo vzťahu k vkladu – d') má byť vyššia ako úroková miera (u') po zdanení, čiže $\frac{d'}{u' \times 0,81} > 1$.

sa v dlhodobom časovom horizonte nedarilo plniť. V takom prípade by sa mohli prejavíť nežiaduce následky z predčasného a nekonzistentného určenia konverzného kurzu, ktorý by vyjadroval nedostatočnú stabilitu fiškálnych a menových podmienok.

- Skeptickejšie sa k prevzatíu eura stavajú kupujúci spotrebných produktov a ľudia so stabilnými dôchodkami, z nich značná časť (napríklad starobní dôchodcovia) by sa mohla ocitnúť vo finančnej tiesni. Pre existujúcu relatívne nižšiu úroveň spotrebných cien, najmä služieb²³⁴, bude etapa prepočtu na nové ceny predstavovať príležitosť rýchlejšie sa vyrovnáť s porovnateľnou dosahovanou úrovňou cien v „starých“ krajinách. V tejto súvislosti treba vziať do úvahy, že:
- prechodom na spoločnú menu sa nezastavuje inflácia²³⁵, takže celkový pohyb cenovej hladiny po prepočte na novú menu bude zahrňovať aj vplyvy z pokračujúcej inflácie. Prepočítané ceny na novú menu budú nevyhnutne obsahovať aj inflačné vplyvy,
- pre etapu prepočtu na nové ceny bude o rozsahu realizácie na trhu rozhodovať kúpyschopný dopyt²³⁶, nedá sa však vylúčiť, že sa jednotlivým podnikateľom podarí prechodne zlepšiť svoju ekonomickú pozíciu na úkor ostatných účastníkov trhu.
- Diskusiu vyvolávajú aj názory o tom, že Maastrichtské kritériá boli stanovené v historicky odlišných podmienkach a vzniká otázka či časom neboli prekonané. Prejavili sa pochyby aj o ich udržateľnosti. Navyše, viaceré staré krajiny neplnia podmienky udržateľnosti niektorých z kritérií (najmä % verejných financií) a regulujú pohyb pracovných síl.
- Prístupujúce krajiny musia preukázať udržateľnosť prijatých kritérií, teda musia vyjadriť obraz o svojom individuálnom stave ekonomiky prostredníctvom týchto kritérií.
- Európska únia neodstránila ostrú medzinárodnú konkurenciu, v ktorej každá krajina sleduje predovšetkým svoje záujmy.

Prevzatím spoločnej meny sa zásadne ovplyvní určenie úrokovej miery. V čase prechodu na spoločnú menu možno očakávať v podmienkach SR jej pokles, ktorý je dôsledok dlhodobej nižšej miery inflácie v rámci eurozóny. Pokles úrokovej miery sa prejaví na istom znevýhodnení domácich sporiteľov a naopak, bude pôsobiť v prospech dlžníkov, ktorí by sa podieľali na prerozdeľovacom efekte. Treba dodať, že aj veritelia získajú na stabilite svojich vkladov, pretože miera inflácie v eurozóne je nižšia než poskytovaná úroková miera.

Organizačný aspekt prechodu na spoločnú menu euro

Úspešné zavedenie eura jednotlivými členskými krajinami je podmienené vykonaním množstva krokov, ktoré sú organizačného charakteru. Na obr. 54²³⁷ sú uvádzané základné organizačné kroky prechodu na spoločnú menu euro z časového hľadiska.

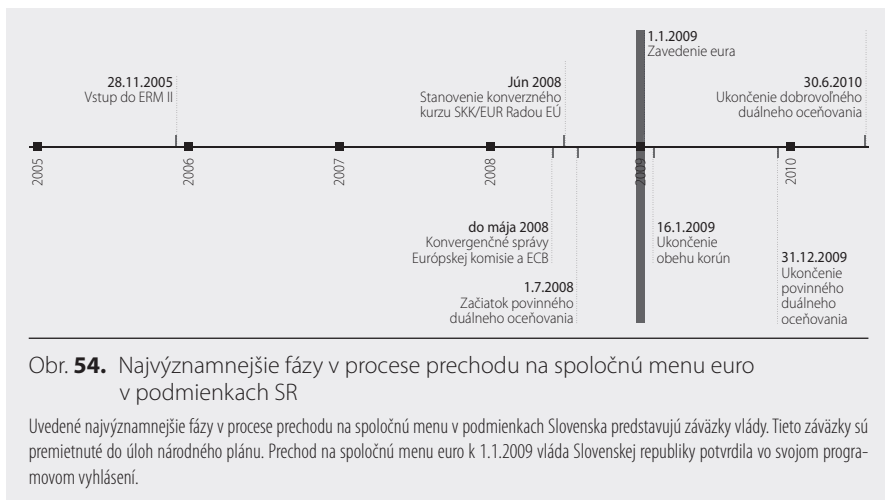
Zatiaľ čo na predchádzajúcom obrázku sú znázornené predovšetkým časové kroky pre-

²³⁴ V službách preto, že sú to značne miestne činnosti.

²³⁵ Zavedením spoločnej meny euro sa oficiálne štatisticky vykazovaný vývoj inflácie bude vykazovať podľa štandardnej metodiky EÚ. Okrem takto meranej inflácie sa na jednotlivých miestnych trhoch alebo regiónoch prejavia osobitosti lokálnej inflácie, ktorá vyjadri konkrétne vzťahy vývoja cien a príjmov na týchto trhoch. Medzi oficiálne vykazovanou infláciou a lokálnou infláciou môžu byť kladné alebo záporné odchýlky. Vzhľadom na očakávaný vývoj bude prechodne pôsobiť kladná lokálna odchýlka inflácie, ktorá bude významne ovplyvňovať názor spotrebiteľov na zavedenie spoločnej meny euro.

²³⁶ V tranzitívnych ekonomikách sa postupne demontuje v minulosti vytvorená konštrukcia nástrojov zabezpečujúcich princíp rovnosti (Zákonník práce a pravidlá pre sociálne dôchodky). V dôsledku toho nastáva prerozdelenie príjmov a ich diferenciacia v prospech kategórie kvalifikovaných pracovníkov, ktorí sa bezprostredne zúčastňujú v privátnom sektore.

²³⁷ Szabó, I.: Euro predbehlo dolár. Hospodárske noviny 5.1.2007.

chodu na spoločnú menu euro, na obr. 55²³⁸ sú podrobnejšie uvedené vecné kroky súvisiace s implementáciou eura v SR.

V súvislosti s organizačným aspektom prechodu na spoločnú menu euro je potrebné poukázať na potrebu pripravenosti zvládnuť organizačne túto náročnú úlohu nielen na makroúrovni, ale aj na podnikovej úrovni. Medzi najdôležitejšie úlohy v tejto súvislosti v podmienkach SR patria:

- prepočítanie cien produktov na eurá,
- transformácia informačných systémov, aby boli schopné fungovať v eurách (hardvér aj softvér),
- príprava v maloobchode na:
 - duálny obeh,
 - vzdelávanie pracovníkov,
 - prispôbienie účtovníctva a výkazníctva,
 - prepočítanie základného imania, podielov a akcií,
 - potreba vypracovania individuálnych podnikových plánov na zavedenie eura.

Politickú situáciu charakterizujú permanentné zmeny. Aj za takýchto podmienok má realizácia vládneho programu prioritu v zabezpečení prechodu na euro. Náročnosť riešenia v takýchto podmienkach vyžaduje nastaviť výdaje štátneho rozpočtu tak, aby aj jeho príjmy, najmä z daní, ich pokryli a aby sa súčasne dodržiavali oporné body konvergenčného programu.

Doterajšie skúsenosti v eurozóne potvrdili, že napriek existencii výrazných rozdielov v cenách produktov došlo k ich čiastočnému zblíženiu. Po zavedení eura na spotrebiteľov bude pozitívne vplývať zvýšenie transparentnosti cien na európskom trhu, rovnako aj zostrenie konkurencie, ktoré sa prejaví okrem iného aj vo zvyšovaní kvality produktov.

²³⁸ <http://www.nbs.sk>.

1. etapa – po vstup do ERM II – splnená	
2005	Absolvovanie prístupových procedúr na vstup do mechanizmu výmenných kurzov ERM II.
2. etapa – od vstupu do ERM II až do rozhodnutia o vstupe SR do eurozóny	
28.11.2005	Vstup do ERM II.
Do mája 2008	Konvergenčné správy Európskej komisie a ECB.
Máj – jún 2008	Hodnotiaci procedúra v európskych inštitúciách.
Jún 2008	Rozhodnutie Rady EÚ o zrušení výnimky.
Jún 2008	Stanovenie konverzného kurzu SKK/EUR Radou EÚ.
3. etapa – od rozhodnutia o vstupe SR do eurozóny až do vstupu do eurozóny	
Júl – december 2008	Zabezpečenie potrebného množstva eurových bankoviek a razba mincí pre hotovostný obeh SR.
September – december 2008	Zásobenie NBS a komerčných bánk eurovými bankovkami a mincami.
December 2008	Zásobenie maloobchodného sektora eurovými bankovkami a mincami.
Júl 2008 – december 2009	Povinné duálne oceňovanie – všetky maloobchodné ceny, výplatné pásky, dôchodkové šeky a pod. budú povinne uvádzané v korunách aj eurách.
Do 31. decembra 2008	Konverzia bankomatov, automatov a iných zariadení, fungujúcich na mince alebo bankovky.
4. etapa – po vstupe do eurozóny	
1. január 2009	Zavedenie eura na Slovensku 1.1.2009 súčasne do hotovostného aj bezhotovostného obehu bez prechodného obdobia spôsobom tzv. Veľkého tresku („Big-Bang Scenario“). Euro sa stane sa zákonným platidlom na území Slovenskej republiky. Koruna sa stane čiastkovou jednotkou eura v konverznom kurze, stanovenom Radou EÚ.
Do 16. januára 2009	Duálny obeh – počas krátkeho obdobia duálneho obehu sa na území Slovenskej republiky bude platiť eurom, ale aj korunovými bankovkami a mincami. Tie sa však už nebudú vydávať späť do peňažného obehu, ale budú sa postupne stahovať, spracovávať a ničiť v priestoroch Národnej banky Slovenska.
Od 17. januára 2009	Pokračovanie výmeny korunového obeživa za eurobankovky a mince v komerčných bankách a NBS. Slovenské obehové eurové mince budú platné vo všetkých krajinách eurozóny a obehové mince ostatných krajín eurozóny budú platným obeživom aj na Slovensku. Bankovky sú v celej eurozóne rovnaké.
Do 31. decembra 2009	Povinné duálne oceňovanie.
Do júna 2010	Odporúčané duálne oceňovanie.

Obr. 55. Etapy zavádzania spoločnej meny euro

Recenzia publikácie „Diktát času je nezadržateľný“ autora Štefana Kassaya

Bratislava: VEDA. Vydavateľstvo SAV Bratislava, 2017, 252 s. ISBN 978-80-224-1613-9

Publikácia je súborom textov audiovizuálnych záznamov a sprievodných komentárov sprístupnených na webovej stránke autora v rubrike **Host Štefana Kassaya**. Editor knihy *Marek Trubač* vysvetľuje dôvod, ktorý viedol autora knihy k vzniku rozhovorov. Ten „spočíva v jeho (autorevej) zvedavosti a túžbe po ďalšom poznaní“. Rozhovory sú výsledkom napĺňania autorovho životného kréda: „*Spojenie vedy a praxe*“.

Úvod je príhovorom akademika *Štefana Lubyho*, ktorý identifikuje v autorevej publikačnej činnosti najnovšiu knihu ako prirodzené pokračovanie *Kassayovej* pentalógie *Podnik a podnikanie*. Pokračovaním je príhovor hostiteľa rozhovorov, ktorý sa priznáva, že kladie otázky na telo možno aj preto, aby respondenti „vyhrabali z pamäte už dávno pozabúdané fakty či danosti“.

Prvým z 55 rozhovorov, ktoré sú usporiadané podľa náhodného výberu, je interview s *Ing. Pavlom Kovačičom*, predsedom predstavenstva a generálnym riaditeľom I.D.C. Holding, a.s., po ktorom nasledujú predstavitelia vedy, priemyslu, politiky, diplomacie, vzdelávania a praxe. Súčasťou každého rozhovoru je zhrnutie, motto alebo citát, ktorý vystihuje respondenta a je jeho neopakovateľným zdieľaním skúseností, popisom doby a situácie v spoločnosti.

Takto publikácia nemenne popisuje autenticky prežitú dobu a stáva sa materiálom pre budúce pokolenia, aby historici a odborníci popisujúci znaky doby, ktoré my ešte nevieme čítať v kontexte, vedeli správne interpretovať a chápať situáciu a okolnosti, v ktorej sa teraz nachádzame. Riaditeľ vydavateľstva VEDA, *JUDr. Milan Brňák*, ktorý svojím rozhovorom končí prvú časť publikácie uvádza: „*Táto kniha prebehla spoločenskú objednávku a takto výstižne podčiarkuje modus vivendi a dielo autora.*“

V druhej časti publikácie s názvom „*Stretnutia, rozhovory a inšpirácie*“, v ktorej je zverených 9 rozhovorov, sú ako autor definuje „záblesky“ originálnych myšlienok, ktoré sa v kon-

texte stali „hlavným ťahom“ vo svojej multidisciplinarite k novým riešeniam a k napredovaniu.

V závere publikácie sú uvedené dôvody knižného vydania záznamov stretnutí, kde po prísne vedeckej stránke, sú pomocou najnovšej metodológie analyzované dôvody vydania rozhovorov v tlačenej podobe.

Na 248. strane, ktorá predchádza recenzii prof. *Ing. Jána Košturiaka, PhD.*, je prezentácia pentalógie akademika *Kassaya*, ktorý „nepropaguje svoje knihy, ale daruje v nich znalosti.“ Autor do 252 strán pretavil skúsenosť praxe do praktickej teórie, ktorá tvorí základ pre pochopenie, ale aj hlboké vniknutie do tajomstiev, ktoré sa stali znalosťou.

Kniha rozhovorov sa stala metodológiou skúmania, poznávania a prezentácie poznatkov z praxe. Svojou formou je zároveň prezentáciou autorovho žurnalistického majstrovstva disseminácie poznatkov a neoddeliteľnej nutnosti spojenectva vedy a praxe s holistickým prístupom k problematike.

Anton Lisnik

Recenzia vysokoškolskej učebnice „Nástroje systematického riešenia problémov“ autora Petra Madzika

Vydavateľstvo Verbum KU v Ružomberku, 2017, 157 s. ISBN 978-80-561-0478-1

K našej každodennej činnosti patrí časté či menej časté vysporiadavanie sa s problémami. Každý z nás, bez ohľadu na to, či sa nám to páči alebo nie, sa istým spôsobom stretáva s radom situácií, ktoré vyžadujú riešenie. Tieto situácie by sme vo všeobecnosti mohli nazvať ako problém. Schopnosť riešenia problémov patrí k častým kompetenciám, ktoré na trhu práce vyžadujú zamestnávateľa od uchádzačov. Často je takáto požiadavka zamestnávateľa skrytá pod kategóriu „požadované zručnosti“. Môže byť však riešenie problémov zručnosťou? V literatúre existujú dôkazy, že áno, o čom nás presvedča i kniha Petra Madzika, v ktorej predkladá celý rad metód na získanie zručnosti pri riešení problémov.

Zručnosti sú charakteristické tým, že ich človek získava tréningom a opakovaním určitej činnosti. Svedčia o tom aj známe slová Tomáša Batú: „Nehovor, že to nejde, radšej povedz, že to zatiaľ nevieš.“ Tréning vyžaduje opakovanie určitých úkonov, aby sa dospelo k riešeniu, t.j.

v odbornej literatúre označované ako „problem solving“ (riešenie problémov). Známe je široké inštrumentárium s matematickým, grafickým, logickým, psychologickým, technickým či iným charakterom, avšak nástroje sú roztrúsené a čitateľom často uniká kontext a systémovosť riešenia problémov. Vysokoškolská učebnica „Nástroje systematického riešenia problémov“ si však kladie za ambíciu priniesť viac systematickosti do procesu riešenia problémov a jej cieľovou skupinou sú najmä študenti ekonomických a manažérskych študijných programov, ale aj odborná i laická verejnosť, ktorú zaujímajú spôsoby riešenia problémov.

Kniha pozostáva z piatich kapitol a obsahuje celkovo 32 základných nástrojov, ktoré sú usporiadané s ohľadom na ich účel do štyroch kategórií: (1) identifikácia problému, jeho charakteristík a dopadov, (2) analýza koreňových príčin a ich potvrdenie, (3) generovanie alternatív riešenia a ich posudzovanie a (4) implementácia riešení a monitoring výsledkov.

Kapitola „Identifikácia problému, jeho charakteristík a dopadov“ obsahuje osem nástrojov, ktoré možno použiť v začiatkovej fáze riešenia problémov. Nástroje sú koncipované tak, aby nenásilným a postupným spôsobom previedli čitateľa základnými otázkami, ktoré sú v úvode riešenia problémov relevantné. Zoznámiť sa tak možno s nástrojmi ako je negatívna selekcia, priebehový, vývojový a vzťahový diagram, frekvenčná tabuľka, Pareto diagram, AHP či 5G analýza. Všetky nástroje obsahujú stručný opis, postup ich aplikácie, riešený príklad i úlohu na precvičenie nástroja. Vo väčšine prípadov je nástroj doplnený ďalšími kontextovými, metodickými či praktickými poznámkami, ktoré môžu uľahčiť jeho pochopenie a aplikáciu.

Kapitola „Analýza koreňových príčin a ich potvrdzovanie“ sa sústreďuje na vysvetlenie najčastejšie používaných nástrojov kauzálnej analýzy. Kapitola tvoria dve skupiny nástrojov – logické a štatistické. K logickým nástrojom možno zaradiť metódu 5x Prečo?, Ishikawa diagram, maticu príčin a účinkov, stratifikovaný Pareto diagram a kontrolné zoznamy. Súbor týchto nástrojov má za cieľ identifikovať potenciálne koreňové príčiny problému. Ich skutočný dopad na problém alebo jeho prejavy možno preskúmať cez štatistické nástroje, ktoré sú následne uvedené. Detailnejšie sú vysvetlené dva konkrétne nástroje potvrdzovania príčin a to korelačná a regresná analýza. I táto kapitola obsahuje postup a riešené príklady.

Kapitola „Generovanie alternatív riešenia a ich posudzovanie“ obsahuje osem nástrojov, ktoré je možné použiť potom, ako je identifikovaná a potvrdená koreňová príčina. Nástroje tvoria dve skupiny – jednu na „hľadanie“ možných riešení, druhú na „výber“ najvhodnejšieho riešenia. Do prvej skupiny patria jednoduché nástroje ako brainstorming, brainwriting a ich modifikácie, Osbornov kontrolný zoznam a technika dvoch slov. Druhá skupina je zastúpená súborom expertných metód, multikriteriálnou analýzou a dvoma nástrojmi, ktorých účelom je posúdiť aj kreativnosť možného riešenia – metódou COCD box a NUF testom.

Posledná kapitola „Implementácia riešení a monitoring výsledkov“ sa zameriava na zhrnutie vhodných postupov pre zavedenie riešenia problému do praxe a jeho monitorovanie. Osem nástrojov, ktoré túto kapitolu tvoria, majú zväčša projektový charakter a sú koncipované tak, aby čitateľa previedli podstatnými otázkami ohľadom zabezpečenia nezvratnosti pozitívnych efektov riešenia. Kniha postupne predstavuje analýzu silových polí, stakeholder analýzu, dekompozíciu prác (Work Breakdown Structure), časové plánovanie pomocou Ganttovho diagramu a kritickej cesty, 8-krokový model zmeny, regulačný diagram, index výkonnosti a štandardizáciu.

Kniha „Nástroje systematického riešenia problémov“ ponúka návody a praktické ukážky praxou overených postupov na riešenie problémov.

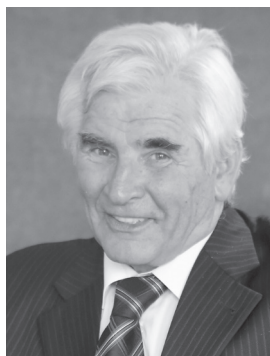
Celkovo má dielo 157 strán a obsahuje 89 príkladov, 37 tabuliek a 32 úloh. Plný text je k dispozícii v elektronickej podobe na osobnej stránke autora na pracovisku v Poprade (Katedra manažmentu PF KU v Ružomberku) <http://www.manazmentpp.sk/o-institute/ludia/mgr-peter-madzik-phd/>, na výskumnom portáli researchgate https://www.researchgate.net/profile/Peter_Madzik a v tlačenej podobe na stránkach spoločnosti IPA Slovakia, ktorá podporila vydanie tejto knihy.

Anna Diačiková

Životopis

Dr. h. c. prof. PhDr. Ing. Štefan Kassay, DrSc.

autor pentológie Podnik a podnikanie

Motto: *Mojim životným krédom je symbióza vedy a praxe. Všetko, o čom teoreticky uvažujem, musí mať aplikačný výstup. Som presvedčený o tom, že zmyslom vedy je rozširovať poznanie a napomáhať praxi.*

www.kassay.eu

Štefan Kassay, člen Európskej akadémie vied a umení, sa narodil 11. júla 1941 v Miškolci, Maďarsko. V priebehu rokov bol konštruktérom, stredoškolským učiteľom, televíznym redaktorom a zahraničným spravodajcom Československej televízie v Budapešti, bývalej Juhoslávií a Rumunsku, šéfredaktorom Hlavnej redakcie ČST programov zo zahraničia, riaditeľom Ústredia novinárskych informácií v Prahe a Bratislave, riaditeľom Central European Development Company so sídlom vo Veľkej Británii, docentom na univerzitách v Trenčíne a Banskej Bystrici, profesorom na Žilinskej univerzite v Žiline. Vysokoškolské vzdelanie získal na Strojníckej fakulte TU v Košiciach (Ing.), Fakulte žurnalistiky, Karlovej univerzity v Prahe (PhDr.), STU v Bratislave (CSc.), Ekonomickej fakulte UMB v Banskej Bystrici (docent), SAV v Bratislave (DrSc.), Žilinskej univerzite v Žiline (profesor).

V roku 2010 mu bol na TU v Košiciach udelený čestný titul Doctor honoris causa (Dr. h. c.). Pôsobil ako školiteľ na viacerých vysokých školách: UCM v Trnave, UMB v Banskej Bystrici, UNI-ZA v Žiline a TU v Košiciach. V tom istom roku bol zvolený za akademika Európskej akadémie vied a umení v Salzburgu.

Jeho pracovná kariéra je spätá s podnikateľskou aktivitou, s vedecko-výskumnou, pedagogickou a publikačnou činnosťou. Vybuodoval medzinárodne uznávanú nadnárodnú korporáciu I. D. C. Holding, a. s. s výrobnými závodmi v Sereďi, Trnave, Holíči a Cíferi. V prvom období bol generálnym riaditeľom, neskôr predsedom dozornej rady. V podniku rozpracoval koncepciu znalostného manažmentu a uviedol jej realizáciu do praxe. Výsledky jeho vedecko-výskumnej práce prispievajú k zvyšovaniu výkonnosti podniku a k rozvoju podnikovej kultúry. V roku 2002 založil *Nadáciu profesora Štefana Kassaya na podporu vedy a vzdelávania*.

Najvýznamnejšie práce prof. Kassaya boli publikované v piatich jazykoch a medzi ne patria: *Kvadrológia Marketingová stratégia firmy holdingového typu* (1998 – 2001), *Reengineering podnikateľských procesov* (1999), *Podnik svetovej triedy* (2001), *Stratégia podniku svetovej triedy* (2002) a *pentológia Podnik a podnikanie* (1. zväzok 2006, 2. zväzok 2008, 3. zväzok 2010, 4. zväzok a 5. zväzok 2011).

Š. Kassay je nositeľom významných slovenských a zahraničných ocenení, ako sú napr. Veľká medaila sv. Gorazda, Ceny za vedu a techniku SR, dvojnásobný Prominent ekonomiky SR, Zlatý biatec, Slovak Gold, štátne vyznamenanie Pribinov kríž II. triedy či viacerých ocenení z USA, Poľska a mnohých ďalších.

V súčasnosti sa Š. Kassay venuje okrem podnikateľských aktivít najmä ekonomickej diplomacii v medzinárodnom meradle a publikovaniu. Medzi jeho koníčky patrí rekreačný šport, filatelia a numizmatika. Profesor Kassay je ženatý, mal tri deti, Slavomíra (zomrel ako 50-ročný), Martina a Luciu.

